

NOORTE
MAAILMA-
VAATE
KASVATAMISEST

NOORTE MAAILMAVAATE
KASVATAMISEST

57282

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“ · TALLINN 1966

371
S 15

Koostanud G. Sarri
Kaane kujundanud H. Aas
Fotod J. Ronk, E. Sakk

2

Tartu Riikliku Üliõpeli
Raamatukogu
68573

VENDLUSES PEITUB SUUR JÕUD

L. Lentsman,
EKP Keskkomitee sekretär

Igal aastal Vladimir Iljitš Lenini sünnipäeval kogunevad meie iidse Tallinna sajad neiud ja noormehed uude, Mustamäe elamurajooni. Sinna on kerkinud Tallinna Polütehnilise Instituudi uued õppekorpused. Üliõpilaste ühiselamu läheduses kasvavad sirgete ridadena tammed ja vahtrad. Puid on siia istutanud eestlased, venelased, ukrainlased, grusiinlased, valgevenelased, lätlased — kõigi nõukogude vennasvabariikide esindajad. Üldse on siia puid istutanud kolmekümnest eri rahvusest inimesed. Teile võidakse näidata tšehhide istutatud vahtrat, tamme, mille panid kasvama gaanalased, või mäнди, mille on istutanud kuubalased. Puud on veel üsna noored ning see pärast võib sõna *park* tunduda kõrvalseisjale ülepakutuna. 22. aprillil tulevad taas siia noored erinevatest maadest, erinevatest rahvustest: Sõpruse park täieneb üha uute puudega.

See kaunis tava, mis on saanud Tallinna Polütehnilise Instituudi poolt korraldatavate traditsiooniliste sõprusnädalate lahutamatuks koostisosaks, on tõeliselt erutav sündmus.

Ägedate diskussioonide, tujuküllaste noorteõhtute ja erinevate maade noorte sõbraliku suhtlemise kõrval see uus traditsioon nagu sümboliseerib noore põlvkonna huvide, tahte ja eesmärkide ühtsust ning aitab kasvatada noori internatsionalismi vaimus.

Uue, kommunistliku ühiskonna inimese kujundamisel pööravad vabariigi partei- ja komsomoliorganisatsioonid, koolid, tehnikumid ning kõrgemad õppeasutused erilist tähelepanu noortes rahvaste sõpruse, proletaarse internatsionalismi ja nõukogude patriotismi, oma sotsialistliku kodumaa üle uhkustunde kasvatamisele.

Miks on see küsimus esmajärgulise tähtsusega?

Põhjusi on palju. Meie ei saa tähele panemata jätta asjaolu, et rahvusvaheline imperialism tugevdab nii ideoloogilist kui ka sõjalist survet rahvaste vastu, kes ehitavad sotsialismi, võitlevad rahvusliku iseseisvuse ja sotsiaalse vabanemise eest. Meie maa vastu korraldatavates ideoloogilistes sõjakäikudes rajab kodanlik propaganda oma lootused sellele, et meie noorsoo teadvust suudavad mõjutada natsionalismi igandid. Püütakse nõrgendada nõukogude noorsoo revolutsioonilist valvsust, õõnestada töötajate klassisolidaarsust. Elukutselised valetajad püüavad laimu, faktide moonutamise, meie rahva ajaloo ja tänapäeva elunähtuste võltsimisega ajada tülli isasid ja lapsi, õõnestada meie maa vennalike rahvaste vahelist usaldust ja sõprust, panna kõikuma noorsoo usku kommunismi ideaalide võidusse. Imperialistlikud diversandid ideoloogiavallas propageerivad avalikkku rahvuslikku egoismi, kodanlikku natsionalismi.

Raevunud antikommunistide laim ei ole iseenesest hirmuäratav. Tähistades pidulikult Nõukogude Eesti 25. aastapäeva, võisime rahuldustundega tõdeda suuri muudatusi, hiilgavaid saavutusi rahvamajanduse ja sotsialistliku kultuuri arendamisel ning eesti rahva elatustaseme tõusu. 1966. aasta alguseks oli meie tööstus ületanud 1940. aasta taseme 19-kordselt. Meie hästi mehhaniseeritud sotsialistlik põllumajandus annab märgatavalt suuremaid saake, toodab rohkem loomakasvatussaadusi kui kodanliku Eesti põllumajandus. Jaekaubakäive, arvestatult ühe inimese kohta, on kasvanud peaaegu neli korda:

Iga 10 000 elaniku kohta tuleb meie vabariigis märgatavalt rohkem üliõpilasi kui Ameerika Ühendriikides, Prantsusmaal, Saksa Föderatiivses Vabariigis. Ilukirjanduse lugemise ja perioodika tellimise poolest oleme maailmas esikohal. Meie rahvas teab hästi, missugust suurt abi on vene rahvas ja teised meie maa vennasrahvad meile osutanud ja osutavad ka edaspidi, ning oskab seda vääriliselt hinnata.

Aasia-aastalt kasvab ka eesti töötajate panus kogu maa rahvamajanduse arengusse. Ei hakka loetlema kõiki neid elektrimootoreid, mõõteriistu ja muud toodangut, mida meie vabariigi ettevõtted valmistavad. Toon vaid paar näidet. Vabariigis lõpetati hiljuti maailma suurima põlevkiviküttel töötava soojuselektrijaama — Balti Soojuselektrijaama ehitamine, mille võimsus on 1 600 000 kilovatti.

Elektrijaam varustab energiaga peale Eesti ka Leningradi ja Riia, annab voolu maa looderajooni arvukatele ettevõtetele. See üleliiduline komsomoli löökehitus oli rahvaste sõpruse eredaks näiteks. Ehitajate hulgas oli Nõukogude Liidu 18 rahvuse esindajaid. Praegu ehitab see tubli kollektiiv uut võimsat elektrijaama — Eesti Soojuselektrijaama.

Noorte kätejõul kerkisid «Punase Kunda» tsemendivabriku hiiglaahjud. Kunda tsemend rahuldab nõukogude vabariikide vajadused ning seda eksporditakse ka Gaanasse, Gineasse ja teistesse Aafrika maadesse. Need näited toovad ilmekalt esile meie töö internatsionaalse iseloomu. Tohtu kiires arengus, mis on toimunud sõjajärgsetel aastatel Eesti majanduselus, väljendub eredalt nõukogude rahvaste vastastikune abi, kõikide nõukogude rahvaste, eelkõige suure vene rahva vennalik abi eesti rahvale.

Meie edasilikumist ei peata aga imperialistlike propagandistide kära, mille hulgas oma osa on ka Eesti emigrantide ninameeste jõuetul keelepeksul. Nagu kõik nõukogude inimesed, nii teavad ka meie töötajad, et imperialistlikel propagandistidel ei õnnestu mingisuguse vale ega laimuga peatada sotsialismi ja marksismi-leninismi suurte ideede võidukäiku. Kuid me ei saa, ei tohi suhtuda vaenulikku propagandasse ükskõikselts. Me peame hoolt kandma iga neiu ja noormehe ideelise karastatuse eest, peame õpetama neid vastulööki andma kõikidele väljamõeldistele, igale vaenuliku propaganda salasepitsusele. Siin saab suureks abiks olla Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kangelasliku ajaloo ja Eesti töölisklassi kuulsusrikaste internatsionaalsete traditsioonide tundmaõppimine. Käesoleva sajandi algul seisid Eestimaa Kommunistliku Partei hälli juures eestlaste kõrval ka vene töölised. Üks neist oli treial Mihhail Ivanovitš Kalinin, kes töötas tollal Tallinna raudteetöökodades ja «Voltas» ning kes tegi väga palju proletariaadi ühteliitmisel Tallinnas. Tore on meenutada meie kommunistlike noorte kaunist traditsiooni võtta noortöölisi Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu ridadesse vastu treipingi juures, millel omal ajal töötas M. I. Kalinin. Vene seltsimeestega olime koos ka Esimese Vene revolutsiooni aastatel ja 1917. aasta ajaloolistel Oktoobripäevadel. Eestimaa Tööraha Kommuun, esimene Nõukogude valitsus Eestis pöördus toetuse ja abi saami-

seks Nõukogude Venemaa, Lenini poole. Kodusõja paljudel rinnetel võitlesid kangelaslikult interventide ja valgekaartlaste vastu Eesti kommunistlikud kütipolgud. 1941. aasta karmidel suvepäevadel võitluses fašistlike anastajatega kaitsesid Nõukogude Eesti pealinna Tallinna vapralt ja ennastsalgavalt vene sõjamehed koos eesti töötajatega. Käesoleval aastal tähistasime Tallinna ja Lääne-Eesti saarte kangelasliku kaitsmise 25. aastapäeva.

Suure Isamaasõja päevil kordas Joosep Laar esimese eestlasena Kubanimaad kaitses Aleksander Matrossovi surematut kangelaslegu. Nõukogude Liidu kangelane Jakob Kunder langes Nõukogude Lätit kaitses. Oma noore elu andis Tallinna kaitses Nõukogude Liidu kangelane, kartmatu Balti mere madrus gorkilane Jevgeni Nikonov, kelle nimi on püha igale meie vabariigi töötajale. Rahvastevahelise sõpruse ja internatsionalismiga seotud traditsioonid on kuulsusrikkad, nad on kujunenud ühises võitluses nõukogude võimu ja sotsialismi eest. Veel üsna hiljuti ei pidanud vabariigi partei- ja komsomoliorganisatsioonid elanikes nõukogude patriotismi ja rahvastevahelise sõpruse kasvatamisel silmas ealist erinevust, elukutset, konkreetseid tingimusi. Paljude töötajate mõttekäik oli umbes taoline: kui meie tehastes ja vabrikutes töötavad erinevatest rahvustest inimesed sõbralikult, aitavad üksteist, milleks siis veel liigselt pingutada. Seepärast piirduti kohati vaid üksikute loengute, filmide ning muude taoliste üritustega, mis ei nõudnud ei leidlikkust ega loominguist lähenemist. Tõsi küll, mõned kollektiivid ja organisatsioonid omandasid siin ka mõningaid häid kogemusi. Ei olnud aga selget, kindla suunitlusega süsteemi, mis oleks hõivanud selle probleemi kõik aspektid, mis oleks arvestanud kõiki meie võimalusi.

Selles osas teeb viimastel aastatel tänuväärset tööd Tallinna linna parteiorganisatsioon. Linna parteikomitee korraldas koos Teaduste Akadeemiaga teoreetilise konverentsi, kus üldistati töötajates patriotismi ja internatsionalismi kasvatamise kogemusi. Konverentsile ja ka linna-komitee pleenumile, kus arutati laialdase aktiivi osavõtul internatsionaalse kasvatuse küsimusi, eelnesid sotsioloogilised uurimised, suur organisatsiooniline töö. Noortes nõukogude patriotismi ja internatsionalismi kasvatamine rajatakse nüüd teaduslikule alusele ning selleks töötatakse välja kindel süsteem.

Meie pealinna ettevõtetes ja õppeasutustes propageeritakse aktiivselt nõukogude rahva revolutsioonilisi, võitlus- ja töötraditsioone, uuritakse ning kirjutatakse tehaste ja vabrikute ajalugu, traditsiooniks on saanud noortööliste pidulik vastuvõtmine tööliklassi ridadesse. Regulaarselt korraldatakse kohtumisi Suurest Sotsialistlikust Oktoobri-revolutsioonist, Suurest Isamaasõjast ja revolutsioonilisest liikumisest osavõtnutega, armee ja laevastiku sõjamees- tega ning tööveteranidega.

Paljud ettevõtted kasutavad oskuslikult majandusala- seid sidemeid teiste liiduvabariikide tehaste, sotsialismi- maade ja arenevate maade ettevõtetega. Tehastes «Punane Ret» ja «Estoplast» ning teistes ettevõtetes korraldatakse loenguid ja vestlusi oblastite, vabariikide ning maade kohta, kust saadakse töötellimusi.

Tehases «Eesti Kaabel» on saanud traditsiooniks koh- tumisõhtute korraldamine, millest võtavad osa külalised meie maa teistest ettevõtetest. Populaarseks on saanud teistes liiduvabariikides või maailma mitmesugustes maa- des komandeeringul olnud töötajate muljeterohked vestlu- sed.

Paljud ettevõtted on Välismaaga Sõpruse ja Kultuuri- sidemete Arendamise Eesti Ühingu kollektiivsed liikmed. H. Pöögelmani nimeline tehas on loonud sõbralikud side- med sugulasettevõttega Tšehhoslovakkias ja võistleb sel- lega, samasugused suhted on ka «Baltika» töötajail Buda- pesti õmblejatega jne.

Kultuuri arengus on viimastel aastatel eriti iseloomu- lik Nõukogude Liidu rahvaste vaheliste loominguliste side- mete tugevnemine, omavaheline koostöö ning rahvusliku kultuuri rikkuste vastastikune mõju. Järgides sotsialist-liku realismi meetodit, toetudes rahvuskultuuri progres- siivsele pärandile ja rikastudes vennalike nõukogude rah- vaste kultuurisaavutustest, on meie loominguline intelli- gents pälvinud rahva lugupidamise.

Viimaste aastate Eesti kultuurielu iseloomustab side- mete elavnemine teiste nõukogude rahvastega. Korralda- tavad kunstidekaadid võimaldavad vastastikust kultuuri- alast rikastumist. 1962. aastal toimus eesti kunstidekaad Moldaavias, vastuvisiidi tegid moldaavlased 1963. aastal. 1964. aastal möödusid edukalt vastastikused kunstinäda- lad Armeenias ja Eestis. Meie 1965. aasta Üldlaulupeol esinesid paljude vennasvabariikide kollektiivid.

Möödunud aastal andis ENSV Riiklik Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater «Estonia» külalisetendusi Moskvas. Leningradis möödusid menukalt Riikliku Akadeemilise Teatri «Vanemuine» esinemised. V. Kingissepa nimeline Tallinna Riiklik Akadeemiline Draamateater viis külakosti Riiga.

Käesoleva aasta algul oli eesti kujutav kunst esindatud Balti liiduvabariikide juubelinäitusel Moskvas.

Unustamatud on 1966. aasta maipäevad, mil meie vabariigi töötajail avanes võimalus tutvuda lähemalt suure vene rahva kultuuripärandiga. Muljed Vene NFSV kirjanduse ja kunsti dekaadist on unustamatud.

Eesti kunstidekaad Venie NFSV-s, mis toimus kauges Irkutskis, Siberi suurehitustel, oli rahvaste sõpruse ere-daks tõendiks.

Vastastikuses koostöös peitubki paljurahvuseline nõukogude sotsialistliku kunsti jõu võimas läte, see on eeltingimus tema uuteks saavutusteks.

Internatsionaalses kasvatustöös on oma osa ka poliit-haridusvõrgul, lektoriumidel ja massilisel agitatsioonitööl, kunstilisel isetegevusel, üldhariduslikel koolidel, lasteaedadel, rahvamatkadel... Ühesõnaga — võimalusi kasvatustöökse on palju. Tähtis on aga, et neid võimalusi õigesti kasutataks, eriti töös laste ja noortega.

Tallinna Pioneeride Palees loodi rahvaste sõpruse klubi «Gloobus». Viimane koordineerib kõikide linna pioneeri-malevate analoogiliste klubide tööd. Lapsed võtavad osa «Pioneeride rahu ja sõpruse marsist». Koos teiste Balti liiduvabariikide, Leningradi ja Kaliningradi oblasti pioneeridega korraldatakse Baltikumi sõpruse teatevõistlusi. Pioneerid on omavahel kirjavahetuses, kujundavad stende ja albumeid, õpivad vastastikku laule, mängu, tantse ning võõrkeeli. Hiljuti korraldasid pioneerid miitingu, kus nõudsid noore 16-aastase Hispaania kangelanna Blanca Bayoni ja Venetsueela Komsomoli Keskkomitee sekretäri Fredy Munozaga ning tema võitluskaaslaste vabastamist, kogusid allkirju protestikirjale.

Taalised klubid tegutsevad kõikides vabariigi linnades ja rajoonides. Erilist tähelepanu väärivad Tartu Riiklikus Ülikoolis loodud rahvusvaheliste suhete ring. Siin korraldatakse erinevatele rahvastele pühendatud õhtuid, näitusi. Ringil on tihedad sidemed Soome Oulu linna ülikooliga, Leipzigi Kõrgema Tehnikakooliga ja ka paljude teiste õppe-

asutustega. Ülikooli rahvusvaheliste suhete ringi presidendi eesistumisel toimus kohtuprotsess ameerika «pööraste» ninamehe Barry Goldwateri üle.

Möödunud aastal korraldasid üliõpilased Aafrika rahvastega solidaarsuse väljendamiseks manifestatsiooni. Lõkkel põletati Lõuna-Aafrika rassistide juhi Verwoerdi õlgedest kaju. Noori suudab kõita kõige enam emotsionaalne ja originaalne lähenemine sündmustele, sel teel suudame kõige tõhusamalt kujundada noorte maailmavaadet. Mulle näib, et nimelt manifestatsioonid, tõrvikutega rongkäigud, miitingud ja muud taolised üritused väärivad komsomoliorganisatsioonide erilist tähelepanu. Neid üritusi organiseeritakse meil aga vähe ja kuidagi juhuslikult.

Meie vabariigi koolinoored õpivad hoolega vene keelt, mis on saanud meie maa rahvaste ühiseks suhtlemiskeeleks. Tugevnevad sidemed vene ja eesti õppekeelega koollide vahel. Ühiselt korraldatakse puhkeõhtuid, pioneeri-koondusi, spordivõistlusi. Üha enam moodustatakse meil nn. internatsionaalseid koole, kus vene ja eesti õppekeelega klassid töötavad üheaegselt, huvialaringid on aga mõlemast rahvusest noortele ühised. Eesti ja vene keele õppe-ringid on loodud ka meie ettevõtetes. Kahjuks on viimasel ajal mõnedes ettevõtetes need ringid likvideeritud, kuigi nende järele tuntakse veel vajadust. Siin peaksid appi tulema ühiskondlikud organisatsioonid. Keeleoskust on ju vaja eelkõige noortel, kuna just nemad reisivad kõige rohkem, kohtuvad oma eakaaslastega erinevatest vabariikidest.

Iga aastaga tugevnevad sidemed meie noorte ja välismaa neidude ning noormeeste vahel. Moskva ja Lenini-gradi ülikoolides õppivad välismaa noored on meie sägedased külalised. Üha rohkem sõidab meie vabariiki noorsoo esindajaid erinevatest maailma maadest. Meie noorte külalisteks on olnud kõikide Skandinaaviamaade noorte esindajad, Inglismaa, Argentiina, Tuneesia üliõpilased, noored sotsialistid Jaapanist, kodanikuõiguste eest võitlevad noored Ameerika Ühendriikidest, Soome Rahvusliku Üliõpilasliidu delegatsioonid jne. Mullu käis vastuvisiitidel üle 500 meie noore.

Seoses Tallinna ja Helsingi vahelise laevaühenduse avamisega on vastastikune turism meie põhjanaabri Soomega märgatavalt elavnenu. Sõprussidemeis on nii üksikud organisatsioonid kui ka terved linnad. Sõpruslinnad Tal-

linn ja Kotka, Pärnu ja Vaasa, Kohtla-Järve ja Pori vahetavad regulaarselt delegatsioone.

Meie meremehed viibivad paljudes maailma sadamates, puutuvad kokku erinevatest rahvustest meremeestega. Tihe-
neb kirjavahetus eakaaslastega välismaal. Kõik see nõuab
meie inimestelt poliitilise silmaringi avarust, vastavat kul-
tuuritaset, samuti keelteoskust. Keelte õppimisel peavad
eeskujuks olema eelkõige noored, komsomol, õppeasutused.

Minu arvates on keeleõpetus üks internatsionaalse kas-
vatuse tähtsamaid komponente, on kindlaks aluseks sõp-
russidemete ja koostöö tugevnemisele töötajate, erinevate
maade ja maailmajagude eesrindlike inimeste vahel.

Möödunud suvel võtsin vastu Ladina-Ameerika delegat-
siooni. Külalised viibisid meie tööstuskeskustes, vestlesid
töolistega. Nad olid vaimustuses meie saavutustest. Erilist
imetlust äratas neis meie tööliste elatustase.

Üks külalistest tähendas: «Imelik, et teie noored tööli-
sed kalduvad meie elutingimusi idealiseerima. Mõned arva-
sid, et meie töölisel sõidavad ringi uusimate automarki-
dega ja olid hämmelduses, kui jutustasin neile töölistkvar-
talites valitsevast viletsusest ja vaesusest.»

See episood jäi meelde. Ja tõepoolest, alati ei oska meie
noored hinnata maailmas valitsevat olukorda õigesti klas-
siseisukohalt. Ma ei räägi neist üksikutest moraalselt laos-
tunud inimestest, kes käivad sadamas laevade vastas ja
on valmis tükikese närimiskummi eest müüma nõukogude
kodaniku uhkuse ja väarikuse. Niisuguseid on üksikud.
Hoopis halvem on, kui meie töölisnoortel on nii ähmane
ettekujutus oma eakaaslaste elust välismaal. Seepärast
peab erilise tähelepanuga hoolitsema selle eest, et kasva-
tamine kannaks alati klassiiseloomu, annaks tõepärase
pildi sotsiaalsest olukorrast maailmas.

Partei, kasvatades nõukogude rahvas armastust oma
sotsialistliku kodumaa vastu, lähtub sellest, et sotsialist-
liku maailmasüsteemi moodustamisega väljendub sotsia-
listliku ühiskonna kodanike patriotism andumuses ja usta-
vuses oma kodumaale ning kogu suurele sotsialistlike
maade leerile. Oskus teadlikult määrata oma kohta kom-
munismi ideaalide eest võitlejate ühises rivis, suur ja palav
solidaarsustunne kogu maailma tööliklassiga, kõikide
töötajatega võimaldab meie noortel õigesti näha meie võit-
luse eesmärke ning neil on selge ettekujutus maailmarevo-
lutsiooni arengust antud etapil. Silmaringi avaruses, revo-

lutsiooniliste veendumuste kindluses, teadlikus ustavuses Kommunistliku Partei ja rahvusvahelise proletariaadi üritustele peitub meie sirguva põlvkonna vaimse küpsuse, energia ja jõu allikas.

Meenutasin Tallinna üliõpilaste Sõpruse parki, kaunist puude istutamise traditsiooni sellepärast, et näen selles internatsionalismi kasvatamise oskuslikku, leidlikku vormi. Meie vabariigi tööstusettevõtete, kolhooside, sovhooside, üldhariduslike ja kõrgemate koolide partei- ja komsomoli-organisatsioonide kogemuste kontos on ka solidaarsus-manifestatsioonid imperialismi ja koloniaalike vastu võitlevate rahvaste toetamiseks, protestimiitingud Ameerika Ühendriikide agressiivse tegevuse vastu Vietnaxis, paljude rahvaste sõpruse klubide sisukas tegevus ning väljaastumised mis tahes natsionalismi ja kosmopolitismi avaldumisvormide vastu.

Kuid meil on veel palju reserve. Sageli ei oska me kasutada inimesi, kes on ehitanud välismaal vabrikuid ja tehaseid, aidanud sellega arenevaid maid. Ei tohi unustada ka veterane, kes internatsionaalsete brigaadide koosseisus võitlesid fašismi vastu Hispaanias või andsid purustavaid lööke fašismile selle tagalas Suure Isamaasõja päevil, võideldes õlg õla kõrval paljudest rahvustest võitlejatega.

Eredad isiksused, imeteldavad saatused imponeerivad noortele, aitavad neil sügavamalt mõista tööinimeste suurt ühtsust, rahvusvahelise proletariaadi huvide ühtsust. Koolide, tehnikumide ja kõrgemate õppeasutuste partei-, komsomoli- ja ühiskondlike organisatsioonide ülesanne seisab selles, et oskuslikult kasutades kõiki ideelis-poliitilise mõjutamise vahendeid, kasvatada noortest sotsialistliku kodumaa tulihingelisi patrioote, veendunud internatsionaliste, kes on ustavad oma internatsionaalsele kohusele, mehiseid võitlejaid Kommunistliku Partei ideede eest.

Meie Nõukogudemaa viib suure entusiasmiga ellu Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressi ajaloolisi otsuseid. Kongress tähistas uut etappi võitluses kommunismi võidu eest, kogu inimkonna õnneliku tuleviku eest.

NLKP Keskkomitee aruandekõnes partei XXIII kongressile, mille esitas L. I. Brežnev, rõhutati, et meie kodumaa, suur Nõukogude Liit on rajatud kõigi meie maa rahvaste vendlusele, sõprusele ja koostööle, sotsiaal-majandusliku korra ja poliitilise süsteemi ühtsusele, ühisele sotsialistli-

kule ideoloogiale. Leninlik partei on ligi poole sajandi vältel väsimatult tugevdanud, sepistanud, täiustanud seda liitu, sõprust ja vendlust kõikide Nõukogude Liidu rahvaste vahel. Rahvustevaheline sõprus on meie Nõukogudemaa üks võitmatuse ja jõu allikaid.

On käimas suur rahvaste lähenemise protsess, tugevnevad nende sõpruse ja vendluse, ühtsuse ja monoliitsuse vääramatud sidemed. Mitmekesistuvad ning muutuvad kindlamaks rahvustevahelised majanduslikud ja kultuurilised sidemed.

Meie leninlik partei viib ellu ainuõiget rahvuspoliitikat: iga meie maa poliitilise, majandusliku või kultuurilise probleemi lahendamisel arvestab partei iga rahva huve ja rahvuslikke iseärasusi, kasvatab kõiki nõukogude inimesi proletaarse internatsionalismi ideede vaimus, vankumatusustavuses NSV Liidu rahvaste vendlusele ja sõprusele.

Käesolev artiklite kogumik, kus käsitletakse noortes patriotismi ja internatsionalismi kasvatamise küsimusi, on esimeseks katseks meie vabariigis üldistada töökogemusi selles erakordselt tähtsas kasvatuslõigus.

Loodame, et raamat on abiks õpetajatele, õppeasutuste ühiskondlikele organisaatoritele nende tänuväärseis töös sirguva põlvkonna kommunistlikul kasvatamisel.

INTERNATSIONAALSEST KASVATUSTÖÖST TARTU RIIKLIKUS ÜLIKOOLIS

*F. Klement,
Tartu Riikliku Ülikooli rektor*

Meie noorsoo igakülgse kasvatamise suurte ja mitmekesiste ülesannete seas on eriline tähtsus internatsionaalsel kasvatusel. Enne kui jutustada meie konkreetsest tööst selles suunas, tahaksin alla kriipsutada selle küsimuse mõningaid üksikuid külgi.

Internatsionaalset kasvatust ei tohi mõista kui ülesannet, mis seisab eraldi ja isoleeritult teistest kasvatustöö ülesannetest, või kui ülesannet, mis nõuab erilisi, spetsiaalseid töövorme.

Internatsionaalse kasvatuse ülesanded on orgaaniliselt seotud üldpoliitilise ja eetilise kasvatuse ülesannetega. Nad leiavad lahenduse kogu meie igapäevase töö käigus, kõigis selle vormides, mis peavad olema läbi imbinud internatsionalismi, rahvaste vendluse ja sõpruse ideedest. On juhuseid, kus vähem rõhutatakse ühe või teise ürituse kasvatuslikku iseloomu, ja samal ajal on selle kasvatuslik mõju efektiivne. Sageli patustame inimpsühholoogia elementaarsete seaduste vastu. Kui inimene teab, et nüüd hakatakse teda kasvatama — «agiteerima» või «moraali lugema», siis kutsub see tavaliselt esile eelarvamuse, skeptilise või isegi eitava suhtumise sellesse, mida talle kõneldakse.

Samal ajal peab kogu meie õppetöö, füüsiline töö, kunstiline isetegevus, sporditegevus ja meie igapäevase elu korraldus olema läbi imbinud kasvatuslike ülesannetega. See käib kõigi kasvatustöö ülesannete, sealhulgas ka internatsionaalse kasvatuse kohta.

Teine märkus. Rahvaste vendluse ja sõpruse, töötajate internatsionaalse ühinemise suur idee võitluses eksploateerimise ja rõhumise maailma vastu ei ole vastuolus rahvaste õigusega rahvuslikule kultuurile, armastusega oma rahva ja emakeele vastu. Veel enam, loomuliku ja seaduspärase

rahvusliku tunde mitteaustamine, rahvusliku tunde mõnitamine võib olla rahvuslike meeoleolude teravnemise põhjuseks ja tõugata inimesi kodanlike natsionalistide rüppe, kes vaenulikel eesmärkidel demagoogiliselt mängivad rahvuslikel tunnetel.

Ja lõpuks veel üks mõte. Kuivõrd rahvustunne on loomulik ja seaduspärane, ei tohi ta viia antud rahva eraldumisele teistest rahvastest, vaid olema stiimuliks sellele, et iga rahvas annaks võimalikult rohkem töötajate ühisesse internatsionaalsesse üritusse. Rahvuslik uhkus võib olla tähtsaks hoovaks rahvaste ühises võitluses parema tuleviku eest. Üksik vabariik võib võistelda esikoha pärast ühel või teisel alal ja olla uhke oma saavutustele nagu üksik rajoon või üksik ettevõtteri. Kui rahvuslik uhkus hakkab avalduma mitte upsakuses ja iseteadlikkuses, vaid püüdes võita teiste rahvaste austus ja lugupidamine oma saavutustega kommunismi ülesehitamises, on see hakanud teenima meie ühiseid eesmärke.

Tuleme nüüd selle juurde, mida tehakse Tartu Riiklikus Ülikoolis internatsionaalse kasvatusel alal.

Suuri võimalusi selleks tööks annab õppeprotsess. Kõige tähtsam koht on siin ühiskonnateadustel. Teadusliku kommunismi, NLKP ajaloo, marksistlik-leninliku filosoofia, poliitökonoomia kursuses selgitatakse proletaarse internatsionalismi aluseid, selle majanduslikke, poliitilisi ja eetilisi aspekte, selgub kodanliku natsionalismi klassiõlemus, rassistlike «teooriate» inimvihakajalik olemus.

Teemale, mis käsitleb proletaarse internatsionalismi võitlust kodanliku natsionalismi vastu, on pühendatud spetsiaalsed seminarid. Sel teemal tehakse ettekandeid üliõpilaste teaduslikes ringides, samuti üksikuid kursuse- ja diplomitöid.

Näiteks kirjutas üliõpilane H. Juhansoo 1964. aastal huvitava ja sisuka töö teemal «Rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi kasvatamise vormidest ning meetoditest pioneeriorganisatsioonis».

Ühtlasi võimaldavad iga õppeaine tunnid palju teha üliõpilaste internatsionaalsel kasvatamisel. Valgustades oma teadusala ajalugu, ühe või teise teadusliku avastuse ajalugu, avab iga õpetaja sellega kogu teaduse internatsionaalse olemuse, erinevate maade teadlaste panuse üldinimlikku teadusse, teadlaste rahvusvahelise koostöö.

Bioloogia- ja arstiteaduskonnas on anatoomia ja füsioloogia kursustes võimalus näidata rassistlike vaadete ekslikkust puhtbioloogilisest seisukohast. Üldajaloo kursuses näidatakse Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika iidsete rahvaste kõrget kultuuri ning seda hiiglasuurt kahju nende arenemisele, mida tekitasid «tsiviliseeritud» vallutajad, kes hooplesid oma üleolekuga. NSV Liidu ajaloo kursus annab võimaluse näidata konkreetse faktilise materjali põhjal, kuidas Venemaa rahvad võitlesid koos isevalitsuse vastu ning nõukogude võimu eest, näidata nõukogude rahvaste vendlust ja sõprust võitluses sotsialismi ja kommunismi eest. Filoloogilistes distsipliinides, õppides üldise ja võrdleva keeleteaduse küsimusi, mitmete rahvaste kirjandust, saavad üliõpilased ettekujutuse erinevate keelte sugulusest, rahvuslike kirjanduste rikkusest ning nende vastastikusest rikastumisest. Võõrkeelte osakonnas aitab internatsionaalsele kasvatusel kaasa selle maa ajaloo, geograafia, kultuuri tundmaõppimine, mille keelt üliõpilane õpib (nagu ka keele enese õppimine). Suurt kasvatuslikku materjali selles plaanis annab kunstiajaloo kursus. Ilmsed on võimalused, mis avanevad kasvatuslike ülesannete lahendamiseks geograafia õpetamisel — nii NSV Liidu kui ka välisriikide geograafia õpetamisel.

Internatsionaalse kasvatuselga seotud küsimusi puudutatakse õppejõudude poolt mitte ainult seoses programmi materjaliga, vaid ka üksikute arvamustena jooksvate poliitiliste sündmuste või ülikoolisisesel elu kohta. Sageli ja edukalt lülitavad niisuguseid poliitilis-kasvatuslikke elemente oma õpetamistegevusse eriainetes dots. A. Mitt (füüsik), dots. V. Palm (keemik), nakkushaiguste kateedri juhataja Z. Saar ja paljud teised.

Kõrvuti õppeprotsessi kasutamiselega kasvatuslikeks eesmärkideks on suur tähtsus õppetöövälisel kultuurilisel ja poliitilisel töö. Siin lahendatakse internatsionaalse kasvatusel küsimusi mitmeid liine mööda.

Ülikooli klubi kunstilise isetegevuse kollektiivid täiendavad kogu aeg oma programme Nõukogude Liidu ja välismaa mitmesuguste rahvaste teostega. Ülikoolis on palju koorikollektiive ja vokaalansambleid. Nende repertuaaris on suur hulk mitmete rahvaste laule, millest paljusid esitatakse algkeeles. Täiesti internatsionaalne on ülikooli orkestrite repertuaar. Rahvakunstiansambel esitab paljude rahvaste tantse.

Tartu Riiklik Ülikool võtab vastu Moskvas toimunud noorsoofoorumi delegaate

Ülikooli kohvikus ja teaduskondades korraldatakse eri rahvustest üliõpilaste kohtumisõhtuid.

Ka üliõpilaste lektoritegrupi tööplaanis on teemad, mis on pühendatud rahvaste sõprusele.

Juba rida aastaid töötab ülikoolis ühiskondlike elukutsete teaduskond. Selles võivad üliõpilased oma põhierialade kõrval omandada teadmisi ja oskusi lisaerialadel, millega saab tegelda ühiskondlikus korras. Teaduskonna paljudes seksioonides (neid on kokku ligi 20) on programmid tihe-
dalt seotud rahvaste sõpruse probleemidega (lektorite-

propagandistide, žurnalistide, pioneerijuhtide, turistijuhtide, rahvamuusikaansambli juhtide, ilmalike kombetalituste organisaatorite jt. sektiioonid).

Eriline koht töös internatsionaalse kasvatuse alal on üliõpilaste Rahvaste Sõpruse Klubil, mis organiseerib kirjavahetust ja materjalide vahetust teiste vabariikide ning välisriikide üliõpilastega, kohtumisi, esinemisi, näitusi. Klubi kaasabil sõlmisid mõned õpperühmad alalised sidemed teiste liiduvabariikide vastavate kõrgemate õppeasutuste rühmadega.

Sõbralikke sidemeid teiste vabariikide üliõpilastega sõmitakse teadusliku ühingu ja spordiklubi vahendusel, millest tuleb juttu tagapool.

Suur tähtsus internatsionaalses kasvatuses on ka meie raamatukogudel, kus korraldatakse arvukaid näitusi ajalooliste tähtpäevade ja erinevatest rahvustest kultuuritegelaste juubelite puhul, propageeritakse võõrkeelset kirjanlust.

Kindel koht selles töös on ka puht-organisatsioonilistel üritustel. Real erialadel (arstiteadus, füüsika, matemaatika) on paralleelselt eesti õppekeelega rühmadega ka vene õppekeelega rühmad, kus õpivad paljude Nõukogude Liidu rahvaste esindajad. See teeb võimalikuks igapäevase kontakti eesti noorte ja teistest rahvustest noorte vahel. Eriti tihe on see spordimeditsiini osakonnas. Seda eriala on seni võimalik õppida ainult meie ülikoolis ja eesti üliõpilased õpivad ühises rühmas koos teistest vabariikidest tulnutega.

Kui varem olid füüsika-matemaatika teaduskonnas, kus paralleelselt õpivad eesti ja vene õppekeelega rühmad, eraldi komsomoliorganisatsioonid, siis nüüd on need ühendatud, viiakse läbi ühiseid koosolekuid. Ühiselamutes püütakse ühte tuppa paigutada eesti ja vene rahvusest üliõpilasi. Võimalikult tihedaid sidemeid püütakse luua teiste vabariikide üliõpilastega.

Oma üleolekus veendunud ja teistesse rahvustesse hoolimatult suhtuva inimese rahvusliku piiratuse üheks põhjuseks sotsiaalsete, ajalooliste ja klassijuurte kõrval tuleb pidada niisuguse inimese üldist piiratust, tema silmaringi piiratust, teiste rahvaste elu ja nende kultuuririkkuste mitтетundmist. Seepärast on üheks kõige efektiivsemaks internatsionaalse kasvatuse vahendiks võimaluste loomine laiemaks suhtlemiseks rahvaste vahel, isiklik tutvumine teiste rahvaste eluga, nende kultuurisaavutustega.

Huvitav juhtum oli meil üliõpilase Jüri S-ga. Ta tuli ülikooli natsionalistlike eelarvamuste raske koormaga ja tegeles isegi vaenuliku propagandaga. Kui see sai 1962. aastal teatavaks, soovitas teaduskonna üliõpilaste koosolek tal minna tööle tehasesse «Punane Kunda», kus üksmeelselt töötavad kõrvuti eesti ja vene rahvusest töölisel.

1965. aasta jaanuaris kirjutas ta meile:

«Tehases töötades olen veendunud, et mõned minu endised tuttavad ei tuginenud objektiivsetele ja loogilistele alustele, vaid olid kantud subjektiivsest ning kitsarinnalisest suhtumisest rahvusküsimusse.

Praktiline elu tehases tõestas mulle, et mitte rahvastevaheline isoleeritus, vaid nende tihe läbikäimine ja ühine töö on ainukeseks tõeliseks tuleviku ühiskonna aluseks.

Sellele tahan oma jõu ja oskuste kohaselt kaasa aidata.»

Nüüd õpib Jüri S. jälle ülikoolis ning näitab kogu oma töö ja käitumisega, kui radikaalselt on muutunud ta vaated, kui sügavalt mõistis ta oma viga.

Arvestades kõiki neid asjaolusid, püüab ülikool laiendada üliõpilaste silmaringi, andes neile võimaluse oma silmadega näha teiste rahvaste elu ja kultuuri, elada ja töötada nende keskel.

Kõige laialdasemad võimalused avanevad siin tootmis- ja õppepraktikal.

Mõnedel erialadel on meie üliõpilaste praktika kohad väljaspool Eesti NSV-d. Nii sõidavad paljud bioloogia osakonna üliõpilased praktikale Krimmi, Uraali, Mithurinskisse, Askania-Novasse, geoloogid — Tadžikistani, Karjalasse, Krimmi, geograafid — Krimmi, Leningradi, Kalinigradi ja mujale, filoloogid (dialektoloogia-alasele praktikale) — Leningradi ja Kalinini oblastisse, mitmete erialade üliõpilased — Moskva, Leningradi ja teiste suuremate keskuste teaduslikesse asutustesse.

Õppetöö vormide seas on ette nähtud ka õppeekskursioone. Kõik geograafia osakonna üliõpilased veedavad oma ülikooli õppeaja jooksul ühe suve näiteks Kaukaasias, teise suve aga Koola poolsaarel. Ajaloolased ja kunstiajaloolased käivad ekskursioonidel paljude linnade muuseumides. Parimaid rühmi premeeritakse hea töö eest ekskursioonidega Leningradi ja mujale.

Paljud vanemate kursuste üliõpilased võtavad osa väljapoole Eestit korraldatavatest teaduslikest ekspeditsioonidest, mida organiseerivad ülikooli teadlased. Nii võtsid

Soome president U. Kekkonen külas Tartu Riiklikus
Ülikoolis

botaanikud osa ekspeditsioonist Pamiiri, Uraali ja Kasahstani; filoloogid — Läti NSV-sse ja Mari ANSV-sse, geograafid — koos teiste kõrgemate õppeasutuste üliõpilastega — Atlandile.

Tartu ülikoolis on kujunenud traditsiooniks, et suvekuudel töötavad üliõpilased ehitustel ja käivad vilja koristamas. Osa neist teeb seda tööd väljaspool vabariiki. Juba hulk aastaid käiakse Kasahstani uudismaadel. 1965. aasta suvel töötas kaks rühma Gruusia kolhoosides.

Püüame igati laiendada meie üliõpilaste kontakti teiste

vabariikide üliõpilaste ja töötajatega. Üliõpilaste teadusliku ühingu liikmed võtavad igal aastal osa teiste vabariikide ülikoolide üliõpilaste teaduslikest konverentsidest. Ainult 1964. aastal esines 65 üliõpilast oma teaduslike ettekannetega Moskvas, Leningradis, Gorkis, Voronežis, Kiievis, Harkovis, Odessas, Užgorodis, Jerevanis, Vilniuses, Kaunases ja teistes linnades.

Sageli sõidavad väljapoole vabariiki ka üliõpilaste kunstilise isetegevuse kollektiivid. Viimastel aastatel on meeskoor viibinud Moskvas (korduvalt), Leningradis, Kiievis, Lvovis, Odessas, Sevastopoolis, Jaltas, Kišinjovis, Vilniuses, Kaunases, Riias. Naiskoor on käinud Leningradis, Pihkvas, Kiievis, Vilniuses, Kaunases, Riias, rahvakunsti ansambel aga Moskvas, Vilniuses, Riias ning ka Soomes.

Üliõpilassportlased võtavad laialdaselt osa spordivõistlustest teiste vabariikide üliõpilastega. Sageli sõidavad nad ka välismaale. Nende hulgas kohtame harva natsionalistlike meeolude avaldusi.

Viimastel aastatel praktiseerime üha laialdasemalt üksikute, kõige andekamate vanemate kursuste üliõpilaste saatmist nende hariduse lõpetamiseks maa suurematesse ülikoolidesse (peamiselt Moskva ja Leningradi). See käib kõigepealt matemaatikute, füüsikute ja bioloogide kohta. Viibimine 2—3 aastat nende ülikoolide üksmeelses paljurahvuselises peres avaldab otsustavat mõju meie üliõpilaste internatsionaalsele kasvatusel. Tihti avaldavad nad soovi jääda pärast õppetöö lõppu tööle väljapoole vabariiki.

Juba mitu aastat saadame I kursuse eesti üliõpilasi, kes astuvad meie ülikooli vene keele ja kirjanduse osakonda, üheks aastaks Vene NFSV (Moskva, Voroneži, Gorki, Saraatovi) ülikoolidesse. Seal õpivad nad I kursuse programmi järgi, omandades tunduvalt kiiremini praktilise vene keele. On ilmne, et internatsionaalse kasvatuselise seisukohast on see väga efektiivne vahend. Sageli paluvad need üliõpilased veel üheks aastaks või isegi kuni õppimise lõpetamiseni sinna jääda.

Õeldu ei käi mitte üksnes üliõpilaste, vaid ka aspirantide ning teataval määral ka õppejõudude kohta. Igal aastal töötavad 20—30 aspiranti meie maa kõige suuremates teaduslikes asutustes (peamiselt Moskvas ja Leningradis), paljud neist on sinna komandeeritud kogu aspirantuuri ajaks. Lühemaks ajaks komandeeritakse teistesse vabariiki.

kidesse õppejõude. Nii aspirandid kui ka õppejõud võtavad väga sageli osa mitmesugustest teaduslikest konverentsidest väljaspool meie vabariiki. 1963. aastal komandeeris ülikool 666 korda, 1964. ja 1965. aastal aga umbes 700 korda oma õppejõude ja aspirante teistesse liiduvabariikidesse.

Tahaks alla kriipsutada, et praktiseerides meie kollektiivi liikmete saatmist teistesse liiduvabariikidesse, aitame kaasa ka nende rahvuste esindajate internatsionaalsele kasvatusesele. Meie inimesed suhtuvad tavaliselt suure vastutustundega oma kohustustesse ja jätavad kõige parema mulje sellest väikesest rahvast, keda nad esindavad, kutuvad esile austuse selle rahva vastu. Ja see ongi üks internatsionaalse kasvatusese ülesannetest.

Võiks tuua palju fakte, mis kinnitavad neid sõnu. Meie parimaid üliõpilasi, keda me saadame Moskva või Leningradi ülikooli vanematele kursustele, jäetakse meeleldi sinna aspirantuuri või isegi alalisele tööle. Meie geograafia üliõpilane Rein Tamsalu oli praktilal Leningradi Hüdro meteoroloogia Instituudis. Ta töötas seal nii hästi, et ülikool sai instituudist kirja, milles paluti teda pärast ülikooli lõpetamist suunata instituuti tööle või aspirantuuri. Kiitvaid hinnanguid said keemia eriala üliõpilased, kes töötasid praktilal Leningradi tehases «Krasnõi Himik».

Rühm geograafia osakonna üliõpilasi võttis osa ekspeditsioonist laeval «Bataisk», mis sooritas reisi Murmanskist Odessasse ja oli palju kuid Atlandi ookeanil. Kõiki meie üliõpilasi märgiti ära ekspeditsiooni ülema ettepaneku põhjal laeva käskkirjas «heade näitajate eest ekspeditsiooni tööde tegemisel, kõrge töödistsipliini ja õppepraktika hea sooritamise eest».

Üliõpilased, kes 1964. aasta suvel olid Kasahstanis, tõid kaasa võistluse võitjate punalipu, aukirju, samuti kohalike organisatsioonide kirja, milles kõneldi: «Teie üliõpilased töötasid uudismaa ehitustel ennastsalgavalt. Üliõpilaste ehitajate tööviljakus oli 3—4 korda kõrgem kui ehitus-montaaživalitsuse töolistel. Teie üliõpilaste kommunistlik töössesuhutumine ja teadlik distsipliin oli meile, uudismaalastele, eeskujuks. Me täname kõiki niisuguste üliõpilaste kasvatamise eest.»

Suur tähtsus on ka teiste vabariikide esindajate sõitudel meie juurde. Juba mitu aastat on meie ülikoolis käinud loenguid andmas vennasvabariikide tuntud teadlased. Nii

on käinud meil matemaatikud prof. Laptev (Moskva) ja prof. Mihlin (Leningrad), filoloogid prof. Iliš, prof. Reisser, prof. Ivanova (kõik Leningradist) ja prof. Revzin (Moskva), bioloogid prof. Neifah (Moskva) ja prof. Lebedev (Kiiev), arstiteadlased prof. Filatov ja prof. Knorre (Leningrad), prof. Šub (Riia), jurist prof. Kazantsev (Moskva), geograaf prof. Muromtsev (Leningrad) jt. Need loengud peetakse muidugi vene keeles ja nad on keelelistest raskustest hoolimata üliõpilaste hulgas väga populaarsed.

Juba hulk aastaid on meie ülikool suure arvu üleliiduliste, vabariikidevaheliste ja ülikoolidevaheliste teaduslike konverentside keskuseks. Konverentsidel on meie üliõpilastel võimalus tutvuda nõukogude teaduse tuntud esindajatega, nõukogude teaduse viimaste saavutustega. Need konverentsid, kus töötavad koos erinevate vabariikide teadlased, viivad edukalt ellu internatsionaalse koostöö ideid. Igal aastal on niisuguseid konverentse üle kümne.

Meie ülikool on üks esimesi Nõukogude Liidus, kes hakkas praktiseerima veel üht erinevate vabariikide teadlaste koostöö vormi, millest võtavad osa vanemate kursuste üliõpilased. Need on nn. suvekoolid üksikute teaduslike probleemide kohta, millest kutsutakse osa võtma noori teadlasi ja aspirante, kes tegelevad selle probleemiga, ning tuntud teadlasi, kes peavad ülevaatlikke loenguid või ettekandeid oma viimaste tööde kohta.

Tavaliselt toimuvad need suvekoolid Käärikul. Noorte teadlaste ühine töötamine ja puhkamine mitme nädala jooksul looduse rüpes viib väga tihedate ning kauakestvate teaduslike ja isiklike sõbralike kontaktide loomisele.

1956. aastal korraldas meie ülikool Tartus I üliõpilaste laulupeo, mis aitas tugevdada sõbralikke sidemeid üliõpilaste vahel. Sellest võtsid meie vabariigi kooride kõrval osa ka Leningradi, Kiievi, Minski, Petrozavodski, Riia, Vilniuse, Kaunase ja teiste linnade koorid.

Grandioosne ja värvirikas pidu, mis toimus erinevatest rahvustest üliõpilaste kõige soojema sõpruse atmosfääris, jättis kustumatu mulje mitte üksnes üliõpilaste, vaid kõikide linnaelanike südamesse, aidates kaasa natsionalistlike eelarvamuste väljajuurimisele isegi elanikkonna kõige mahajäänud kihtide seas.

Tartu üliõpilaste initsiatiiv kuksus esile vastukajasad: mõne aasta pärast viidi läbi II üliõpilaste laulupidu Riias,

Kõige suuremaks takistuseks sõbralike sidemete laienda-

misel rahvaste vahel, tutvumisel teiste rahvaste kultuuri- rikkustega, teaduse ja tehnika saavutustega, on keelebar- jää. Nõukogude Liidu rahvad suhtlevad üksteisega vene keele abil. Kahjuks aga vene keele õppimine mõnedes Eesti NSV koolides ei ole veel rahuldaval tasemel. Enamik üli- õpilasi, kes võetakse vastu esimesele kursusele, oskab vene keelt väga halvasti. See takistab ka nende õppetööd. On ju paljudes teadusharudes, millele spetsialiseerub Eestis kõi- gest mõnikümmend inimest, kogu teaduslik ja õppekirjan- dus vene keeles.

Nii näiteks võeti 1964. aastal esimesele kursusele ligi- kaudu 700 eestlast. Nende teadmiste kontrollimisel selgus, et ainult 166 inimest valdas vene keelt sel määral, et see ei vajanud täiendamist. Seepärast on ülikool sunnitud orga- niseerima esimesel ja teisel kursusel täiendavad õppused. Enamik üliõpilasi mõistab õigesti vene keele õppimise täht- sust ja suhtub nendesse õppustesse hästi.

Kuid vene keele õppimine ei piirdu ainult spetsiaalsete õppustega. Keelepraktika laiendamise eesmärgil korral- dame õppeprotsessi nii, et õppeaja kestel kuulaks iga üli- õpilane mitut distsipliini vene keeles. Kõikide õppeainete õpetajad nõuavad üliõpilastelt ühtede või teiste allikate lugemist vene keeles. Mõned õppejõud, kes peavad oma loenguid eesti keeles, loevad üksikuid loenguid vene kee- les, et aidata üliõpilastel omandada venekeelset termino- loogiat ja saada elava keele praktikat. Nii toimivad näiteks dots. V. Palm, vanemõpetaja L. Suit ja mõned teised.

Suur tähtsus vene keele omandamisel on üliõpilaste sõi- tudel teistesse vabariikidesse tootmispraktikale, ekskursioo- nidele, üliõpilaste teaduslikele konverentsidele, millest üksikasjalikult oli juttu eespool.

Kogu selle töö tulemusena valdavad meie üliõpilased üli- kooli lõpetamise ajaks täiesti hästi vene keelt.

Suur tähtsus on ka teiste keelte õppimisel. Selleski osas peab põhitöö olema tehtud juba keskkoolis, kuid võõrkeelte õppimisega ei ole meie koolides kõik veel korras. Seetõttu on ülikool sunnitud kulutama osa kallihinnalisest õppeajast võõrkeelte õpetamisele, mis muidugi vähendab eridistsip- liinidele kulutatavat aega.

Võõrkeelt õpitakse ülikoolis kohustuslikult kaks aastat. Selle kõrval on organiseeritud fakultatiivsed õppused neile, kes soovivad põhjalikumalt uurida üht või teist keelt või õppida lisaks veel teisi keeli. Kursuse- ja diplomitööde ning

Külalised Armeenias

teadusliku töö tegemisel tuleb üliõpilastel kasutada võõrkeelseid allikaid.

Seoses rahvusliku vabadusliikumise tormiliste edusammudega Aasia ja Aafrika maades on internatsionaalses kasvatuses eriline osa orientalistika kabinetil, mis töötab fakultatiivselt. Selles kabinetis on juba rea aastate jooksul võimalus õppida mitmesuguseid idamaade keeli: hiina, korea, jaapani, hindi, araabia, pärsia, afgaani, gruusia, türgi jt. keeli. Need võimalused avanesid ülikoolis seetõttu, et meil töötab kogu Nõukogude Liidus tuntud lingvist-polüglott Pent Nurmekund, kes valdab hästi üle 30 keele. Kabinetil on sidemed meie Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariikidega, Aasia ja Aafrika riikidega. Seoses kabineti 10. aastapäeva tähistamisega 1965. aasta kevadel sõitsid meie juurde teaduslikule sessioonile paljud tuntud orientalistid üle kogu Nõukogude Liidu, kes andsid sellele tööle väga kõrge hinnangu.

Kabineti juures tegutseb igal aastal 50—100 inimest.

Üksikuid üliõpilasi, kes fakultatiivselt õppisid meil ida-

maade keeli, saadame spetsialiseerumiseks vastavate vabariikide ülikoolidesse.

Lõpuks tahaksin märkida mõningaid fakte, mis kõnelevad meie töö tulemustest üliõpilaste internatsionaalsel kasvatamisel.

Tavaliselt suunatakse Tartu ülikooli lõpetajad tööle Eesti NSV piiridesse. Kuid real juhtudel paluvad eesti rahvusest üliõpilased suunata ennast tööle teistesse vabariikidesse. Eriti sageli paluvad seda geoloogid. Mõned arstid palusid ennast tööle saata Sahhalini saarele. Bioloog Taimi Piin sõitis tööle Koola poolsaarele. Matemaatik G. Vainikko, kes jäeti Tartu ülikooli juurde, sõitis omal initsiatiivil Voroneži ülikooli. Seda nimekirja võiksime veel jätkata.

Arstiteaduskonnas pöördus üks eesti rühm ise rektoraati palvega, et üht õppeainet loetaks vene keeles (et kergendada vene keele omandamist).

Sõidud praktikale teistesse vabariikidesse võetakse alati vastu suure rahuldustunde ja entusiasmiga. Vabatahtlike salkade komplekteerimisel, kes sõidavad suveks tööle Kasahstani uudismaadele, ületab soovijate arv alati kohade arvu ja meil tuleb paljudele ära öelda.

Ka praegu on üksikuid üliõpilasi, kellele ei ole veel küllalt selged leninliku rahvuspoliitika printsiibid, kuid pole kahtlust, et rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi idee, mis on näidanud oma elujõudu, on muutunud meie üliõpilasnoorsoo maailmavaate üheks nurgakiviks, tungib iga päevaga üha kindlamalt nende teadvusse.

ÜLIÕPILASTE IDEOLOOGILISEST KASVATAMISEST TALLINNA POLÜTEHNILISES INSTITUUDIS

A. Aarna,
Tallinna Polütehnilise Instituudi rektor

Nõukogude Eesti rahvas tähistas möödunud aastal nõukogude võimu taaskehtestamise 25. aastapäeva. Üle kahekümne aasta on möödunud Suure Isamaasõja lõpust. Selle aja jooksul on vabariigi elanikud Nõukogude Liidu rahvaste vennalikus peres likvideerinud rasked sõjahaavad ja teinud suure töö rahvamajanduse, kultuuri ning hariduse arendamisel. Põhjalikult on muutunud meie haritlaskonna pilt, kus järjest suuremat osa etendab uus põlvkond, kes kõrgema hariduse on omandanud nõukogude korra tingimustes. See uus põlvkond on vabanenud kodanliku ideoloogia mõjudest ja moodustab meie kullafondi uue ühiskonna ehitamisel.

Heade erialaste teadmiste kõrval on nõukogude spetsialistile oluliseks nõudeks ideoloogiline küpsus ja täielik ustavus partei poliitika põhimõtetele. Kõrgema haridusega spetsialist pole mitte ainult tootmisprotsessi tehnilise külje organisaator, vaid samavõrra tähtsaks tuleb lugeda töölistkonna mobiliseerimist eelseisvate ülesannete lahendamiseks. Täisväärtusliku nõukogude spetsialisti kasvatamisel on esikohal internatsionalismi ja rahvaste sõpruse ideede järjekindel süvendamine. Me ehitame kommunistlikku ühiskonda paljurahvuselises riigis ja ümbritsetuna paljudest teistest välisriikidest. Seetõttu on kasvatustöös oluliseks teguriks ka rahvaste sõpruse ja internatsionalismi ideede sidumine kõikide kasvatustöö vormidega.

Nõukogude Eesti sai rahvaste sõpruse ja internatsionalismi kasvatamiseks kahetsusväärse pärandi kodanlikust korrast. Kodanliku Eesti valitsev ladvik mõistis täielikult kooli osa natsionalismi süvendamisel ja rakendas seda täiel rindel. Kodanliku Eesti kooli kohta kehtis täiel määral V. I. Lenini poolt väljendatud mõte: «Tegelikult oli kool tervenisti muudetud kodanluse klassivõimu tööriistaks, ta

oli täielikult läbi imbunud kodanlikust kastivaimust, tema eesmärgiks oli anda kapitalistidele teenistusvalmis sulaseid ja taibukaid töölisi.»¹

Kodanlike võimumeeste «kätetööd» süvendasid omakorda Saksa fašistliku okupatsiooni perioodil saksa fašistid ja nende eestlastest käsilased. Nii päris kõrgem kool 1944. aastal pärast Eesti NSV vabastamist ideoloogiliselt kõhkleva ja vaenulikest ideedest nakatatud noorsoo, kellele rahvaste sõpruse ja internatsionalismi ideed olid võõrad. Tõsi küll, Nõukogude armee ridadest demobiliseerus palju noori, kes asusid jätkama õpinguid kõrgemas koolis, ja selle täienduse näol moodustus ideoloogiliselt karastatud tuumik, kelle mõju üliõpilaskonna kasvatamisele oli väga suur.

Võiks mõelda, et need probleemid moodustavad läbikäidud etapi, praegu, kus nõukogude kool on andnud hulgaliselt lõpetajaid, on patriotismi, rahvaste sõpruse ja internatsionalismi ideede omandamine saavutanud sellise astme, et kõrgemas õppeasutuses pole nende probleemidega tarvis enam tegelda. Muidugi on muutunud tundmatuseni üliõpilaskonna pilt ja ideoloogilised tõekspidamised. Igal aastal on Tallinna Polütehnilisse Instituuti astujatest ligi 90 protsenti kommunistlikud noored. Aastast aastasse kasvab üliõpilaste-kommunistide osatähtsus. Kuid me ei saa unustada seda, et imperialistlike riikide propagandaorganid püüavad kõigutada noorsoo ideoloogilist kindlust. Internatsionalismi ideele ja solidaarsusele kogu maailma proletariaadiga vastandatakse kosmopolitismi mõtteid ja klassivõitluse mittevajalikkust. Rahvaste sõprusele aga vastandatakse ühe rahvuse teisest üleoleku ja rahvusliku vihkamise ideid.

Kodanlikud ideoloogid levitavad arvamust, et nõukogude noorsugu on nendele vaenulikele ideedele vastuvõtlik, kuna nooremal generatsioonil puudub ideoloogiline karastatus, mida vanemale põlvkonnale andsid Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, sotsialismi ehitamise pingelised aastad ja Suur Isamaasõda. Selline lootus on muidugi rajatud liivale, sest meie noorsugu on valdavas enamuses tervete vaadetega ja ustav kommunismiüritusele. Kuid see imperialistlike propagandaspetsialistide tees sunnib paratamatult valvsusele, sest praegu, kus otsene maailmasõja

¹ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 69.

vallapäästmine tundub isegi paadunud imperialistidele liiga ohtlikuna, koondub tähelepanu võitlusele ideoloogilisel rindel.

Tallinna Polütehnilise Instituudi kollektiivis õpib praegu 23 rahvusest üliõpilasi, kes moodustavad tervikliku pere. Erinevatest rahvustest üliõpilased elavad koos ühiselamutes, spordivad ja veedavad vaba aega. Kuid nende endastmõistetavate sõbralike suhete arendamiseks toimub veel hulgaliselt muid üritusi.

Instituudi rektoraat ja parteikomitee on alati olnud arvamusel, et rahvaste sõpruse ja internatsionalistliku kasvatusaluseks on teiste rahvaste kultuuri- ja majandusalaste saavutuste ning nende eluviisi tundmaõppimine. Me oleme pidevalt püüdnud süvendada kontakti meie üliõpilaste ning vennasvabariikide üliõpilaste ja noorte vahel.

Üheks väljakujunenud ja tähtsaks vormiks on üliõpilaste saatmine tootmispraktikale ja õppeekskursioonidele teistesse liiduvabariikidesse ning samaaegselt teiste liiduvabariikide üliõpilaste vastuvõtmine meie poolt. Me oleme saavutanud olukorra, kus iga üliõpilane õppeaja vältel vähemalt üks kord viibib tootmispraktikal või õppeekskursioonil mõnes vennasvabariigis. Sellisel tootmispraktika vormil on üliõpilaste seas suur populaarsus ja iga üliõpilane püüab seda maksimaalselt kasutada. Meie üliõpilasi on alati soojalt vastu võetud kõikide vennasvabariikide ettevõtete ja asutuste poolt. Olgu siis Moskva või Leningradi tööstustest, Kaukaasia liiduvabariikide ehitustelt või Ukraina kõrgematest õppeasutustest — kõikjalt on üliõpilased tagasi tulnud parimate muljetega.

Viimastel aastatel on kujunemas uus ja huvitav üliõpilaste kohtumise vorm komsomoli suvelaagrite näol. Selliseid laagreid on korraldatud Leedu NSV-s, kust võtsid osa Tallinna Polütehnilise Instituudi üliõpilased. Möödunud aastal organiseeriti selline laager Kloogal instituudi spordibaasis. Laagrisse kogunenud komsomoliaktivistid vahetasid kogemusi komsomolitöö alal, veetsid üheskoos puhkeõhtuid lõkke ääres ja katsusid jõudu spordiväljakul. Selline suvelaagrite vorm on hea algatus, mis vajab edasist süvendamist. Praegu, kus paljudel kõrgematel õppeasutustel on oma spordibaasid ja puhkekohad, tuleks laialdasemalt kasutada vastastikust küllakutumist ning reserveerida teatav arv kohti teistest vabariikidest saabuvatele üliõpilastele. Piisab kahest nädalast, et eri rahvustest noo-

Sõpruse parki Mustamäel lisandub veel üks puu

red õpiksid üksteist tundma ja nende vahel areneksid sõbralikud sidemed.

Tallinna Polütehnilises Instituudis toimuvad juba rea aastate jooksul rahvaste sõpruse päevad, mis viiakse läbi V. I. Lenini sünnipäeva tähistamiseks. Iga aastaga on kasvanud rahvaste sõpruse päevade populaarsus. Eriti ulatuslikuks kujunes osavõtt 1964. aastal, kus vabariiki saabus ligi viissada külalist. Kokku võttis rahvaste sõpruse päevade üritustest osa umbes viis tuhat üliõpilast.

Rahvaste sõpruse päevade sisu on mitmekesine. Toimuvad koosolekud, kus arutatakse noorsugu huvitavaid küsimusi, vahetatakse kogemusi komsomolitöö alal, külasta-

takse tehaseid, tutvutakse arhitektuurimälestistega, istutatakse traditsioonilised sõprustammed, kuulatakse selleks puhuks organiseeritud kontserte ning istutakse ühise peolaua taga. Rahvaste sõpruse päevadest osavõtjad on alati lahkunud rahuldatus ja nähtavasti heade muljetega, sest aastast aastasse kasvav külaliste arv räägib juba ise enda eest.

Tallinna Polütehniline Instituut tahab ka edaspidi süvendada rahvaste sõpruse päevade traditsiooni ja kujundada see üritus rahvaste sõpruse idee võimsaks demonstratsiooniks. Igal aastal on võtnud sellest üritusest osa ka välisriikide üliõpilasi, mistõttu rahvaste sõpruse päevad omandavad tõeliselt internatsionaalse iseloomu.

Patriotismi kasvatamisel on instituudis kujunenud viimastel aastatel rida uusi vorme. On saanud heaks traditsiooniks pärgade asetamine langenud sõjameeste haudadele ja mälestusmärkidele. Üliõpilased tutvuvad oma kodulinna ja selle ümbruse revolutsioonilise minevikuga ning Suure Isamaasõja lahingutega seotud kohtadega. Nendega vestlevad vanad revolutsionäärid ja Suure Isamaasõja veteranid. Üliõpilastele on esinenud vanad revolutsionäärid A. Hendrikson, A. Koni, G. Abels, O. Lauristin jt. Suure Isamaasõja lahingutest on rääkinud NSV Liidu kangelane A. Meri, erupolkovnik I. Paul jt.

Patriootilise kasvatuse üheks vormiks on kujunenud ka kontakt üliõpilaste ja Nõukogude armee võitlejate vahel. Suureks patriootiliseks demonstratsiooniks kujunes Suure Isamaasõja veteranide austamine Tallinna vabastamise 20. aastapäeva puhul, kus ligi kaks tuhat TPI üliõpilast kogunes tänavatele spaleeridesse lugupidamist avaldama fašistlike orjastajate purustajatele.

Üliõpilaste internatsionaalsele kasvatusele avaldavad suurt mõju aastast aastasse laienevad sidemed välisriikidega. Viimastel aastatel on sajad üliõpilased ja õppejõud viibinud paljudes välisriikides kas jätkamas õpinguid sealsetes kõrgemates õppeasutustes, spordikollektiivide liikmetena või siis turistidena. Laienev kontakt välismaaga aitab kaasa erinevate maade tööliklassi revolutsioonilise tegevuse ja selle konkreetsete probleemide tundmaõppimisele. Välisriike külastanud õppejõud ja üliõpilased jagavad teistega oma muljeid. Selliseid vestlusi kuulatakse suure huviga ja lektoreil tuleb vastata veel paljudele täiendavatele küsimustele.

Külalised tutvuvad Tallinna Polütehnilise Instituudiga

Kuid patriotismi ja internatsionalismi kasvatamine ei saa ega tohi piirduda üksnes õppetööväliste üritustega. Kogu õppeprotsess on suurepäraseks vahendiks sellises kasvatustöös. Patriotismi kasvatamise seisukohalt on tähtis, et iga üliõpilane tunneks ning mõistaks meie kodumaa saavutusi tehnika ja teaduse valdkonnas. Meil on tulemusi, mille üle võib uhke olla ja mis näitavad sotsialistliku korra eeliseid võrreldes kapitalistlikuga.

Õpetades üliõpilastele füüsikat, matemaatikat või teoreetilist mehaanikat, näidatakse vene ja nõukogude füüsikute ning matemaatikute saavutusi, mille tulemusena osutus võimalikuks luua teoreetilised alused maailmaruumi vallutamiseks. Huvitavalt seob oma teoreetilise mehaanika loenguid kosmoselennu probleemidega dots. Silde. Meie matemaatikute saavutusi esitavad hästi prof. A. Humal, dots. A. Särev ja dots. A. Garšnek.

Sõbralikus vestluses

Juba üldkeemia kursuse omandamisel tutvustatakse üliõpilastele põhjalikult D. Mendelejevi, A. Butlerovi, N. Zelinski ja teiste silmapaistvate vene ja nõukogude keemikute töid ning nende osa teaduse arendamisel. Suurt kasvatustööd teevad erialade distsipliinide õppejõud meie kodumaa tehnika ja teaduse saavutuste tutvustamisel. Rääkides elektrifitseerimisest ja jõujaamade võrgu väljaarendamisest, ei saa mööda minna leninlikust GOELRO plaanist ning selle realiseerimisest tänapäeval. Rääkides raadiotehnika probleemidest ei saa mööda minna raadioside loojast Popovist. Oleks võimatu loendada kas või väikest osa nendest faktidest, mis illustreerivad õppejõudude loenguid, ja igaüks neist on teatavaks panuseks patriotismi kasvatamisel.

Selline kasvatustöö vorm on laienenud isegi kehalise kasvatuse tundidele, kus õppejõud viivad läbi vestlusi nõukogude spordi saavutustest, analüüsivad nõukogude treeningumeetodeid ja -tehnikat. Kõige selle juures oleme püüdnud rangelt vältida laskumist paljasõnalisse kiitlisse ja prioriteedi küsimuste püstitamist seal, kus selleks pole alust. Omal ajal tehti siin kahjuks jämedaid moonu-

tusi ja positiivse kasvatusliku tulemuse asemel toodi kahju.

Patriotismi kasvatamist ei saa lahutada lugupidamise sisendamisest teiste rahvaste saavutuste vastu. Teadus areneb laial rindel ning laialdane kogemuste ja informatsiooni vahetamine on vältimatu. Teaduse sulgemist teatava rahvuse ja riigi piiridesse ei tohi olla.

Lugupidamise kasvatamisel teiste rahvaste ja maade teaduse ning tehnika saavutustesse tuleb esikohale seada teaduse arendamise progressiivne iseloom ja töötavate hulkade osa teaduse ning tehnika arengus. Kuigi ekspluateerijate klass püüab teadust igakülgselt rakendada enda teenistusse ja soodustab teadust egoistliku kasusaamise ning imperialistliku poliitika huvides, õõnestab seesama teadus ekspluateerijate endi jalgealust ja kummutab nende inimvihkajaliku ideoloogia.

Tallinna Polütehnilise Instituudi üliõpilaste käsutusse on pidevalt antud kogu maailma teadus- ja tehnikaalane

Sõbruspäevade muljetest
kirjutatakse ka
külalisteraamatusse

kirjandus. Meie üliõpilased võivad lugeda kõiki tähtsamaid välismaiseid ajakirju ja käsiraamatuid, kust igaüks võib ammutada vahetut informatsiooni. Meil tuleb aga siin mõnikord abistada üliõpilasi tõe jaluleseadmisel, sest tihti jätavad välismaised autorid mainimata meie teaduse saavutused. Hiljuti Saksa Föderatiivses Vabariigis viibides võisin veenduda, et sealsed üliõpilased ja isegi õppejõud ei tunne Nõukogude Liidu teaduse saavutusi. Kõrgema õppeasutuse raamatukogus puuduvad NSV Liidu teaduslikud ajakirjad. See ei ole toimunud mitte juhuslikult, sest selline NSV Liidu teadusealaste saavutuste mahasalgamine moodustab ühe lüli praeguse Lääne-Saksamaa valitseva ringkonna poolt läbiviidavas poliitikas.

Me oleme kaugel sellest, et lõimitada kapitalistlike maade teaduse ja tehnika saavutuste ees, kuid see, mis on tõsiselt väärtuslik, jõuab meie üliõpilasteni õppejõu-lektori või siis iseseisvaks tööks juhatatud kirjanduse kaudu. Me püüame õpetada üliõpilasi nägema igas teaduse- ja tehnikaalases saavutuses püüdlust parema homse poole ning sellel on internatsionalismi kasvatamisel suur tähtsus.

Käesolevas kirjutises on käsitletud vaid mõningaid probleeme rahvaste sõpruse, internatsionalismi ja patriotismi kasvatamisel. Arusaadavalt ei saa siin (nagu üldse kasvatustöös) olla retsepti ega eeskirja. Rutiin kasvatustöös muudab selle töö väheefektiivseks, loominguine otsing aga aitab avastada uusi ja paremaid võimalusi. Valdav enamus Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõude tegeleb loominguiliste otsingutega ja rakendab tulemusi oma igapäevases tegevuses. Pole põhjust arvata, et see tegevus poleks vilja kandnud. Meie instituudi paljutuhandeline üliõpilaspere on tervete eluviisidega ja töökas, näeb homse päeva perspektiivi ning oma kohta meie ühiskonnas. Kuid kasvatustöö ei tunne piire ja me ei saa laskuda endaga rahulolu meeleoludesse. Otsingud ja katsed jätkuvad.

ÕPETAMINE JA KASVATAMINE KUI ÕPPE- PROTSESSI KAKS LAHUTAMATUT OSA

A. Koop,

*Ed. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi
rektor*

Kommunismi eest peetavas võitluses tõstis NLKP programm esile kolm vastastikku seotud ülesannet: kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, kommunistlike ühiskondlike sidemete kujundamine ja uue isiksuse kasvatamine. Uue inimese ja kõigepealt kasvava põlvkonna kasvatamine on teatavas mõttes esmajärgulise tähtsusega ülesanne.

Inimkonna ajaloo kestel on toimunud lakkamatu tootmisprotsess ning materiaalsete ja vaimsete väärtuste loomine. Selle protsessi efektiivsus on tunduval määral sõltunud sellest, mil määral uued põlvkonnad, kes tulid vanade asemele, suutsid omandada ja kasutada varajasemat kogemust. Uue põlvkonna igakülgne ettevalmistus aktiivseks osavõtuks tootmistegevusest, ühiskondlikust ja kultuurielust ei või toimuda stiihiliselt. Kasvatada uut põlvkonda, kes on oma ajastu vääriline, võimeline aktiivselt osa võtma loovast protsessist — niisugune on nõukogude kooli õilis ülesanne. Õpetamise sisu, vormid ja meetodid ning kasvatamine on nõukogude koolis suunatud isiksuse igakülgsele arendamisele, uue inimese — kommunistliku ühiskonna ülesehitaja ja kodaniku kasvatamisele. Seejuures on põhiülesanneteks kommunistliku maailmavaate kujundamine, kommunistliku moraali printsiipide tugevdamine. Siit tuleb üks nõukogude pedagoogika didaktilistest põhiprintsiipidest — kasvatava õpetamise printsiip.

Nõukogude koolis on orgaaniline side õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamise ning nende isiksuse kujunemise vahel. Õpetamine alati kasvatab. Need üldseisukohad on vastuvaidlematult selged igaühele. Kuid üha kasvavate nõudmiste tingimustes, mida ühiskond esitab meie koolile, ei saa enam nendega piirduda. Kõigepealt

tuleb esitada küsimus: missugused on kasvatamise tulemused õpetamise protsessis, missugune on kasvatamise mõju õpetamisele, mil määral noor kodanik õpetamise ja kasvatamise käigus küpses teadlikuks isiksuseks, mil määral tal arenes püüd enese täiendamiseks ja kasvatamiseks. Seoses küsimuse niisuguse asetamisega kerkib meie ette rida tähtsaid probleeme, mis annavad tunnistust sellest, et me kahjuks kaugeltki mitte täielikult ei kasuta neid suuri võimalusi ja eeliseid, mis on meie ühiskondlik kord loonud koolile. Kõigepealt on vaja osutada teatavale eraldatusele õpetamise ja kasvatamise vahel meie koolis, mitteküllaldasele kasvatusel efektiivsusele õpetamise protsessis. See probleem pole kaugeltki uus. Sellest kõneldakse ja kirjutatakse palju, sellega tegelevad koolid ja kõrgemad õppeasutused, perekonnad ja ühiskondlikud organisatsioonid. Kuid paljast huvist selle vastu on veel vähe. Ei rahulda ka puht empiiriline, pahatihti aga ka lihtsalt formaalne lähenemine sellele keerulisele ja erakordselt tähtsale pedagoogilisele probleemile. Käesoleva artikli autor ei pretendeeri kõigi küsimuste lahendamisele, mis on seotud õpetamise ja kasvatamisega, vaid tõstatab rea küsimusi, millest tunduval määral sõltub õppe-kasvatustöö ülesannete edukas elluviimine.

Kõigepealt tahaksin peatuda teaduslik-pedagoogilise mõtte arenemisel vabariigis. Kahjuks tuleb tunnistada, et teaduslike uurimistööde tase pedagoogika alal ei vasta õppe-kasvatustöö praktika kasvavatele nõudmistele koolis. Ning kõigepealt puudutab see küsimusi, mis on seotud kasvatava õpetamisega, õpetamise ja kasvatamise üheks kokkusulatamise ülesandeid. See probleem nõuab teaduslikku lähenemist, kompleksseid uurimusi, koolitöö rikkaliku praktika üldistamist, pedagoogide, psühholoogide, sotsioloogide, filosoofide kooskõlastatud jõupingutusi. Siinkohal on sobiv ära tuua A. Makarenko mõte, mille ta avaldas kirjas inspektor M. N. Kotelnikovile: «Ometigi läheb asi nii, et meie kasvandik jagatakse paljudeks koostisosadeks, et kõikidele nendele osadele pannakse nimed ja numereeritakse, et ehitada neist kindlat süsteemi ja... mitte ei teata, mis edasi teha... Mulle näib, et meie oleme väga kaugel õigusest lahutada inimest osadeks ja seda enam tegema siit ükskõik missuguseid praktilisi järeldusi. Vastupidi, meie peame püüdma sünteesi poole, terve, osadeks jagamatu inimese poole ja õppima nii organiseerima

kasvatust, et meie saavutusi iseloomustataks antud isiksuse täiustumisega.»¹ Silmapaistva nõukogude pedagoogi mõt- ted, et inimest ei saa kasvatada osade kaupa, et ta kujun- datakse kõigi nende mõjude sünteesina, millele ta allub, on eriti tähtsad ning need tuleb võtta aluseks hariduse ja kasvatuse teoreetiliste ning praktiliste küsimuste lahenda- misel. Isiksuse arenemine — see on eriti keeruline protsess, mille määrab looduslike ja ühiskondlike tingimuste summa. See ei kulge stiihiliselt, vaid organiseeritud, suunatud õpe- tamise ja kasvatamise kaudu. Isiksus areneb nagu ühtne tervik, mille üksikud küljed on vastastikku seotud ja mõju- tavad üksteist, kusjuures selles arenemises asuvad nad eri- nevatel astmetel, nad on alati liikuvad. Ühed neist on küp- senud, kinnistunud, teised aga alles kujunevad. Just see- pärast saab hariduse ja kasvatamise küsimuste lahenda- mine olla edukas ainult sel juhul, kui see lähtub teaduslikult läbitöötatud printsiipidest, mis on kontrollitud koolielu praktikas. Näib, et siia maani lahendatakse neid küsimusi koolielu praktikas tunduval määral harju- nud, empiiriliste kujutluste alusel, mis tulenevad üldistest abstraktsetest otsustest õpetuse ja kasvatuse olemuse kohta. Seejuures tõlgendatakse mõisteid «õpetamine» ja «kasvatamine» pedagoogilises kirjanduses erinevalt ning nad ei peegelda esiteks õpetamise ja kasvatamise ühtsust, teiseks nende protsesside spetsiifikat, nende kvalitatiivset omapära ning kolmandaks vastastikust mõju, õpetamise ja kasvatamise mõjude vastastikust läbipõimumist isiksuse kujunemise protsessis.

Igasuguse pedagoogilise tegevuse lõppeesmärk on ini- mese isiksuse kujundamine. Seetõttu kujuneb isiksus nii õpetamise kui ka kasvatamise protsessis, kusjuures need kaks protsessi ei toimi teineteisest isoleeritult, vaid nad põimuvad vastastikku ja sulavad ühtseks tervikuks.

Seejuures ei tohi unustada erinevust ühelt poolt teoreeti- lise mõiste «õpetamine» ja «kasvatamine» ning teiselt poolt kooli tegevuse puhtpraktiliste vormide vahel. Niisuguse äravahetamise tulemusena nähakse sageli lõhet õpetamise ja kasvatamise vahel ainult selles, et kooli kasvatustöö plaanis on ette nähtud vähe üritusi — vestlusi, loenguid, vaidlusõhtuid jne. üldpoliitiliste, esteetiliste, moraali- jt. küsimuste kohta. Kui näiteks kasvatustöö plaanis pole

¹ «Учительская газета», 16. märtsist 1965.

üritusi internatsionaalse kasvatuselise kohta, siis tehakse järeldus, et internatsionaalse kasvatuselisega on lugu antud koolis halb. Et vabaneda taolistest pretensioonidest, lähivad koolid kergema vastupanu teed ja püüavad kasvatuselise plaanide koostamisel neisse lülitada võimalikult rohkem mitmesuguseid üritusi. Sel viisil luuakse mulje, et antud koolis on kõik korras õpetamise ja kasvatuselise kokkusulutamisel üheks tervikuks. On selge, et selline formaalne lähenemine niisugusele tähtsale pedagoogilisele probleemile faktiliselt takistab, mitte aga ei soodusta selle küsimuse lahendamist. Siin pole juttu hoopiski mitte mitmesuguse kasvatuselise viiside alahindamisest. Need moodustavad tähtsa osa iga kooli töös. Kõne all on hoopis lihtsustatud, formaalne, mehaaniline lähenemine õpetamise ja kasvatuselise probleemi ühendamisele. Eespool oli juba öeldud, et see ühtsus saab teoks nii õppe- kui ka kasvatuselises, kusjuures igaühes neist kannab see ühtsulamine oma spetsiifilist iseloomu. Seepärast tuleb välja selgitada selle ühtsulamise iseloom koolitöös igaüksikus lõigus. Teisest küljest on vaja kindlaks määrata, kuidas ühendada ning siduda töö kõiki liike nii, et selle resultaadiks oleks õpetamise ja kasvatuselise orgaaniline ühinemine, harmooniliselt arenenud isiksuse kujunemine. Õpetamise ja kasvatuselise ühtsus, mis on iseloomulik meie koolile, ei tähenda aga, et need mõisted on adekvaatsed, et nende vahel pole vastuolusid. Õpetamise olemus seisneb õpilaste varustamises tunnetatud kogemustega, teaduslike teadmiste süsteemiga maailmast, loodusest ja ühiskonnast.

Teadmiste, oskuste ja vilumuste aluseks on mõte kui tegelikkuse tunnetamise üldistatud resultaat. Mõtlemise protsessis pole kohta puhtsubjektiivsel. Õpetamine, nagu ka teadus, on oma sisuga suunatud igaühe subjektiivsuse vastu. «Just siin avaldubki põhiline erinevus õpetamise ja kasvatuselise kui kasvava inimese tervikliku mõjutamise kahe külje vahel. Õpetamine läheneb sellele, väljendudes kaasaegses küberneetilises keeles, nagu «isereguleerivale süsteemile», millesse on vaja asetada objektiivselt tegelikkusest vajalike sidemete «programm». Kasvatamine näeb selles kõigepealt elavat kordumatut individuaalsust, subjekti ja kujundab tema «subjektiivset» isiklikku suhtumist sellesesamasse tegelikkusesse.»¹ See

¹ Lisa ajakirjale «Народное образование», 1965, nr. 1, lk. 5.

seisukoht on põhjaneva täitsusega kasvatusliku õpetamise ülesannete lahendamisel. Just õpetamise ja kasvatamise dialektilise ühtsuse ning vastandlikkuse olemuse mittemõistmine, püüd likvideerida lõhet õpetamise ja kasvatamise vahel, kooli õppetöö vormide mehaaniline sidumine üritustega, mis toimuvad õppetööst vabal ajal, on üheks peapõhjuseks, mis segab nende täielikku ühtesulamist. On selge, et seejuures jäävad vaateväljast eemale sügavad, olulised ja määravad protsessid.

Võtame näiteks õpetamise. Selle abil toimub kasvava põlvkonna rikastamine inimkonna poolt kogutud kogemustega, mis on tulevikus vajalikud ta aktiivseks osavõtuks loovast tegevusest. Kogu õpetamisprotsess nõukogude koolis on üles ehitatud tõeliselt teaduslikul alusel. Õppeprogrammid näevad ette rea ühiskondlike distsipliinide — ühiskonnaõpetuse, ajaloo, majandusgeograafia, mis selgitavad põhilisi seaduspärasusi inimühiskonna arenemises, ja rea loodusteaduste — matemaatika, füüsika, keemia, bioloogia ja geograafia õpetamist, mis avavad looduse arenemise loodusteaduslikud alused. Niisugused õppeained nagu kirjandus, joonistamine, laulmine rajavad aluse esteetilisele haridusele. Polütehniline õpetus tugevdab kooli sidet tootmisega, aga klassivälise töö mitmesugused vormid, millel on samuti üldhariduslik iseloom, süvendavad õpetamise sidet eluga. Kogu õppeprotsessi tähtsamaks tulemuseks on noore põlvkonna teadusliku maailmavaate aluste kujunemine. Kõik see on nõukogude haridussüsteemi tähtsaimaks saavutuseks.

On loomulik, et kogu õpetamisprotsess, mis on üles ehitatud teaduslikule alusele ning seotud eluga, peab olema kasvatava iseloomuga. Kuid kas ei järeldu sellest, et on tagatud õpetamise kõrge teaduslik tase ja õpetamise ning kommunistliku kasvatuse küsimused lahendatakse iseeneest, et kasvatamine automaatselt järgneb õpetamisele. Küsimuse niisuguse asetuse juures nõutakse pedagoogilt ainult põhjalikku teaduslikku ettevalmistust. Kahjuks lähevad teadlased, kes on eemaldunud koolist ja ei pea vajalikuks tegelda üliõpilaste kasvatamisega kõrgemates õppeasutustes, sellele küsimusele ühekülgselt.

Õpetamise kõrge tase, selle teaduslikkus on kasvatamise alus. Kuid tuleb ka meeles pidada, et vajalik kasvatuslik efekt ei tule automaatselt ja stiihiliselt.

Eespool juba viidati põhilisele erinevusele õpetamise ja

kasvatamise kui kasvava põlvkonna tervikliku mõjutamise kahe külje vahel. Kasvatamine näeb selles mitte «isereguleerivat süsteemi», millesse on vaja asetada programm, vaid kõige esmalt elavat, kordumatut individuaalsust ning mõjub mitte üksnes ja mitte niivõrd ta mõttele, aga kõigepealt fundele, emotsionaalsele elule, kujundab isiklikke omadusi, iseloomujooni, käitumise harjumusi jne.

«Mitte miski — ei sõnad, mõtted ega isegi meie teod,» kõneleb K. D. Ušinski, «ei väljenda nii selgesti ja õigesti meid endid ja meie suhteid maailmaga kui meie tundmused; neis on kuulda mitte üksiku mõtte, mitte üksiku otsuse iseloom, vaid kogu meie hinge ja selle korra intuitsioon.»¹

Pole vaja tõestada, kui suure praktilise tähtsusega on pedagoogilisele protsessile kasvatus nende spetsiifiliste külgede arvestamine.

Kasvatamine on õpetamisega võrreldes keerulisem, mitmekülgsem ja raskem protsess. Kasvatuslik mõju allub vähem uurimisele, selle resultaate on raske kohe avastada, kasvatusel on aga väga raske parandada. Kasvatamisele mõjub mitte üksnes õppeprotsess koolis, vaid ka perekond ja kogu ümbritsev elu. Pedagoogilises protsessis puutub õpetaja kokku iga õpilasega kui teravalt piiritletud kordumatu individuaalsusega, kes kooli tulles on juba läbinud kasvatamise esialgse staadiumi ning kellel on juba iseloomu algeid, harjumusi, kalduvusi jne. Oskus näha üldiste seaduspärasuste avaldumist igas üksikus isikus, arvestades temas erilist, individuaalset, oskus dialektiliselt lahti mõtestada õpetamise ja kasvatamise ühendamise ning vastastikuse mõjustamise kogu keerulist omapära on keeruline ülesanne, mis nõuab teaduslikku lähenemist, sügavaid teadmisi kasvatamise teooria alalt, oskust kasutada teooriat kasvatamise praktiliste ülesannete lahendamisel.

Selleks et edukalt kasvatada kommunismiehitajatele väärilist kaadrit, peab iga õpetaja olema materialistliku maailmavaatega, kommunistliku ideoloogiaga, peab mõistma partei poliitikat ja võitlema selle elluviimise eest. Tähtis koht seejuures on ühiskondlike erialade õpetamisel kõrgemas koolis. Kuid sel alal on veel tõsisid puudusi: forma-

¹ К. Д. Ушинский «Человек как предмет воспитания», соч. т. 9, 1950; стр. 117—118.

lismi ja pealiskaudsuse elemendid, loengute ja seminaride mitteküllaldane ideelis-teoreetiline tase, õpetamise eraldatus elust jne. Pahatihti pööratakse materialistliku maailmavaate kujundamisel peatähelepanu ainult selle teaduslikule sisule, filosoofiliste, ökonoomiliste, sotsiaalsete ideede omandamisele. Üliõpilaste isiklik, subjektiivne suhtumine nendesse ideedesse jääb õpetajale sageli teadmata. Teadmised muutuvad surnud skeemiks, kui nad ei saa vastavat ideelis-moraalset suunitlust. Kommunistlikud ideed ei kütkesta mitte üksnes sellega, et nad on teaduslikult õiged, vaid kõigepealt sellega, et nad on kutsutud ümber kujundama maailma kõigi inimeste ning iga üksiku isiku võrdsuse, humanismi ja õnne nimel. Nende mõjususe seisneb inimeste kirglikus soovis viia nad ellu, anda kõik oma teadmised ja oskused, kogu oma jõud selle jaoks. Teadusliku maailmavaate kujundamine on lahutamatu kommunistliku moraali kasvatamisest. Oma kõnes Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil 2. oktoobril 1920 ütles V. I. Lenin: «Te peate kasvatama endast kommuniste. Noorsooühingu ülesanne on korraldada oma praktiline tegevus nõnda, et õppides, organiseerudes, liitudes ja võideldes see noorsugu kasvataks ennast ja kõiki neid, kes näevad temas juhti, et ta kasvataks kommuniste. On tarvis, et kogu tänapäeva noorsoo kasvatamine, haridus ja õpetamine oleks temas kommunistliku moraali kasvatamine.»¹

Just mõtteid ja tundeid orgaaniliselt kokku viivate faktorite analüüs, kommunistliku maailmavaate emotsionaalse sfääri igakülgne analüüs annab võimaluse õigesti lahendada kommunistliku maailmavaate ja kommunistliku moraali kujundamise keerulisi ülesandeid.

Selleks peavad igal pedagoogil, olgu ta kõrgema kooli või üldharidusliku kooli õpetaja, olema sügavad teadmised pedagoogiliste teaduste vallast. Kuid aastast aastasse väheneb kõigi nende distsipliinide erikaal õppeplaanides. Loengukursus pedagoogikas on viidud 40 tunnini. Tulevased õpetajad ei õpi kasvatustöö metoodikat, pedagoogilist ehk kooli psühholoogiat, ealiste iseärasuste füsioloogiat, kooli tervishoiule pühendatakse aga ainult 20 tundi. Asi ei ole mitte ainult ühe või teise õppeaine väikeses mahus või rea pedagoogilise tsükli õppeainete puudumises õppe-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., Tallinn 1955, lk. 259.

plaanidest. Asi on selles, et rida printsiipiaalseid kasvata-
mise teooria küsimusi (mitte kõneldes juba kasvatustöö
metoodikast) ei ole teaduslikult läbi töötatud. Seepärast
ning ka mitmetel teistel põhjustel ei vasta pedagoogiliste
distsipliinide õpetamise tase veel kaasaegsetele nõudmis-
tele.

Viimastel aastatel on kõrgemates pedagoogilistes õppe-
asutustes tehtud palju teooria ja praktika sidumiseks, on
reorganiseeritud kogu pedagoogilise praktika süsteem.
Tunduvalt on laienenud tulevaste õpetajate teadmiste,
oskuste ja vilumuste ring õppe-kasvatustöö tegemiseks
koolis. Kuid ka siin oleme me sunnitud tunnistama, et peda-
googilise praktika ajal saavad üliõpilased vilumusi ja
oskusi põhiliselt õppetöö tegemiseks. Nende kõige nõrge-
maks kohaks, nagu ka õpetajatel, kes juba töötavad koolis,
on oskamatus teha kasvatustööd. Paremal juhul omanda-
vad nad vilumusi ja oskusi üksikute klassi- ja koolivälise
ürituste läbiviimiseks: vestluste, vaidluste, pioneerikoon-
duste, ekskursioonide korraldamiseks jne. Kuid kõik see ei
allu ühisele eesmärgile, mis lähtub õpetamise ja kasvata-
mise vastastikku toimivate protsesside analüüsist. Peavad
ju kõik klassi- ja koolivälise töö mitmekesised vormid täien-
dama kasvatava õpetamise protsessi, et kujundada isiksust
kui ühtset tervikut. Nende ürituste mõjususe seisneb selles,
kuivõrd nad mõjutavad laste elavaid tundeid. Kuid igal lap-
sel avalduvad tunded isemoodi. Järelikult on tarvis ran-
gelt individualiseeritud lähenemist õpilasele, oskust funda
individuaalset igas õpilases.

Enam-vähem nõuetele vastavad teoreetilised teadmised,
mitteküllaldaselt omandatud (tänapäeva kasvanud
nõuete seisukohalt) oskused ja vilumused õpetamiseks ning
nõrk ettevalmistus, aga sageli ka abituse kasvatusküsimuste
lahendamisel — niisugune on üldpilt. Siit järeldub, et pea-
tähelepanu rahvahariduse ülesannete lahendamisel tuleb
pöörata kogu kasvava põlvkonna kasvatamise süsteemi
täiustamisele. Seda ülesannet ei saa lahendada ilma tea-
dusliku uurimistöö olukorra põhjaliku parandamiseta kom-
munistliku kasvatuseteooria ja metoodika vallas.

NLKP programmis on öeldud: «Intensiivselt peab are-
nema uurimistöö **ühiskonnateaduste** valdkonnas, mis moo-
dustavad ühiskonna arengu juhtimise teadusliku aluse.
Peamiseks sel alal on kommunistliku ülesehitustöö prak-
tika uurimine ja teoreetiline üldistamine, sotsialismi

majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise ning sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise põhiliste seaduspärasuste uurimine ja kommunistliku kasvatuse probleemide läbitöötamine.» (Minu sõrendus — A. K.)¹

Tihedas seoses pedagoogiliste teaduste olukorra parandamisega on tõeliste õpetajate-kasvatajate ettevalmistamise probleem meie koolile. Peab ju õpetaja olema universaalne spetsialist, igakülgset arenenud inimene. Oma aine tundmine, oskus meisterlikult seda õpetada — see pole kaugeltki veel kõik, mida temalt nõutakse. Ta peab tundma kõige keerulisemat teadust — inimese kasvatamise teadust. Mitmekülgsete teadmiste kõrval sel alal peab ta olema võimeline tunnetama lapse hinge. Selleks et kujundada isiksuse ideelis-moraalset suunitlust, kasvatada lapse vaimseid-emotsionaalseid omadusi, peab pedagoogi enese sise maailm olema erakordselt rikas. Pedagoogi kasvatustöö edu sõltub suurel määral sellest, kuivõrd pedagoog suudab tungida lapse sisemisse, intiimsesse, kartlikku ja kergelt solvatavasse maailma. See nõuab suurt hingelist peenust ja pedagoogilist takti.

Vajalike teaduslike teadmiste omandamise kõrval on tulevaste pedagoogide ettevalmistamise protsessis väga tähtis koht vilumustel ja oskustel, mis on vajalikud selleks, et efektiivselt õpetada koolis. Kuid praktika näitab, et noored õpetajad, kes on lõpetanud pedagoogilise õppeasutuse, ei saa igakülgset ettevalmistust selleks tööks. Nad saavad enam-vähem küllaldase teadusliku, kuid mitte küllaldase pedagoogilise ja metoodilise ettevalmistuse. See on seletav nii subjektiivset kui ka objektiivset laadi põhjustega. Nimelt valitseb õppejõudude seas veel arvamus, et teaduslik ettevalmistus on määravaks tingimuseks õpetaja-kasvataja kujunemisel. Ülejäänud tuleks just nagu isenesest. Mitte mingil juhul ei kavatse ma vähendada tulevaste õpetajate teadusliku ettevalmistuse tähtsust. Veel enam, meie tegelikkus ise, teaduse ja tehnika tormiline arenemine esitab kõrgemale õppeasutusele uued, kõrgemad nõudmised tulevaste spetsialistide ettevalmistuse parandamiseks. Kuid piirduda sellega tähendab lahendada ainult üks, kuigi väga tähtis ülesanne keerulises ja mitmetahuli-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Tallinn 1963, lk. 301.

ses protsessis. Teadmised peegeldavad tegelikkust üldistatult, teaduslik-abstraktselt. Selleks et nad muutuksid aktiivseks jõuks tegelikkuse ümberkujundamisel, peavad nad olema viljastatud kogemuste ja oskustega, elava praktikaga. Pedagoog peab omandama oskused ja vilumused oma aine õpetamiseks koolis, arvestades õpilaste ealisi iseärasusi, kalduvusi, võimeid ja paljusid teisi õpilaste individuaalseid iseärasusi. See omakorda nõuab pedagoogika tähtsa haru — õpetamise metoodika omandamist. Kaasaegses koolis ei saa enam piirduda puhtempiirilise, nii-öelda õpetamise intuiitiivse metoodikaga. Selleks et korraldada õppeainete õpetamist koolis teaduslikul alusel, peab õpetaja peale metoodika täiuslikult tundma veel üldist ja pedagoogilist psühholoogiat. Ta peab olema uurija, eksperimentaator, peab pidevalt uurima ja üldistama eesrindlikke kogemusi ning, arvestades õpilaste individuaalseid iseärasusi, aga ka oma isiklikke omadusi ja iseloomujooni, õpetama rangelt teaduslike õpetamismeetodite alusel.

Seejuures peab iga pedagoog lähtuma mitte üksnes teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamise orgaaniliste seoste nõuetest, vaid ka selgesti ette kujutama nende spetsiifilisust. «Mõte on oskuste, teadmiste ja vilumuste alus. Kuid igapähe neis avaldub see erinevalt. Teadmistes kujutab mõte tegelikkuse peegeldusel põhinevat üldistust. Vilumuses muutub see kindla tegevuse algoritmiks ja tervikuna sulab automaatsete operatsioonide kindlas süsteemis. Oskustes tuleb see esile mitte kui toetav, vaid kui tegev jõud; samal ajal ei sula see automaatsetes operatsioonides, vaid leiab kehastuse individualiseeritud loomulises tegevuses.»¹

Järelikult on õpetamine väga keeruline protsess, mis koosneb kolmest vastastikku seotud ja vastastikku tingitud, kuid ka spetsiifilisest küljest. Järelikult peab õpetaja teadma mitte ainult teadmiste edasiandmise metoodikat, vaid ka vilumuste ja oskuste väljatöötamise metoodikat. Siit järeldub, et kõrgesti kvalifitseeritud õpetaja ettevalmistus, kes on võimeline efektiivselt toime tulema õpetamise keeruliste ülesannetega kaasaegses koolis, on raske ülesanne ja ei piirdu ainult tema teadusliku ettevalmistamisega.

Seoses sellega kerkib küsimus, mida on vaja mõista üli-

¹ Lisa ajakirjale «Народное образование», 1965, nr. 1, lk. 5.

õpilase teadusliku ettevalmistuse all, kes valmistub pedagoogiliseks tegevuseks koolis. Tulevane pedagoog peab tingimata saama hea teadusliku ettevalmistuse sel alal, mida ta hakkab koolis õpetama. Kuid edukaks loominguliseks tööks koolis peab ta olema uurijaks pedagoogiliste teaduste alal. Veel enam, kogu pedagoogiline protsess peab olema allutatud tulevase õpetaja ettevalmistamiseks töötamisele koolis.

Õigesti tõstatavad küsimuse Novosibirski ülikooli professorid V. Pokrovski ja J. Rumer (vt. «Učitel'skaja Gazeta», 6. aprill 1965) artiklis «Füüsik või füüsika õpetaja?», kriipsutades alla printsiipiaalset erinevust üliõpilaste ettevalmistuses ülikoolides ja pedagoogilistes instituutides. Artikli autorid kirjutavad, et need on kaks erinevat eriala. Pedagoogilistes instituutides on pedagoogiline kaader kahtlemata nõrgem. Seal on halvemini varustatud teaduslikud uurimislaboratooriumid ning teadusliku uurimistöö tase on neis madalam. Kuid vaatamata sellele on neis loodud soodsamad tingimused õpetajate professionaalseks ettevalmistamiseks. Pedagoogilistes instituutides pööratakse tunduvalt rohkem tähelepanu teaduslikele uurimistöödele pedagoogiliste teaduste vallas. Kateedrite ja üliõpilaste teadusliku ühingu teaduslik uurimistöö ning metoodiline töö on suunatud põhiliselt õpetamise ja kasvatamise küsimuste lahendamisele. Pedagoogiliste instituutide õppeplaanid soodustavad suuremal määral tulevase õpetaja professionaalset ettevalmistust. Üliõpilaste pedagoogilisele praktikale pühendatakse rohkem aega ning see on mitmekesisem.

Küllalt suur osa on seejuures «pedagoogilisel atmosfääril», mis paratamatult tekib kõrgemates pedagoogilistes õppeasutustes. Kuid ka kõrgemate pedagoogiliste õppeasutuste lõpetajad ei saa kaugeltki veel küllaldast ettevalmistust õpetamiseks koolis kaasaegsete nõuete tasemel. Ka siin on olemas, lõhe ühelt poolt teadmiste ja teiselt poolt oskuste ning vilumuste vahel. Siit järgneb, et on vaja läbi vaadata mitte ainult ülikoolide pedagoogiliste osakondade õppeplaanid ja programmid, mis vähe erinevad mittepedagoogiliste osakondade õppeplaanidest. Asi on selles, et isegi pedagoogiliste instituutide õppeplaanid ja programmid ei kindlusta tulevast õpetajat hädavajalike teadmiste, oskuste ja vilumustega tööks kaasaegses koolis. «Eriainete programmide vaatlemisel,» kirjutab B. Konašvili (vt.

«Pravda», 7. aprill 1965) «on kerge veenduda, et nad kujutavad sisuliselt ülikoolikursuste lühendatud varianti ja on suunatud pigem matemaatiku, literaatori, bioloogi, füüsiku ettevalmistamiseks üldse kui vastava õppeaine õpetaja ettevalmistamiseks. Tulevastele matemaatika õpetajatele loetakse näiteks laialdane tsükkel eridistsipliine, kuid elementaarne matemaatika ja selle õpetamise metoodika hõlmavad ainult kolmandiku tundidest, mis on ette nähtud kogu matemaatika kursusele.» Seesama käib ka füüsika kohta. Tulevased pedagoogid peavad saama süvendatud teadmisi kõigepealt üldfüüsika laiendatud kursuse ja selle praktilise kasutamise kohta. Seoses sellega peab muutuma praktikumide läbiviimise kogu süsteem jne.

Meie vabariigi tingimustes omandavad need küsimused erilise aktuaalsuse, kuna kooliõpetajate ettevalmistuse raskuspunkt, sealhulgas ka laia profiiliga V—VIII kl. õpetajate ettevalmistamine, on üle viidud Tartu Riiklikku Ülikooli. Kuid see otsus ei toonud kaasa olulisi muutusi õppeplaanides, kogu õppeprotsessi ja pedagoogilise praktika süsteemi reorganiseerimist jne.

Tähelepanu tuleb pöörata ka vajaliku materiaal-tehnilise baasi loomiseks õpetajate professionaalsel ettevalmistamisel. Jutt on kõigepealt kõrgemate õppeasutuste finantseerimise praktikast. Kui mitmesuguste mittepedagoogiliste teaduslike uurimuste teostamiseks eraldatakse palju vahendeid, luuakse teaduslikud laboratooriumid, hangitakse keeruline teaduslik aparatuur, siis kooli tüüpi laboratooriumide loomisel, kaasaegsete metoodiliste kabinetide varustamisel jne. ei ole kuigi palju veel ära tehtud. Kuid selleks, et anda tulevasele pedagoogile vajalik, kaasaja nõuetele vastav professionaalne ettevalmistus, on vaja, et igas kõrgemas õppeasutuses, kus valmistatakse ette pedagooge, oleksid iga kateedri juures kooli tüüpi laboratooriumid ja näitlikud kabinetid vajalike vilumuste ja oskuste kujundamiseks. On vaja, et tulevane pedagoog mitte ainult oskaks neid kasutada, vaid omandaks ka vastava kogemuse nende loomiseks koolis. Tegelikult aga juhtub vastupidist. Noorel õpetajal ei ole pahatihti isegi ettekujutust sellest, missugused peavad olema koolis laboratooriumid ja kabinetid, missugune peab olema nende varustus, missugune on nende kasutamise metoodika.

Suurim pahe õpetajate kaadri ettevalmistamise süsteemis on stabiilsete õppeplaanide puudumine. «Ülemineku», «lü-

hendatud» ja «ajutised» õppeplaanid ei anna võimalust välja töötada õppe-kasvatustöö ranget ja läbimõeldud süsteemi. Õppeplaanides on vaja anda vääriiline koht pedagoogilise tsükli distsipliinidele, peab eraldama tunduvalt suurema koha kommunistliku kasvatus teooria ja metoodika küsimustele. Mitte väiksem pahe pole pedagoogiliste õppeasutuste üliõpilaste üleliigne koormamine. Praegused õppeplaanid on koostatud nii, et üliõpilaste nädalane koormus on kuni nelikümmend tundi. Seetõttu on fakultatiivsed kursused peaaegu likvideeritud. Mida siis veel kõnelda tulevase õpetaja silmaringi laiendamisest! Kuid kõige rohkem kannatab selle läbi tulevaste õpetajate kasvatustööalaste teadmiste, vilumuste ja oskuste ettevalmistustöö. Üliõpilane teeb kõike kiirustades, omandatud teadmised ei kinnistu oskustes ja vilumustes.

Kuid asi ei ole ainult õppeplaanides. Kõrgemad pedagoogilised õppeasutused peavad paljus erineva teistest kõrgematest õppeasutustest. Siin peab kõik olema arvestatud üliõpilaste ettevalmistamiseks, kellele usaldatakse meie kõige kallima «kapitali» saatus — uue inimese saatus. Siin peab valitsema eriline, pedagoogiline atmosfäär.

Antud artiklis puudutatud probleemide aktuaalsusest ja tähtsusest annab tunnistust see, et viimasel ajal tõstetakse keskajakirjanduses — ajalehtedes «Pravda», «Izvestija» ja «Utšitel'skaja Gazeta» ning pedagoogilistes ajakirjades teravalt üles pedagoogiliste õppeasutuste osatähtsuse ja autoriteedi tõstmise küsimus, õpetajate kaadri ettevalmistamise kogu süsteemi täiustamise ja tunduva parandamise küsimus, üliõpilaste kõrgematesse pedagoogilistesse õppeasutustesse valiku korra muutmise küsimus jne.

Lähtudes nendest keerulistest ja tähtsatest ülesannetest, mida peavad lahendama nõukogude pedagoogid, on selge, et kõrgemate pedagoogiliste õppeasutuste ukSED peavad olema avatud ainult meie noorsoo parimale osale. Kuid kahjuks pole see kaugeltki nii. See seletub kõigepealt sellega, et ühiskondlikud organisatsioonid, rahvaõppe hariduse organid ja kõigepealt koolid pööravad sellele väga tähtsale riiklikule tööle vähe tähelepanu. On vaja igakülgelt populariseerida õpetaja, kasvava põlvkonna õpetaja ja kasvataja, partei esimese abilise elukutset. Koolide peaülesandeks oleks teha süstemaatilist tööd, et valmistada õpilaste parimat osa astuma pedagoogilistesse instituutidesse ja ülikoolide pedagoogilistesse osakondadesse. On vaja kasva-

tada õpilastes armastust ja austust õpetaja õilsa elukutse vastu, juba koolipingis tutvustada paremaid õpilasi pedagoogilise tegevusega. On selge, et kuni koolid ei hakka plaanipäraselt ja sihikindlalt valima andekaid noori ette valmistuma õpetaja elukutseks, ei suuda kõrgemad pedagoogilised õppeasutused lõpuni lahendada tähtsat riiklikku ülesannet — anda koolile igakülgset ettevalmistatud, oma elukutset armastavaid õpetajaid, kellest sõltub uue põlvkonna kasvatamise edukus.

Partei ja valitsus pööravad noorsoo kasvatamise tööle erilist tähelepanu. Rahvahariduse süsteemi reorganiseerimine ja edasine täiustamine, koolide materiaaltehnolise baasi tugevnemine, õpetajate töötasu tunduv tõstmine, õpetajate kaadri ettevalmistamise pidev parandamine ja täiustamine tõestab seda veenvalt. Meie maal on tõepoolest üks privilegeeritud «klass» — need on meie lapsed. Partei nõuab kõigilt haridusala töötajatelt mitte rahulduda saavutatuga, nõuab olukorra kriitilist analüüsi, töö vormide ja meetodite pidevat täiustamist, lähtudes meie ajastu kõrgendatud nõudmistest, sotsialismilt kommunismile ülemineku ajastu nõudmistest.

PATRIOTISMI KASVATAMISEST NÕUKOGUDE EESTI KUTSEKOOUIDES

H. Kaste,
ENSV MN Riikliku Kutsehariduse Komitee inspektor

Meie kutsekoolidel on noorsoo kommunistlikul kasvata-
misel aastatepikkusi kogemusi. Nõukogude patriotismi ja
proletaarse internatsionalismi kasvatamist pole meie õppe-
asutustes peetud omaette kasvatuslikuks eesmärgiks, sest
kogu nõukogulik kasvatus saab olla ainult patriootiline
kasvatus.

Mitte juhus, vaid aastatepikkuse töö vili on see, et Tal-
linna V. Klementi nimelise Linnakutsekooli ja Narva Lin-
nakutsekooli nr. 8 kasvandikud on baasettevõtete — IÖV
«Lembitu» ja kombinaadi «Kreenholmi Manufaktuur» kom-
somoliorganisatsioonide sekretärideks, et paljud Tallinna
Linnakutsekoolide nr. 15 ja nr. 4 lõpetanud töötavad edu-
kalt kommunistliku töö brigaadides, et Tallinna Linnakut-
sekoolide nr. 1 ja nr. 3 ning Paide Linnakutsekooli nr. 25
ja paljude teiste kutsekoolide lõpetajad on oodatud täien-
duseks vabariigi tööliiskaadrile.

Kutsekoolide õppeprogrammid pakuvad suurepäraseid
võimalusi noorte ideoloogiliseks kasvatamiseks. Eriti suur
tähtsus on patriootlikul kasvatusel eriainete tundides.

Õpetajad selgitavad õpilastele, kui suur tähtsus on õppe-
aine heal tundmisel ja oskuslikul kasutamisel, avavad õpi-
laste ees vastava rahvamajandusharu arenemise perspek-
tiivid, võrdlevad neid kapitalistliku majandusega. Nad
püüavad arendada õpilastes kõrget ühiskondliku kohuse
tunnet, vajadust töötada ühiskondlike huvide nimel.

Linnakutsekooli nr. 1 astronoomia ja navigatsiooni õpe-
taja H. Pöial seostab õpetuse oskuslikult meremeeste kan-
gelaslike revolutsiooniliste ja sõjaliste traditsioonidega.
Meretopograafia õpetamise seob ta kodumaa merepiiride
kaitsmisega.

Linnakutsekoolis nr. 15 on üheks õppeaineks nõukogude

kaubanduse organisatsioon ja tehnika, mida juba aastaid õpetab edukalt kommunist A. Masing. Tema tundides saab õpilastele selgeks, et nõukogude kaubandus on uut tüüpi kaubandus, mille põhiülesandeks on meie maa elanikkonna vajaduste maksimaalne rahuldamine. Tutvudes andmetega kaubakäibe kasvu kohta meie maal, elanikkonna ostuvõime tõusu ja kaubanduse arenemise perspektiividega lähematel aastatel, saavad õpilased ettekujutuse sellest, kuidas Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus hoolitsevad nõukogude rahva materiaalse heaolu tõstmise ning aastast aastasse kasvavate vajaduste rahuldamise eest.

Linnakutsekooli nr. 6 õpetaja G. Svirgsdin juhib treialeriala eritehnoloogia tundides pidevalt õpilaste tähelepanu meie tööstuse saavutustele masinaehituse alal, jutustab neile NSV Liidu ja sotsialismimaade õpetlaste koostööst uute seadmete loomisel metallide töötlemise ja laevaehituse jaoks. Ekskursioonidel Vabariiklikku Tehnika Majja, näitustele ja tehastesse tutvustab õpetaja tööpinkide uusimaid tüüpe, organiseerib kohtumisi novaatoritega ja baasettevõtte eesrindlastega, kes annavad õpilastele üle oma rikkalikke tootmisalaseid kogemusi. Õpilased tutvuvad tehnilise kirjandusega, uuendustega metallide töötlemises, annavad regulaarselt välja tehnilist büllätääni.

Kõige selle kaudu kasvatatakse uhkustunnet kodumaise tööstuse saavutuste üle, süvendatakse armastust valitud eriala vastu.

Juba mõned aastad õpetatakse kutsekoolides ühiskonnaõpetust ja esteetika aluseid. Nende õppeainete kasvatavat sisu ei saa alahinnata.

Linnakutsekool nr. 18 asub Saaremaal, Kingissepa linnas. Sealne ühiskonnaõpetuse õpetaja E. Tegova seostab õpetuse oskuslikult kohalike materjalidega. Enne teema «Klassid ja klassivõitlus» käsitlemist andis ta õpilastele ülesande kõnelda vanemate inimestega ja lasta neil jututada revolutsioonilistest sündmustest kodukandis. Õpilased kogusid huvitavat materjali Saaremaa ülestõusust, revolutsioonisündmustest ja silmapaistvate revolutsionääride elust. Hiljem täiendati kogutud materjali ilmunud kirjanduse ja fotodega.

Teema «Töö ekspluateerimine kapitali poolt» illustreerimiseks esitas sm. Tegova fakte kodanlikul perioodil Pidula lahe ääres Abula külas eksisteerinud saeveskist. Et saada seal kas või ajutistki laadimistööd, tuli soovijal mõni aeg

tasuta töötada ettevõtja põldudel. Õpilased koguvad meel-
sasti oma kodukohast analoogilisi fakte, mis muudavad
õppeaine huvitavamaks, võimaldavad võrrelda ekspluataa-
torlikku kodanlikku korda tõeliselt demokraatliku nõuko-
gude korraga.

Vilhelmine Klementi nimelise Linnakutsekooli õpetaja
sm. Tõnisson, käsitledes teemat «Kokkuhoiurežiim», andis
õpilastele rea praktilisi ülesandeid. Üheks neist oli arvu-
tada, millist kasu saaks riik aastas, kui iga Nõukogude Liidu
kodanik säästaks kuus kolm kilovatti elektrienergiat. Õpi-
lased olid üllatatud, kui selle ülesande lahendamisel sel-
gus, et selline näiliselt väike individuaalne kokkuhoid võib
anda riigile aastas enam kui 325 miljonit rubla. Teiseks
ülesandeks anti arvutada, kui palju toodangut jääks õmb-
lusvabrikul «Baltika» andmata, kui sada vabriku töötajat
hilineksid päevas kolm mintit. Ka sel juhul olid tulemu-
sed hämmastavad. Kirjeldatud meetodilise võttega näitas
sm. Tõnisson õpilastele, millist kahju toob distsiplineeri-
matus ja hooletu suhtumine sotsialistlikku omandisse; et
sotsialistlike käitumisnormide range täitmine tootmistin-
gimustes on iga Nõukogude kodaniku kohus.

Linnakutsekooli nr. 15 ühiskonnaõpetuse õpetaja E. Kiisa
andis õpilastele kursuse lõpul kirjaliku töö teemal «Mida
andis minule ühiskonnaõpetuse õppimine?». Õpilasi huvitas
see küsimus ja nad püüdsid kirjutada võimalikult siiralt.
Nende töödes võib leida väga huvitavaid seisukohti.

«Õppimata ühiskonnaõpetust,» kirjutab õpilane Part,
«on raske aru saada sündmustest, ümbritsevast tege-
likkusest. Kõige enam meeldib mulle vahetada tunnis
mõtteid uuest ühiskondlikust korrast — kommunismist,
kuna meie ehitame seda ja meil tuleb elada selles ühis-
konnas.»

Pedagoogika teooria ja praktika õpetavad meid, et
kasvatuse üheks mõjusamaks faktoriks on õpilaste suu-
namine nende praktilise tegevuse kaudu. Kutsekoolid on
tänu struktuurile ja tihedale koostööle baasettevõtetega
lahutamatult seotud sotsialistliku tootmise ning majan-
dusega. Võitlus tööviljakuse ja -kvaliteedi eest, Kommu-
nistliku Partei ja Nõukogude valitsuse direktiivide ellu-
viimise eest antud kutsealal on õpilastele au ja kutse-
eetika küsimuseks. Õpetajad käsitlevad nimetatud teema-
sid tundides, meistrid sissejuhatavates instruktiažides.

Õn teada, millise sügava jälje noorukite mälestustesse jätavad esimesed tööpäevad. Sageli sõltub neist õpilase edasine suhtumine valitud erialasse, tema käitumine, huvid ja kalduvused. Arvestades seda asjaolu, valmistab Linna-kutsekooli nr. 17 treialieriala tootmisalase väljaõppe meister sm. Kruusimägi esimeste töötundide eel eriti hoolikalt ette õppetöökogad, õpilaste töökohad ja töövahendid. Vanemate kursuste õpilaste kaasabil kujundatakse väike näitus eelmise lennu lõpetanute töödest. Kõigi nende ettevalmistuste eesmärgiks on luua uute õpilaste esimesel tööpäeval asjalikult pidulik meeolelu, rõhutada ühiskondlikult kasuliku töö ülevust. Päev algab «ekskursiooniga» töökotta, kus hakkab toimuma tööalane väljaõpe. Grupi meister kõneleb õpilastele treialitöö iseärasustest, tema rahvamajanduslikust tähtsusest ja perspektiividest. Seejärel tutvutakse seadmetega. Siis antakse igale õpilasele kätte tööriistade komplekt, mille vanemad kursused on valmistanud. Kõik see huvitab noorukeid väga ja suunab nende valitud eriala võimalikult paremale omandamisele. Aga ka järgmised tööpäevad toovad noortele järjest uusi muljeid. Ekskursioonil baasettevõtte tsehhidesse annab õpilastele sügava elamuse võimas tehnika, automaattööpingid, kollektiivi ühine võitlus riiklike plaanide täitmise eest.

Esimesed praktilised tööd töökojas valitakse võimalikult jõukohased, et esimene töörõõm oleks täielik. Nii arenebki järk-järgult muretust noorukist teadlik töötaja, Nõukogude riigi paljumiljonilise töölisklassi aktiivne liige. Muidugi ei lähe kõik alati nii lihtsalt. Nii mõndagi noorukit heidutavad esimesed raskused ja ebaõnnestumised. Õppegrupi meistril tuleb õpilastega korduvalt vestelda, selgitada, et niihästi meisterlikkus kui ka armastus elukutse vastu kujunevad vilumuste ja oskuste baasil, et tuleb harjuda süstemaatilise tööga. Nii veenab sm. Kruusimägi oma õpilasi, et nad õige peatselt hakkavad tundma töö veetlevust. Selliselt pinnalt ei ole raske üle minna seisukohtadele, et ainult sotsialistlikus ühiskonnas on töö rõõmu ja rahulduse allikaks.

Olgu see valitud eriala rahvamajandusliku tähtsuse tunnetamine või kvaliteediküsimused, olgu tegemist võitlusega ajanormide täitmise eest või seadmete eeskujuliku hooldamisega — kõik need küsimused on lahutamatult seotud sotsialistliku tootmisega, rahvamajanduse arendamise perspektiividega.

Seoses elanikkonna elukondliku teenindamise taseme tõstmise pideva vajadusega tõuseb nõukoguliku kaubanduskultuuri osatähtsus. Linnakutsekool nr. 15, kokkade, kondiitrite ja müüjate taimelava, seob oma õpilaste praktilise väljaõppe nende maailmavaatelse kasvatamisega. Noored kokad ja kondiitrid teavad hästi Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei poolt seatud ülesannet elanikkonna ühiskondliku toitlustamise laiendamiseks ning valmistavad täie tõsidusega selleks, et osata teha maitsvaid, toitvaid ja hinnalt odavaid roogasid. Traditsiooniliseks on kujunenud konkursid omaloomingulistele retseptidele kõige maitsvamate, toitvamate ja ökonoomsemate roogade valmistamiseks. Aastate vältel on saanud traditsiooniks aegajalt koguda tarbijate arvamusi õpilaste poolt valmistatud roogade kohta. Sööklates «Tervis», «Virus», «Kodu» jt. esitatakse külastajale koos tellitud lõunaga leheke:

Lugupeetud tarbija!

Teie tänase lõuna valmistas Linnakutsekooli nr. 15 õpilane N. Palume Teie arvamus roogade maitse, kvaliteedi ja välimuse kohta kirjutada sellele lehekesele.

LKK nr. 15 komsomoliorganisatsioon
ja ... õppegrupp

Õpilastele on elanikelt arvamuste kogumise päevad erutavateks eksamiteks, aruandeks rahva ees. Nad saavad vastuse küsimusele, kas suudavad rahuldada nõukogude tarbija maitset, kas õigustavad neid soodustusi, mis partei ja Nõukogude valitsus on kehtestanud noorte kutsealaseks väljaõppeks.

Tarbijate hinnangud noorte tööle on olnud enamikul juhtudel head ja väga head.

Linnakutsekooli nr. 8 õpilased valmistuvad saama uueks vahetuseks Lenini ordeniga autasustatud kombinaadi «Kreenholmi Manufaktuur» töölistele. Kutsekoolil on tihe kontakt kombinaadi partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsiooniga. Ei möödu nädalatki, millal üks või teine õppegrupp ei kohtuks oma kutseala parimatega, olgu see siis töökoosolekutel, kus analüüsitakse õpilaste tööd vabrikutes või õpitakse tundma ratsionaalseid töövõtteid, või temaatilistel õhtutel tsüklist «Armasta oma eriala». Niihästi nimetatud üritustega kui ka õppe- ja tootmistöö kasvatavate võimaluste ärakasutamisega luuakse sild

õppetegevuse ja tegeliku tootmistöö vahel, viiakse õpilased veendumuseni, et meil ei ole «paremaid» ega «halvemaid» kutsealasid, et igal kutsealal on kindlalt piiritletud ühiskondlik tähtsus. On tarvis ainult ausalt täita oma kohustused kodumaa ja rahva ees, töötada vastutustundega, võidelda takistustega, mis pidurdavad tootmisalast progressi.

Sotsialistlik võistlus on üheks sotsialistlike ühiskondlike suhete väljendajaks inimeste vahel. Kutsekoolide õpilased lülituvad meelsasti sellesse suurde üldrahvalikku võistlusesse. Mitte võistlus võistluse pärast, vaid sihikindel töö ning õppimine kodumaa hüvanguks, tegevus, mille võrdlemisel selguvad eesrindlased ja mahajääjad — selliseks on kujunenud sotsialistliku võistluse sisu kutsekoolides.

Linnakutsekoolis nr. 4 on pedagoogilise kollektiivi ja ühiskondlike organisatsioonide ühiste pingutuste tagajärjel saavutatud, et nii kutsealane kui ka ühiskondlik töö on muutunud igale õpilasele auasjaks, et igasugused töörüümi häired, kõnelemata juhuslikest eksimustest teadliku distsipliini vastu, kutsuvad esile kohese ning energilise reageerimise õpilaste ning pedagoogilise personali poolt. Laitmatu töö kodumaa hüvanguks on õpilasperele maailma-vaate küsimuseks, mille eest tasub võidelda.

Meeldiv on külastada selle kutsekooli õppetöökodasid ning vestelda õpilastega neid huvitavatest probleemidest. Laitmatu töökultuur, asjalik näitlik agitatsioon ja hea kujudus iseloomustavad seda ruumi, kus valitseb tõsine töömeeleolu.

Linnakutsekoolis nr. 4 on õpilasaktiiv pedagoogilisele kollektiivile tõsiseks abiliseks. Õpilased peavad igapäevast tööjõudluse arvestust, hoiavad kokku toor- ja abimaterjale, koguvad jäätmeid. «Kaua aega ei võtnud meil hoogu rationaliseerimistegevus,» jutustab õpilane Magda Soosalu. «Alles siis, kui õpilased veendusid, et tehnika progress saab alguse just väikestest algatustest, hakkas asi liikuma. Peame veel väga palju õppima ja katsetama ja kogema, et suuta anda oma panus üldrahvalikku liikumisse tehnika-progressi eest.»

Niiviisi seletavad Linnakutsekooli nr. 4 õpilased oma päevaprobleeme. Ja igast nende sõnast peegeldub vastutustunne nõukogude ühiskonna ees.

Eesrindlikes kutsekoolides on sotsialistlik võistlus sisuliselt üle kasvamas kommunistlikuks võistluseks. Osavõtjad kohustuvad mitte ainult laimatult õppima, vaid ka

vastavalt töötama, end loovalt arendama, aktiivselt võitlema iganditega inimeste teadvuses, kasvatama endas uue ühiskonna kodaniku kõlbelisi omadusi.

Võistluse algatajaks oli Linnakutsekooli nr. 4 kollektiiv, kes 1963. aasta oktoobrikuus esitas teistele kutsekoolidele oma kohustused. See algatus ei sündinud ootamatult. Eelnevatel aastatel oli tehtud palju tööd selleks, et sotsialistlik võistlus saaks üle kasvada kommunistlikuks liikumiseks. Selle tulemusel oli kindlustunud õppeasutuse materiaaltehniline baas, tõusnud õppe- ja kasvatustöö tase. Selleks ajaks oli endale juba kommunistliku töö kohustusi võtnud rida õpilasi, õppegruppe ja pedagooge. Nii loodi soodsad eeltingimused laialdasele kommunistlikule võistlusele.

Tehes kokkuvõtteid Linnakutsekoolis nr. 4 aastate jooksul tehtud tööst, võib öelda, et selles õppeasutuses on tööviljakus tõusnud ligi kahekordseks, töödistsipliin ja -kultuur on kõrgel tasemel. Kõik õpilased lõpetavad edukalt klassi- ja koolikursuse, ei ole põhjuseta puudumisi ega koolist ärajäämisi. Tunduvalt on täienenud partei- ja komso-moliorganisatsiooni read. Kõik see viitab sügavalt juurdunud kommunistlikule teadlikkusele, mida vanemad kursused annavad edasi noorematele, staažikamad pedagoogid uustulnukatele.

Kohustused, mida võtavad endale nii töötajad kui ka õpilased, muutuvad aasta-aastalt sügavamaks ja konkreetsemaks seoses nende järkjärgulise täitmisega. Neis peegelduvad õpetamise ja kasvatamise meetodite edasine täiustamine, õpetuse ja kasvatuse ühtsus, eesrindliku tehnoloogia tundmaõppimine ja uue tehnika juurutamine, õpilaste teadmiste ja oskuste, töökultuuri, -kvaliteedi ja -viljakuse pidev tõstmine. Väga suurt tähelepanu pööratakse kommunistlikes kohustustes kasvatusküsimustele: kommunistliku maailmavaate, kollektivismi, nõukogude patriotismi ja prolettaarse internatsionalismi kasvatamisele, vastutustundlikule vabatahtlikule tööle ühiskonna heaks, õpilaste igakülgsel vaimsele, füüsilisele, kõlbelisele ja esteetilisele arendamisele.

Kommunistliku töö liikumine on muutunud Linnakutsekooli nr. 4 igapäevase tegevuse lahutamatuks osaks. Võetud kommunistlikke kohustusi täites on selle õppeasutuse kollektiiv kasvanud ideeliselt, omandanud uusi kogemusi kvalifitseeritud noortööliste õpetamisel ja kasvatamisel. On suurenenud töötajate ja õpilaste tööalane initsiatiiv.

Üheks hinnatavamaks saavutuseks on aga hästiarenenud kollektiivsustunne ja nõudlik töösse suhtumine.

Kommunistlik võistlus on kutsunud esile rea uusi algatusi. Arvestades elanikkonna parema teenindamise vajadusi, on Linnakutsekool nr. 4 üks esimesi vabariigis ja kogu Nõukogude Liidus, kus paljud õpilased ühiskondlikus korras omandavad lisaks põhierialale ka teise lähedase eriala: meestejuuksurid naistejuuksuri töö, meesterätsepad naisterätsepa, rätsepad õmbleja eriala jne. Juba ammu on üle mindud iseteenindamisele: töötasude väljamaksmisele kassapidajata, iseteenindavale puhvetile jne. Tuhandeid ühiskondliku töö tunde pühendasid õpilased sellele, et kaasa aidata klubi-kohviku «Sõprusring» ehitamisele. Nüüd on see omapärane klubiruum valminud ning siin on läbi viidud juba arvukalt kohtumisi, vaidlusi ja diskussioone.

Loova töö rõõm, soov töötada täna paremini kui eile, homme paremini kui täna on viinud õppeasutuse vabariigi paremate ridadesse. 1965. aastal omistati Linnakutsekooli nr. 4 pedagoogilisele kollektiivile kommunistliku töö kollektiivi austav nimetus.

Käesoleval ajal on ühinenud kommunistliku võistlusega Linnakutsekoolid nr. 8 ja nr. 15, V. Klementi nimeline Linnakutsekool ja mitmed teised õppeasutused.

Eesti NSV ja Läti NSV kahekümne viienda aastapäeva tähistamiseks korraldati Tallinna ja Riia vastavate kutsekoolide, aga ka kummagi vabariigi maakutsekoolide vahel sotsialistlik võistlus, mis jätkub tänaseni.

Sotsialistliku võistluse ja kommunistliku liikumise hingedes kutsekoolides on komsomoliorganisatsioon, mille ridadesse kuulub 6300 õpilasest üle nelja tuhande. Näitena võiks tuua Järva-Jaani Maakutsekooli nr. 31 suurepärase algatuse. Selle õppeasutuse pedagoogiline kollektiiv ja komsomoliorganisatsioon saatsid kõigile maakutsekoolide põllumajandustehnikumide, üldhariduslike koolide pedagoogidele ja õpilastele, kõigile vabariigi põllumajanduse spetsialistidele ja mehhanisaatoritele üleskutse anda oma poolne konkreetne panus partei ja Nõukogude valitsuse otsuste elluviimiseks põllumajanduse arendamise alal.

«Kallid seltsimehed,» kõneldakse läkituses, «viies ellu põllumajandusliku tootmise intensiivsemaks muutmise ülesandeid, peab oma kaaluka sõna ütleva meie põldude ja farmide peamine peremees, põllumajanduse mehhanisaator, kes tunneb hästi masinaid ja põllumajanduskultuu-

ride harimise eesrindlikku tehnoloogiat. Just niisuguseid mehhanisaatoreid peame ja tahame meie ette valmistada.»

Läkituse kohaselt võtsid kooli pedagoogiline kollektiiv ja komsomoliorganisatsioon endale konkreetsed kohustused, milles keskne koht on teaduse ja põllumajandusliku tootmise kaasaegsete saavutuste, kolhooside ja sovhooside eesrindlike mehhanisaatorite kogemuste tundmaõppimisel ja juurutamisel õppetöösse.

Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee büroo ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Kutsehareduse Komitee vaatasid läbi ja kiitsid heaks Järva-Jaani Maakutsekooli nr. 31 üleskutse. Üleskutse leidis laialdast vastukaja vabariigi maakutsekoolides. Seda arutati partei- ja komsomolikoosolekutel.

Kutsekool ei ole õpilastele ainult paigaks, kus nad omandavad eriala jaoks vajalikke teadmisi ja vilumusi, ta on õpilastele ka teiseks koduks, seda enam, et suurem osa kutsekoolide õpilasi elab ühiselamutes. See asjaolu on esile tõstnud klassivälise kasvatustöö. Kasvatada vaimselt ja füüsiliselt arenenud, moraalse puhtuse poolest silmapaistvat noort põlvkonda on seda kergem, mida enam meie abistame noori õige elueesmärgi leidmisel. Käesoleva kirjuise raamidesse ei mahu kirjeldus sellest, kuidas paremates kutsekoolides on suudetud süstematiseerida klassivälist kasvatustööd, küll aga tahaksime jagada kogemusi mõningate konkreetsete ürituste osas.

On teada, milliseks suureks sündmuseks iga neiu ja noormehe elus on tööle asumine pärast kutsekooli lõpetamist. Seepärast on püütud seda sündmust võimalikult pidulikult tähistada. On kujunemas traditsioon seostada kutsekooli lõpetamine piduliku vastuvõtuga tööliklassi ridadesse, kusjuures koos atestaadiga antakse komsomolidiplom oskustöölise nimetusega. Esimene selline üritus toimus Narva Linnakutsekoolis nr. 14 koostöös ELKNÜ Narva Linna-komiteega. Pidulikule koosolekule kogunesid Narva linna partei-, komsomoli- ja ehitusorganisatsioonide esindajad, vabariigi teenelised ehitajad, õpilaste vanemad. Kooli direktor andis lõpetajatele kätte atestaadid ja kinnitas neile rinda lõpumärgid. Linna komsomolikomitee sekretär ulatas aga värsketele noortöölistele diplomid, millega nad võetakse vastu tööliklassi ridadesse. Punasesse raamatu-

kesse on kirjutatud Leningradi S. M. Kirovi nimelise tehase töölise, sotsialistliku töö kangelase sm. Leonovi sõnad:

«Nõukogude töölise hea nimi tähendab töötada südame-tunnistusega, visalt, loovalt.

Nõukogude töölise hea nimi seisneb selles, et ta ei lase seltsimehel töötada enesest halvemini.

Sina, tööline, oled peremees kõikjal.»

Vanemad seltsimehed soovisid noorele vahetusele õnne, tervist ja edu töös.

Erutatult, vandetootusena kõlasid sel õhtul kooli lõpetajate vastused.

Lõpuõhtul kohtusid värsked lõpetajad ka ehitusorganisatsioonide esindajatega. Vesteldi sellest, et paari päeva pärast tuleb juba iseseisvale tööle asuda, kõneldi töö- ja elutingimustest ehitustel. Neis vestlustes oli tunda, et lõpetajad tunnevad end juba tööliskollektiivi täieõiguslike liikmetena.

Head klassivälise töö traditsioonid on kujunenud Tallinna Linnakutsekoolis nr. 3, kus valmistatakse ette kaadrit raudteetranspordile.

Seda kutsekooli iseloomustab eriti tihe koostöö baasettevõttega — Balti Raudtee Eesti Raudteekonnaga. Süsteemaatiliselt toimuvad õpilaste kohtumised raudteelastega.

Balti Raudtee on seotud Nõukogude Liidu kõigi terasmagistraalidega. Seepärast, kui arutatakse õpilastega erialaseid küsimusi, laienevad arutatavad probleemid sageli üleliidulisteks probleemideks. Nõukogude Liidu paljurahvuselise pere koostöö terasteedel on muutunud õpilastele endastmõistetavaks ja omaseks, seda enam, et üleliiduliselt paremate raudteelaste hulgas on kõikide rahvuste esindajaid.

Eriti tahaks aga esile tõsta Linnakutsekooli nr. 3 oskustöölikku tööd oma kooli ajaloo kasutamisel noorte patriootiliseks ja internatsionaalseks kasvatamiseks. Hiljuti tähistas kool oma kaheksakümne viiendat aastapäeva. Selle eel toimusid õppegruppides vestlused õppeasutuse ajaloost, kohtumised kasvandike mitmete põlvkondade esindajatega. Üritused olid planeeritud nii, et kõik õpilased said tervikliku pildi oma kutsekooli minevikust, olevikust ja tulevikuperspektiividest. Faktid on kõige paremad õpetajad. Õpilased said teada, et kutsekool, kus nad praegu õpivad, on rajatud 1880. aastal ja oli esimesi õppeasutusi,

kus valmistati kaadrit Tallinn—Peterburi raudteele. Kodanliku diktatuuri ajal reorganiseeriti õppeasutus ning tema erialade profiil muutus tunduvalt. Õpetus oli väga kallis. Et astuda õppeasutusse, pidi iga õpilane maksma viis krooni kautsjonit, nelikümmend krooni õppemaksu aastas ja kakskümmend viis krooni õppevahendite eest. Peale selle pidid õpilased omal kulul muretsema vormiriietuse. Kokku moodustas see küllaltki suure summa.

Kutsekooli praegustele õpilastele jättis sügava mulje, et kodanlikus Eestis lõpetas kahekümne aasta jooksul nende õppeasutuse ainult 305 noort. Toogem võrdluseks, et ajavahemikul 1944—1964 on lõpetanud sama kooli juba 2700 kvalifitseeritud töolist.

Toredaks traditsiooniks on kujunenud Nõukogude Liidu kangelase J. Kunderi mälestusele pühendatud talvapäevade läbiviimine. Nendel päevadel toimuvad võistlused suusatamises, lõkke süütamises, granaadi täpsusviskes, viiakse läbi huvitavaid gruppidevahelisi maastikumänge, ühiseid üritusi nende sõjaväelastega, kes on kooli šeffideks. Talvapäevade eel korraldatakse ettevalmistavaid üritusi, nagu kohtumised, temaatilised õhtud, võistlused jne. Ilmuvad elavad ajalehed.

Kohalikke materjale kasutab kasvatustöös pidevalt ka Linnakutsekool nr. 12. Eelmisel õppeaastal kogusid selle kutsekooli õpilased andmeid oma komsomoliorganisatsiooni ajaloost. Sellest algatusest arenes aga välja uus, tunduvalt ulatuslikum tegevus — kogutakse fakte, dokumente, fotosid ja esemeid, mis illustreerivad õppeasutuse ajalugu. Kogutud materjalidest ning õpilaste parematest töödest kujundatakse väljapanekud kooli ajaloo toas.

Esimesed kogutud andmed näitavad, et noortel on oma kooli küllaltki lühikesest ajaloost — õppeasutus rajati 1947. aastal — rohkesti õppida. Konkreetse võrdleva materjali alusel omandavad õpilased sügavaid nõukogulikke veendumusi. Faktid kõnelevad ise enda eest. Endistest kolme kuulistest kursustest on saanud hästi organiseeritud, hea majandusliku baasiga õppeasutus. Õpilastel on huvitav teada, millised suuremad hooned Tallinnas ja vabariigis on nende eelkäijate ehitatud, kus ja kuidas töötavad kooli kasvandikud ning palju muud.

Linnakutsekooli nr. 12 kogemused näitavad, et ka noore õppeasutuse ajaloo tundmaõppimine võib olla tõhusaks vahendiks õpilaste poliitilisel kasvatamisel.

Klassiväliste ürituste mitmekesisus loob avaraid võimalusi mitmekesise ja huvitava töö organiseerimiseks.

Sisukaid temaatilisi õhtuid viib läbi Vilhelmine Klementi nimeline Linnakutsekool. Temaatilise õhtu «Ja võitlus ei vaibunud hetkekski» montaaži koostamisest ja ettevalmistamisest võtsid osa vanad kommunistid-revolutsionäärid Olga Lauristin ja Aleksander Resev.

Kõlavad populaarseima võitluslaulu «Varšavjanka» helid tütarlaste vokaalansambli esituses. Veel lauldakse viimast salmi, kui noorte keskele astub Olga Lauristin, kes jutustab oma isiklikke mälestusi sellest ajast, kui ta koos paljude seltsimeestega, nende hulgas ka Vilhelmine Klementiga, kelle nime kutsekool kannab, võitles selle elu eest, mida meie praegu elame. Tema jutustust illustreerivad õpilased Villem Buki ja Leena Parkeri revolutsiooniliste luuletustega.

Ajalooratta veeretamisega jõutakse 1940. aasta juunipäevadeni. Nüüd astub noorte keskele Aleksander Resev. Noorusliku värskusega kõneleb ta juunipöördest, vangide vabastamisest suure nõukogude rahva vennaliku abiga, töörahva rõõmust. Oma sõnavõtu lõpul kutsub Aleksander Resev noori üles olema vääriliseks vahetuseks vanadele. Kooli komsomolikomitee sekretär annab külaliste kätte kaheteistkümne noore komsomolipiletid ja palub need uutele kommunistlikele noortele üle anda. Lauldakse komsomolilaule. Järgnevad käepigistused, lilled.

Saali tuuakse lilledest pärg, mille lindile on kirjutatud sõnad: «Mälestus Sinust, Vilhelmine Klementi, on meile kallis.» Pärg antakse üle äsja komsomolipileti saanud kommunistlikele noortele, kes saavad õiguse viia see Vilhelmine Klementi hauale.

Kättest kinni hoides lõpetatakse õhtu revolutsioonilise lauluga «Julgesti, vennad, nüüd tööle».

Narva Linnakutsekoolis nr. 8 on klassiväline kasvatustöö väga põhjalikult läbi mõeldud. Ring «Tunne oma kodumaad» korraldas näiteks temaatilise õhtu «Laula, minu kodumaa», mis kujutas endast kirjanduslik-muusikalist montaaži Nõukogude Liidu rahvaste luuletustest ja lauludest. Väga huvitav oli ka õhtu tsüklist «Maailma kaardi ees». Sellel õhtul said kuulajad palju huvitavaid teadmisi Aafrika rikkustest ja kultuuriloost, aafriklaste õiglasest vabadusvõitlusest. Selles kutsekoolis on traditsiooniks, et ürituste ettevalmistamisest ja läbiviimisest võtavad õpi-

lased ise kõige aktiivsemalt osa, kusjuures juhtiv ning koordineeriv osa langeb komsomolikomiteele.

Õpilaste poolt väga armastatud on «Kutsuvad tulukesed», mis toimuvad igal laupäeval ja mida organiseerivad õppegrupid järjekorras. Ka õpilaskohvikus «Tüdrukud» on paljud üritused pühendatud nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse teemadele.

Huvitavalt kulges «Kutsuv tuluke» teemal «Minu kodulinna». Õpilased kohtusid rea huvitavate inimestega, kes jutustasid Narva linna ajaloost, tema revolutsioonilistest traditsioonidest.

«Kutsuvast tulukesest» teemal «Üliõpilased» võtsid osa erinevate põlvkondade üliõpilased, nende hulgas oli ka aafriklasi, poolakaid, sakslasi, tšehhe ja ungarlasi Leningradi kõrgematest õppeasutustest.

Noorsoo ideoloogilises kasvatustöös peab lähtuma printsiibist, et Nõukogude Liidus kui paljurahvuselises riigis ei saa olla tõelist patriotismi ilma Nõukogude rahvaste sõprusest, ja vastupidi, meie maa rahvaste sõprusele on võimaks stiimuliks nõukogude patriotism.

Linnakutsekoolist nr. 8 võib tuua kõige paremaid näiteid nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse ühtsuse kohta: see püüdlik ja nõudlik kollektiiv koosneb kõige mitmesugusimate rahvuste esindajatest. Kõrvuti eestlaste ja venelastega õpivad ja töötavad sõbraliku perena valgevenelased, ukrainlased, soomlased, mordvalased jt.

Linnakutsekoolis nr. 1, kus valmistatakse kaadrit vabariigi merelaevandusele, pööratakse peamist tähelepanu mereasjanduse tundmaõppimisele, noorte patriootilisele kasvatamisele Nõukogude laevastiklaste sõjaliste traditsioonide vaimus.

Meremehed on selles kutsekoolis sagedased külalised. Nad jutustavad noortele meresõpruse raudsetest printsiipidest, nõukogude meremeeste kangelastegudest, raskest, kuid köitvast mereteenistusest. Nende abiga valmistati ette temaatiline õhtu «Nõukogude meremeeste revolutsioonilised traditsioonid».

Väga populaarne on koolis raadioamatööride ring. Selle ringi liikmed on rajanud sidemed üle kümne tuhande raadioamatööriga kuuekümmel maal. Ühtlasi on ringi liikmetel ka laialdane sõbralik kirj vahetus paljude vennasvabariikide ja sotsialismimaade raadioamatööridega.

Veel kord tahaks tunnustavalt märkida V. Klementi

nimelise Linnakutsekooli tööd õpilaste klassivälise kasvatuse alal. Seekord nimetagem ekskursioone ja matku kodurajooni tundmaõppimiseks. Koolis on välja töötatud rida puhkepäevade matkamarsruute. Neil ühepäevastel matkad, millest õpilased ja pedagoogid suure huviga osa võtavad, tutvutakse sünnimaa kauni loodusega, tema ajalooga, kohtadega, kus on tegutsenud loetud raamatute kangelased

Õpilased on viibinud juba mitmetes revolutsiooniliste sündmustega seotud paikades: Meremõisa külas, kus 1924. aastal oli bolševike põrandaalune trükikoda; Munalaskmes, kus kodanliku reaktsiooni aastatel varjas end V. Kingissepp; lahinguväljal Keila lähistel, kus 1918. aastal punaarmeelased võitlesid nõukogude võimu eest saksa okupantide vastu. Õpilased on külastanud fašistlikku surmalaagrit Kloogal ja mälestanud kurbuses hitlerlike anastajate veretöö ohvreid. Mõnikord sõidab noortega kaasa ka vana revolutsionäär Alma Vaarman, kes jutustab tütarlastele kommunistide vanema põlvkonna võitlusest nõukogude võimu eest, näitab kohti, mis olid seotud Vilhelmine Klementi revolutsioonilise tegevusega.

Sügava mulje jättis õpilastesse Kalevi-Liiva külastamine.

Matkadelt ja ekskursioonidelt tuuakse kaasa rikkalikku materjali järgnevateks vestlusteks, vaidlusteks, temaatilisteks õhtuteks ja konverentsideks, mille temaatika on enamasti seotud noorte patriootilise kasvatamisega («Mälestus nendest ei sure», «Rahu ja rahvaste sõprus», «Eesti Laskurkorpuse võitlustee» jt.).

Tähtis koht õpilaste klassivälises töös on kunstilisel ise-tegevusel, mis pakub avaraid võimalusi noorte kasvatamiseks nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi vaimus. Sellekohast laialdast tööd kutsekoolides organiseerib Riikliku Kutsehariduse Komitee Nõorsoo Kultuuripalee. 1964. a. korraldati enam kui 40 ülelinnalist üritust patriootilistel ja internatsionaalsetel temadel, nende hulgas temaatilised õhtud «Ümber maailma», liiduvabariikide ja sotsialismimaade aastapäevade tähistamised, kontsertõhtud «Balti vabariikide meloodiad», «Kevadetervitus Soomele», «Ladina-Ameerika rütmid». Toimus veel Nõukogude rahvaste sõprusele pühendatud noorteball.

Väga suure kasvatusliku mõjuga paistis silma üks suuremaid üritusi — NSV Liidu rahvaste sõpruse nädal, mis toimus Tallinnas 1964. aasta suvel. Ettevalmistustööd kestsid

palju kuid. Kõigis kutsekoolides organiseeriti temaatilisi õhtuid, mis olid pühendatud meie maa rahvaste sõprusele. Elavnes kirjavahetus vennasvabariikide kutsekoolide õpilastega. Koguti materjale teiste liiduvabariikide kultuurielu kohta. Kunstilise isetegevuse ringides õpiti NSV Liidu rahvaste laule ja tantse.

Sõprusnädalale Tallinna sõitsid kutsekoolide kunstilise isetegevuse kollektiivid Gruusiast, Lätist, Ukrainast ja Valgevenest. Avaürituseks oli rahvatantsuansambli «Sõprus» suur kontsert V. Kingissepa nimelises Riiklikus Akadeemilises Draamateatris, kus erinevate rahvaste kunstilise isetegevuse kollektiivid esmakordselt kohtusid täies koosseisus. Hiljem andsid külalised omapoolseid kontserte Tartus, Pärnus ja Järva-Jaanis. Kesksetek üritusteks olid noorsoopidustus Lauluväljakul ja suur sõpruskontsert «Kalevi» spordihallis.

Sõprusnädala suurimaks kasvatuslikuks väärtuseks peame aga seda, et loodi isiklik kontakt eri rahvustest noorte vahel.

Kuid vabariigi kutsekoolide kunstilise isetegevuse kollektiivid ei piirdu mitte ainult külaliste vastuvõtmisega sõbralikest vennasvabariikidest, vaid külastavad ka ise igal aastal meie kodumaal paljusid paiku.

Kultuuripalee korraldab noortele temaatilisi õhtuid «Lahingulipud jutustavad», «Saluut» (Võidupüha puhul), «Ta tornid paistvad kaugele» (Tallinna vabastamise aastapäeval), «Nägemiseni, Maa!» (kosmosevallutajatele pühendatud õhtu).

Instruktorite-metoodikute ja kollektiivide juhtide kaudu suunab Noorsoo Kultuuripalee kutsekoolide kunstilise isetegevuse ringide repertuaari ideoloogilist ja kunstilist valikut, koostab metoodilisi juhendeid ja stsenaariume revolutsiooniliste tähtpäevade tähistamiseks.

Oskuslik repertuaari valik, laialdased sidemed vennasvabariikide kutsekoolide kunstilise isetegevuse kollektiividega, väljasõidud vennasvabariikidesse ja külaliste vastuvõtmine sünnimaal — kõik see annab olulise panuse noorte patriootilisse kasvatusse.

1964. aasta augustikuus toimus Tallinnas VSÜ «Tööjõureservid» IX üleliiduline spartakiaad, mis kujunes kutsekoolide elus tähtsaks sündmuseks.

Vabariigi kutsekoolid võtavad nõukogude võimu 50. aastapäeva vastu uute saavutustega õppe- ja kasvatustöös.

Vastuvõetud kohustused kutsuvad üles õpilasi ning pedagooge võitlema teadmiste ja oskuste kõrge taseme eest, likvideerima puudujäägid õppe- ja klassivälises töös. Koolides toimuvad temaatiliste õhtute tsükliid «Olgu jääv meile päike», «Au töölikätele», «Ka tänapäeval karastub teras», «Meie ei unusta, ei andesta» jt.

Kutsekoolide õpilased armastavad konkursse. Linnakutsekoolis nr. 15 on korraldatud mälestuste kogumise konkurss «Suur Isamaasõda osavõtjate mälestustes». Viiakse läbi rida vabariiklikke konkursse: parimale ühiselamule, parimale kaasajateemalisele fotole, parimatele suveniiridele. Kõik kutsekoolid võtsid osa matkaalasest konkursist «Isade revolutsioonilistel radadel». Toimub tähesõit «Rähu valvel». Isetegevuskollektiivid valmistuvad vabariiklikuks festivaliks «Pool sajandit nõukogude võimu», spordikollektiivid kutsekoolide spartakiaadiks.

Kutsekoolide õpilased viivad regulaarselt lilli revolutsiooni ja Suure Isamaasõja kangelaste haudadele ning mälestusmärkidele. Koolidel tihenevad sidemed vanade revolutsionääridega ja sõprussuhted sõjaväelastega.

Käesolevas artiklis on avaldatud mõningaid kogemusi, mis võiksid äratada omapoolseid mõtteid noorte ideoloogilise kasvatamise muutmiseks veelgi mõjusamaks, sest see on töövaldkond, mille piirid on nii mõnigi kord raskesti tunnetatavad. Teretulnud on kõik ettepanekud selle kohta, kuidas veelgi paremini ette valmistada noori selleks, et nad kujuneksid aktiivseteks kommunismiehitajateks, inimesteks, kelle patriootilised tunded leiavad väljenduse nende igapäevases tegevuses.

INTERNATSIONALISMI KASVATAMISEST TALLINNA KERGETÖÖSTUSE TEHNIKUMIS

*J. Kipper,
Tallinna Kergetööstuse Tehnikumi direktor*

Õpetajate ja õpilaste koosseisult on Tallinna Kergetööstuse Tehnikum internatsionaalse iseloomuga õppeasutus. Koos eestlaste ja venelastega õpivad siin paljude teiste nõukogude vennasrahvaste, aga ka tšehhi, soome ja rootsi rahvusest noorte esindajad. Samuti on õpetajate kollektiivis esindajaid mitmest rahvusest. Kõik nad moodustavad ühtse ja sõbraliku pere.

Tehnikumis on nii eesti kui ka vene õppekeele rühmad. Õpilaste ja õpetajate omavaheline suhtlemine toimub eesti ja vene keeles. Kuna enamik õpilasi ja õpetajaid valdab mõlemaid keeli, võivad nad omavahel mõtteid vahetada ükskõik kummas keeles.

Tallinna Kergetööstuse Tehnikumis pööratakse tõsiselt tähelepanu rahvaste sõpruse kasvatamisele. Üldainete õpetamisel kasutatakse siin neid rikkalikke võimalusi, mida pakuvad õppematerjalid õpilaste kasvatamiseks leninliku rahvuspoliitika vaimus. Ka kõikide rühmajuhatajate tööplaanides on endastmõistetavad rahvaste sõprust käsitlevad teemad. Tehnikumide väga mitmekesised õppeplaanid ja -programmid võimaldavad rahvaste sõpruse küsimust hoopis laiemalt ja rikkalikumates vormides käsitleda, kui seda tehakse tavalises koolis. Eriti häid võimalusi rahvaste sõpruse kasvatamiseks pakuvad eriained ja õppepraktika.

Õppeprotsessis puutuvad Tallinna Kergetööstuse Tehnikumi õpilased laboratooriumides ja õppetöökodades kokku väga mitmesuguste kodumaal ja sotsialismimaades valmistatud kergetööstuse seadmetega.

Õmbluseriala õpilased õpivad õmblusvabrikute seadmete tundides, laboratoorsetel ja praktilistel töödel põhjalikult tundma ning kasutama mitut tüüpi õmblus-, tikand-,

juurdelõikus- ja teisi masinaid, mis on valmistatud Moskvas, Rostovis (Doni ääres), Kuibõševis, Gorkis, Pensas, Tšehhoslovakkia Sotsialistlikus Vabariigis, Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja mujal.

Õmblustoodete tehnoloogia tundides ning praktilistel töödel õppetöökodades ja tehastes puutuvad õpilased kokku väga mitmesuguste tehaste tekstiilitoodetega. Nad valmistavad rõivaid kombinaatide «Kreenholmi Manufaktuur» ja «Balti Manufaktuur», 1. Detsembri nim. Sindi Tekstiilivabrik, «Marati», aga ka Moskva, Leningradi, Ivanovo, Läti ja Leedu tekstiiliettevõtete toodangust, Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi, Poola Rahvavabariigi, Saksa Demokraatliku Vabariigi ning paljude teiste tekstiilikäitiste toodangust. Meie õmblusvabrikuis valmistatud tooteid aga kantakse paljudes teistes vennasvabariikides.

Analoogilisi näiteid võiks tuua ka kergetööstuse tehnikumi teiste erialade (automaatseadmete, nahatoodete tehnoloogia jt.) kohta.

Erialaste teadmiste ja praktiliste oskuste andmine seotatakse vennasvabariikide, sotsialismimaade ning sõbralike välisriikide vahel asetleidvate majanduslike suhetega, vastastikuse omakasupüüdmatu abiga ja erinevate rahvaste ning rahvuste sõbraliku koostööga.

Internatsionalismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisel on suur tähtsus eri rahvustest inimeste omavahelisel suhtlemisel. Keelte õppimisel ei ole seega mitte ainult praktiline, vaid ka suur kasvatuslik tähtsus. Tallinna Kergetööstuse Tehnikumis osutatakse keelte õppimisele suurt tähelepanu. Praktilise kõnekeele õppimise ja üldise sõnavara rikastamise kõrval on tähtsal kohal erialase venekeelse ja võõrkeelse terminoloogia omandamine. Tehnikumis ettevalmistuse saanud kesk-eriharidusega tootmisjuhid peavad olema suutelised tootmisprotsessis vahetama mõtteid erinevatest rahvustest töötajatega ka tootmistehnika-alastes küsimustes.

Eesti õppekeelega õpperühmade õpilaste jaoks koostasid tehnikumi vene keele õpetajad tihedas koostöös eriainate õpetajatega tekstid erialase venekeelse terminoloogia kohta. Taolised tekstid on koostatud ka võõrkeelte õpetamiseks. Need tekstid töötatakse vene keele ja võõrkeelte tundides läbi. Keeletundides omandatud erialast sõnavara ja terminoloogiat aga süvendatakse ning kinnistatakse eriainate tundides.

Selline õpetajate koostöö keelte õpetamisel tuleb kasuks keele paremale omandamisele, võimaldab õpingutes ning töös kasutada vastavat vene- ja võõrkeelset erialast kirjandust. Keelte õpetamine annab õpilaste käsutusse praktilise vahendi rahvaste sõpruse arendamiseks ja tugevdamiseks.

Oluline tähtsus rahvaste sõpruse kasvatamisel on eri rahvustest noorte vastastikustel külaskäikudel.

Sellised vastastikused külastused toimuvad aga harva ja kannavad juhuslikkuse pitsarit.

Tallinna Kergetööstuse Tehnikumis (nagu enamikes kesk-eriõppeasutustes) õpivad eri rahvusest õpilased iga päev kõrvuti õpperuumides, elavad ühiselamus koos ühistes tubades, puutuvad iga päev kokku vahetundides ja õppetööst vabal ajal. Eri rahvusest noortest on siin kujunenud ühtne ja sõbralik kollektiiv.

Muidugi ei kujune rahvaste sõprus välja iseenesest. Selleks on vaja noori teadlikult suunata, teha nendega süstemaatilist kasvatustööd. Üheks rahvaste sõpruse kasvatamise vormiks tehnikumis on ühiste puhkeõhtute korraldamine. Õpilased kogunevad tehnikumi aulasse riiklike pühade ja tähtpäevade tähistamiseks, komsomoliorganisatsiooni poolt korraldatud üritustele, õpperühmade vahelisele konkursile, nääripeole jne. Peoõhtutel esinevad õpilased nii eesti kui ka vene keeles.

Ülemaailmse noorsoopäeva tähistamiseks toimus tehnikumis temaatiline õhtu «Lauldes ja tantsides mööda maailma». Sellel õhtul esitasid isetegevuslased rahvaste laule ja tantse. Teise puhkeõhtu teemaks oli «Kas tunned maad...». Õpilased jutustasid kunstilises vormis oma ekskursioonimuljetest Moskvasse, Leningradi, Kiievisse, Minskisse, Vilniusse ja Riiga, kirjeldasid nende linnade ilu ning elanike sõbralikkust ja külalislahkust. «Aafrika õhtu» sealsete rahvaste laulude ning tantsudega oli pühendatud ärkavale ja võitlevale Aafrikale.

Sellised õhtud aitavad väga palju kaasa rahvaste sõpruse kasvatamisele, sest nad jätavad õpilastele sügava mulje, mõjutavad nende tundeid.

Tallinna Kergetööstuse Tehnikumis ei piirduta rahvaste sõpruse kasvatamisel aga ainult tehnikumisest üritustega. Iga aasta suunab tehnikum oma õpilasi praktikale vennasvabariikidesse. Meie tehnikumi praktikabaasideks on Moskva, Leningradi, Minski, Kiievi, Tiraspoli, Odessa,

Velikije Luki, Vilniuse, Kaunase, Ivantejevka parimad õmblusettevõtted ja moemajad. Praktika ajal elavad meie õpilased vennasvabariikide sösartehnikumide ühiselamuis koos nende tehnikumide õpilastega. Meie tehnikumi ühiselamusse on aga majutatud teiste vennasvabariikide tehnikumide õpilased ja instituutide üliõpilased, kes on Eesti NSV-sse praktikale tulnud.

Vastastikune praktikantide majutamine on aidanud eri rahvusest noortel paremini üksteist mõista, tundma õppida vennasrahvaste elu ja tööd, meie suure kodumaa mitmekülgset palet ning tugevdada rahvaste sõprust.

Peale selle on meie õpilased kirjavahetuses paljude vennasvabariikide tehnikumide õpilastega.

Traditsiooniks on kujunemas sõbralik jõukatsumine keha- kultuuri ja spordi alal Tallinna, Riia, Vilniuse ja Minski kergetööstuse tehnikumide vahel. Möödunud õppeaastal võttis meie tehnikum osa tehnikumide vahelisest kohtumisest Vilniuses. Käesoleval aastal võtame meie vastu külalistena Riia, Vilniuse ja Minski võistkonnad Tallinnas. Lähemate aastate jooksul on plaanis tehnikumide vahelistele spordivõistlustele lisada ka kunstilise isetegevuse konkursid.

Tallinnas toimunud üleliiduliste spordivõistluste ajal on tehnikumi komsomoliorganisatsioon võtnud oma šefluse alla teistest liiduvabariikidest saabunud külalisvõistkonnad. 1966. aasta veebruaris toimunud noorte üleliiduliste vehklemisvõistluste ajal tutvustasid tehnikumi kommunistlikud noored võistkondade liikmeid meie pealinna vaatamisväärsustega, meie rahva saavutustega kommunistlikus ülesehitustöös. Seda rahvaste sõpruse kasvatamise vormi püüame edaspidi laiendada ja süvendada.

Igal aastal korraldatakse õpilastele õppeekskursioone teistesse vabariikidesse. Sellised ekskursioonid on toimunud Leningradi, Moskvasse, Kiievisse, Minskisse, Vilniusse, Riiga ja mujale. Ekskursiooni ajal tutvusid õpilased nende linnade omapära, rahvaste kultuurisaavutuste ja inimeste elu-oluga. Külastati muidugi ka sösartehnikume ja neid kergetööstuse ettevõtteid, kelle jaoks meie tehnikumis kaadrit ette valmistatakse. Ekskursioonidelt kaasatoodud ja sõpradelt kingituseks saadud materjalidest on korraldatud väljapanekuid ja näitusi. Tehnikumis on organiseerimisel ka rahvaste sõpruse nurk.

Välisriikidest on Tallinna Kergetööstuse Tehnikumil

mõningad sidemed Soomega. Tehnikum on ühingu Nõukogude Liit — Soome Eesti osakonna kollektiivne liige.

Tallinna Kergetööstuse Tehnikumi külastavad üsna sageli delegatsioonid Soomest ja teistest välisriikidest.

Sotsialismimaadest on tehnikumil loodud sidemed Poolaga.

Tehnikumi komsomoliorganisatsioon teeb ettevalmistustöid sõprussidemete loomiseks ühe Soome õppeasutusega ning sotsialismimaade (Tšehhoslovakkia, Poola ja Saksa Demokraatliku Vabariigi) mõne kergetööstuse tehnikumiga.

Võimalusi internatsionalismi ja rahvaste sõpruse kasvatamiseks on palju. Valgustasin põgusalt Tallinna Kergetööstuse Tehnikumis tehtavat sellealast tööd.

KASVATAME KODUMAALE USTAVAIID PATRIOOTE

A. Vallner,

Valga 1. 8-klassilise Kooli õpetaja

1.

Kirjanduses esinevad mõisted kodanluse patriotism, proletaarne, sotsialistlik ja nõukogude patriotism ning samuti proletaarne ja sotsialistlik internatsionalism.

Iga nimetatud mõiste on omaette kindel ajalooline kategooria. Kui välja arvata kodanluse patriotism, siis väljendavad kõik järelejäänud mõisted töötava rahva progressiivset hoiakut. Algklassides taandan ma kõik need mõisted ühise nimetaja alla, milleks on nõukogude patriotism. Praktilises koolitöös algklasside õpilaste hulgas kaob vajadus üksikasjalikuks diferentseerimiseks. Pealegi väljendub mõistes nõukogude patriotism tõelise patriotismi ja internatsionalismi ühtsus. Meie praktilises poliitikas on viimased lahutamatud, sest nõukogude patriotismi ja internatsionalismi vahel puudub ka sisuline vahe, kuna nõukogude patriotism teenib kõigi maade rahvaste huvisid. Lisaks sellele peituvad nõukogude patriotismi avaldusvormides ka kommunistliku ühiskonna võrsed, nagu kommunistlik töössesuhtumine, töökangelaslikkus, kollektivism, arenenud ühiskondlik kohusetunne, poliitiline ja moraalne ühtsus, ebaaususe, muidusöömise ja ebaõigluse sallimatus jne. jne.

Üks esimesi mõisteid, millega tuleb tegelda juba I klassist alates, ongi kodumaa. See sõna heliseb vastu mitmesugustest luuletustest, see sõna paistab silma pidupäevade loosungitelt ja selle sõnaga kutsutakse inimesi täitma oma kohustusi. Selle sõna selgitamine pole aga kerge, sest algklasside õpilastele on igasugune abstraktsioon võrdlemisi kauge ja võõras. Meie, õpetajate ülesanne peitubki ennekõike konkretiseerimises. Me jõuame edasi laastukauparaiudes, järjest laiendades kujutluste maailma.

Teatava võtme mõiste «kodumaa» juurde annavad juba järgnevad aabitsas leiduvad read: «Mu kallis maa, mu kodumaa, kuis on ta lai ning avar!» (lk. 70), «Me kodumaal on sadu teid, neid kulgeb risti, põiki. Küll igas suunas läheb neid, ei loendagi neid kõiki.» (lk. 116) ja «Teenime kõik kodumaad, ei me sõprust murda saa!» (lk. 125).

Tsiteeritud laused rõhutavad kõigepealt maa-ala, territooriumi — «kuis on ta lai ja avar» ja «... sadu teid... küll igas suunas läheb neid, ei loendagi neid kõiki!». Aabitsa illustatsioonides on kujutatud maa ühest äärest teise kihutavaid ronge ja seepärast märgime, et rongiga piirist piirini sõitmiseks tuleb viibida vagunis mitmeid nädalaid.

Väga iseloomulik on märkida, et meie laste kodu- ja kodumaa mõiste on tublisti avaram kodanliku Eesti algklassiõpilase omast. Kui viimane oli saanud oma kodust vaevalt kümne kilomeetri kaugusele, siis praegu on üsna paljud koos vanematega külastanud kaugeid kohti väljaspool Eesti NSV piire. Tihti ei ole tegemist mitte üksnes lühikese turismimatkgaga, vaid isegi kestvama elamisega. Moskva ei ole paljudele enam abstraktseks mõisteks, vaid linnaks, kus on elatud nädalaid ja leitud sõpru. Sama tuleb ütelda teistegi suuremate keskuste kohta. Tänapäeva lapse pilk on juba üsna noorelt ulatunud nägema «aiaäärsest tänavast» kaugemale. L. Koidula aegne soov «küll üle aia tahtsin ma ta kombel vaadata» on täide läinud paljudel enne koolipinki jõudmist. See teeb meie ülesande koolis mõnevõrra kergemaks. Tänu haridustaseme tunduval tõusule, rohketele raamatutele, raadiole, televisioonile ja liiklemise mugavusele on laps saanud varakult rohkesti teadmisi maa kohta, kus ta elab.

Veendumuste jõud oleneb teadmiste rohkusest ja sügavusest. Ka veendumus, et sinu kodumaaks on kogu Nõukogudemaa, muutub sügavamaks, kui oled ammutanud rohkem teadmisi selle suure kodumaa loodusest, ehitustest, elust ja inimestest. Sellepärast on patriotismi kasvatamisel üheks tingimuseks laste silmaringi avardamine Nõukogudemaa tundmaõppimise kaudu.

Juba I klassis tuleb kodumaa mõiste juurde liita rahvaste sõpruse teema. «Kodumaa» ei või jääda üksnes geograafiliseks mõisteks. Me võime esitada lugematuid pilte Nõukogudemaa loodusest ja suurtest linnadest, kuid kõik

see jätab vaatajad külmaks kui me ei hingesta seda «geograafiat» ja «bioloogiat» inimeste elu ja tegevusega.

Meenub üks suvine reis üle Kaukasuse mäeaheliku. Buss vingerdas mägede vahel. Nii mõnelgi avaramal platool tegime peatuse, et silmitseda ümberringi kerkivaid võimsaid mägesid, nende mõõtmatult laiu õrnrohelise ning kahvatupruuni taimestikuga kaetud külgi, millel silm häda vaevu eraldas hiiglaslikke lambakarju. Ometi sai see maastik ootamatult lähedaseks siis, kui kohtasime üht kohalikku elanikku — kabardiini. Ta jutustas meile üksikutest majapidamistest, mis olid meie silmade eest peidetud mäekurudesse. Ta kõneles neis majakesis elavaist lastest, kes talvel sumavad läbi lume kooli. Lapsi ei kohuta järsud lummetuisanud teerajad ega kõrgete mägede vahel lõõtsuv tuul. Mulle jäid erilise sügavusega meelde just need lapsed, kes trotsivad tormi ja tuuli ning tõttavad ikka kooli poole «tarkust taga nõudma». Lugeses oktoobripühade eel lugusid V. I. Leninist, ei saanud jätta meelde tuletamata neid kabardiini lapsi, kes võib-olla praegu loevad oma raamatust samu sõnu Lenini kohta. Just inimese muudab staatilise geograafilise pildi dünaamiliseks!

Inimeste ühelaadne tegevus ja püüdlus on lahutamatu kodumaa mõistest. Ühisest suurest eesmärgist kasvab välja sõprus rahvuste vahel. Oktoobrirevolutsioonist alates on meie maal enam kui sada eri rahvust üle elanud igasuguseid päevi. Nad on pingutanud püksirihma rasketel laostumisaastatel, nad on kõrvuti võidelnud sõjaväljadel ning töötanud ülesehitustööl. Neid ühendas üks ja seesama eesmärk — sotsialistliku kodumaa kaitsmine ning sotsialismi ehitamine. Ja selle eesmärgi poole püüdes saidki kõik need enam kui sada rahvust sõpradeks.

Rahvustevaheline vahesein hakkab kärisea juba lasteaias, kus mitmest eri rahvusest lapsed on sageli ühes ja samas grupis. Esialgsed keeleraskused ei ole neile probleemiks ja kaovad peagi, ilma et suudaksid häirida ühist elu. Oled sa venelane, eestlane, lätlane või ukrainlane — see ei sega ühist mängu ka koduõues. Tuntud suusatajatest abielupaar Koltšinid on venelased, kuid pänid oma poja 1964. aasta sügisel Otepää eestikeelse keskkooli I klassi. Poiss kodunes väga kiiresti, omandas eesti keele ja on õppeedukuselt klassis esimeste hulgas. Rida nn. internatsionaalseid koole (eesti ja vene õppekeelega klassid) too-

vad taas lähemale rahvaste sõpruse idee ja muudavad kasvatustöö hõlpsamaks.

II klassis võiks rõhu asetada mõistele «patriotism». Pike-malt tuleb peatuda kodumaale ustavuse juures. Seoses mitmesuguste riiklike tähtpäevade tähistamisega tulevad käsitlemisele lugemispalad, mis jutustavad meie inimeste kangelaslikkusest revolutsiooni- ja sõjapäevadel. Julguse ja kangelaslikkuse allikaks oli sügav ustavus kodumaale. Moskva koolitüdruk Zoja Kosmodemjanskaja jäi ustavaks kodumaale ka kõige raskemais piinades ja kõige suuremais meelitustes, mis tõotasid talle elu kinkimist reetmise hinnaga. Lugematud partisanid tegutsesid sageli täiesti omapead fašistide tagalas ainuüksi kantuna ustavustundest oma maa ja rahva vastu.

Elukutseliste revolutsioonääride elulugude tundmaõppimisel paistab samuti silma nende suur ustavus töölikklassile. Seda ei murdnud pikad vangla- ja asumisaastad. Väga elamuslik on peatuda ennekõike nende silmapaistvate inimeste eluloo juures, kes selle kooli ümbrusest on sirgunud. Kohtumised revolutsiooni ja Suure Isamaasõja veterani-dega, eesrindlike töölistega jne. pakuvad rohkesti hingetatud materjali, mida mõnel määral jääb just väheseks kirjanduslike või territoriaalselt kaugete kangelaste puhul. Meie igapäevane elu on küllalt rikas inimestest, kes ustavalt täites oma kohustusi kodumaa ees on jätnud isiklikud huvid üsna tagaplaanile. Nende kaudu tulebki juhtida kasvatustööd koolis.

V. I. Lenini elulugu õpitakse tundma kõigis algklassides. V. I. Lenin on töölikklassile ustavuse suur eeskuju. Seda joont tuleks II klassis eriliselt rõhutada. Pole õige peatuda ainult Lenini lapsepõlve juures. Kui I klassis õpitakse tundma Vladimir Iljitši lapsepõlve ja kooliaastaid, siis II klassist alates tuleb teda näidata juba võitlejana kodumaa parema tuleviku eest ja III klassis internatsionaalse tähtsusega poliitiku ja riigimehena. Sellele juhtis teatavasti tähelepanu ka N. K. Krupskaja. Leninliku lihtsuse ja vähenõudlikkuse juures enese vastu paistab eredalt silma tema väsimatu töö ja tegevus töölikklassi kasuks.

Nõukogude rahva internatsionaalsetest kohustustest on vaja rohkem kõnelda. Seda osa ei saa välja lülitada ka algklassidest. Seda enam, et küsimus on praegugi väga aktuaalne.

III klassis võib julgesti selle probleemiga tegelda. Täht-

sad pole niivõrd statistilised andmed Nõukogudemaa abist sotsialistliku leeri ja vabanenud maade rahvastele, vaid põhimõtte selgitamine, kusjuures arvudest tuleb valida illustratsiooniks ainult lastele kõige arusaadavamad.

Kõikides algklassides rõhutatagu aga pidevalt sotsialistliku ühiskonna patrioote iseloomustavaid jooni. Õpilastesse tuleb sisendada, et meie elus pole piasaju, vaid et igapäevase õppimise ning isegi kõige lihtsama ühiskondliku tegevusega teenime oma suurt kodumaad. Laste kasvatamine osavõtuks ühiskondlikust tegevusest on järelikult ka nende kasvatamine nõukogude patriotismi vaimus.

2.

Eesti NSV koolides on viimaste aastate jooksul tähelepanuväärse asjalikkusega süvenenud õpetuse ja kasvatuselähenedamine. Järjest tugevamaks on muutunud õppekasvatustöö side tegeliku eluga. Samal ajal on ka üksikud õppeained otsekui nihkunud üksteisele lähemale. Matemaatika ja füüsika, kirjandus ja ajalugu, geograafia ja keemia jne. on teataval määral imbutunud vastastikku teineteisesse. Seda võib tähele panna mitte ainult sugulasainete puhul, vaid isegi kaugemas haardes.

Kõik see on loonud soodsamad võimalused ideoloogiliseks kasvatustööks. Unustushõlma on jäänud väide, et mõningad õppeained pole sobivad poliitiliseks kasvatustööks.

Õpetuse ja kasvatuselähenedamine, üksikute õppeainete vaheline seos ja praktilise elu tungimine klassi on võibolla kõige parema praktilise teostuse leidnud algklassides. Sellele kõigele on tublisti kaasa aidanud kogu koolitöö organiseerimine eeskätt esimeses kolmes klassis kodulooprintsiibi järgi.

Võrreldes varematal aastatel algklassides valitseva töökorraldusega on kodulooprintsiip mõndagi uut juurde toonud. See uus ei seisne mitte mingi uue didaktilise printsiibi lisamises senises nõukogude didaktikas tuntud printsiipidele. Uut on siin niipalju, et kõik didaktikas tuntud õpetamisprintsiibid on seotud tervikuks. Kogu algklasside õppekasvatustöö on seatud niisugusele alusele, mis ei luba unustada mitte ühtegi õpetamisprintsiipi.

Seoses kodulooprintsiibiga on algklasside õppe-kasvatustöö suunatud kodu ja koduümbruse komplekssele tundmaõppimisele. Iga õppeaine saab häälestuse ja lähtekohta koduümbrusest. Elulähedane ja lapsepärane ainevald seob niiviisi koolitöö ümbritseva eluga, muudab õppematerjali huvitavaks ning võimaldab paremini täita kõiki neid kasvatuslikke ülesandeid, mis on loetletud kommunismiehitaja moraalikoodeksis. Kasvatusküsimused kerkivad sellega üles loogilises seoses, mitte kunstlikult väljanopituna. Alklasside õppeprogrammid juhivad tähelepanu nn. koduloolistele nädalateemadele, mis saavad selgroots kogu nädala kestel toimuvale tööle kõikides üksikainetes.

Siin ei ole koht kodulooprintsiiibi üksikasjalikumaks valgustamiseks. Me peame piirduma ainult probleemi selle osaga, mis kohustab vastama küsimusele: kas kodulooprintsiiibi rakendamine soodustab või raskendab nõukogude patriotismi kasvatamist algklassides?

Mõned kardavad, et kodulooprintsiiip, kodulugu ning kodu-uurimine ei sobi nõukogude patriotismi kasvatamise ülesandega, nagu võiksid viimased meid vedada mingisse kolkapatriotismi sohu ning kujundada internatsionalisti asemel hoopis šovinisti. Niisuguse kartuse põhjuseks on võrdusmärgi asetamine kodanliku Eesti koduloo ja praeguse nõukogude koduloo vahele.

Kodanliku Eesti kooli kodulugu iseloomustas ainealane kitsus ja näiline püüd erapooletusega läheneda koduümbruse loodusele. Isegi ajaloolistesse sündmustesse suhtuti kas lihtsa konstateerimisega, et nii oli vanasti, või siis jälle ärkamisaegse romantilise ilutsemisega. Kui loodust tundma õppides elati olevikus, siis ajalugu meenutades oli pilk suunatud kaugele minevikku.

Nõukogulik kodulugu ei näe aga kodukoha looduse ja ajaloo uurimises mitte e e s m ä r k i, vaid see kõik jääb raamiks, milles elavad, töötavad ja võitlevad i n i m e s e d. Eesmärgiks ei ole näiteks mitte kartuli kui taime tundmaõppimine, vaid kartuli kasvatamise ja kasutamisega tutvumine. Meid erutab inimeste töö kõrgete saakide saamiseks, meid huvitab kartul inimeste toidulaual ning farmides. Sealjuures tutvume muidugi ka kartuli kui kultuurtaimega. Meie tänapäevases käsitluses ei ole kodulugu niivõrd õppeaine kui m e e l s u s a i n e, tema kasvatuslik efekt peab olema õpetuslikust tunduvalt kõrgem. Koduloolise materjali kaudu inimeste tegevusse ja suhetesse tungimine sisal-

dab endas häid võimalusi kindlate vaadete kujundamiseks kuni veendumusteni välja.

Koduloo ametlik koht Eesti NSV algkoolide õppeplaanis kinnitab sama. Kodanliku Eesti algkoolide tunniplaanis antud kaks nädalatundi rõhutasid kodulugu õppeainena. Eesti NSV algkoolide I—III klassides puudub kodulool nädala tunniplaanis tundide arv. Järelikult ta ei saa ega tohigi olla õppeaine. Iseasi on IV klassis, kus koduloo nime all on kaks nädalatundi, et valmistada õpilasi ette geograafia ning bioloogia süstemaatiliseks õppimiseks V klassis.

O. Nilson kirjutab artiklis «Märkmeid kodu-uurimise metodoloogias»: «Õppides tundma kaasaegset tegelikkust, ei saa mööda minna ajaloo (kui klassivõitluse ajaloo) küsimustest, sest pole võimalik mõista meie ühiskonda, seda taset, milleni oleme jõudnud, kui ei tunta klassivõitluse ajalugu ega teata, mida kujutas endast kapitalism, kuidas töölisklass oma verega võitis endale õiguse paremale tulevikule, kuidas meie rahvas, purustanud fašistlikud hordid, sammub kindlalt kommunismi teed. Ja kõige parem on õpilastel sellega tutvuda materjali abil, mis on nende kõrval, oma kooli ümbruses. Kooliõpilane peab mõistma ratsionaliseerimise, ühe või teise tehnilise leiutise või uudse loodusliku ressursi kasutuselevõtmise tähtsust mitte üldiselt, vaid vahetus seoses kommunistliku ehitustööga, selle tähtsust uute, kommunistlike suhete loomisel meie ühiskonnas. Õppides midagi tundma, peab tal olema selge ettekujutus selle tundmaõppimise, uurimise eesmärgist. Selleks eesmärgiks on aktiivne osavõtt kommunismi ehitamisest. Meie kodu-uurimist peab iseloomustama poliitiline sihikindlus ja kommunistlik parteilisus.»¹

Edasi jätkab sama autor: «Sellepärast peab kodu-uurimine meie koolis muutuma printsiibiks, mis läbib kogu õpetamise ja kasvatamise protsessi, hõlmab kõiki õpetajaid ja õpilasi. Kodu-uurimine annab koolis erakordselt rikkalikku materjali kõigile seal õpetatavatele ainetele. Seega ei ole meie kooli kodu-uurimise eesmärgiks sentimentaalse armastuse kasvatamine kodumaa vastu, vaid eesmärgiks on kasvatada õpetuse ja kasvatuse ning ühiskondliku ja tootva töö ühtsuse alusel aktiivseid kommunistliku ühiskonna eest võitlejaid, kes

¹ «Nõukogude Kool», 1964, nr. 8, lk. 587.

mõistavad meie võitlust ja oskavad oma teadmisi praktilises töös kasutada.»

Eespool toodud tsitaat rõhutab, et kodulooline materjal ei takista õpilaste kasvatamist nõukogude patriotismi vaimus, vaid on üheks tähtsamaks abiliseks selle ülesande täitmisel.

Koduloolise materjali kasutamist õigustab ka lapsepsühholoogia. Nimelt on lapse huvi oma ümbruse vastu ennekõike ühiskondlik. Laps tunneb väga suurt huvi oma ümbruses elavate inimeste ja nende tegevuse vastu. Teda huvitavad sotsialistliku ühiselu mitmesugused nähtused. Peale selle võtab algkooliõpilane kogu elu ikka tervikuna. Sellest kõigest siis niisugune järeldus: koolitöö algklassides on ainult sel juhul edukas, kui ta sisuliselt baseerub lapse ühiskondlikul huvil ning on terviklik.

Meie algklassides käibele läinud kodulooprintsii on tegelikult koondmõiste. Töö organiseerimine sel alusel kohustab koolitöö ainekku otsima koduümbrusest, lapsele ruumiliselt ja psühholoogiliselt lähedalt. Kodulooprintsii määrab ära ka materjali kasutamise peamise suuna. Selleks saab ning jääb töötav ja võitlev inimene. Kodulooprintsii peidab eneses ka õppetöö korraldamise meetodilise tee. See seisneb üksikute õppeainete lähendamises, koondamises koduloolise teema ümber.

Didaktilisest seisukohast vaadates on kodulooprintsii rakendamisel selgesti eraldatavad kolm etappi, nimelt: 1) vaatlus, 2) vaatlusmaterjali läbitöötamine ning üldistamine, 3) omandatud teadmiste praktiline ning aktiivne kasutamine. See vastab täielikult reaalsuse tunnetamise V. I. Lenini poolt näidatud dialektilisele teele, mis viib elavalt kaemuselt abstraktsele mõtlemisele ja sealt praktikale. Kodulooprintsii tõrjub algklassidest kõrvale aastate jooksul nii väga juurdunud verbalismi ja annab võimaluse lapse loomulikule tunnetamiskäigule ning konkreetsetele vaatlustele rajatud elava õppe-kasvatustöö kujunemisele, mis on rikas aktiivsetest töövormidest.

Ideoloogilises kasvatustöös, sealhulgas ka nõukogude patriotismi kasvatamisel võib kasutada mitmesuguseid töövorme. Kuna ideoloogilised probleemid on iseenesest küllaltki abstraktsed, siis kasutatakse tavaliselt neid selgitades ja analüüsides kas elavat sõna või trükisõna. Algklasside õpilasele ei saa aga abstraktsiooniga läheneda. Ta

lihtsalt ei saa meist aru. Talle tuleb läheneda konkreetsete näidetega ning temale tuntud eluga.

Vanemates klassides aitavad ideoloogilisele kujunemisele tublisti kaasa organisatsioonid ja ringid. Suur töö tehakse ära pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonis. Alklasside õpilased seisavad neist veel tegelikult eemal. Töö oktoobrilaste tähekestes ja pioneeriks saamine on ikkagi ainult sissejuhatus. Järelikult on algklassides koolitundide kasvatuslik kaal ainumääravaks. See sunnibki meid otsima teid ja abinõusid õppetunni väärtuse tõstmiseks. Ometi jääb üksikute koolitundide jõud ikkagi väikeseks, kui nad ei moodusta üht loogilist osa tervikust, süsteemist. Sellepärast oleme praegu niisugusel arusaamisel, et just kodulooprintsiiibil planeeritud koolitöö on selleks suureks mosaiikpildi kavandiks, mis pikkamisi kujuneb värvirikaks reaalsuseks iga killukese lisamisega õigele kohale. Iga koolitund ongi killuke suurest mosaiigist.

3.

Nõukogude patriotismi kasvatamise probleeme ei saa vägivaldselt suruda igasse koduloolisse nädalateemasse ja kaugeltki mitte iga õppepäeva ning õppetunni koostisosaks. Tuleb arvestada ka kommunismiehitaja moraalkoodeksi muid printsiipe, anda neile koolitöö plaanis oma väärtuslik koht ja aeg ning nende hulka põimida nõukogude patriotismi teema.

Ei või unustada, et õppetöö on ainult siis kasvatav, kui õpetavad ja kasvatavad elemendid seostuvad harmooniliselt ning õiges loogilises asetuses. Igasugune kunstlikult otsitud meelevaldne liginemine toob vähe kasu.

Koolipraktika on kinnitanud, et esimese kolme klassi jaoks algkoolide õppeprogrammis antud koduloolised nädalateemad pakuvad küllaldaselt võimalusi nõukogude patriotismi küsimustega tegelemiseks.

Niisugusteks nädalateemadeks on I klassis näiteks järgmised: «Koolitee», «Meie pere», «Lapsed kodus», «Oktoobripühad», «Konstitutsioonipäev», «Kuidas käituda külas», «Uus aasta», «Kodumaa kaitsel», «Liiklemine», «V. I. Lenini sünnipäev», «Maipühad».

II klassis: «Kuidas möödus suvi», «Rändlinnud», «Külastame töötajaid», «Kõikjal tehakse tööd», «Oktoobripühad»,

«Liiklemine linnas», «Konstitutsioonipäev», «Sõprus laste elus», «Me ei karda talvekülma», «Uus aasta», «Kalender», «Metsloomad», «Kodumaa kaitsel», «Rahvusvaheline naistepäev», «V. I. Lenini sünnipäev», «Maipühad».

III klassis: «Esimene koolipäev», «Meie kolhoosi- ja sovhosipõldudel», «Rändlinnud», «Oktoobripühad», «Moskva», «Konstitutsioonipäev», «Rõivas», «Uus aasta», «Mets — meie kodumaa uhkus ja rikkus», «Veisefarmides», «Kodumaa kaitsel», «Rahvusvaheline naistepäev», «Kosmoselennud», «Kiri», «Raadio ja ajalehed», «Ehitajate juures», «V. I. Lenini sünnipäev», «Maipäevad», «Kevad põllul», «Pioneeride aastapäev».

IV klassi õppe-kasvatustöö langeb oma korralduselt kodulooprintsibiitist välja ning kannab üksikute õppeainete õpetamise pitsertit. See ei tähenda aga veel, et selles klassis poleks soovitatav üksikuid õppeaineid kindlamalt siduda ning ideoloogilise kasvatustöö ülesandeid mingi kindla plaani kohaselt süstematiseerida. Viimane küsimus tõuseb IV klassis vahest isegi veel tugevamini päevakorraale. Kui algkooli esimeses kolmes klassis kasvatustlik temaatika on mõnevõrra antud kodulooliste nädalateemade loetelus, siis IV klassis tuleb see õpetajal endal välja töötada, võttes aluseks kommunistmehitaja moraalikoodeksis antud printsibiitid. Nõukogude patriotismi kasvatamiseks pakub siin rohkesti võimalusi ajalugu.

Eespool toodud kodulooliste nädalateemade loetelu pole piirav. Osava õpetaja käes leidub muidki teemasid ja võimalusi. Peale selle tõstavad nõukogude patriotismi kasvatamise teema päevakorraale ka mitmesugused huvitavad sündmused. Neid tuleb koheselt kasutada, sest õpilasi sügavalt erutavate sündmuste mahavaikimine on viga. Kui 1963. aasta sügisel jõudis Valentina Tereškova kosmosevimpel oma ringreisil mööda Nõukogudemaad ka mõningatesse Eesti NSV koolidesse, siis oli loomulik kogu õppe-kasvatustöö keskendamine mõneks ajaks selle teema ümber. 1964. aasta sügisel külastasid Valga linna ja rajooni mitmeid koole Nõukogude Liidu kangelase Juri Ljahhovi vanemad koos Gorki linna pioneeride delegatsiooniga. Mitmetes koolides organiseeritud kohtumised kujunesid elamusrikkaks nõukogude patriotismi kasvatamist teenivaiks üritusteks. Gorki linna kunagise pioneeri, Valga rajooni vabastamisel langenud lenduri ustavus kodumaale oli neil kohtumistel pidevalt kõneaineks. Juri Ljahhovi kodulinna pionee-

ridega loodud sidemed on praeguseni mitme kooli pioneeri-
malevas rahvaste sõpruse süvenemise eredaks näiteks.

Ideoloogilise kasvatustöö lähtepunktiks võib olla konkreetne sündmus, mida vaadeldakse ja analüüsitakse. Sellepärast on hädavajalik, et õpetaja elaks «lahtiste silmadega», tunneks ümbritsevat elu, et valida välja sobivaid sündmusi ning fakte ja kasutada neid klassis. Lähtekohaks võib olla ka sobiv lugemispala õpikust või perioodilistest väljaannetest, nagu «Säde», «Täheke» ja «Pioneer». Neid kasutatakse harilikult emakeele tundides, aga ka teistes tundides, näiteks matemaatika tunnis. Mäletan üht niisugust II klassi tundi. Parajasti olid käsil ajaarvutamise ülesanded. Kasutusel olev ülesannete kogu sisaldab vastavaid ülesandeid küll rohkesti, kuid nad on oma sõnastuselt liiga erapooletud, ei erguta õpilasi õigesti mõtlema. Õpetaja alustas nimetatud tundi ülesannetega, nagu «Mitu tundi on koolipäev pikk, kui töö algab kell 9 ja lõpeb kell 13? Kui pikk on isa tööpäev, kui ta alustab tööd kell 8, peab ühe tunni pikkuse lõunavaheaja ning vabaneb kell 16?» jne. Siis luges õpetaja IV klassi ajaloo õpikust katkendi Narva töölise V. Gerassimovi mälestustest. Sellest selgus, et tsaariajal pidid isegi juba kaheteistaastased lapsed vabrikus rasket tööd tegema. Arvutustest selgus, et nende tööpäev oli tollal kaks korda pikem kui praegu täiskasvanuil. Õpetaja ei eemaldunud korrakski matemaatikast, kuid lisas taoliste ülesannete andmisega õpilaste teadmistesse uusi fakte ka elust kaasajal ning minevikus. Õpetaja ei kulutanud aega sõnaliste üldistuste ja iseloomustuste tegemiseks, sest faktid kõnelesid ise selget keelt. Pealegi ei andnud neid fakte õpetaja, vaid õpilased ise leidsid need arvutamise tulemusena.

Näide ei olnud toodud mitte ainult selle tõestamiseks, et ideoloogiliseks kasvatustööks sobivad ka matemaatika tunnid, vaid selleks, et näidata algklassidele sobivat meetodilist teed. Selleks on ikka induktiivne tee — üksikjuhtude põhjal üldjärelduste tegemine. Kindla eesmärgiga kogutud faktid on otsekui ehituskivid, mis ritta laotuna moodustavad müüri — uue kvaliteedi järelduse näol.

V. Gerassimovi mälestuste kaudu tuttavaks saanud Kreenholmi vabrikus töötavad lapsed ei ununenud niipea. Mõni aeg hiljem seati õpilased probleemi ette, mis rahvusest võisid need lapsed olla. Leiti, et seal võis olla eestlasi, venelasi jt. Kõik nad viibisid vabriku ühiselamus koos —

30 last ühes toas. Kokku 400 poissi ja tüdrukut. Elasid viletsuses, tegid ülemäära rasket sunnitööd, kuid aitasid vastastikku üksteist mures ja hädas. Mida tihedamalt nad kokku hoidusid, seda kergem oli võidelda kõigi ühise vaenlase — julma järelevaataja vastu. Klassis koorus jälle iseenesest valla rahvaste sõpruse idee, eestlaste ja venelaste iidse sõpruse idee, mis kujunes välja mõlema rahva võitluses ühiste vaenlaste vastu.

Tõin selle näite tähelepanu juhtimiseks, et algklassides ei tarvitse üht fakti korruga põhjalikult tühjendada. I. M. Pavlovi õpetusest tuntud diferentseerimispidurdus keelab seda. Kui eespool kirjeldatud matemaatika tunnis meenutati laste rasket elu kapitalismi tingimustes, siis oli igati ülearune lisada sinna veel rahvaste sõpruse ideed. Kuid mõne aja möödudes, kui fakt on n.-õ. nõrgunud teadvuse sügavamatesse kihtidesse, on kasulik juba tuttavaks saanud sündmust vaadelda teisest aspektist. Algõpetuse üks kunste seisab mitte kuhjamises, vaid doseerimises, annuste kaupa jaotamises.

Käisime kord toiduainete kaupluses ja kirjutasime üles, kust on pärit riitulitel olev kaup. Paljude kodumaiste linnade nimedele lisandusid: Bulgaaria, Kuuba, Poola, Aafrika, Brasiilia, Indoneesia, Ungari jne. Õpilased kuulsid mitmeid nimesid kindlasti esmakordselt. Kuid nimede meespidamine polegi vajalik. Tähtis on see, et nad tunnevad nende nimede taga väga paljudes kauges maades elavate tööliste hoolt.

Võib aga ette tulla, et mõni õpetaja järgmisel päeval klassis toimib nii. Ta hakkab lastelt küsima nende linnade ja maade nimetusi, kust kaup oli saabunud. Vastavalt vastuste rohkusele ja õigsusele kantakse päevikusse ka hinded. Nii võib toimida ainult õpetaja, kuid mitte k a s v a t a j a. Mis oli meie õppekäigu eesmärgiks toiduainete kauplusesse? Kui eesmärgiks oli sõnavara laiendamine, siis jah — kontrollime ja hindame. Kui eesmärgiks oli aga uute faktide kogumine ideoloogilise kasvatustöö valdkonnas, siis ei saa hindamine kõne alla tulla. Peame ikka meeles, et ideoloogilise küpsuse hindamiseks puudub koolitunnistusel vastav rida.

III klassis kuulub tavaliselt märtsi lõpul või aprilli algul üks nädal ehitustegevuse teemale. Laialdase ehitustegevuse tõttu on kõikjal võimalik õpilasi viia ehitusplatsidele, kus mürisevad masinad ja kõrguvad ehitusmaterjalide virnad.

Ühes koolis mindi ehitusplatsile mööda sedasama tänavat, mille ääres nii mõnegi õpilase vanaema karjatas aastat kolm-neli tagasi kitsi. Nüüd on sama tänava ääres rida neljakorruselisi kauneid elamuid. Õpilasi hakkab huvitama küsimus: mitu õhtutules säravat akent tuli iga niisuguse uue majaga meie linna juurde? Asutakse loendama. Maja ühel küljel leiti 98 akent. Koguarvuks saadi 234. Otsustati loendada ka autod, mis sõidavad läbi sellelt tänavalt. Kolmveerand tunni jooksul nähti 128 autot. Ja seda tänavat, kuhu mõni aasta tagasi eksis vaid mõni üksik auto! Varsti märgatakse tänava lõpul kõrguvat tornkraanat. Seal ongi ehitusplats. Enne kohalejõudmist peatuvad õpilased väikesel skvääril ja üks hakkab deklameerima Kalju Kangru luuletust «Sünnivad uued linnad»:

«Kraana telliseid vinnab,
kivile pannakse kivi:
kerkib majade rivi,
sünnivad uued linnad.

— — — — —
Tööst me kodumaa kajab,
päevast päeva ta pinnal
kerkivad uued majad,
sünnivad uued linnad.»

Miks mitte lugeda seda soojendavas kevadpäikeses, fooniks uued suured majad ja ees tornkraana, mis mängeldes tõstab suuri ehituspaneeli.

Toodud näide rõhutab emotsionaalse külje tähtsust ideoloogilises kasvatustöös. Kevadine kaunis ilm, laia tänavat mööda veerevad võimsad masinad massiivsete laepaneelidega, sihvakas tornkraana, selle konksude otsas ripuvad mitmetonnised ehitusdetailid, pikal müüril sipelgatena askeldavad töölised ja rõõmsavärviliste uute elumajade rivi — sellel kõigel on omaette poetiline hõng, mis otse vägisi toob keelele luuletaja päevakohased lauluread. Tund klassiruumis poleks kaugeltki taolist meeoleu loonud. Niisuguse häälestuse järel oli kindlasti viljakam ka kohtumine ehitusplatsil askeldavate töölistega. Meie sotsialistliku ühiskonna võimsus, soov anda kõigile inimestele mugav ja kaunis korter ning eri rahvustest koosneva ehitajatepere innukas töö sai selle õppekäiguga palju arusaadavamaks kui kõige selle läbitöötamine klassis. Õppekäigule kulutatud tund andis palju rohkem muljeid kui kõik ülejäänud nädalatunnid.

Meenub veel üks tund. Käsitlesime III klassis lugemispala «Punased kingad». Selles kõneldakse neegritüdrukust, kes äärepealt oleks jäänud ilma uutest kingadest, kui üks tööline poleks oma abi pakkunud. Nimetatud lugemispala toob kujukalt esile neegreid põlgava ameerika elulaadi.

Sellel tunnil projekteerisin epidiaskoobi abil seinale neegerlaulja Paul Robesoni pildi ja panin samal ajal mängima plaadi Paul Robesoni lauluga. Paljudele lastele ei olnud Paul Robesoni hääl ja laulud võõrad. Teadmata oli neile aga selle laulja tagakiusamine Ameerikas. Jutustasin lühidalt, kuidas 1949. aasta augusti lõpul seda suurepäraselt lauljat ühel vabaõhukontserdil tappa taheti. Ameerika tööliste moodustasid oma kehadega mitu kaitsevööndit ümber laulja. Iga tööline oli valmis võtma vastu neegerlaulja pihta sihitud kuuli.

Lugemispala «Punased kingad» olen varem käsitlenud, ilma muusika ja piltideta. Mitte kunagi ei olnud elamused nii tugevad ning reageerimine nii ägedalt hukkamõistev. Mida sügavamad on emotsioonid, seda kindlamaks kujunevad ka veendumused.

Paljude õpetajate sagedane viga seisabki emotsionaalse külje alahindamises. Me usaldame väga palju mõistust, kuid unustame, et revolutsiooniline romantika ja vaimustus on korda saatnud sageli suuremaid tegusid kui kalkuleeriv külm mõistus. J. Drabkina poolt kirjutatud mälestused Nõukogude riigi esimestest aastatest pealkirja all «Mustad kivi-
vikud» on selle poolest väga huvitavad ning õpetlikud, et nad lausa õhkuvad tundeüllusest ja kirglikkusest. Koolitundides kohtame aga sageli just kiretust. Seda isegi nõukogude patriotismi käsitledes. Selle tõttu puudub õpetaja sõnadel pahatihti veenev jõud, nad pole hingestatud, on külmalt erapooletud ning dotseerivad. Mõnikord kulutatakse koolitund nii ära, et selle jooksul esitatud materjalid pole peaaegu midagi tõeliselt õpetavat ja kasvatavat. Alles hiljuti juhtusin viibima koolitunnis, kus eesti keele õigekirja treeninguna dikteeris õpetaja III klassi õpilastele taolisi lauseid: «Toal on neli seinu. Laps mängib nukuga. Pliiats on lühike. Puu kasvab metsas jne.» Kõik laused samas stiilis! Õpetaja püüdis hiljem tõendada, et midagi polnud viltu, et kõik olid elulähedased laused. Sellisest «elulähedusest» paistab välja üksnes elust põgenemine formaalse keeleõpetuse taha. Niisugune stiil tõendab vaid õpetuse ja kasvatuse ühtsuse ignoreerimist. Tuleb veel-

kordselt rõhutada, et meile kõige elulähedasem on kommunistmehitaja moraalikoodeksi printsiipide juurutamine ning neist kõige rohkem just õpilaste kasvatamine nõukogude patriootideks.

Eesti NSV 25. aastapäevale pühendatud Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi konverentsil «Õppe-kasvatustöö aktuaalseid küsimusi» jäi instituudi töötaja V. Maanso ettekandest kõlama mõte, et ideoloogilise kasvatustöö alal on vaja suuremat võitlejavaimu ning rohkem hingestatud üritusi, sest igasugune formaalsus ja pealiskaudsus teeb üksnes halba.

4.

Järgnevas osas esitame mõningaid märkmeid koduloo üksikute nädalateemade läbitöötamisest. Need mõtted on kasvanud välja viimase 3—4 aasta jooksul antud tundidest mitmetes koolides.

K u i d a s m ö ö d u s s u v i (II klass).

Sel nädalal kõnelesid lapsed, mida nad olid teinud ja näinud suvevaheajal. Enamik lastest oli suve veetnud kodus, aidanud jõukohaselt vanemaid, mänginud koduõues, majavalitsuste mänguväljakutel, viibinud veekogude ääres, kus õppisid ujumist ja proovisid kalaõnne jne. jne. Mitmed olid olnud maal sugulaste juures ja näinud seal palju huvitavat. Üksikud käisid pioneerilaagrites, kus leidsid uusi sõpru. Kuna Toomas oli koos onuga viibinud üle poole kuu Moskvast, siis olid tema mälestused kõige huvitavamad. Toomas tõi kaasa ka palju fotosid. Ühel fotol oli Toomas koos neegritega. See pilt äratas klassis rohkesti huvi. «Me sõitsime üheskoos laevaga Moskva jõel,» seletas Toomas.»

Õpetaja rääkis siis, et maailmas on ka niisuguseid maid, kus mustanahaline inimene ei tohi valgetega koos laevas sõita, kinos istuda ega sööklaski einetada. Seal võib sageli kaupluste, sööklate, juuksuritöökodade, saunade ja raudteevagunite ustel näha silti «Neegritel sisseminek keelatud». Isegi kooliüksed on neegritele suletud. Ameerikas on juhtunud, et nii mõnigi neegrilaps on tapetud sellepärast, et ta julges minna kooli. Tihti saavad seal kannatada ka valged, kes neegritega sõbrustavad. Pöördudes Tooma poole, päris õpetaja: «Kas onu ei olnud neegrile kuri, kui ta sinu sülle võttis?» Toomas tõendas, et ei olnud. Onu oli sellele

neegrile kinkinud ühe Eestist kaasavõetud rinnamärgi ning nendega lõbusalt juttu ajanud.

Sel tunnil said lapsed nähtavasti esmakordselt teada rahvuste ebavõrdsusest, mis valitseb paljudes maades. Neile sai aga selgeks, et meie maal ei vihata inimesi nende nahavärvuse pärast, et meil on kõik ausad ja töökad inimesed sõbrad ning seltsimehed. Seda kinnitab ka Dunajevski «Laul kodumaast», millele on sõnad loonud V. Lebedev-Kumatš. Õpetaja loeb ette teise salmi ja juhib tähelepanu sõnadele:

«Kodu kõikjal, kus see sõna kaigub,
ei me põlga neegreid, kollaseid.»

Siis kuulavad lapsed seda laulu heliplaadilt.

Jälle koolis (III klass). Esimesel koolinädalal kõlab kutsuva koolikella hääl otsekui pidulikumalt. Klassis avatakse uhiuue lugemiku esimene lehekülg, kust paistavad silma sõnad:

«Tere, kool! Siin suures majas
tähtis töö meil algab nüüd.
Õppida on hästi vaja,
targaks saada on me püüd.»

Need on tuttavad sõnad. Juba esimeses klassis õpiti selle laulu viis kätte. Ja koolipäeva alustataksegi selle lauluga.

Lugemiku esimeste lehekülgedel illustatsioonidel näeme kooli ruttavaid lapsi. Leiame lapsi kaugest põhjast, kuumast lõunast. Leiame ka meie lapsi.

Kui palju lapsi tuli meie kooli, meie linna kõigisse koolidesse? Arvud muutuvad nii suureks, et õpilased ei oska neid isegi kirjutada. Ja kui veel kirjutada õpilaste arv, kes 1. septembril kogu meie suurel kodumaal kooliteele astusid! See on rohkem kui 30 miljonit. Kui need õpilased seada üksteise kõrvale seisma, siis saaksime seitse rida meilt Moskvasse. Ja kui sa sooviksid tervituseks suruda igaühe kätt, siis kuluks selleks ligi kaks aastat!

Ühes koolis saatis iga III klassi õpilane 1. septembril teele tervituskaardi lühikese tekstiga: «Täna algas meil koolitöö. Tervitame teid uue kooliaasta algul. Saadame sügavas sõprustundes teile meie kooli foto. Oleksime õnnelikud, kui näeksime, missuguses majas teie alustasite oma koolitööd.» Kirju läks teele 38. Igasse liiduvabariiki saadeti kaks kirja ning ülejäänud suurematesse linnadesse,

nagu Moskva, Leningrad, Kiiev, Volgograd jne. Kahe kuu pärast oli käes 27 vastust. Need kleebiti rahvaste sõpruse albumisse. Iga vennasvabariigi jaoks jäeti kolm tühja lehte, kuhu hakati koguma mitmesuguseid andmeid. Albumi materjali kasutati konstitutsioonipäeva tundides, kus loeti ja arutati ka M. Bojanžu luuletust «Rutta, kirjake» (Ema-keele lugemik III, lk. 86).

Kõikjal tehakse tööd (II klass). Selle teema käsitlemiseks soovitab meetoodiline kiri õppekäiku. Kogemused on näidanud, et nimetatud teema peidab endas veel muidki häid võimalusi. Me võime antud teemat laiendada ka kapitalistlikes maades elavate inimeste mitmekesise tegevuse tundmaõppimiseks. Epidiaskoobi abil on võimalik näidata mitmesuguseid pilte. Ei ole paha, kui teiste piltide kõrval näidata ka rikkasid, kandetooli tassivaid inimesi, lapsi, kes teenivad ülalpidamist saapapuhastajate ja ajalehemüüjatena. Nimetatud piltide puhul on vaja rõhutada, et mõned tööd on inimest solvavad, mõned jälle tarbetud praegusel masinate ajastul. Kuid kõige halvem on siiski, kui inimesel puudub võimalus töötamiseks. Ajalehtedes ja ajakirjades on ilmunud küllaldaselt pilte töötutest, kes asjatult ootavad tööbörssi ukse taga ükskõik millist tööd. Kapitalistlikes maades on miljonid inimesed tööta. Siis peavad lapsedki õnne proovima, et leida mingit teenistust perekonna päästmiseks näljasurmast.

Meie maal on kõik teisiti. Meil teevad kõik tööd. Seda jätkub kõigi jaoks. Töö on meil au ja kuulsuse asi.

Kui õpetaja kasutab kapitalistlike maade laste töötingimuste kohta näiteid raamatust «Neil pole lapsepõlve» (Tallinn, 1953), siis on kõigile selge, et töö ei ole sageli mitte au ja kuulsuse asi, vaid tappev võitlus näljasurmast pääsemiseks.

Meie pere (I klass). Ka siin võib kasutada mõningaid võrdlusi. Kui iga laps on kirjeldanud oma kodu ja rääkinud, millega seal igaüks tegeleb, siis vaadatakse ka kaugemale. Epidiaskoobi abil projekteeritakse pilt perekonnast külmal põhjamaal. Teisel pildil on koduks lehtedest punutud elamu, mille ees mängivad poolalasti lapsed. Ajakirjast «Ogonjok» ja raamatust «Neil pole lapsepõlve» leiame rohkesti pilte kapitalistlike maade laste kodudest.

Miks mitte näidata lastele ka Shirley O'Brieni fotot raamatust «Neil pole lapsepõlve» ja lugeda teksti, et Shirley O'Brien sündis Kalifornias puuvillakorjaja perekonnas. Ta

pole kunagi koolis käinud, ta ei tea, mis tähendab magada voodis. Shirley isa ei suutnud kuidagi tööd leida ja hakkas teedel kerjama. Üks bensiinijaama omanik tegi perekonnale ettepaneku Shirley 5 dollari ja 3 nōutäie bensiini eest temale ära müüa. Pärast raskeid kaalutlusi vanemad nõustusid. See sündis Ameerika Ühendriikides 1951. aastal.

R ä n d l i n n u d (III klass). Seda teemat võib laiendada Nōukogudemaa internatsionaalse kohuseni — abistada noori kolonialismist vabanenud rahvaid. Otsime maakaardilt üles maa, kuhu lendavad kured tuntud laulusōnade järgi. Laulusōnad «ikka, ikka lõuna poole, kus Egiptimaa» saavad nüüd tunduvalt konkreetsema tähenduse. Käsutame seda teemat maakaardiga tutvumiseks. Mōõdame kaardil kurgede teekonna pikkuse «üle suurte linnade, üle mere ka». Kunagine «Egiptimaa», praegune Araabia Ühinenud Vabariik jääb talveks meie kurgede kodupaigaks. Niiluse-äärse mudas leiavad nad rikkalikult toitu. Ja mis kõige huvitavam, meie kodumaalt sinna lennanud kured on juba aastaid eest leidnud ka inimesi kodumaalt. Nimelt läks aastaid tagasi hulk Nōukogudemaa insenere ja töölisi araablastele appi Niiluse jõge ohjeldama — Assuani paisu ehitama. Kui aega jätkub, võib seoses sellega anda ka väikese ülevaate Niiluse ümbrusest. Paljudes koolides on diapositiivide kogu, milles leidub pilte püramiididest, sfinksidest jne.

Rändlindude tee viib üle mitme sõbraliku maa. Selma Lagerlöfi raamat «Nils Holgerssoni imelik teekond läbi Rootsi» võiks innustada ka meid mitme maa rahva tegevuse jälgimisele. Internatsionalismi kasvatamise koostisossa kuulub tingimata võõraste maade elu tundmaõppimine. Ühe kooli III klassi margikogujad koostasid isegi näituse «Rändlindude teelt saadetud kirjadelt».

Kui niiviisi kogu I—III klassi kursus läbi vaadata, siis märkame, et üsna paljudele teemadele võib midagi juurde lisada, mis muudab käsitletava aine piirid laiemaks ning teenib samal ajal nōukogude patriotismi kasvatamise ülesannet.

Nii võiks II klassis meie igapäevase leiva teema juures lisada, et valdav osa maailma elanikest tarvitab rukki asemel nisu- või maisileiba. Rukis ei kasva lõunapoolsetes maades ja rukkileib on seal maiuspalaks.

Oktoobripühade eel tervitab NLKP Keskkomitee paljude maade töötajaid. II ja III klassi õpilased võivad Keskkomitee hüüdlausestest noppida välja kõigi nende riikide nimed

ja kirjutada need kirjatehnika vihikusse suurte tähtede kirjutamise harjutamiseks. Sellega õpivad lapsed kahtlemata rohkem, kui kirjutades «neutraalseid» nimesid, nagu Berta, Georg, Dora jne.

Liiklemisteemat käsitledes ei maksa unustada, et tänavad pole ainult meie linna inimeste jaoks. Igas linnas liigub tihti külalisi teistest maadest. Võõrastel on sageli raskusi liiklemisega meie tänavail, sest paljudes maades on harjutud vasakpoolse liiklemisega. Võõraid tuleb juhatada ja abistada neid adressaadi leidmisel. Suuremates linnades on külaliste jaoks võõrkeelsed teatelaudad, sildid.

III klassi õpilased tutvuvad lähemalt mitmesuguste põllutöömashinade ja -riistadega. Need masinad tuuakse meie nurmedele paljudest Nõukogudemaa tehastest. Samasuguseid traktoreid ja kombaine saadetakse ka välismaale. Väikese elustava vahetalana võib siinkohal vaadata vastavat diafilmi. Kuna paljudes koolides on olemas diafilmiaparaat «LETI», siis on selle abil üksikute kaadrite demonstreerimine väga lihtne. Kasutasin selleks õppefilme, millel on näha Kuubasse ja Aafrika maadesse minevaid põllutöömashinaid.

Iseseisva nädalateema «Sõprus laste elus» käsitlemisel II klassis osutub väheseks sõpruse nägemine ainult klassi- või koolikollektiivis. Rõhutada tuleb eri rahvusest laste vahelist sõprust.

Meile tuli 1963/64. kooliaastal II klassis õnnelik juhus appi. Nimelt istus nädalas paar korda hommikupoolsetes tundides meie hulgas Aja, kes muidu õppis lätikeelses koolis. Isa (kes oli eestlane) soovil võtsime tüdruku endi hulka, et ta õpiks ka eesti keelt. Meie õpilased võtsid Aja väga südamliselt vastu. Mitte kordagi ei turtsatanud isegi kõige vallatumad poisid naerma, kui Aja mõnikord imeiliselt sõnu hääldas. Tüdrukud jälle selgitasid väsimatult Ajale eestikeelsete mõistete tähendust. Mitmed neist käisid pühapäeviti Aja pool külaski. Käesoleval koolitalvel Aja enam ei tulnud meie hulka, kuid sidemed temaga ei ole katkenud. Linnas Ajat kohates kantakse see uudis kiiresti edasi. Klassi üldine hoiak on muutunud niisuguseks, et igaüks soovib omada võimalikult rohkesti sõpru kas vene või läti õpilaste hulgas (see on loomulik, sest kõne all olev kool asub Valgas) ja tuua neid endaga kaasa koolipidudele ning klassiõhtutele.

Talvekülma eest kaitsmise ning rõivastuse teema puhul

ei saa mööda minna inimeste elust põhjamaade karmis pa-
kases. Me võime umbes 25° pakasega kooli tulemata jääda,
kuid ega põhjamaail elavad lapsed pikki kuid kodus istu, kui
kraadiklaas pidevalt püsib 30—40 kraadi vahel. Karm elu
nõuab ka karastatud inimesi. Kui rasketel sõjapäevadel
paljud meie sõdurid ei suutnud taluda karmi talve ning
haigestusid, siis asusid nende kohale külmas Siberis üles-
kasvanud mehed. On hea, et meie suure kodumaa mit-
meti erinev kliima vormib mitmesuguse vastupidavusega
inimesi! Puuvillast kõneldes ei saa jätta nimetamata ini-
mesi, kes tulikuumas Turkmeenia päikeselõõmas hoolitse-
vad valge kulla kasvatamise ning kogumise eest.

Rea teemade puhul, nagu rahvusvaheline naistepäev,
Nõukogude armee aastapäev, 1. mai, oktoobripühad, kos-
moselennud, kiri, raadio, ajalehed jne., ei tarvitsegi erili-
selt pead murda, vaid sotsialistlik patriotism ning prole-
taarne internatsionalism annavad ise nendele teemadele
sisu.

5.

Nõukogude patriotismi kasvatamise praktilisi ülesan-
deid täites oleme meie, õpetajad, vahetevahel muidugi ka
mürgist mööda lasknud. Nii mõnigi kord oleme jäänud
ainult kitsale pinnale, nägemata koos väikese vabariigiga
avarat Nõukogude kodumaad. Probleemi meetodilisel
lahendamisel on vahest kõige suuremaks puuduseks olnud
taoti otse kroonulik nõukogude patriotismi sõnadega sisse-
tuupimine.

Ometi on need kõik ainult kasvuraskused, milles taoti
kaob distantsitunne ja mis sageli ei ole põhjustatud tead-
miste vähesusest või tunnete puudumisest, vaid ainult
kogenematusel. Mida rohkem ilmub õpetajate jaoks vasta-
vat kirjandust ja mida kiiremini suudetakse kool varus-
tada sobivate õpikute ning õppevahenditega, seda täiusli-
kumaks muutub ka kasvatustöö nõukogude patriotismi vai-
mus.

EMAKEEL JA IDEOLOOGILINE KASVATUS ALGLASSIDES

E. Sööt,

*Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi
töötaja*

Emakeele õpetamisel varustatakse algklasside õpilased kirjaoskusega, mis on hädavajalikuks eelduseks haridustee jätkamisel. Kuid ainuüksi hästi korraldatud õpetamisest, mis tagab küllaldase lugemisoskuse ning esialgsed õigekirjaalased vilumused, ometi veel ei piisa. Partei ja valitsus on usaldanud nõukogude kooli õpetajale ülla ülesande: valmistada ette meie maa noort kodanikku, tulevase kommunistliku ühiskonna liiget, kellel on materialistlik maailmavaade, kõrge kommunistlik teadlikkus ja kommunismi ideedele andunud inimese võitlusvaim.

Selle eesmärgi saavutamiseks tuleb õpilast kõigi koolis veedetud aastate jooksul sihikindlalt ja süstemaatiliselt mõjutada, teda kasvatada.

Et tulemusrikkamalt rakendada koolipraktikas õpetuse ja kasvatus ühtsuse nõuet, on vaja hästi tunda nende spetsiifikat. Nii õpetuse kui ka kasvatus ülesandeks on õpilase isiksuse kujundamine. Õpetus on üks külg õpilase isiksuse kujundamise sihipärasest protsessist, mis seisneb õpilase varustamises süstemaatiliste teadmiste, oskuste ja vilumustega. Kasvatus on aga teine külg sellest üldisest sihikindlast isiksuse kujundamise protsessist, mis seisneb õpilase teatud omaduste, iseloomujoonte ja käitumisharjumuste väljatöötamises.

Juba algklassides peab õpetaja alustama uue ühiskonna liikmete kujundamist. Eriti tähtsal kohal on seejuures emakeele õpetamine, mis nii oma kasvatusliku sisu kui ka õppeprotsessi organiseerimise kaudu soodustab seoses teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamisega ühtlasi õpilaste tundmuste arendamist, nende tahte ja iseloomu kasvatamist, veendumuste kujundamist ning materialistliku maailmavaate algete rajamist.

Lugemise kasvatuslik mõju sõltub suurel määral lugemispala (luuletuse) käsitlemisega kaasneva vestluse iseloomust. Selle mõju eelduseks on eesmärgi õige asetamine. Seepärast on väga tähtis, et õpetaja ise mõistaks teose ideelis-kasvatuslikku sisu, teeks sellest kõigepealt endale õiged järeldused, mis kindlustab tal lugemismaterjali kasvatusliku sisu esiletoomise.

Käsitledes I klassis üldtuntud muinasjuttu «Talumees ja karu», milles kõneldakse sellest, kuidas talumees ja karu algul nisu ning siis naereid kahasse kasvasid, kusjuures talumees karu mõlemal sügisel saagist ilma jättis, ei piirduta ainult palakese ladusa lugemise ja jutustamisega ning õpilaste teadmiste laiendamisega põllunduse alal, vaid sisu analüüsimisel äratatakse neis kaastunnet ülekohtuselt koheldud ausa ja tööka karu vastu ning põlgust ekspluateerimise vastu. Karu kurb saatus oli osaliselt tingitud ka tema vähestest teadmistest. See veenab õpilasi ühtlasi teadmiste vajalikkuses ja tugevdab nende õppimistahet.

Mõistagi on siin väga oluline ka õpilastele esitatavate küsimuste laad. Need tuleb valida nii, et nad juhiks õpilase probleemi juurde, nn. probleemisituatsiooni, mis nõuab temalt varem omandatud teadmiste aktiivset rakendamist, kaalutlemist, iseseisvat otsustamist. Õige mitmete pala-dele on lugemikkudes niisuguseid küsimusi juba lisatud.

III klassi lugemikus on V. Ossejeva lugemispala «Pojad», kus on juttu kolmest pojast, kellest üks oli osav ja tugev, teine laulis nagu ööbik, kolmas aga taipas ema veekandmisel abistada. Siin tuleb leida vastus küsimusele, miks vanake, kes poegade käitumist jälgis, väitis, et ta näeb ainult üht poega.

Samas lugemikus leiduv humoristlik lugu «Märgitud seened» paneb lapsi pead murdma selle üle, kas kasvama jäetud seened riknesid järgmiseks päevaks tõepoolest seepärast, et poiste pandud tähised ussidele tee kätte näitasid.

Mida enam sellised arutlused õpilastelt mõttepingutust nõuavad, et esitatud probleemidele otsese etteütlemise ja õpetamiseta ise lahendus leida, seda pikemat sammu tähendab see õpilaste intellektuaalses arengus ja seda kindlamaks veendumuseks kujunevad selgunud tõed.

Kui õpetus opereerib peamiselt õpilase mõtlemisega, siis kasvatus baasiks on tema tundmuste arendamine. Väga õigesti rõhutab K. Ušinski, et mitte miski — ei sõnad ega mõtted ja isegi mitte teod — ei väljenda nii selgesti meie

suhtumist ümbritsevasse maailma kui meie tundmused. Kooli üheks ülesandeks ongi õpilaste tundmuste kasvamine, mille täitmiseks on võimalusi igas eesti keele tunnis. Mõistagi tuleb siin taotleda nõukogude inimesele omaste kõlbeliste tundmuste äratamist ja kasvatamist. Inimese tundemaailma rikkus väljendub ta hingelises peenuses, tema käitumises ja teatavas ideelis-moraalses suuniluses. Tundmuste arendamist võib õigusega pidada üheks tähtsamaks isiksuse kujundamise komponendiks.

Kõigepealt tuleb lapsi õpetada armastama oma Nõukogude kodumaad, peab arendama neis nõukogude patriotismi, mis on nõukogude inimese sügavamaid tundmusi ning on orgaanilises seoses kogu ta vaimse maailmaga. Nõukogude patriotism on kõrgemat tüüpi patriotism. See pole inimese tavaline armastus oma kodumaa looduse, oma rahva, selle keele ja rahvuslike traditsioonide vastu.

Et kodumaad armastada, peab teda tundma. Seda soodustab algklassides emakeele õpetamisel rakendatav kodulooprintsiip, mis õpilaste teadmisteringi pidevalt avardab. Lugemispala kaudu tutvuvad nad üha sügavamalt kodukoha loodusega, inimeste töö ja tegevusega, linna- ja maaelanike vaheliste suhetega jne. Nad saavad kujutluse meie vennasvabariikide sõbralikest suhetest ja püüdlustest ühise töö ning vastastikuse abistamise kaudu tõsta meie suure kodumaa rikkust ja võimsust, muuta meie kõikide elu veelgi paremaks. Selle tulemusena tunnevad õpilased end suure pere liikmetena, kus kõik taotlevad ühist üllast eesmärki, ning lapse soe suhtumine kodusse ja omastesse laieneb kodukohale ja lõpuks ka kodumaale, mis ongi aluseks patriotismitunde tekkimisele.

Nõukogude patriotism sisaldab uhkustunnet oma kauni, jõuka, võimsa kodumaa ja kangelasliku nõukogude rahva saavutuste üle. See on aktiivne tunne, mis avaldub soovis kaasa aidata kommunismi ehitava ühiskonna jõu ja võimsuse suurendamisele.

Juba algklassides tuleb lugemismaterjali käsitlemisel lastele arusaadaval viisil selgitada nende osa ühiskondlikus tootmises. Õpilase esmaseks ülesandeks on valmistuda tulevaseks tubliks töötajaks, mispärast on vaja hästi õppida. Kuid ka praegu leidub küllalt võimalusi kas otsestelt või kaudselt ühiskondlikule tootmisele kaasa aidata. Kui linnalapsed kodustesse majapidamistöodesse lülitudes võivad säästa vanemate aega ja energiat produktiivseks

töök ühiskonna heaks, siis maalastel on rohkem võimalusi otsesest tootmistööst jõudumööda osa võtta.

Meie kolhoosipõldudel ja -aedades töötavad lapsekäed küll köögiviljade eest hoolitsedes, küll marju korjates. Kellel on seljataga III klass, seda innustab kindlasti kohustuste täitmisel J. Smuuli luuletusest «Mina ka» tuttav valgepäine Saaremaa poisike, keda kirjanik kohtas kolhoosipõllul rukkivihke kokku kandmas. Seal oli väike pioneer täismehes eest väljas, «kui taevast sõudis kurje pilvi, vihma tulla ähvardas», Poiss ise selgitab:

«Vili ootab, vihm on karta. Kuidas teisiti siis saab?
Kogu pere oli põllul. Loomulikult mina ka.»

Ohtul koduvärvavasse keeranud väikest töömeest saada-
vad luuletaja mõtted:

«Aga südamel on kerge, südamel on soe ja hea.
Ja ma mõtlen — kuivõrd rikas, võitmatu on kodumaa.
Ja kui palju on tal lapsi sääraseid kui «Mina ka.»»

Iga pedagoog mõtleb tänutundes kirjanikule, kes oma südamliku ja haruldaselt kauni luuletusega aitab kaasa sellele, et harjutada lapsi oma patriotismitunnet tegudes väljendama, et neis juba maast-madalast juurduks kohusetunne ühiskonna vastu, nii et see poleks sundus, vaid vajadus, tarvidus, sügav veendumus, elu mõte, nagu ütleb F. Dzeržinski.

Sotsialistliku patriotismi iseloomustavaks jooneks on tema orgaaniline seos internatsionalismiga, mis väljendub lugupidamises teiste rahvaste, nende rahvusliku kultuuri ja rahvuslike traditsioonide vastu. Nõukogude rahva internatsionalism väljendub vabaduse ja rahvusliku sõltumatuses eest võitlevate rahvaste igakülgse toetamises. Selles vaimus tuleb kasvatada ka algklasside õpilasi, valides selleks laste eale vastavad teed.

Tuntud jutuke «Punased kingad» kõneleb neegrinaisest, keda sunnitakse tütrele ostma kingi, mis on talle liiga väikesed, ainult sellepärast, et Nansi üht kingadest jalga proovis. Meie lapsed ei mõista, kuidas võib king, mida puudutas neegrilapse jalg, valgele lapsele kandmiskõlbmatuks muutuda. III klassi õpilased on nõrkinud niisuguse ebaõigluse pärast ning neil tekib selge kujutlus, mida tähendab neegrite diskrimineerimine.

IV klassi õpilased tutvuvad R. Parve luuletuse «Väike

John» kaudu väikese neegrist orvu kurva saatusega, kellelt ülbe ameeriklane isegi tänavalt korjatud leivatükikese «naljaviluks» käest maha lööb. Väikese Johni ainus «süü» on see, et ta nahavärv on must.

Et õpilased olukorda õigesti mõistaksid, peab õpetaja küllaldaselt selgitusi andma. Seejuures peab ka algkooli-õpetaja silmas pidama sotsialistliku patriotismi ja internatsionalismi ühtsust tänapäeval, mil sotsialism on kujunenud maailmasüsteemiks. Nüüd ei tähenda patriotism mitte ainult piiratud ustavust meie kodumaale, meie eesrindlikule ühiskonnakorrale ja kommunismiüritusele, vaid see tähendab ka ustavust kõigi sotsialismimaade sõprusliidule.

Meie kooli peamiseks ülesandeks on õpilase isiksuse mõjutamine tervikuna, temast nõukogulike iseloomuomadustega inimese kasvatamine. Selle eelduseks on teaduslikul alusel põhinev maailmavaade — arvamuste ja veendumuste süsteem, mis määrab inimese ideaalid ja püüdlused, tema käitumise.

Lapse iseloom hakkab kujunema eelkoolieas — kodus ja lasteaias. Juba kooli tulles on tal oma suhtumine kaasslastesse, iseendasse, oma töösse ja õppimisse, mis on tekkinud senistest harjumustest. Algkoolis tuleb lapse iseloomujooni sihipäraselt edasi arendada ja vajaduse korral ka korrigeerida. Kõige enam võimalusi selleks on emakeele õpetamisel. Kasvatuslike eesmärkide taotlemist soodustab siin juba õppematerjal oma kasvatusliku sisu kaudu. Samuti võimaldavad seda valitud õppemeetodid, kollektiivi ja õpetaja isiku suur kasvatajate mõju. Ning kuigi algkoolis ei jõuta veel õpilaste iseloomu kujundamisega kaugeltki lõpule, võib siin juba I klassist alates palju ära teha kommunistlike veendumuste, kommunistliku moraali tõekspidamiste kujundamiseks, mis on teadusliku maailmavaate ja nõukoguliku iseloomu aluseks.

Veendumuste, kommunistliku moraali tõekspidamiste tekkimine on tihedalt seotud teadmiste omandamise ja tundmuste arenemisega ning toimub õigesti organiseeritud õppeprotsessis. Seda arvestades tuleb suurt tähelepanu pöörata selgitavale lugemisele, s. o. õppematerjali sisu analüüsimisele ja selle kasvatusliku mõtte avamisele, mille tulemusena õpilastel tekivad või leiavad kinnitust arvamused ühe või teise nähtuse kohta.

Näiteks abivalmiduse nõue pole I klassi õpilastele päris tundmatu ja neil on selle kohta kogemusigi, sest nad on

kodus abistanud vanemaid, nooremaid õdesid-vendi jt. Pala «Lihtsalt vana inimene» käsitlemisel leiab kinnitust õpilaste arvamus, et hea laps on abivalmis, kuid ühtlasi see arvamus avardub ja juurdub: hea laps märkab ise, kus on abi vaja, ja tõttab abistama kõiki, ka vööraid.

Selline arutlus ja argumenteerimine sunnib last ka oma käitumist kriitiliselt hindama ning sellel on tema edaspidisele käitumisele positiivne mõju. Et seda mõju kindlustada ja saavutada teadmiste muutumine käitumisjuhiseks, tuleb selliste palade käsitlemise lõpul tõstatada probleem «Mida õppida sellest palast?». Kui lapsed küsimusele ise vastuse leiavad ja ka järeldused teevad, on pala kasvatuslik mõju palju sügavam kui õpetaja manitsuse puhul, millega pahahti soovitul just vastupidist võib saavutada.

Et algkooliõpilaste arvamusel pole veel küllalt kindlad — nad on kergesti kujundatavad ja ka kergesti muudetavad —, siis tuleb pidevalt hoolitseda, et positiivsed arvamusel tugevneksid ja läheksid üle veendumusteks ning käitumisharjumusteks.

Kui palakese «Kes läheb?» käsitlemise lõpptulemuseks oli otsus: vanemate poolt antud ülesande täitmine on tähtsam kui laste mäng, siis on vaja aeg-ajalt selle juurde tagasi tulla ja lasta I klassi õpilastel sobival juhul rääkida oma tähelepanekutest. Siin on soovitatav kasvatada positiivse kaudu ning tuua näiteid headest lastest.

IV klassi õpilased tutvuvad palas «Gavroche» hüljatute hulka kuuluva poisikesega Pariisi tänavailt. Gavroche'i iseloomu analüüsimisel tõstetakse esile tema väärtuslikud omadused, nagu:

a) ta ei virisenud kunagi;

b) isegi oma vaesuses leidis ta võimaluse endast veel viletsamatele abi osutada: jagas kodutute lastega oma kehva öömaja ja julgustas seltsimehelikult kartlikke külalisi;

c) endale võetud ülesande täitmisel ilmutas ta kartmatust ja julgust, korjates tänavalt barrikaadidel viibivatele revolutsionäridele laskemoona.

Isiksust kujundavaks teguriks muutuvad lugemismaterjali analüüsimisel esiletõudud ja õpilaste poolt omaks võetud tõed aga alles siis, kui neid rakendatakse ellu, kui nad muutuvad käitumisharjumuseks. Seejuures on suureks toeks kogu klassikollektiivi terve ühiskondlik arvamus ja õigesti korraldatud pioneerorganisatsiooni töö.

Paralleelselt kommunistliku moraali tõekspidamiste kujundamisega tuleb juba I klassist alates hakata rajama õpilaste teaduslik-materialistliku maailmavaate aluseid. Kuigi nii väikesed lapsed pole veel võimelised omandama marksistlikku filosoofiat ega mõistma looduse ja ühiskonna dialektilisi arenemisseadusi, saab neile ometi selgitada (eriti kodulooprintsiibi rakendamise ning sellega seotud õppekäikude, vaatluste ja vestluste kaudu) looduses ja inimühiskonnas valitsevaid suhteid ja sõltuvusi ning õpetada lapsi orienteeruma nende põhjustes. See soodustabki juba maast-madalast teaduslikult õigete tõekspidamiste kujunemist.

Näiteks tutvustades I klassi õpilasi lugemispala «Mida tahtis Lenin» kaudu laste elamistingimustega enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja kõrvutades sellega elu Nõukogudemaal, kujuneb õpilastes veendumus sotsialistliku korra paremuses.

Reljeefselt tuleb esile meie sotsialistliku riigi hoolitsus töörahva heaolu eest, kui praegust kolhoosnike elu kõrvutada kunagise rentniku olukorraga V. Möldri jutustuses «Suguvend», mis on IV klassi lugemikus.

Ka teadmised loodusest ja loodusnähtustest, mida õpilased saavad esmajoones vaatluste ja tähelepanekute, kuid ka arutluste, vestluste ja õppematerjali selgitava lugemise kaudu, tuleb kujundada kommunistliku maailmavaate elementideks. Näiteks peab kevadeteemalise lugemismaterjali käsitlemise kaudu õpilastele üha enam selguma, et kogu loodus on seotud ja ühtne tervik, kus nähtused sõltuvad üksteisest. Nii puhkeb sinilill õitsema aprillikuul, mil selleks on juba küllaldaselt määralt soojust, mis on toidutagavara ja niiskuse olemasolu kõrval vajalik komponent taime elutegevuseks.

Õppe- ja kasvatustöö ühtsus, millega taotletakse kõrgete moraalseste omaduste kasvatamist õpilastes, on ikka olnud nõukogude kooli ülesandeks. Praegu on see ülesanne tõusnud tulipunkti ning partei programmis väljatöötatud moraalikoodeksi näol esitatud konkreetsemal kujul kui kunagi varem. Tähtis ülesanne on täita algklasside õpetajal, kes seisab õppe-kasvatustöö lävel, sest lapse tulevik, ta koht ja osa ühiskondlikus elus sõltub suurel määral sellest, milline suund antakse tema arenemisele haridustee algul.

MINU KOGEMUSTEST KIRJANDUSE ÕPETAMISEL

*J. Anepajo,
Haapsalu 8-klassilise Kooli õpetaja*

TÖÖST JA INIMESEST

Kirjanduses on üheks käsitletavamaks probleemiks olnud ikka töö ja inimene. Kuna töö on meie ühiskonnas inimese-kodaniku väärtuse mõõdupuuks, meie elu peamiseks sisuks, elu edasiviivaks teguriks, samal ajal aga ka inimest ennast ümberkujundavaks teguriks, siis vaatlemegi tööd mistahes teoses sellest seisukohast. Alustades eesti kirjanduse nurgakivist, eeposest «Kalevipoeg», ei saa mööda minna suurepärestest künnivärssidest:

Hakkas sooda sahkamaie,
Kuiva maada kündemaie,
Arupinda pööramaie.
Kündis põrmuks mullapinna,
Segas kivid sõmeraksi,
Segas savi seemnekandjaks,
Põrmu idu-imetajaks;
Kündis paigad põllumaaksi,
Vägevaksi viljamaaksi,
Teised kohad karjamaaksi,
Murumaaksi, heinamaaksi...

Vestleme õpilastega Kalevipoja tööst kogu eesti rahva hüveks, räägime ehitatavatest linnadest-kantsidest, mille jaoks Kalevipoeg tõi seljas laudu Peipsi tagant.

Juhan Liivi kaunis hommikukirjelduses (luuletus «Üks suvepäev») on rammus muld siidpehme ainult töömehele-külvajale, töökale ja tööd austavale inimesele.

Haaravaid pilte tööst, mis muudab inimese kauniks, loeme A. H. Tammsaare «Tööst ja õigusest»: «Algas töö, algas eluaegne töö, algas töö, millest pidi jätkuma isegi tulevale põlvele.» Kuigi Andrest tabasid juba esimesel künnipäeval mitmesugused äpardused, kuigi kivid varitseksid nagu hall hundikari, et «saha rauapuu otsa kinni

karata», kuigi mõni «maa-alustest nälpaski viimaks rauapuul teise haru ära», kuigi murdusid vitsaväädid ja katkesid rangiroomad või lendasid «murdunud looga otsad vastu taevast», siiski «kunagi polnud Andres oma tööst niisugust lõbu tundnud, kui ta tundis selle esimese põllukraavi kaevamisel ja esimeste kivide korjamisel oma põllult... Selles oli nagu mingisugune esimese armastuse õnnevärin ja joovastus... Kivi, mille põllult korjad või mööda lauda vankrile veeretad, polegi nagu kivi, ja muld, mida labidaga kaevad, polegi nagu harilik muld. Seda mulda ei kaeva keegi ei päeva- ega aastapalgaga. See on sootuks isesugune muld ja need on hoopis erilised kivid. Nad kolisevadki vankrilt langedes omapäraselt ja lepikki kajab nende kolinale päikeseveerul omapäraselt vastu... Veel aastate pärast... tundis ta rinnas midagi sooja õnnelikku.» Me vestleme õpilastega sellest, kuidas töö muudab inimese jõuliseks, tugevaks, õnnelikuks, äratav temas tugevaid tundeid. Sellega seoses toome näiteid meie kaasaja tege-likkusest, tööeesrindlastest. «Töest ja õigusest» näeme aga edasi, et töö vanas ühiskonnas vajutab Andrese enese all küüru, muudab ta jalust kangeks, surub sõrmed kõnksu. Töö on veel ainult harjumuspäraseks paratamatuseks, peremeheks, kes piitsutab tagant. Andres ise muutub kaasinimeste vastu niisama hoolimatuks ja jõhkraks, nagu tema vastu on olnud üle jõu käiv võitlus loodusega. Võrdleme tema tööd tänapäeva maaparandustöödega, kus inimest abistavad võimsad masinad. Andresel selliseid masinaid ei olnud ja ta muutus võimetuks.

Töö, mida talupojad Ed. Vilde romaanis «Mahtra sõda» peavad mõisnikule tegema, on veelgi hirmsam. «Kari tonte, vaime, kooljaid, mis seal tuhmis tolmupilves, nelja nõest mustava seina vahel liigub! Neil ep ole silmi, neil ep ole suud, nina ega kõrvu; neil pole ka aju enam, mis mõtleks, ega südant, mis tundlikult tuksuks. Nad on tööriistad, nagu need kaks kokkuseotud puud nende käes, mida nad pindaks kutsuvad.» Sellele kohutavale ülekohtule elab looduski kaasa. «Reheväravad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla — ojadena, nagu tahaksid uputusega kõike kinni matta.» Niisugune ekspluataatorlik töö muserdab, hävitab inimest.

Tunde- ja värvivarjundite poolest rikkalikke tööpilte pakub meile J. Sütiste luulelooming. Igas tööprotsessis näeb ta ilu, rõõmu, poeesiat («Hommik sepikojas», «Treih-

pingil»). Kuid Sütiste ei oleks tööpoet, kui ta ei näeks tööteist palet kodanlikus ühiskonnas. Laseme õpilastel süveneda poemi «Tuhas ja tules» värsiridadesse, mis kõnelevad töömehe kätest ja tööst kaevanduses. Nad näevad ilu tööst pahkunud krobelistes kätes ja tajuvad autori suurt soojust. Seejärel loevad õpilased põlevkivikaevanduses tehtavast ebainimlikult raskest tööst ja noortes tekib protest niisuguste töötingimuste vastu. Kui Sütiste teeb järel-duse:

Sest nii see on, et ühe rikkaks
teeb keeruline põlev kuld,
kuid enneaegselt raugaikka
viib teised labidas ja muld ,

siis vastuse küsimusele — Miks see nii oli? — leiavad õpilased ise — süüdi oli ühiskondlik kord.

Hoopis eripalgeline on töö nõukogude ühiskonnas. Näiteid selle kohta leiame küllalt nõukogude kirjandusest. J. Smuuli poemi «Järvesuu poiste brigaad» analüüsimisel oleme lähemalt peatunud noorte töö juures.

Ja ruumis käib vaikne ja vihane töö,
seal Järvesuu poisse on neli:
Jaan Vaher, Paul Allo ja Kasemets Jaan
ja nooruke Juhanes Peli.

Ainsaks heliks on potsuva savi hää
või kui talumees ruunakest hõigub,
ja see, kuidas tolline tellingulaud
nende jalge all kriunudes kõigub.

See krohvija töö on üks peenike töö,
on tasuv ja auväärne amet.
Aga kaua peab õppima, enne kui sein
saab sile ja läikiv kui samet.

Töö õpetab ja kasvatab noori ning noored tahavad õppida hästi töötama. Paul Külvija saab tööga täitsamehe nime, saab kahe normi täitja nime, mis on talle parimaks atestaadiks komsomoli astumisel. Töö on see, mis kujundab inimese ellusuhtumise.

Midagi väga lähedast on Paul Külvija ja Kukulinna Villu (J. Liivi «Vari») lapsepõlves ning portrees. Kui Villu koos haige jalaga kanaga ootab saunahurtsiku kõige pimedama tagaseina ääres koikul riidepuntra all oma ainukese särgi kuivamist, vaatab ta rahutult oma suurte, otsivate lapsesilmadega maailma. Paul Külvija, kellele väga varakult «elu hambad õlga lõi», veel alles lapsekasvu, kõhn ja

väike, kuid «kitsas nirginäos ta silmad suurelt, hallilt põlevad». Nende saatused kujunevad aga sootuks erinevaks: ühelt poolt Villu traagika ja teiselt poolt Paul, kelle päralt on tulevik. Õpilastes kasvab uhkustunne oma maa üle, kus on võimalik õppida ja töötada armastatud erialal. Sooja tunde tekitavad õpilastes D. Vaarandi värsiread tütarlapses-kombainerist («Laul kombainerist») ja nobedast kangakudujast («Kuulus kangur»). Selle teema puhul on alati võimalus tõmmata paralleele klassi tublide õpilaste-traktoristidega ja õpilaste-kudujatega, vestelda nende töö-rõõmudest, kordaminekutest valitud erialal. (Tootmisõpetusega klassis olid vastavad erialagrupid.)

Töös avalduvad inimese paremad iseloomuomadused, nagu ausus, siirus, abivalmidus, sõbralikkus, seltsimehelikkus jt. Nimetatud omadusi on vaja kasvatada kõigis nõukogude inimestes. Keskkoolis käsitletavad kirjandusteosed pakuvad selleks rikkalikult materjali. Siin on toodud mõned ilmekamad ja kirjutise autorile südamelähedased teosed. Paralleelselt positiivsete omaduste kasvatamise võimalustega on alati võimalusi alatuse, egoismi, individualismi ja inimese igasuguse alavääristamise hukkamõistmiseks. Õpetaja-kasvataja ülesandeks on kasvatada õpilastes kommunismiehitajale omaseid jooni.

ÕIGLUSEST, AUSUSEST, INIMVÄARIKUSEST

Püüan lühidalt kirjeldada, kuidas ma õigluse, aususe, inimväarikuse mõistet olen kirjanduse varal püüdnud õpilastele selgitada ning õpilastes neid omadusi kasvatada.

Õiglustunne on tõukejõuks väikesele Jaanusele (Bornhöhe «Tasuja»), kui ta mõisaõuel on valmis välja astuma rüütel Kuuno häbiväärse käitumise vastu. Õiglustunne annab Võllamäe Päärnale julguse küsida mõisnikult tagasi oma isakohta. Sama tunne viib ka Ants Veldi kohtusse mõisniku vastu. Keeruliseks muutub õiglustunde mõiste õpilastele Ed. Vilde teose «Külmale maale» puhul. Väljajätsa Jaani kuju on nende hulgas alati esile kutsunud poleemika. Poolt ja vastu väited on enamikul juhtudel viinud ühisele arusaamisele, et kodanlikus ühiskonnas valitsevad tõekspidamised hävitavad ausa inimese. Kui õpilased iseiseisvalt niisugusele järeldusele ei jõua, siis peab õpetaja oskuslikult esitatud küsimustega neid abistama.

Mõningal määral lihtsam on lahendada sama probleemi A. Kitzbergi näidendi «Libahunt» puhul. Mari ja Tiina kõrvutamise viimse õpilased järelduseni, et inimväarikus, enesest lugupidamine muudab inimese kauniks, vale aga madaldab inimest.

Kogu südamega elavad õpilased kaasa Vargamäe Andresele. Antud juhul ei jäta me kasutamata võimalust näidata, kuidas kapitalistlikus ühiskonnas põrkab õiguse taotlus vastu ületamatuid müüre. Andres ei saavuta kohtus võitu õigusega, küll saavutab ta selle aga valega. Jussi ja Mari suhtes on tal hoopiski omapärane õigusest arusaamine, mis viib Jussi enesetapmiseni. Ei saavuta ka Tiina («Libahunt») oma õnne, vaid hukkab. Põrgupõhja Jürkalt (Tammsaare «Põrgupõhja uus Vanapagan») võtab Ants nii tema nooruse ja jõu kui ka tema lapsed, maja ja maa. Seda teeb Ants «sõbra»-sildi all, tallates jalge alla kõik inimlikud õigluskorrad. Tema tunnistab ainult omaniku- ja omandamise õigust. Selline õiglusetus viib ausa, õiglase inimese kas ummikusse (Indrek) või protestile, võitlusse ebaõigluse vastu, millega enamikel juhtudel kaasneb traagiline lõpp (Tiina, Jürka).

Käsitletava probleemi puhul on õpilasi pannud alati sügavamalt mõtlema paralleelide tõmbamine nõukogude kirjandusega. Eriti olen otsinud paralleele uudiskirjandusest, teostest, mis ei ole programmis, kuid mida õpilased on lugenud. Ja kui kõik ei olegi lugenud, siis olen sellega tavaliselt õhutanud neid lugema. Mõningatel juhtudel on õnnestunud tuua näiteid ka õpilasi ümbritsevast tegelikkusest. Niisugused näited on kõige rohkem veennud selles, et nõukogude ühiskonnas austatakse inimese õiglustunnet. Praegu, mil kogu meie ühiskondliku elu tähelepanu keskpunktis on uue, kommunistliku ellusuhtumisega inimese kasvatamine, on õigluse, aususe, siiruse ja teiste eetiliste omaduste arendamine eriti oluline. Viimasel ajal ongi kirjanduses just need probleemid laialdasemat ja mitmekülsemat valgustamist leidnud. Noortele aga pakuvad sellised teosed erilist huvi. Õpetaja ülesandeks jääb oskuslikult ja peenetundeliselt suunata tänapäeva noore areneva inimese eetilisi ja esteetilisi vaateid. Palju poleemikat on tekitanud niisugused teosed, nagu M. Undi «Võlg» ja «Hüvasti, kollane kass» ning E. Vetemaa «Monument». Nende teoste analüüsi ei tohi õpetaja lasta minna isevoolu teed.

ÜLKNÜ Keskkomitee otsustes püstitatakse nõue kasvatada tänapäeva noorsugu revolutsiooniliste traditsioonide vaimus. See on ülimalt aktuaalne ülesanne, mis on pandud kogu õpetajaskonna ette, kirjanduse ette, kogu ühiskonna ette. Sellel on lahutamatu osa kaasaja inimese mõtte- ja tundemaailma kujundamisel. Selle eesmärgi teenistusse tuleb rakendada kõik võimalused. Revolutsiooninaineliste teoste kõrval pakuvad võitlusvaimu kasvatamiseks materjali ka niisugused teosed, milles stiihiliselt võideldakse rahva õiguste eest, rahva orjusest vabastamise eest. Need on eepos «Kalevipoeg», E. Bornhöhe «Tasuja», Ed. Vilde ajalooline triloogia. Oma suure üldistava jõuga kuulub siia ka A. H. Tammsaare «Põrgupõhja uus Vanapagan». Nimetatud teosed ei ole kaugeltki revolutsiooninainelised, kuid teenivad sama eesmärki. Ainult sügav armastus oma rahva vastu ja ülekohtu ning rõhumise vihkamine viisid Kalevipoja ägedasse võitlusse Sarvik-taadiga. (Õpetajal on põrgu kirjelduse kaudu võimalus sisen-dada õpilastesse põlgustunnet nende vastu, kes rõhusid meie esivanemaid, sundisid neid eneste heaks töötama.) Õpetaja peaks rõhutama niisuguse võitluse ilu jõulisust. Eeposest rääkides ei saa mööda minna värsiridadest, milles jutustatakse sõprusest suure vene rahvaga. Olgu see laudade toomine Peipsi tagant või silla ehitamine Peipsile — kõik viitab vajadusele suhelda sõbralikult idanaabriga. Vürst Sagorski kuju E. Bornhöhe teosest «Vürst Gabriel» veenab meid, et mitte rahvus, vaid inimene ise oma positiivsete või negatiivsete joontega on sümpaatne või antipaatne. Jaanuse kuju kaudu E. Bornhöhe «Tasujast» näitame õpilastele, kuidas inimlik kaastunne Maanuse vastu viib ta otsesse konflikti mõisaga, kuidas mure ja valu rahva õiglusetuse pärast teevad Jaanusest Tasuja, panevad ta talust tallu ja kihelkonnast kihelkonda käima, et õhutada talupoegi relvi haarama rõhujate vastu. Võitlejate hüüd «Sureme surmates!» kõlab ähvardusena vaenlasele. Õpilastele on mehine Tasuja väga lähedane ning mõistetav, tema uhkus ja armastus rahva vastu kandub ka nende südamesse. Kuigi Tasuja hukub ja Jüriöö ülestõus maha surutakse, haarab eesti talupoeg ikka uuesti ja uuesti relva, et nõuda õigust ja vabaneda orjusest. Rääkides Ed. Vilde teose «Mahtra sõda» puhul inimeste-vaimude

töö ebainimlikkusest, õigusetusest, nende kirjaoskamatus-
sest, viime õpilased arusaamisele, et ainuõige tee oli vastu-
hakkamine, sest mõisnikult teisiti õigusi kätte ei saanud.
Ants Velt on õpilaste silmis kangelane, kui ta vabataiste
mõisapäevade pärast kohtusse läheb. Kangelane on ka Poe
Jaan, kui ta pärast sada kümnet kepihoopi hüüdis, «ise
näost kollane kui surnu ja verine kui tapetud loom»:
«Mitte ei vannu! Pekske mind või tükkideks, misukese tüki
külge suu jääb, see ütleb: «Ei vannu!»»

Verine arveteõiendamine küünlakuu kümnendal päeval
Mahtra mõisa põllul kasvatab õpilastes viha rõhumise,
ülekohtu ja mõisnike julmuse vastu, samas aga kutsub esile
austuse talupoegade vastu, kes siiski ei taganenud oma
õiguse nõudmisest. Tahtmatult kasvatab see õpilastes
tahtejõudu ja vastupidavust, veelgi rohkem aga armastust
oma Nõukogude kodumaa vastu, kus ei ole enam vaja
taluda ülekohtu, kus üks inimene ei saa rõhuda teist.

Lugupidamist teiste rahvaste vastu aitame süvendada,
kui meenutame või loeme kohti Ed. Vilde ajaloolise tri-
loogia viimasest osast «Prohvet Maltsvet». Sealt loeme,
kuidas lihtne vene inimene, niisama vaene kui eestlane-
rändur, avas oma ukse ja ulatas leivapala Kugli küla
vaestele talupoegadele, kes läksid Krimmist maad ja pare-
maid elamistingimusi otsima.

Revolutsiooniaineline on Ed. Vilde jutustus «Seaduse-
mees» ja tema teised 1905. aasta sündmusi käsitlevad
jutustused. Jutustuse «Seadusemees» käsitlemisel on või-
malus õpilasi viia paratamatuse tunnetamisele, et tol ajal
valitsenud ühiskondlik-olustikulised tingimused oma õig-
lusetusega viisid inimese võitlusvajaduse tunnistamiseni.
Nii hüüab seni kõiki seadusi austanud Kadaka Jaan jutus-
tuse lõpus: «... Vabadust ihaldate ja õigusi? Ja arvate, et
seda saate? Te usute, et seda teile antakse, kingitakse! Ei,
ebausulised, teile ei kingita... Vabaduse peate endile
kätte võitlema, õigused peate endile vallutama!»

Revolutsioonilise võitluse ülevust sisendavad õpilastesse
Fr. Tuglase revolutsioonilis-romantiline «Meri» ja H. Pöö-
gelmanni revolutsioonilaulud.

Kui me Tammsaare romaani «Põrgupõhja uus Vana-
pagan» käsitlemisel avame õpilastele Jürka ja Antsu vahe-
korra selgitamisel nendes kujudes peituvat suure üldistuse,
siis saavutame, et koolist ellu astuvad noored inimesed
kogu oma olemusega tajuvad: niisugused suhted inimeste

vahel ei võinud edasi kesta, oli tarvis puhastavat tuld. Tammsaare kui kunstniku sõna jõud on suur ja iga õpetaja peab seda oskuslikult kasutama, avama võimalikult põhjalikult Jürka olemuse puhtuse, siiruse, aususe, tohutu töövõime, kuid ka äärmise lihtsameelsuse, mille ohver ta oli. Sama põhjalikult tuleb avada ka Antsu kui «sõbra» kiskjaolemus.

Eriti suure emotsionaalse mõju võib saavutada, kui «Põrgupõhja uue Vanapagana» järel analüüsida õpilastega J. Sütiste revolutsioonilist värssmontaazi «Maakera pöördub itta». Revolutsiooni vajadus ja kodanluse võimu kukutamine on eelneva teose käsitlemisega saanud küllaldase põhjendatuse. Kui ei taheta vahetu järgnevusega vaadelda teoseid, siis on hea enne Sütiste poemi juurde asumist meenutada Tammsaare romaani. See aitab süvendada Sütiste kodanliku diktatuuri aegse loomingu põhjal saadud muljet:

Kogu töömehe elu on vilets ja vale,
kui jahtub heitluse hoog ja laguneb jõud.
(«Vaevamägede mailt»)

Revolutsioonilise võitluse olemasolu kodanlikus Eestis ja vajadust selle järele aitavad mõista ka niisugused Sütiste luuletused, nagu «Must vanker», «Riigilipu all», «Matus». Õpilased tunnetavad revolutsiooni paratamatut vajadust ja mõistavad Sütiste hoogsat, jõulist värssi:

Nüüd astugem julgesti vennastund väed,
me nõuame õiglaste õigust.
Siin on meie tahe, siin on meie käed —
need täna ei tagane võidust.

1940. aasta revolutsioonilised sündmused haaravad õpilasi oma ülevuse ja suurusega. Nad tajuvad sõnade «maakera pöördub itta» taga mitte üksnes geograafilist mõistet, vaid suurt ja südamlikku sõprust, vennalikkust, mis seob meid vene rahvaga, ja mida õhkub kogu poemist nii vangide, «Ingeri venede» sõnadest kui ka «Kroonlinna oktooberlaste valkavatest» pluusidest. Veelgi tugevam rahvaste sõpruse tunne, ühtehoidmise vajadus kajastub Sütiste luuletusest «Tervitus teile, võidukad väed». Tavaliselt oleme seda käsitleanud pärast luuletsükli «Arm», mis oma väga tugeva sugestiivse mõjuga ja äärmiselt peene

väljatöötusega on viinud õpilased fašistliku terrori hukkamõistmiseni:

Haakristi raskus rõõmud leinaks muljus,
tumm nutt käib läbi varemete-räo.
Kõik noor ning haljas, elumeelne uljus
sai ühe õõga pähe rauganao.

Karm tõsidus — me alanduste lisa,
loovsädeme viib tuulde juba eos.
Õõ-õhu reostab preisi kare kisa,
trumm, marss ja vale, millel katkend seos.

(«Arm»)

Seejärel on luuletus «Tervitus teile, võidukad väed» nagu vabanemine tapvast ängistusest. Vestluse käigus jõuame järeldusele, et eestlased üksi ei oleks suutnud vabaneda fašismiikkest. Pärast vestlusi sõjaroimarite tegudest õpilased mõistavad:

Oma hävitatud linnade nimel,
oma hukatud laste nimel,
oma mõrvatud naiste eest
rahvad tulevad läbi tulest ja veest —
ja pole paika enam päästval imel.

Veelgi enam süvendame noortes viha fašismi ja sõjaõhutajate vastu A. Jakobsoni niisuguste draamateoste tutvustamisega, nagu «Elu tsitadellis», «Kaks leeri», «Õõ ja päeva piiril» jt. Ralf Miilas ja Richard Miilas sarnanevad oma kiskjaliku olemuse poolest niisuguste sõjaroimaritega, nagu Mere, Laak, Gerretz. Samuti on neile lähedased Johannes Laagus ja tema naine Riita («Kaks leeri»). Eriti tugevat hukkamõistu fašismi aadressil olen saavutanud lugedes teosest Riita sõnu: «... Tõsi on muidugi see, et läänes liigub niisuguseid esemeid, nagu selle madaami inimnahasse köidetud raamat, üsna rohkesti. Levitavad neid... ja hangeldavad nendega — muidugi hõlma alt — iga sorti omaaegsete hävituslaagrite teenistujad... (Naerab jälle) Kujutage ette — ka minule kingiti kord midagi säärast, nimelt väike nägus järjekorrahoidja. Arusaadav, et nii mina ise kui Johanneski suhtusime sellesse täiesti hukkamõistvalt. Aga kui teatud mälestusese neist koledatest aegadest... kui rariteet... Ja pealegi: fakt ise sellisena on ju niikuinii ammugi toimunud... vaese ohvri piinad ja kannatused on ammugi juba läbi elatud... tal pole

enam ei sooja ega külma, kus või kelle käes see osakene tema maisest olemusest just on . . . (Otsib ridiküllis, leiab kõnealuse järjehoidja) Palun, siin see on. Objektiivselt võttes — nägus, eks?» Nende sõnade puhul on noored alati väljendanud sügavat nõrdimust.

Keskkooli kirjandusprogrammis on eesti nõukogude kirjandusest analüüsimiseks ainukese ajaloolise romaanina A. Hindi «Tuuline rand», mille esimene osa käsitleb 1905. aasta sündmusi ja sellele eelnevalt perioodi rannarahva elust. Siin tuleb kasutada maksimaalselt võimalusi revolutsiooniliste traditsioonide meenutamiseks. Abituriendid on suutelised lahti mõtestama Pime-Kaarli filosoofilisi mõtisklusi elust ja inimestest. Seni käsitletud kirjanduse, ajakirjandusest loetu ning ajaloost õpitu põhjal jätkub neil küllaldaselt teadmisi teoses toimuvate sündmuste mõistmiseks. Eriti sooja sümpaatia kutsub noortes esile Matis Tihu, kelle võitlus enda ja rahva huvide eest nii tõusikkodanluse, nn. «asiste» inimeste hulka püüdleva kaksikvenna Tõnise kui ka mõisnik Rennenkampfi vastu viib kaasa, paneb aru saama ja kohut mõistma. Noorte erilise sümpaatia võidavad Vanaõue-Mihkel ja Pime-Kaarli, kes oma vaadete selguse ja sirgjoonelisusega suudavad neile anda mõndagi õpetlikku. Kui lisada veel Külasoõ Mare romaani teisest osast oma röömsavärvilise muhu seelikuga kui eesti naise sitkuse, puhtuse ja truuduse kehastus, siis on õpilastele avatud tee romaani põhiliste tunnetuslike väärtuste juurde. Revolutsioonilisi sündmusi Tallinnas kajastavad romaani leheküljed viivad noori arusaamisele, et võitluse juhtiv ja suunav jõud on hoopis kaugemal, noortes süveneb ühtekuuluvustunne kõigi nende rahvastega, kes võitlevad ühise vaenlase — tsaarivalitsuse — vastu. Soodsa probleemiasetuse puhul saame paralleele tõmmata tänapäeval toimuva rahvaste vabastusvõitlusega kolonialismi vastu.

Solidaarsustunnet teiste rahvaste vastu sisendavad J. Smuuli lihtsad, kuid südamlikud värsid vene inimeste kangelaslikkusest. Poemist «Mina — kommunistlik noor» loeme:

Ja lakkamatult, kangekaelselt veenis
ta raskel ajal kogu jõuga meid,
et meie võitlus jõuab võiduteeni,
kuid selleks —

rinne vajab lennukeid!

Ma istun lähedal, ta näkku vaatan
ja ainult ühte mõtet mõtlen ma:
kui tahad, noormees, inimeseks saada,
saa selliseks kui tema,

komissar!

Ta oli karm ja uskumatult visa
ja omalaadselt armastas ta meid.
Ta oli õpetaja, sõber, isa,
me temas armastasime Parteid.

Enne peatüki «Venelased», õigemini selles peatükis käsitletud vene rahva probleemi juurde asumist olen esitanud klassile küsimuse Smuuli sõnadega «Kas tunned vene inimest?». Tavaliselt antakse mitmesuguseid vastuseid, kuid mitte kunagi ei ole need olnud ammendavad, küllaldaselt põhjendatud. Nii ongi loomulik alus Smuuli mõtete juurde asumiseks. Paralleelselt kirjandusega oleme leidnud näiteid tegelikust elust ühe või teise rahvuse iseloomustamiseks. Tuleb hoiduda võimalikult veast teha mõne juhusliku inimese põhjal üldistus kogu rahvale. Kokkuvõtte teevad õpilased üksmeelselt Smuuli sõnadega:

Ma armastan neid inimesi,
ma leian nendes kindla toe,
nad selged on kui lättevesi,
neil nägudelt ma mõtteid loen;
nad iial murda end ei lase,
neid sõjaraskus kokku seob.

Noored ise leiavad poemist Stepanovi kuju, murdumatus ja kangelaslikkuse kehastuse. See kuju on alati pakkunud suurepäraseid võimalusi vestluseks kommunisti olemusest. Õpilased leiavad ise elust poolt ja vastu näiteid.

Kirjanduslikku materjali patriotismi ja internatsionalismi kasvatamiseks on rikkalikult. Ületamatuks selles osas on jäänud siiski vene nõukogude kirjandusest N. Ostrovski «Kuidas karastus teras» ja A. Fadejevi «Noor Kaardivägi». Pavel Kortšagin oma tohutu tehjõuga sunnib end imetlema, omaks võtma tema põhimõtte elada nii, et «ei oleks piinavalt kahju asjatult elatud aastate pärast». Rikkalik materjal kaasaja elust süvendab esitatud tõde. Sügava erutusega käivad noored koos Ulja Gromova või Ljuba Ševtsova, Sergei Tjuleni või Oleg Košvoiga läbi nende võitlustee. Õpetaja ülesandeks on suunata noori, teravdada nende pilku, õpetada tähelepanelikult nägema ja eraldama varjundeid, millega kodumaa vabaduse eest võitlevad noored erinevad üksteisest.

Oleks vale «Noore Kaardiväe» puhul piirduda ainult tegelaskujude analüüsimise või nende imetlemisega. Vaja on panna noored iseennast analüüsima, tõmbama paralleele teose kangelaste ja iseene vahel, panna neid sügavamalt mõtlema oma elu ja ellusuhtumise üle. Nad peavad jõudma veendumusele, et eesmärgita on elu sisutu, tühine ja ei paku rahuldust. Tavaliselt oleme vestelnud õpilaste endi lähematest ja kaugematest eesmärkidest, kuna tege- mist on kooli lõpetavate noortega, kes astuvad ellu.

Paralleelselt vestlustega noorkaardiväelaste kangelas- tegudest oleme meenutanud eestlaste kangelastegusid Suure Isamaasõja päevil. Õpilased on palju lugenud ja kuulnud õdedest Viljamaadest, Juta Bondarevskajast, noor- test Nõukogude Liidu kangelastest Joosep Laarist, Jakob Kunderist ja Leen Kullmanist. Vestlusest teevad õpilased järelduse, et kõik Nõukogude Liidu rahvad võitlesid ühiselt oma kodumaa vabaduse eest.

Eespool vaadeldud probleemide arutamisel on põhiliseks eeltingimuseks, et õpetajal oleks oma õpilastega sõbralik kontakt, mis võimaldab õpilastel oma mõtteid, arvamusi, kahtlusi ja vastuväiteid esitada. Ainult siis, kui õpilased siiralt oma seisukohti esitavad, suudame neid mõjutada, õigetele arusaamadele juhtida. Väga tähtis on, et õpetaja ise oleks esitatud seisukohtades veendunud, tunneks sise- miselt nii, nagu ta räägib. Usutava tõe võtavad õpilased alati paremini vastu kui teesklusmaskiga varjatud vale.

Teiseks peame silmas, et kirjandusteose mõjujõu allikaks on pöördumine kaasaja aktuaalsete probleemide poole. Kir- jandusteost õpilastele arusaadavaks, mõistetavaks tehes lähtume just nendest probleemidest, otsime neid teoses, vaatleme, hindame. Iga tõeliselt nõukogulik kirjandusteos on kantud sügavast patriotismitundest, soovist teenida oma maad ja rahvast. Kui me avame need kirjanduses peituvad allikad õpilaste ees võimalikult sügavamalt, paneme nad mõtlema ja juurdlema elu üle, iseene ja oma tegude üle, oma koha üle elus, paneme nad otsima uut, edasiviivat, siis oleme oma töös saavutanud kõige olulisema.

Kirjapandud tähelepanekud on üks osake sellest suurest tööst, mida kirjandusõpetajal tuleb oma kasvandikega teha. Puudutasin eesti kirjanduse tähtteoste najal ainult kolme põhiprobleemi. Tegelikus töös käsitletakse vaadel- dud kui ka teisi probleeme arvukate kirjandusteoste põhjal nii eesti, vene kui ka väliskirjanduse varasalvest.

IDEOLOOGILISEST KASVATUSTÖÖST GEOGRAAFIA JA AJALOO TUNDIDES

*A. Grüner, M. Kübar, B. Paul, L. Soovik, E. Sperling,
M. Erastus, L. Koidula nimelise Pärnu 2. Keskkooli
õpetajad*

Tänapäeva nõukogude kool kasvatab seda põlvkonda, kellele saab osaks kommunistliku ühiskonna ehitamine ja selles ühiskonnas elamine. See kasvatuslik ülesanne on keerukas ja raske. Peavad ju noortel õppeaja kestel välja kujunema materialistlik maailmavaade, tööarmastus, kommunistlik moraal ja tõekspidamised. Ja siin ei saa õppeprotsess piirduda ainult noortele teadmiste andmisega, vaid teadmised peavad muutuma veendumusteks, veendumused ja mõttelaad aga nii tugevaks, et suudaksid juhtida nende käitumist ning praktilist tegevust.

Kommunistliku moraali lahutamatuks koostisosaks on nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi põhimõtted. Nende põhimõtete kasvatamiseks annavad võimalusi kõikide õppeainete programmid. Eriti avar tegevusväli avaneb siin geograafia ja ajaloo õpetajail.

Kuidas kool tuleb toime nende moraalsete omaduste kasvatamisega, sõltub suurel määral sellest, kas seda tehakse kampaanialikult või süstemaatiliselt, kasutades kõiki neid võimalusi, mida õppeprogramm pakub.

Lydia Koidula nimelise Pärnu II Keskkooli geograafia ja ajaloo ainekomisjoni poolt kogutud materjalid jutustavad järgnevalt sellest, kuidas nende ainete tundides on toimunud nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi kasvatamine.

Nõukogude patriotismi kasvatamine geograafia tunnis nõuab õpetajalt õppematerjali sidumist kaasajaga, tegeliku eluga. Siin oleme põhiliselt kasutanud ajalehematerjali, mitmesuguste raamatute, tabelite, piltide ning reisi- kirjelduste kaasabi.

Kuna VI klassi programm käsitleb Euroopat ja Aasiat,

siis seadis õpetaja Grüner eesmärgiks näidata õpilastele iga sotsialismimaa maksimaalseid jõupingutusi sotsialismi ülesehitamisel. Õpilastele selgitatakse, kui tähtis on rahu kaitsmine, aktiivne võitlus uue sõja vastu ja võitlus selle eest, et rahvusvahelises elus pääseks võidule erineva sotsiaalse korraga riikide rahumeelne kooseksisteerimine.

Anname lühikese ülevaate sellest, kuidas maailmajagude käsitlemise juures on püütud õpilastes süvendada patriotismi- ning internatsionalismitunnet.

Käsitledes maakera rahvastikku ja iseloomustades valget, musta ning kollast rassi, ei piirdunud õpetaja nende põhirasside iseloomustavate tunnuste andmisega ega paiknemise määramisega maailmajagudes, vaid peatus pikemalt Aafrika rahvaste juures. Õpetaja näitas pilti, mis oli lõigatud ajalehest. Sellel pildil oli kujutatud suur helenav päike, selle ees aga neeger, kelle kõrgeletõstetud käte küljest on langenud purustatud ahelad. Eespool on näha püsti tõusvat ja lihaseid pingutavat neegrit, kelle käed on veel raudus. Kogu pilt on nii sümboolne ja omane tänapäeva Aafrikale, kes suuremas osas on vabanenud rõhujatest ja ehitab ise üles oma vaba maad. Peatudes pikemalt pildi juures, ei jätnud õpetaja nimetamata ka seda, et joonistus on Ameerika töölisajalehest «The Worker». See näitab õpilastele, et Ameerika ei ole mitte ainult selline maa, kus elavad kapitalistid, kes on neegrite vastu, vaid seal on ka teistsugune Ameerika — tööliste Ameerika, kus mõeldakse teisiti. Rasside võrdsuse käsitlemise juures toodi esile põhjusi ja rõhutati seda, miks olid paljud Aafrika ja Aasia maad kultuuriliselt ning majanduslikult maha jäänud. Seostades tundi varem õpituga, tuletati ajaloost meelde, et paljudel rahvastel Aasias ja Aafrikas oli juba vanal ajal kõrge kultuur.

Ajalehest loeti rassistide terroriaktidest neegrite vastu, kõrvutati neid sellega, et sotsialistlikud riigid aitavad endistel rõhutud rahvastel majandust ning kultuuri arendada. Katkendite lugemisega J. Hanzelka ja M. Zikmundi raamatust «Aafrika unelmais ja tegelikkuses» selgitati, miks kapitalistid õhutavad vaenu rõhutute vastu, kuidas nad tahavad neegrite madala töötasu arvel teenida tohuid kasumeid.

Õppides tundma Euroopa maavarasid, ei mindud mööda ka naftajuhtmest «Sõprus», mis varustab mitmeid sotsialistlikke maid NSV Liidu naftaga. Seoses maavaradega

räägiti nende kasutamisest teatud riikides ja tööjaotusest sotsialistlike riikide vahel. Hiljem, asudes teatud riikide tööstuse juurde, kõneldi juba pikemalt, kuidas sotsialistlikud riigid on koondatud Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogusse ja kuidas selle soovitusel on hakatud läbi viima rahvusvahelist sotsialistlikku tööjaotust, mis võimaldab paremini ära kasutada iga maa tootlikke jõude. Nii on kõrgahjuseadmete tootmine koondatud NSV Liitu, Poolasse ja Tšehhoslovakkiasse; söetööstuse seadmeid toodavad Saksa Demokraatlik Vabariik, Poola, Nõukogude Liit ja Tšehhoslovakkia. Seadmeid naha- ja jalatsitööstusele annab Tšehhoslovakkia. Polügraafiatööstuse seadmeid toodavad Nõukogude Liit ja Saksa Demokraatlik Vabariik. Õpilastele saab selgeks, et niisuguses koostöös sotsialistlike riikide majanduslik võimsus tugevneb.

Euroopa jõgede ja järvede õppimise tund langes ajaliselt kokku «Noorte Hääles» ilmunud artikliga Musta järve saladuse avastamise kohta. Tšehhoslovakkia piiril asuvasse mägijärve olid uputatud raudkastid fašistliku Saksamaa saladokumentidega. Lugesime tunnis ka sellest. Kõneainet jätkus omavahelisteks arutlusteks vahetunniski.

Looduslikke vööndeid õppides kasutati ilukirjandust, kust mõne katkendi ettelugemine andis palju parema kirjelduse teatud vööndist kui õpik. Kubani steppide kirjeldusi eri aastaegadel leiame S. Babajevski romaanist «Valgus maa kohal» lk. 60—61, 204—205, 252—253, 412. Ka A. Koževnikovi «Tundrates, metsades, steppides ja kõrbes» ning V. Vetlina «Krimmi reisid» annavad head illustreerivat materjali teatud vööndi käsitlemisel.

Euroopa riikide tundmaõppimisel rääkis õpetaja, kuidas paljurahvuseline Nõukogude armee purustas fašistliku Saksamaa ja aitas real Euroopa maadel vabaneda. Tšehhoslovakkia puhul ei saa nimetamata jätta, et pealinn Praha oli mineeritud, kuid Nõukogude armee kiire pealetung päästis Praha hävingust.

Saksa Demokraatlikku Vabariiki käsitledes luges õpetaja tunnis «Noorte Hääle» artiklit, milles kirjutati nõukogude sõjamehe auks püstitatud mälestussambast Berliinis. Mälestussambal hoiab sõjamees süles väikest tütarlast, kelle ta päästis enda elu kaalule pannes. Kui Saksa Demokraatlikus Vabariigis hakati ajalehe kaudu uurima, mis on saanud sellest tütarlapsest, kes tookord oli kujurile modelliks, siis hakkas toimetusse saabuma kirju,

mis jutustasid, et samal ajal olid Berliini lähedal mitmed nõukogude sõjamehed oma elu kaalule pannes päästnud väikesi lapsi.

Seda pilti vaadates näevad õpilased mälestussambas kätketud nõukogude inimeste kangelasegu, vaprust ning suurt armastust kõigi laste vastu. Nad ei pidanud paljuks oma elu hädaohtu saata, et päästa abitud lapsi.

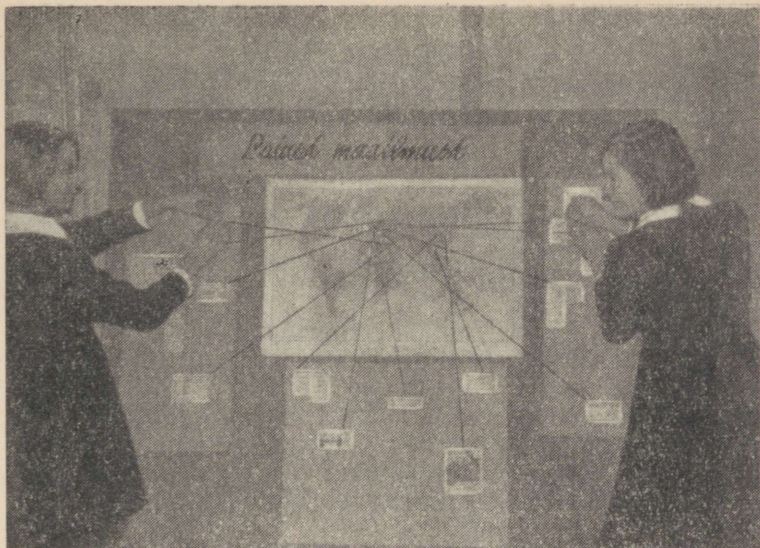
Sotsialistlikest riikidest rääkides jutustati muudatustest, mis toimusid seal pärast Teist maailmasõda, ja märgiti ka Nõukogude Liidu abi nende rasketööstuse arendamisel.

Kapitalistlike riikide puhul loeti raamatule lisaks «Sädeme» materjalidest valmistatud albumit «Arvud süüdistavad». Ühes artiklis on nimetatud, et 85% Inglismaa noortest on sunnitud 15-aastaselt õpingud katkestama, 17-aastasest õpib vaid 10%. Portugalis on 40% elanikest kirjaoskamatud. Kolmandikule õppida soovijatest ei jätku koole. Prantsusmaal ei saa 44,7% 14-aastasest lastest mingisugust üldist ega erialast haridust. Taolises olukorras on ka 57% 16-aastasi noori. Sellised faktid näitavad ilmekalt, missugune on olukord paljudes kapitalistlikes riikides. Võrreldes seda olukorda meie noorte õppimistingimustega, võis õpilaste ilmet juba palju lugeda.

«Sädemest» loeti artiklit «Andke isale töö». Selles artiklis jutustatakse, kuidas isegi lapsed peavad võitlema selle eest, et nende vanemad saaksid tööd. Nimelt vallandati 1500 kvalifitseeritud töötajat, kes nüüd peavad murdma pead selle üle, kuidas toita ja riietada perekonda. Võrdluseks toodi üks meie kohalikest ajalehtedest, mille töökuulutuste järgi vajasid töötajaid paljud asutused ja ettevõtted. Vahe on selge igale õpilasele.

Poolat käsitledes jutustati, missugune nägi välja Poola pärast Teist maailmasõda: purustatud linnad ja külad. Näidati värvilisi pilte Poola tänapäevast, ülesehitatud ja uuest Varssavist. Õpikus olevalt kaardilt otsiti üles linnake Oswięcim. Õpetaja jutustas, kui palju õudusi, surma ja häda peidab endas see nimi. Räägiti ka teistest koonduslaagritest. Tuletati meelde laulu «Buchenwaldi häirekell». Ja iseenesest kerkis tunni käigus esile kõikide mõte — mitte iialgi enam midagi selletaolist!

Tšehhoslovakkia käsitledes jutustas õpetaja väikesest Lidice külast Praha lähedal, kus SS-lased tapsid kõik üle 15 aasta vanused mehed, ülejäänud elanikud saadeti koonduslaagritesse. Küla põletati maani maha, varemedki aeti

Nii on õpilased kursis päevasündmustega

laiali, et Lidices ei oleks enam kunagi elu. Seda tehti ainult sellepärast, et Prahast oli tapetud keegi SS-lane ja partisaanide hulgas arvati olevat ka üks Lidice küla elanikest. Sündmustest Lidices sai teada kogu maailm. Hiljem ehitas Tšehhoslovakkia valitsus selle küla kõrvale uue Lidice. Kogu maailmast saadeti siia roose, et roosiväljad laiuksid sellel kohal, kus hitlerlaste arvates ei pidanud enam kunagi tärkama elu. Nii reageeris sellele kogu progressiivne inimkond. Ka õpilased oskavad teha õiged järeldused.

Sellist kasvatavat lisamaterjali leidub peaaegu iga geograafia tunni jaoks. Iga valitud katkendi, artikli või jutustuse juures võib näha õpilaste reageerimist vastavalt olukorrale. Õpetaja suunavad küsimused ja selgitused aitavad õpilasi, et nad näeksid õiges valguses neid ümbritsevat elu.

Rahvaste sõprust on püütud koolis süvendada ka paljude temaatiliste pioneerikoonduste, mitmesuguste kohtumiste ning kirjavahetuse abil.

Nii on peetud lahtisi pioneerikoondusi Turkmeeni NSV ja Armeenia NSV kohta. Iga rühm valmistab ette ühe koon-
duse, kusjuures vastava liiduvabariigi pioneeride elu kohta
koostatakse album. Materjali selleks saadakse ajalehtedest
ning kirjavahetuse kaudu. Valmistatakse ka vastava liidu-
vabariigi rahvarõivastes nukke, vahetatakse suveniire, aja-
lehti ja fotosid. Ilmuvad stendid liiduvabariikide kohta.

Rahvaste sõpruse nädalal käisid meil külalised Ukrai-
nast ja Turkmeeniast.

Peetakse ka linnasiseseid kohtumisõhtuid vene rahvusest
pioneeridega.

Et suunata õpilasi ajalehti lugema, äratada neis huvi
teiste maade rahvaste ning tänapäeva poliitiliste sünd-
muste vastu, selleks toimetavad VI klassi õpilased stendi
«Laiast maailmast». Stend kujutab endast laial alusel ole-
vat maailma poliitilist kaarti. Külgedel on vaba ruum, kuhu
asetatakse artiklid. Artikli juurest viib värviline niit sünd-
muskohale kaardil. Artikleid vahetatakse stendil kord
nädalas.

Iga nädal toimetavad stendi erinevad õpilased. Lisaks
kõigele muule aitab see töö süvendada kaarditundmist.
Stendi materjale võib kasutada geograafia tunnis.

VIII klassis õpetab geograafiat õpetaja M. Kübar.
Mõned näited tema tööst.

Sügisel alustati Eesti NSV geograafiaga. Kõigepealt tut-
vustati Eesti NSV kohta teiste liiduvabariikide peres. Sel-
leks kasutas õpetaja lisaks õpikule L. Tulbi artiklit ajakir-
jast «Eesti Kommunist» (nr. 3, 1964). Valitud materjali
abil oli võimalik veenvalt näidata, et Nõukogude rahvaste
majandussidemete aluseks on proletaarse internatsiona-
lismi, leninliku rahvuspoliitika põhimõtted. Kõiki 15 liidu-
vabariiki iseloomustab ju igakülgne vastastikune abista-
mine. Iga liiduvabariik, iga majanduspiirkond võib plaani-
päraselt kontsentreerida oma jõud ja vahendid tootmis-
harude arendamiseks, mille jaoks on tal olemas kõige
soodsamad looduslikud ja majanduslikud tingimused. Need
tingimused võimaldavad ratsionaalsemalt ära kasutada iga
vabariigi ressursse, kokku hoida ühiskondlikku tööd, saa-
vutada tööviljakuse kasvu.

Siis asuti vaatlema Eesti NSV majandussuhteid teiste
liiduvabariikide ja välisriikidega.

Majandussuhete kõige levinum vorm käesoleval ajal on kaubavahetus. Nõukogude võimu ajal on meie vabariik imperialistlike suurriikide agraarripatsist, tooraineid andvast pisiriigist muutunud tööstuslikult arenenud eesrindlikuks liiduvabariigiks.

Kodanliku Eesti impordis moodustasid 1938. aastal üle 55% valmis tööstussaadused; üle 73% ekspordist olid toorained, poolfabrikaadid. Praegu on olukord täiesti muutunud. Väljaveos on järsult vähenenud toorained, neid veetakse sisse isegi teistest NSV Liidu piirkondadest. Ekspordis on tähtis koht tarbekaupadel ja tootmisvahenditel. Iseenesest tekib küsimus: kuidas on see võimalik? Õpilased peavad leidma vastuse.

Ainult tänu teiste Nõukogude rahvaste suurele abile sai Eestis pärast Suurt Isamaasõda võimalikuks lühikese ajaga tugevasti kannatada saanud tööstuse taastamine. Ent kas sellest vastusest piisaks? Muidugi mitte! Lapsi on vaja selles veenda. Ja õpetaja näitab statistiliste andmete varal, et 1945. aastal saadeti teistesse liiduvabariikidesse ainult 7% Nõukogude Eesti tööstustoodangust, tööstustoodangu sissevedu Nõukogude Eestisse ületas aga väljaveo umbes 10-kordselt. Sõjajärgsetel aastatel, kus meie vabariigi tööstus ületas kõige suuremaid kasvuraskusi, veeti sisse 1,7 korda rohkem materiaalseid väärtusi kui vabariigist välja. Nii suur oli vennasvabariikide abi meie vabariigile ja tänu sellele võime anda nüüd teistele vabariikidele umbes niisama palju, kui saame neilt.

Faktide ja andmete varal analüüsitakse küsimust edasi. Õpilastele saab selgeks, et Eestis on ülekaalus töötlev tööstus. Umbes 45% Nõukogude Eesti tööstusest töötab sisseveetaval toorainel. Siia kuuluvad sellised tööstusharud, nagu tekstiili-, metalli-, aparadi-, masinaehitus-, jalatsi-, mööbli-, kondiitritööstus, suur osa keemiatööstusest. Need tööstusharud kasutavad põhiliselt sisseveetavaid tooraineid.

Ukraina NSV varustab meid toidukaupade, musta metalli, kivisöe ja villaga; Vene NFSV keskrajoon ja Leningrad annavad aparate, keemiasaadusi, kergetööstuse tooteid; Uraalist saame metalli, seadmeid; Taga-Kaukaasiast, Moldaaviast ja Kesk-Aasiast veine, puuvilja, puuvilla, tubakat, toornahka. Puitmaterjali veetakse sisse Karjala ANSV-st, vedelkütust peamiselt Volga-maalt.

Paljud meie vabariigi tööstusharud on omandanud üleliidulise tähtsuse. Need määravad vennasvabariikidesse väljaveetavate kaupade struktuuri. Siin tuleb kõigepealt nimetada põlevkivi baasil arenevat elektrienergia tööstust. Eesti on üheks suuremaks elektrienergia tootmise piirkonnaks NSV Liidu loodeosas. Praegu annab meie vabariik elektrit Läti NSV-le ja Leningradile. Eesti energiasüsteem on ühendatud ka Valgevene, Leedu ja Kaliningradi energiasüsteemidega, need edasi Poola Rahvavabariigi ja Soomega. Kodanliku korra ajal räägiti küll Narva jõe energiarikkuse kasutamisest. See jäi aga ainult unistuseks («Eesti Kommunist» nr. 7, 1960). Nüüd on ehitatud Balti Soojuselektriyaam, mis kasutab 5—6 miljonit tonni põlevkivi aastas. Kui 1940. aastal toodeti Eesti NSV-s elektrienergiat 196,9 miljonit kilovatt-tundi, siis 1960. aastal ulatus see arv 2 miljardini ja 1965. aastal toodeti meil juba ühe inimese kohta elektrienergiat 1,5 korda rohkem kui Ameerika Ühendriikides.

Kergetööstuse toodangust eksporditakse meilt 13—20% kõigisse majanduspiirkondadesse. Loomakasvatusest saadavate toiduainete väljaveo peamiseks piirkonnaks loetakse Leningradi ja Moskvat.

Rahvaste sõpruse kõige eredama näitena on vaja rõhutada Balti Soojuselektriyaama ehitustöid. Koos eestlastega töötas siin 14 rahvuse esindajaid: venelasi, ukrainlasi, valgevenelasi, leedulasi jne. Nad kõik töötasid siin ühise perena. Eriti vajalik oli nende abi, kes varem olid töötanud Volga—Doni kanalil, sest meil polnud veel kogemusi energeetikahiiglaste ehitamisel.

Eesti noorte tööd on aga tunnustatud teistes liiduvabariikides — Uraalis, Siberi uusehitustel, Ukraina kaevanduste rajamisel, Kasahstani uudismaadel.

X klassis õpetab geograafiat B. Paul.

Siin ei saa hetkekski unustada NLKP programmis püstitatud nõuet, et nõukogude patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi orgaaniliseks osaks on solidaarsus kõigi maade tööliklassiga.

Konkreetsete faktidega üksikute riikide kohta saab näidata kõigi maade töötajate huvide ühtsust ja rahvusvahelist solidaarsust. Täiendavaid materjale välisriikide majandusgeograafia õpetamisel annab rohkesti ajakirjandus,

jooksev perioodika. Koos õpilastega jälgib õpetaja ajalehtedest pidevalt rubriiki «Välismaalt» ja teisi välissündmusi kajastavaid artikleid. Häid kokkuvõtlikke ülevaateid pakub aeg-ajalt Tartu ajaleht «Edasi». Samuti kogutakse ka materjali kodumaa saavutuste kohta. Niisugune materjal võimaldab võrrelda, näha seoseid ja teha üldistusi ning järeldusi.

Tehnilistest vahenditest kasutatakse diafilmi ja epidiaskoopi.

Sotsialismi maailmasüsteemi õpetamisel rõhutas õpetaja rahvaste poliitilist ja majanduslikku koostööd, seda, et sotsialistlikel riikidel on ühesugune majanduslik alus — tootmisvahendite ühiskondlik omandus, ühetüübiline riiklik kord — rahvavõim, ühine ideoloogia — marksism-leninism, ühised huvid kaitsta revolutsiooni saavutusi ja rahvuslikku sõltumatust imperialistliku leeri kallaletungi vastu, ühine eesmärk — kommunism. Selgitati tööjaotuse mõistet. Mida annab rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus? Kindlustab kõrge majandusliku arengu kõigis sotsialismimaades.

Edasi analüüsi majandusliku koostöö vorme: kaubavahetus sotsialistlike riikide vahel, teaduslik-tehniline koostöö, laenuid jne. Rõhutati ka iga sotsialistliku maa spetsialiseerumist, analüüsid eksporditavaid tooteid. Räägiti Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu tähtsusest ja liikmesriikidest. 1964. aastal andsid Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid majanduslikku ja tehnilist abi 40 arenevale riigile. Koostööna anti eksploatatsiooni hiiglaslik naftajuhe «Sõprus».

Edasi selgitati, et NSV Liit abistab ka noori riike, nõrgalt arenenud maid Aafrikas ja Aasias. NSV Liit annab mahajäänud maadele abi peamiselt rasketööstuse ehitamisel. Näiteks Araabia Ühinenud Vabariigi Assuani kõrgpaisu ehitamine, mille aastatoodang on ligi 10 miljardit kWh, s. o. kaks korda rohkem kui AÜV praeguste elektrijaamade kahekordne toodang. Tuleb rõhutada, et Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide abi on siiras ning rajatud teiste maade siseasjadesse mittevaheselemise põhimõttele ja nende suveräänsuse täielikule austamisele. Vastu saab Nõukogude Liit neilt maadelt mitmesuguseid kaupu, näiteks puuvilla, puuvillast riiet, kohvi, banaane, apelsine jm.

Vastukaaluks eespool kirjeldatule räägib õpetaja ka rahvusvahelisest tööjaotusest kapitalismi tingimustes. Ta sel-

gitab, et kapitalistlik tööjaotus tekkis stiihiliselt konkurentsivõitluse käigus. Õpilased mõistavad, et nõrgalt arenenud maad ei suuda võistelda suurte riikidega ja täidavad «maailma küla» ülesannet, eksportides toor- ja toiduaineid. Näiteks Venetsueela, Iraani, Iraagi ja Saudi Araabia ekspordis moodustab nafta kuni 90%. Vestluse käigus tuuakse välja, miks Lõuna-Ameerika ja Aafrika riigid kasvatavad monokultuure. Nüüd analüüsitakse, kuidas need riigid saavutavad majandusliku sõltumatuse. Tullakse järeldusele, et industrialiseerimisega ja mitmekülgse majanduse loomisega. Miks siiski nende riikide majanduslik areng on veel suhteliselt aeglane? Leitakse, et põhjus on selge — nende maade majanduses on veel juhtival kohal imperialistlike riikide monopolid, iga hinna eest tugevdatakse erasektorit. «Abi», mida kapitalistlikud riigid annavad, taotleb nende maade majanduslikku orjastamist, töötajate ränka ekspluateerimist, hiiglaslikke kasumeid. Noortel rahvusriikidel on ainukene tee võimalikult kiiresti vabaneda väliskapitalist ja minna koos sotsialistlike riikidega.

Veelkordselt juhib õpetaja tähelepanu kaardile, mis näitab rahulikku ülesehitustööd, uusehitusi, ja esitab võrdluseks teise kaardi, kus mustade nooltega on märgitud USA sõjaväebaaside võrk (väljavõte ajalehest «New York Times», mille avaldas Tartu ajaleht «Edasi»). Õpilased veendusid, et sõjaväebaasid võõrastel territooriumidel on sõjaga äritsevatele ameerika kapitalistidele oluliseks tuluallikaks.

Edasi peatus õpetaja Ameerika agressioonil Vietnamis. Näitas pilti, kus ameerika sõdurid piinavad oma kodumaa vabaduse eest võitlejaid. Kerkis küsimus: mis õigusega?

Rahvusliku tööjaotuse selgitamisel kapitalismi tingimustes näitab õpetaja kapitalistlike riikide omavahelisi vastuolusid, näiteks konkurents müügiturgude ja toorainelikkate pärast. Tunnis kõneldi Euroopa Majandusühendusest kui NATO peamisest majanduslikust baasist. Hea illustratsiooni andis ajaleht «Edasi» pealkirja all «Võrdsed partnerid», kus räägitakse, et Lääne-Saksamaa kaubanduse osatähtsuse suurenemise arvel on alla surutud teised liikmesriigid. Hea on analüüsida veel «ühisturu» liikmeks olevate maade jõudude vahekorda. On selge, et «ühisturg» ähvardab Lääne-Euroopa töörahva elutingimusi.

Kahe süsteemi majandusliku võistluse käsitlemisel tuleb näidata sotsialistliku süsteemi majanduslikku üleolekut

kapitalistlikust süsteemist. Siin on sobiv kasutada graafikut sotsialistliku maailmasüsteemi ja kapitalistliku maailmasüsteemi tööstustoodangu kasvutempo kohta. Võrdluste abil veenduvad õpilased, et pidevalt kasvab sotsialistliku süsteemi maade osatähtsus tööstuslikus ja põllumajanduslikus tootmises ning lähematel aastatel annavad nad $\frac{1}{2}$ kogu maailma tööstustoodangust.

Geograafia tundides on kasutatud ajakirjanduse andmeid Euroopa sotsialismimaade arenguperspektiivide kohta. Näiteks eeldatakse, et Poola Rahvavabariigis kasvab tööstustoodang 20 aastaga 5-kordseks; Bulgaaria RV tööstuslik tootmine suureneb ajavahemikul 1961—1980 7-kordseks, masinaehitus 17-kordseks; et aasta-aastalt jätkub sotsialismimaade rahvaste ainelise heaolu kasv, tehakse uusi edusamme hariduse, teaduse ja kultuuri valdkonnas, suureneb elamuehitus, jätkub arstiabi parandamine. NSV Liidus on $\frac{1}{3}$ elanikkonnast hõlmatud õppetööga. Iga päev saab elanikkond 6000 uut korterit. Tuleb eredalt välja tuua ka see, et Nõukogude Liit edestas Ameerika Ühendriigid ja on maailmas esikohal söe, rauamaagi, traktorite, kombainide, metallilõikepinkide, mootor- ja elektrivedurite, tsemendi ja rea teiste toodanguliikide tootmises. Analüüsitakse sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi maade osatähtsust maailma tööstuslikus toodangus. Tehakse järeldus: majanduslikus võistluses võidab kindlalt sotsialistlik süsteem.

Oma kooli kogemuste põhjal võime öelda, et selliselt kulgenud geograafia tunnid suudavad palju anda selle mõistmiseks, mida võib korda saata proletaarne solidaarsustunne ühe sotsialismimaa piires, sotsialismileeris tervikuna ja kogu maailma ulatuses, kui ta on vallutanud töötava rahva hulgad. Kõik see soodustab proletaarse internatsionalismi muutumist õpilaste endi tõekspidamiseks, nende tegevuse juhiseks.

Eriti suuri võimalusi proletaarse internatsionalismi ja nõukogude patriotismi kasvatamiseks pakuvad ajaloo tunnid keskkooliklassides.

Uusima aja õpetamisel meie kooli XI klassis käsitleb õpetaja E. Sperling teemat «Revolutsioonilise liikumise tõus kapitalistlikes maades 1917.—1923. a.» järgmiselt.

Üheskoos tuletati meelde Suure Sotsialistliku Oktoobri-

revolutsiooni maailmaajaloolist tähtsust. Siin tulid esile seisukohad, et Oktoobrirevolutsiooni mõjul arenesid peaaegu kõikides maades revolutsiooniline liikumine ja rahvuslik vabadusvõitlus seninägematus ulatuses. Paljudes maades, nagu Austrias, Ungaris, Saksamaal ja Soomes, puhkes revolutsioon. Varises kokku Habsburgide impeerium, mille varemetel tekkisid Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia. Monarhia likvideeriti Saksamaal. Ungaris ja Baieris kuulutati välja nõukogude võim, Eestis Eesti Tööraha Kommuun. Itaalias asusid töölised vabrikuid ja tehaseid üle võtma. Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja mujal võttis suure ulatuse rahvahulkade liikumine Nõukogude Venemaa toetamiseks. Tohtu ulatuse võttis kolonialismivastane võitlus Hiinas ja Idamaades.

Nende sündmuste vaatlemisel avanevad head võimalused rõhutada, kuidas võitluses sotsialismi eest kasvas rahvaste vahel sõprus- ja solidaarsustunne, kuna Nõukogude riigi loomises ja Venemaa rahvaste vabanemises imperiaalsi ahelaist nägid kapitalistlike maade töölised eredat perspektiivi ka omaenese vabanemiseks.

Küsimuse argumenteerimiseks ja illustreerimiseks jutustab õpetaja Saksamaa 1918. aasta revolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest ning revolutsioonilistest väljastumistest teistes maades.

Nõukogudemaa kaitsmine ja aktiivne solidaarsus kogu maailma töörahvaga väljendub selgelt maailma proletariaadi väljapaistvate juhtide Karl Liebknehti, Rosa Luxemburgi, Clara Zetkini, Maurice Thorezi, Palmiro Togliatti, Jose Diazi, Dolores Ibarruri, John Reedi jt. isiklike eeskujude kaudu. Nende elu ja võitluse tutvustamine võimaldab õpilastes kasvatada sügavat armastust ja austust nii revolutsiooni juhtide endi kui ka kogu maailma töörahva vastu.

Tunni teema «Kommunistlike parteide moodustamine ja III Internatsionaal» on eespool mainitud materjalide esitamiseks väga sobiv. Õpetaja loogilisest jutustusest kohtub välja, et revolutsioonilise liikumise kasv kapitalistlikes maades nõudis liikumise suunamist ja juhtimist. Tekkisid uut tüüpi kommunistlikud ja töölisparteid. Parteide kohta annavad materjali ajakirjandus ja loengud (näiteks «Abiks Agitaatorile» nr. 4, 1960). Tööliste klassilahingud kodanlusega nõudsid 1919. a. aga noorte kommunistlike ja töölisparteide ühinemist ja III Internatsionaali asutamist.

Sellel sündmusel on tohutu tähtsus töölisklassi rahvusvahelise solidaarsuse tugevdamisele.

Ameerika Kommunistliku Partei loomise käsitlemisel peatub õpetaja Ameerika töölisliikumise juhi John Reedi elulool, näitab ta suhtumist Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni sündmustesse, tuletab meelde V. I. Lenini hinnangut John Reedi raamatule. Nimetas ju Lenin seda raamatut tõetruuks ja haruldaselt elavalt kirjutatud teoseks, mis võimaldab õigesti mõista proletaarset revolutsiooni. Head materjali on ka H. Ilbergi raamatus «Clara Zetkin» ja Maurice Thorezi autobiograafilises raamatus «Rahva poeg».

Veendumust kommunistliku liikumise õigsusesse ja proletaarse internatsionalismi tugevusse aitab kasvatada võrdlus kommunistlike parteide ja nende liikmete arvu kohta 1919. aastal Kommunistliku Internatsionaali asutamise ajal ja tänapäeval. Kui Kommunistliku Internatsionaali asutamiskongressist 1919. aastal Moskvas võtsid osa kommunistlikud ja pahempoolsed sotsialistlikud organisatsioonid 30 maalt, siis 1960. aastal töölis- ja kommunistlike parteide nõupidamisel Moskvas oli esindatud 81 parteid. Praegu on nende arv kasvanud 91-le. Teemat lõpetades pöördub õpetaja õpilaste poole küsimusega: millal oli Oktoobri-revolutsiooni tähtsus lihtsale inimesele paremini näha, kas 1917. või 1964. aastal? Õpilased vastavad, et kahtlematult 1964. aastal. Toovad näiteid sotsialistlikest revolutsioonidest Euroopas pärast Teist maailmasõda. Eriti suur süm-paatiat kuulub revolutsioonile Kuubas. Miks? Ka sellele küsimusele vastavad õpilased ise. Nad tõmbavad paralleele Kuuba revolutsiooni ja Oktoobri-revolutsiooni vahel just sellest aspektist, et Kuuba töölisklass ja talurahvas esimesena läänepoolkeral, ülemaailmse reaktsiooni kantsi — Ameerika Ühendriikide vahetus läheduses viisid läbi sotsialistliku revolutsiooni. Siit aga kerkib küsimus: miks Kuuba revolutsiooni saavutused on jäänud püsima? Vastus saab olla ainult üks: Kuuba revolutsiooni toetavad sotsialismimaad ja kogu maailma töölisklass. Näiteid selle kohta, millal ja kuidas see solidaarsus on väljendunud, esitavad õpilased rikkalikult.

Niipea kui sai avalikuks Ameerika Ühendriikide majandusliku ja sõjalise interventsiooni kavatsus, pani töörahva rahvusvaheline solidaarsus liikuma hiiglaslikud inimhulgad kõikides maailma maades. Ameerika katsed aeti nurja.

Kogu teema ulatuses arutatud probleemid võimaldavad teha järelduse — alati ja kõikjal on vaja võidelda imperia-
lismiga, kapitalistidega omal maal ja rahvusvahelises ula-
tuses, on vaja tugevat ja solidaarset proletariaati, ühis-
rinnet.

V. I. Lenin on korduvalt oma teostes rõhutanud, et kõigi
töötajate internatsionaalset solidaarsust tugevdavad alati
tõelised patriootilised tunded. Ja vastupidi — iga tõeline
patriootiline nähtus on samal ajal ka internatsionaalne.
Internatsionaalne võitlus on seega töörahva hulkade patri-
ootiliste väljaastumiste kogusumma.

Nõukogude patriotismi kasvatamine on võimalik kõigis
ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundides. Eriti hästi saab seda
teha aga nende teemade juures, kus on juttu töörahva ras-
ketest katsumustest kodusõjas ja Suures Isamaasõjas. Mõ-
ned näited kodusõja päevilt.

Kodusõda oli eelkõige kõige teravam klassisõda prole-
tariaadi ja kukutatud kodanluse ning mõisnike vahel. Sel-
les sõjas näitas Vene proletariaat üles suurt kangelas-
likkust ja tohutut visadust. Rahvusvaheline tööliklass
ning samuti tsaari-Venemaa poolt orjastatud ääremaade
töötajad aga ei jätnud hetkekski maha oma seltsimehi.

Õpilastele on tuttavad kodusõja kangelased Nikolai
Štšors, Sergei Lazo, legendaarne Tšapajev, Parhomenko,
aga ka Punaarmee komandörid Frunze, Dzeržinski, Kui-
bõšev, Vorošilov, Budjonnõi jt.

Kangelaslikud leheküljed kodusõja ajaloost jutustavad
sellest, kuidas noor Punaarmee lõi sakslased tagasi Narva
ja Pihkva all, purustades Koltšaki, Denikini ja parun
Wrangeli, Poola panid ning Judenitši armee, kuidas nälgii-
nud, halvasti rietatud, haigustest kurnatud punaarmeela-
sed ei kõhelnud hetkekski selles, et imperialistlikud jõugud
purustatakse. Kõike seda saab seletada sotsialistliku patri-
otismi kõikevõitva tundega. Samas aga ei saa ka vaikida
proletaarse internatsionalismi avaldustest.

Kui interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni ühenda-
tud jõud noore Nõukogude riigi elu kaalule panid, astusid
Nõukogudemaa kaitseks välja sajad tuhanded mitmesugus-
test rahvustest internatsionalistid. Olemasolevate andmete
kohaselt võitles 1917.—1920. aastal nõukogude võimu eest
ligikaudu 80 000 ungarlast, umbes 40 000 hiinlast, ligi
30 000 jugoslaavlast, tuhanded tšehhid, poolakad, saksla-
sed, bulgaarlased, soomlased jt.

Juba kodusõja algul organiseeriti Venemaa 400 asustatud punktis sõjavangidest Punakaardi salgad. 89 linnas organiseeriti üksikud roodud ja polgud.

Internatsionaalsete üksuste võitlejate kangelaslikkus kutsus esile interventide raevuhoo. Igaüht, kes interventide kätte langes, tabas surmanuhtlus. Ühe Kaug-Idas tegutsenud ungarlastest ja austerlastest koosnenud internatsionaalse salga võitleja hukkamiseelsest kirjast loeme: «Täna õhtul lastakse mind ja veel 17 seltsimeest maha. Paljud läksid juba enne mind vapralt surma. Suren tõe ja õigluse eest. Elagu sotsialism!» Need surmaeelsed sõnad erutavad õpilaste tundemaailma, nad annavad ka mõistusele üha tugevamat kinnitust, et sotsialism on nii Venemaa kui ka kogu maailma tööliklassi saavutus.

Kodusõja teemade käsitlemisel ei tohi jätta selgitamata eesti töörahva osa selles. Küsimus on seda teravam, et õpilaste vanemad on saanud kasvatusel kodanlikus Eestis, et Eesti kodanlik valitsus andis töörahva võitlusele võltsi tõlgenduse ja nimetas töörahva vastu võidelnud kulakupoegi «vabadussõjalasteks». Õpilastele kättesaadavat eakohast kirjandust kodusõja teema kohta on vähe. Kogumik «Relvaga Oktoobrirevolutsiooni kaitsel» (Tallinn, 1963) annab võimaluse ajaloo tundidesse tuua huvitavat ja hinnatavat materjali eesti töörahva osa kohta kodusõjas.

Teatavasti moodustati Nõukogude Venemaal Punaarmee koosseisus eesti rahvusväeosad — kommunistlikud kütipolgud ja mitmed väeosad. Kuidas aga need kütipolgud oma ülesandeid täitsid, sellest on vaja ajalootunnis kõnelda.

Kogumikust loeme, et Tallinna Kommunistliku Kütipolgu juhid ja võitlejad näitasid ennast ka kõige kriitilisemates olukordades külmaverelistena ja leidlikena.

Suur Isamaasõda, mis kujutab maailma rahvaste ajaloo ühte kangelaslikumat lehekülge, on erakordselt rikas nõukogude patriotismi näidetest. Nõukogude inimeste sügav kodumaa-armastus leiab siin väljenduse kangelaslikus võitluses nii rindel kui ka tagalas, rahvuslikus uhkuses, eneseohverduses ja vabadusearmastuses ning paljudes teistes vormides. Suures Isamaasõjas leidis kõige kujukamalt kinnitust tõde, et nõukogude patriotism on üldrahvalik ja massiline nähtus ning on lahutamatult seotud proletaarse internatsionalismiga.

Suure Isamaasõja käsitlemisele asudes saame kohe näidata, kuidas Nõukogude armee ridadesse astus hulgaliselt

vabatahtlikke. Moskvas, Leningradis ja teistes linnades hakati organiseerima rahvakaitseväge. Kommunistid ja kommunistlikud noored, kes on kõige eesrindlikumad ja teadlikumad inimesed, olid oma patriootlike tegudega eeskujuks kogu rahvale.

Suure Isamaasõja teemade käsitlemisel on tõhusaks abiks ilukirjandus. Materjali on külluses, tuleb osata ainult valida.

Sügava kodumaa-armastuse eredamaks näiteks on Leningradi ligi 900-päevane epopöa.

Ajaloo õpikus on liialt vähe ruumi antud Leningradi kangelaslikule kaitsmisele — sündmusele, millele ei ole võrdset kogu maailma rahvaste ajaloos. Eesmärgiga luua õpilastel sügav elamus nõukogude rahva ennastsalgavast võitlusest ja piiritust armastusest kodumaa vastu, on seda teemat käsitletud terve tunni ulatuses, kasutades ajalehtedes avaldatud artikleid ja vastavat ilukirjanduslikku materjali: A. Saporovi «Elu tee», V. Travinski «Kindral Foertschi tõeline pale» jt.

Tund on toimunud emotsionaalse jutustuse meetodil. Epidiaskoobi abil näidatakse pilte A. Saporovi «Elu teest».

Tund algab mobiliseeriva küsimuse esitamisega õpilastele: milliseid jõude ja millist taktikat kasutasid hitlerlased Leningradi vallutamiseks? Õpilased teavad juba vastata, et «Barbarossa plaani» kohaselt Saksa peastaap suunas linnale võimsa armeegrupi «Nord» — üle poole miljoni sõduri. Leningrad pidi hõivatama kolme nädalaga. Miks pidas vaenlane Leningradi vallutamist erakordselt tähtsaks? See selgub vestluse käigus. Peale arvukate strateegiliste eeliste oli linna vallutamine ka psühholoogiliselt tähtis, kuna ta kujutas endast sotsialistliku revolutsiooni hälli. Siia suunati peale kuueteistkümnenda ja kaheksateistkümnenda armee moodsa lahingutehnikaga varustatud neljas tankiarmee ja esimene õhulaevastik, Göringi lennukväe au ja uhkus.

Saksa väejuhatuse võidus enam kui kindel.

Kuid varsti tuli teha suuri korrektiive pealetungi plaanis. Miks? Esiteks — Nõukogude sõjameeste poolt osutatud üllatav vastupanu sõja esimestest päevadest peale nõrgestas tugevasti nende jõude. Teiseks — Leningradi elanikkond muutis oma linna vallutamatuks kindluseks. Ööd kui päevad ehitati Gatšina, Krasnoje Selo, Petrodvoretsi, Pavlovski, Kolpino, Mga ja Puškini kindlustatud rajoone. Sel-

lele tööle tuli parteiorganisatsioonide üleskutsel sadu tuhandeid inimesi. Lühikese aja jooksul ehitati kaitseliine, mille üldpikkus ulatus kolmekümne tuhande kilomeetrini. Äärelinna tänavatele kerkisid barrikaadid — kolmkümmend viis kilomeetrit tõkkeid, mis sulgesid vaenlasele tee. Iga maja muudeti kindluseks.

Tublisti kolm neljandikku kogu tööst langes naiste ja noorukite õlgadele. Pagar, kes segas leivatainast, vaguni-saatjad, trammijuhid ja konduktorid — keegi neist ei olnud enam ainult kodanik, vaid ka võitleja. See oli unustamatu entusiasmi aeg. Kõik, kes suutsid relva käes hoida, nõudsid tungivalt rahvaväkke võtmist. Partei rajoonikomiteed muutusid võitlusstaapideks, kuhu tuldi registreeruma tervete perekondade kaupa. Kolmkümmend tuhat kommunisti ja kommunistlikku noort astusid sellesse patriootide armeesse.

Kui võitlus linna lähistel oli lõppenud, hakkas liikuma mööda kõiki Leningradi poole viivaid teid vaenlase lahingutehnika raudne vool. Leningradlaste olukord muutus tõeliselt traagiliseks. Augusti lõpuks lõigati linn ära ülejäänud Nõukogudemaast. Naisi ja lapsi ei suudetud veel evakueerida, materiaalseid varusid ei olnud võimalik täiendada. Tekkis nälg.

Septembri esimestest päevadest peale tulistati linna metsikult suurtükkidest ning õhurünnakud muutusid üha tugevamaks ja hävitavamaks.

Leningradi pommitamise üksikasjalise kava töötas välja 1942. aasta suvel praegune Lääne-Saksamaa bundesveeri peamees — hitlerlik kindral Friedrich Albert Foertsch. Tema ülesanne ja eesmärk oli lihtne: hävitada! Ta ise arutab: Leningradi peale vaatab kogu maailm — seda parem. Leningrad on maailma üks ilusamaid linnu — seda parem. Leningradi hävitamisest saaks maailmamastaabiline tragöödia.

Õpetaja pöördus õpilaste poole küsimusega: mis ajendas kindral Foertschi sellistele tegudele — tappa metsikult nõukogude inimesi, naisi ja lapsi? Õpilased vastasid eranditult — fašism.

Edasi jutustas õpetaja, et ka selline tulistamine ei sundinud linna alistuma ja Leningrad pidas vastu.

Vabrikutes ja tehastes käis pidev töö, koolid ei katkestanud isegi õppetööd.

Linna varustamine toimus ainult õhutee kaudu, mis

suutis anda kõigest sada tonni toiduaineid ööpäevas. Trammid seisis, tööl käidi jalgsi, sageli ligi kümme kilomeetrit.

Tööstuses hakkasid lõppema toormaterjali varud, see tähendas laskemoona vähenemist. Linn külmetas.

Leningradlased talusid kirjeldamatuid piinu, aga ei alistanud. Inimesed jäid inimesteks. Sakslased heitsid linnale võltsitud leivakaarte, kuid ükski leningradlane ei läinud sellega leiba välja võtma.

Leningrad elas ja võitles. Linna kommunistlikud noored moodustasid elukondlikke salku, kuhu kuulus üle kaheksa tuhande nooruki. Nad muretsesid haigetele ja näljast kurnatutele leiba, vett, aitasid hankida kütet. Toime-tasid raskemaid haigeid haiglasse, abistasid tänavail nõrkenuid ja pommirünnakute tagajärjel haavatuid, hoolitsesid orbude ja vanakeste eest. Õpetaja küsib õpilastelt: kui kaua kestis leningradlaste erakordselt raske periood? Kuuldu ja loetu põhjal vastatakse, et see kestis kuni «elu tee» rajamiseni Laadoga järvele. Õpetaja järgneva jutustuse põhjal jõuavad õpilased «elu tee» mõiste tunnetamisele.

«Elu tee» ehitamine oli kavatsetud hulljulgelt ja revolutsiooniliselt. Selle ettevõtte ulatus, erakordne kiirus, millega tuli tegutseda, kohutavad raskused, mis kerkisid jäätee organiseerijate ette — kõigele sellele pole maailma ajaloos midagi võrdset. 308 kilomeetri pikkuse jäätrassi ehitamisel tuli töötada vaenlase kuulirahe all, öösel lõkketulede valgusel.

1941. aasta 19. novembril jõudsid esimesed koormad läänekaldale. Algul toimetati toiduaineid hobuveokitega, hiljem autodega. «Elu tee» töötajatel, eriti autojuhtidel, tuli sageli riskida oma eluga.

A. Saporovi raamatu «Elu tee» 61. leheküljelt võib lugeda vastava katkendi, kus kirjeldatakse poolteisetonniste veomasinate kolonni liikumist Ossinovetsi.

«Elu tee» kangelaste töö vilja oli nälgivas Leningradis ikka rohkem märgata. Leivanormi suurendati. Sissepiiratud linna õnnestus enam-vähem rahuldavalt varustada kõige sellega, mis oli vajalik kaitseks ning vaenlasele eduka vastulöögi andmiseks.

Saja viiekümne päeva ja öö jooksul veeti üle järve Leningradi kolmsada kuuskümmend tuhat tonni toiduaineid, kütet, kütteõli ja laskemoona. Evakueeriti 1743000 inimest. Leningradist õnnestus välja toimetada rohkem kui viis tuhat tonni värvilisi metalle, terve hulk tehaseid ja asu-

tusi, suurepäraseid tööriistu, mis olid vajalikud idarajoonide kaitsetööstusele, ja medikamente. Veeti välja väärtuslikke kunstiteoseid. Laadoga lagendikel kaeti ebaharilikult karmi talve tingimustes vahemaa, mis võrdub rohkem kui tuhandele reisile ümber maakera. Kuid kangelasteo suurust ei saa igakord mõõta arvudega. Näiteks, kui uueks aastaks saabus lastele Gruusiast mandariine, mis olid vaenlase kuulidest auklikeks muutunud, siis oli nälgivate laste silmade sära kallim kõikidest tänuavaldustest. See tegi võitlejate südamed soojaks.

Lõpuks pöördub õpetaja õpilaste poole küsimusega: milal murti vaenlase blokaadirõngas? Õpilased teavad, et see toimus 1943. aasta jaanuaris. Õpetaja täpsustab — 18. jaanuaril. See päev kujunes suureks pidupäevaks. Ühenduse jaluleseadmine kogu Nõukogudemaaga parandas tunduvalt vaprate linnakaitsjate olukorda. Usk võidusse aitas vastu pidada kuni vabastamiseni. 14. jaanuaril 1944 ründasid Leningradi all asuvad Nõukogude väed vaenlast ja hõivasid Leningradi lähised. Peagi vabastati kogu Leningradi oblast.

Küsimusele «Mille nimel toodi selliseid ohvreid ja sooritati kangelastegusid?» vastavad õpilased, et seda tehti sotsialistliku kodumaa nimel. Kas kindlustusvööndid olid siis tõesti nii võitmatud? Võitmatuks osutus sotsialistlik süsteem, Leningradi revolutsiooniline võitlustraditsioon, tema otsustavus ja raev, linna enda nimi, mis oli püha kogu rahvale ja kutsus õiglasele võitlusele.

Lõpuks mainib õpetaja, et Nõukogudemaa ei saa iialgi unustada Lenini linna kaitsjate kangelastegusid. Leningradlaste pühimaks paigaks on saanud kangelaskalmistu, kus puhkab üle 650 tuhande leningradlase. Seal põleb igavene tuli ning kaskede varjus kõrgub võimas monument — «Emake kodumaa».

Nii jõuti lõppjäreldusele, et Leningradi 900-päevane kaitsmine oli rahvusliku võitluse eredam väljendus ning oli ühtlasi ka internatsionaalse võitlusülesande lahendamise suurepärane näidis. See hoogustas fašismi võimu all ägavates maades rahvuslikku vabadusliikumist.

Kogu esitatud materjal on õpilastes kutsunud esile sügavaid emotsioone ja jõulist vihkamist igasuguste vallutajate vastu.

Eriti tänuväärne teema proletaarse internatsionalismi kasvatamiseks on «Töölisklassi rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine». Eelkõige tuleb valgustada NLKP võitlust sotsialistliku süsteemi igakülgse kindlustamise eest, proletaarse internatsionalismi tugevdamise eest. Tunnis käsitletakse järgmisi põhiküsimusi.

1. Kommunistlikud ja töölisparteid tänapäeval. Enne küsimuse juurde asumist laseb õpetaja meelde tuletada, millised on suuremad kommunistlikud parteid. Siis annab järgmise tabeli:

Aasta	Kommunistlike parteide arv	Üldse kommuniste (miljonites)	Kommuniste kapitalistlikes maades (miljonites)
1928	46	1,7	0,4
1935	61	3,1	0,8
1957	75	33	4,6
1961	88	40	5,3
1963	90	42,5	6,0

2. Uus etapp rahvusvahelises kommunistlikus ja töölisliikumises, selle analüüs.

Küsimus klassile: «Mis te arvate, mis oli suurimaks saavutuseks ülemaailmses kommunistlikus liikumises?» Õpilased toovad oma vastustes õigesti välja, et selleks oli sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemine.

50-ndate aastate teisel poolel algas uus etapp rahvusvahelises kommunistlikus ja töölisliikumises. Seda algust tähistas 1956. aastal toimunud NLKP XX kongress. Kongressi otsused järkjärgulise ülemineku kohta kommunismile ja sotsialistliku maailmasüsteemi ühtsuse tugevdamise kohta, Lenini õpetuse arendamine kahe süsteemi rahuliku kooseksisteerimise kohta ning järeldus sõdade vältimise võimalusest avasid kogu inimkonna edasise progressi seaduspärasused ja perspektiivid. Uut etappi iseloomustavad

1) kommünismi ehitamine Nõukogude Liidus;

2) sotsialismi ülesehitamise otsustavad edusammud teistes maades ja ekspluateeritavate klasside likvideerimine;

3) klassilahingute ägenemine kapitalistlikes maades.

Kordav küsimus klassile: «Millised on klassivõitluse vormid?»

Tuua näiteid ajaloost.

Õpilased meenutavad, et klassivõitlus jaguneb majanduslikuks, poliitiliseks ja ideoloogiliseks võitluseks. Tuuakse näiteid eri vormide kohta.

Erilist tähelepanu tuleks pöörata poliitiliste streikide kasvule.

Näiteks võiks tuua, et ajavahemikul 1958.—1962. aastani streikide arv kolmekordistus. Enamik streikidest kannab poliitilist iseloomu. 1963. aastal ulatus streikijate arv 58 miljonini, neist 36 miljonit olid poliitilistest streikidest osavõtjad. 1964. aastal oli streikijate üldarv veelgi suurem — 74 miljonit. Streigiliikumine haarab kõiki kontinente.

Tänapäeva kapitalistlike maade klassivõitlust iseloomustab massilisus, ründav iseloom. Streigid ei hõlma üksikuid ettevõtteid, vaid sageli terveid tootmisharusid ja rahvuslike üldstreikidena peaaegu kõiki töotajaid antud maal korraga. Nii streikisid Itaalia metallistid 1962. aasta juulist 1963. aasta veebruarini 40 korral, neist 16 korral üleriigilises ulatuses.

Suuremaid streike 1963. aastal oli Prantsusmaa kaevurite streik märtsis-aprillis, millest võttis osa kuni 200 000 kaevurit. Streiki toetas rahvusvaheline proletariaat.

Võitlevad ka Saksa FV töötajad. Näiteks Herne, Wanne-Eickeli ja Waltropi kivisöökaevanduste tuhanded töötajad korraldasid 1964. aasta lõpul demonstratsioone ja miitinguid, protesteerides tootmise vähendamise vastu.

Madriidi töötajate 1965. aasta 16. jaanuari hiiglademonstratsioonile eelnesid ulatuslikud demonstratsioonid 1964. aasta lõpul.

1965. aasta alguses kestis peaaegu kuu aega USA Atlandi ranniku sadamate 600 000 töölise streik.

Olles toonud mitmeid näiteid, esitab õpetaja küsimuse: «Mis on esile kutsunud tööliikumise võimsa tõusulaine?» Saanud õpilastelt mitmesuguseid vastuseid, teeb ta kokkuvõtte:

a) palkade tõus võrreldes monopolide kasumite tõusuga on olnud minimaalne;

- b) palgad ei kata kaugeltki kõiki töölisperekonna kasvavaid väljaminekuid. Nii moodustas 1960. aasta algul tööliste keskmine palk elatusmiinimumist Saksa FV-s 75%, Prantsusmaal ca 70%, Itaalias 50%;
- c) palgavõitluse teravnemist tingib monopolidele kuuluva riigiaparaadi kasvav surve töötajate elatustasemele.

Küsimus klassile: «Mis kergendab rahvusvahelise tööliklassi võitlust?» Õpilased teevad õige järelduse, et innustavaks jõuks on sotsialismileeri olemasolu.

3. Kapitalistlike maade tee sotsialismile. Küsimused klassile:

1. Mis on kõikide rahvaste eesmärgiks?

Õpilased vastavad — jõuda kommunismi.

2. Miks jõuavad kõik rahvad sotsialismini?

XI klassi õpilased on varem õpitu põhjal võimelised arutlema, et kapitalismi asendumine sotsialismiga on seaduspärane arenemisprotsess — see on paratamatus ja selles seisnebki ühiskondlik progress.

3. Millal toimub sotsialistlik revolutsioon?

Revolutsioon toimub siis, kui on olemas revolutsiooniline situatsioon, kui revolutsioonilised jõud on küpsed.

4. Millisel teel võib revolutsioon toimuda?

See oleneb vastava maa konkreetsetest tingimustest.

4. Võitlus tööliklassi ridade ühtsuse eest. Seoses kommunistliku liikumise kiire kasvuga on praegu tähtsaim ülesanne kommunistlike parteide ühtsuse ja monoliitsuse säilitamine. Meie partei koondab kogu tähelepanu peaülesannetele — sotsialistliku maailmasüsteemi majanduse ja poliitika võimsuse tugevdamisele. Kapitalistlike maadega arendame heanaaberlikke suhteid, kuid me ei unusta hetkekski, et riikliku ja majandusliku kooseksisteerimise juures toimub leppimatu võitlus ideoloogia valdkonnas. Me peame pühaks Marxi sõnu: «Tuletame meelde Internatsionaali põhiprintsiipi: solidaarsust. Suure eesmärgi, mille poole püüame, saavutame siis, kui me seda elustavat printsiipi kindlalt tugevdame kõigi tööliste hulgas kõigis maades.»

Õpilased peavad jõudma järelduseni, et töötajate internatsionaalne monoliitsus on muutunud jõuks, mis purustab vana maailma ahelad.

MÖTTEID INTERNATSIONALISMI KASVATAMISEST AJALOO TUNDIDES

(uusaja kursuse põhjal)

*E. Liim,
Tartu 7. Keskkooli õpetaja*

Kommunistliku kasvatus üheks tähtsamaks koostisosaks on proletaarse internatsionalismi ja sotsialistliku patriotismi kasvatamine. Me kasvatame lugupidamist ja vennalikku solidaarsustunnet kõigi maade ja kõigist rahvustest töötajate vastu, palavat kodumaa-armastust ja sügavat kiindumust Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteisse, ustavust sotsialistlikule korrale ja kommunismiüritusele.

Internatsionalismi all me mõistame kõigi maade tööliste solidaarsust ja vennalikku ühtsust kõigi maade kapitalistide vastu, sest kõigist rahvustest töölistel on ühed põhilised huvid — hävitada kapitalistlik orjus ja üles ehitada kommunism.

Kogu meie riigi poliitika on kantud proletaarse internatsionalismi vaimust. Inimkonna ajalugu pole senini tundnud sellist majanduslikku, poliitilist ja kultuurialast koostööd, mis praegu valitseb nii nõukogude vennasrahvaste kui ka NSV Liidu ning teiste sotsialismimaade vahel. Sotsialismimaade internatsionaalse koostöö näiteks on maailma suurima naftajuhtme «Sõprus» ja energiasüsteemi «Rahu» ehitamine. Nõukogude Liit arendab majanduslikke suhteid ka kapitalistlike riikidega.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja vennalikud kommunistlikud ning töölisparteid peavad oma internatsionaalseks kohuseks igati toetada rahvuslikku vabastusliikumist, aidata rahvastel vabaneda koloniaalikkest. Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad annavad majanduslikku abi vabanenud maadele.

Nõukogude valitsuse järjekindlat rahupoliitikat toetavad kõigi maade laiad rahvahulgad. See poliitika aitab kaasa

töötajate koondumisele, nende internatsionaalne mono-
liitsus on muutunud võitmatuks jõuks.

Käesolev kirjutis tutvustab mõningaid internatsionalismi
kasvatamise võimalusi uusaja kursuse üksikute teemade
käsitlemisel.

Iseseisvussõda Põhja-Ameerikas (1775—
1783). Iseseisvussõjast rääkides juhtisin õpilaste tähele-
panu sellele, et ameerika rahva vabadusvõitlus ei jätnud
siis ükskõikseks maailma demokraatlikke jõudusid. Mit-
melt maalt tuli Põhja-Ameerikasse vabatahtlikke, Ameer-
ika rahva aadressil saabus poolehoiuavaldusi. Edasi näi-
tasin, et selle sõja mõjul algas rahvusliku vabastusliiku-
mise tõus ka Ladina-Ameerika maades. Iseseisvussõjast osa
võtnud prantslased Saint-Simon, vennad Lamé'd ja Lamar-
tine kujunesid hiljem Prantsuse kodanliku revolutsiooni
silmapaistvateks tegelasteks. Ameeriklaste võitlust iseseis-
vuse eest tervitas ka tulihingeline vene revolutsionäär
A. N. Radištšev. Kõiges selles väljendus tolaaegsete ees-
rindlike inimeste internatsionalism. Õpilastele tuleb näi-
data, et praegu on Ameerika imperialism muutunud ma-
ailma sandarmiks.

1812. aasta Isamaasõda ja Euroopa rah-
vaste vabastamine Napoleoni ikest. Sel-
gitasin konkreetsete näidete varal, et Napoleon tahtis val-
lutada kogu maailma. XIX sajandi algul vallutaski ta suu-
rema osa Euroopast ning alistas hulga rahvaid. Napoleoni
vallutusretke peatas vene rahvas 1812. aasta Isamaasõjas.
Napoleoni armee purustati, selle riismeid jälitades jõudis
Vene armee 1813. aastal teistesse Euroopa maadesse, mil-
lega aitas kaasa ka teiste rahvaste vabanemisele. Kujunes
välja rahvaste ühendus Napoleoni vastu. Selle ühenduse
suurepäraseks näiteks on 1813. aastal Leipzigi all toimu-
nud rahvastelahing. Napoleoni armee vastu võitlesid seal
Vene, Preisi, Austria ja Rootsi ühendatud väed. Suure-
pärase Leipzigi rahvastelahingu kirjelduse annab J. Tarle
oma teoses «Napoleon». Katkendi ettelugemine andis veelgi
parema ettekujutuse liitlasvägede jõust. Seejärel näitasin
õpilastele pilti Leipzigi rahvastelahingu gigantsest mäles-
tusmärgist ja kordamiseks filmi 1812. aasta Isamaasõjast.
Filmi analüüsimisel pöörasin erilist tähelepanu küsimus-
tele, miks just Vene rahvas purustas Napoleoni väed ning

milline ülemaailmne tähtsus on vene rahva võidul Napoleoni üle.

«Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» XIX sajandi keskpaiku tekkis tööliste võimu eest peetava võitluse esimeste kogemuste ja kogu inimkonna poolt kogutud teadmiste alusel teaduslik kommunism, teooria, mille töötasid välja Karl Marx ja Friedrich Engels. Marx ja Engels, kogu maailma proletariaadi juhid, võtsid osa tööliikumise juhtimisest Saksamaal, Prantsusmaal jm., asutasid esimese rahvusvahelise parteiorganisatsiooni — Kommunistide Liidu. Partei ülesandel koostasid Marx ja Engels kommunistliku partei esimese programmilise dokumendi «Kommunistliku partei manifesti» (1848). Selles dokumendis näidatakse, et ühiskonna arenemise aluseks on tootlike jõudude arenemine, et antagonistlike klassidega ühiskonna ajalugu on klassivõitluse ajalugu, et kapitalism pole igavene, et kapitalismile omased vastuolud viivad proletarisele revolutsioonile ja kommunismi võidule. Manifestis esitatakse üleskutse: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» See on võitluskutse kõigi maade töölistele, sest neil pole võitluses kaotada midagi peale oma ahelate, võita aga kogu maailm.

«Kommunistliku partei manifesti» põhiseisukohtade tundmaõppimiseks andsin ühes paralleelklassis tund või paar enne nimetatud teema juurde asumist õpilastele kätte manifesti eksemplarid, küsimused materjali läbitöötamiseks ning konspekteerimiseks.

I peatüki kohta esitasin järgmised küsimused:

- 1) Mis põhjustab klassivõitluse orjanduslikus, feodaalses ja kapitalistlikus ühiskonnas?
- 2) Mille poolest erineb klassivõitlus kapitalismi ajal klassivõitlusest feodalismi ajal ja orjanduslikus ühiskonnas?
- 3) Miks proletariaat on ainuke lõpuni revolutsiooniline klass?
- 4) Milline on olnud proletariaadi võitlustee?
- 5) Miks ei ole kapitalistlik kord ja kodanluse ülemvõim igavesed?

II peatüki kohta:

- 1) Kes on kommunistid?
- 2) Milline on kommunistide eesmärk?

- 3) Milliseid meetodeid peab proletariaat kasutama oma ülemvõimu kehtestamiseks?
- 4) Millised ümberkorraldused peab tegema proletariaat pärast poliitilise võimu võtmist?
- 5) Milline ajalooline osa on täita proletariaadi diktatuuril ja millised on tema ülesanded?
- 6) Milles seisneb «Kommunistliku partei manifesti» tähtsus?
- 7) Tooge näiteid proletariaadi rahvusvahelisest solidaarsusest.

Juhtisin õpilaste tähelepanu lehekülgedele, mis tuli eriti hoolikalt läbi töötada. Tunnis toimus arvamuste vahetamine, oma arusaamade kaitsmine ja põhitõdede kinnistamine ning vajaduse korral täienduste ja paranduste tegemine konspekti.

Teise paralleelklassi õpilastele aga andsin tunni algul kätte manifesti eksemplarid. Eespool nimetatud küsimuste alusel algas töö I peatükiga. Igale küsimusele otsisid õpilased vastuse dokumendist. Sellele järgnes vestlus ning tehtud kokkuvõtted, järeldused konspekteriti vihikusse. Selliselt töötati läbi ka II peatükk.

Manifesti arutlusest tehti järeldus, et kommunistid peavad toetama igasugust revolutsioonilist liikumist, mis on suunatud ekspluataatorlike klasside vastu. Manifestis esitatakse üleskutse kõigi maade tööliste kapitalistide kukutamiseks, kommunismi võiduks. Üks õpilane luges õpikust leheküljelt 63 viimase lõigu: «Värisegu võimulolevad klassid kommunistliku revolutsiooni ees. Proletaarlastel pole selles midagi kaotada peale ahelate. Võita on neil aga kogu maailm.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

1848.—1849. aasta revolutsioon Euroopa riikides. Proletariaadist kui ähvardavast jõust kõnelevad revolutsioonilised väljaastumised kõigis Euroopa maades (Prantsusmaal, Saksamaal, Austrias, Ungaris, Itaalias jm.) 1848.—1849. aastal. Kodanlus kartis juba proletariaadi võitu ning seepärast võitles koos mõisnikega revolutsiooni vastu. 1848.—1849. aasta revolutsioon näitas Euroopa maade töötajate internatsionaalset solidaarsust, näitas, et proletariaat on ainuke tõeliselt revolutsiooniline klass, kes on huvitatud revolutsiooni lõpuleviimisest ja igasuguse ekspluateerimise hävitamisest.

Kui Venemaa tsaar Nikolai I tõttas appi oma kroonitud kolleegidele ning aitas lämmatada revolutsiooni Ungaris, siis suur vene demokraat Tšernõševski kirjutas oma päevikusse: «Olen ungarlaste sõber, sooviksin, et venelased seal lüüa saaksid, ja oleksin selle heaks valmis paljugi ohvriks tooma.» Paremat näidet internatsionalismi kohta on raske leida.

I Internatsionaal. Sammuks edasi rahvusvahelise töölisliikumise arengus oli 1864. aastal asutatud I Internatsionaal (Rahvusvaheline Töölise Ühing) eesotsas K. Marxi ja Fr. Engelsiga.

I Internatsionaali asutamisest rääkides olen näidanud pilte 28. septembril 1864 Saint Martin's Halli kontserdisaalis Londonis toimunud miitingust ja Rahvusvahelise Töölise Ühingu juhtivatest tegelastest (K. Marx, Fr. Engels, A. Bebel, W. Liebknecht, J. P. Becker, J. Dąbrowski, W. Wróblewski, L. Frankel, W. Bracke, E. Dupont, J. Moteler, L. Varlin). Nii muutub õpilastele palju konkreetsemaks seletus rahvusvahelisest tööliste koosolekust (2000 osavõtjat), millest võtsid osa inglise, prantsuse, saksa, itaalia ja poola ning teiste maade tööliste esindajad. Koosolekul võeti vastu Rahvusvahelise Töölise Ühingu (hiljem läks ajalukku I Internatsionaalina) asutamise resolutsioon. Internatsionaal ühendas esialgu 14 maa töölisorganisatsioonid. I Internatsionaal kujunes esimeseks massiliseks rahvusvaheliseks töölispartei, mille ridadesse koondusid kümned tuhanded töölised. I Internatsionaali sektsioonid tegutsesid Inglismaal, Prantsusmaal, Belgias, Hollandis, Saksamaal, Austria-Ungaris, Itaalias, Sitsiilias, Hispaanias, Portugalis, Austraalias, Ameerika Ühendriikides, Brasiilias, Argentiinas jm. Ajavahemikul 1866—1872 peeti viis Internatsionaali kongressi, kus põhjalikult arutati töölisklassi ühise võitluse probleeme. Siinjuures tuli K. Marxil ja Fr. Engelsil pidada visa võitlust I Internatsionaali ridades tekkinud parempoolse ootunismi ja pahempoolse avantürismiga. Alles pikaajalise ja visa selgitustöö tulemusena õnnestus Marxil ja Engelsil muuta I Internatsionaalis domineerivateks teadusliku sotsialismi ideed. Kõigi maade tööliste ette seati kaks ülesannet:

- a) luua võimu revolutsiooniliseks kättevõitlemiseks poliitiline massipartei,
- b) kaotada tootmisvahendite eraomandus.

I Internatsionaali saavutuseks tuleb lugeda marksismi võitu proletariaadile vaenulike suundade, bakuuniluse ja prudonismi üle ning I Internatsionaali organisatsioonide kasvu mitmetes maades. Saavutuseks oli ka parteilise distsipliini tugevnemine.

Internatsionalistideid aitas süvendada veelgi referaadi kuulamine töölisliikumise arenemisest Inglismaal, Prantsusmaal ja Saksamaal uusaja esimesel perioodil.

Prantsuse-Preisi sõda. Prantsuse-Preisi sõja ettevalmistamise perioodil viisid nii Prantsuse kui ka Preisimaa valitsevad klassid läbi šovinistlikku sõjapropagandat. Paljude maade töölised avaldasid ägedat protesti ettevalmistatava sõja vastu. I Internatsionaali Pariisi sektioonid pöördusid manifestiga kõigi maade tööliste poole kuulutada sõda «kuritahtlikuks hullumeelsuseks». Manifestis öeldi: «Me oleme need, kes tahavad rahu, tööd ja vabadust. Me protesteerime sõjalise kliki tegude vastu, kellele on ühiskondlik õnnetus uue spekulatsiooni allikaks.» Pariisi töölised kutsusid üles prantsuse, saksa, hispaania töölisi: «Ühendame oma hääled ühiseks üldiseks sõjavastaseks hüüdeks.» Pariisi eeskujule järgnesid teised Prantsusmaa sektioonid, prantsuse töölistega olid eesrindlikud saksa töölised. Braunschweigi töölised ütlesid: «Me oleme igasuguste sõdade vaenlased, eriti aga dünastiatevaheliste sõdade vastu.» Hemnizi tööliste esindajad teatasid: «Rõõmuga ulatame sõbraliku käe prantsuse tööliste väljasirutatud käele. Meenutades I Internatsionaali loosungit «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» — me ei unusta kunagi, et kogu maailma töölised on meie sõbrad, kõigi maade despoodid aga meie vaenlased.» Samas vaimus peeti koosolekuid Berliinis, Breemenis, Münchenis jm. 21. juulil 1870 keeldusid Saksa proletariaadi juhid A. Bebel ja K. Liebknecht Riigipäeval hääletamast sõjakrediitide poolt.

Internatsionaali Peanõukogu saatis kaks läkitust kõigi maade töölistele. Esimeses (23. juulist 1870) analüüsiti sõjasündmusi ja sõja iseloomu, kutsuti üles saksa töölisi, et nad ei laseks sõjal muutuda vallutussõjaks. Teises läkituses (9. septembrist 1870) paljastati preisi junkrute ja kodanluse anastuslikke plaane, näidati, millist kahju võib tuua Preisi võit saksa töölistele. Läkitus kutsus töölisi üles välja astuma Elsassi ja Lotringi haaramise vastu,

sest kui Saksamaa asub röövvalituste teele Prantsusmaa arvel, võib ta tulevikus päästa valla üle-euroopalise sõja. See oli hoiatuseks kogu Euroopa töölisklassile.

Sellised näited tõin internatsionalismitunde kasvatamiseks õpilastes.

Pariisi Kommuun. Hiiglasuurt mõju töölisklassi edaspidisele võitlusele kogu maailmas avaldas Pariisi Kommuun. Järgnevalt toon materjali, mida pean vajalikuks õpilastes internatsionalismitunde kasvatamiseks.

«Kommun pani Euroopas lainetama sotsialistliku liikumise, ta näitas kodusõja jõudu... Kommun õpetas Euroopa proletariaati konkreetselt üles seadma sotsialistliku revolutsiooni ülesandeid.»¹ Pariisi Kommuun kehtestati I Internatsionaali ideede mõjul. Kommunaaride hulka kuulusid paljud I Internatsionaali liikmed. Marx ja Engels organiseerisid I Internatsionaali kaudu laialdast solidaarsusliikumist Kommuniga.

Ajal, mil kõigi maade kodanlus meeletus raevus ründas kommunaare laimuga oma ajakirjanduses, kirjutas K. Marx Prantsusmaa 1871. aasta kodusõja puhul («Kodusõda Prantsusmaal») Rahvusvahelise Tööliste Ühingu Peanõukogu üleskutse, kus ta julgelt astus välja Kommun kaitseks ning paljastas Prantsuse kodanliku valitsuse metssikusi. I Internatsionaali solidaarsus ülestõusnud prantsuse töölistega oli proletaarse internatsionalismi hiilgav näide.

Kommuuni juhtivateks tegelasteks ei olnud ainult prantslased, siin oli ungari tööline L. Frankel, kes hiljem asutas Ungari sotsialistliku partei, olid poola revolutsionäärid J. Dąbrowski ja W. Wróblewski. Kommun vägedes võitlesid ka teiste rahvuste esindajad. Pariisis elavad belgia revolutsionäärid² löid Kommun kaitseks vabatahtliku «Belgia leegioni».

Koos Pariisi proletariaadiga võitlesid Kommun eest poola, vene, itaalia, ungari, belgia jt. revolutsionäärid. Oma solidaarsusest kommunaaridega teatasid avalikult ka saksa töölised. A. Bebel avaldas oma kõnes riigipäeval veendumust, et pole kaugel aeg, kus Pariisi Kommun vabastuslikud loosungid saavad kogu Euroopa proletariaadi võitlushüüdeks.

Pariisi Kommun tervitas I Internatsionaali Vene sekt-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 426.

sioon, oma vaimustust avaldas bulgaaria sotsialist H. Botev. Serbia revolutsiooniline demokraat S. Markovič pühendas Pariisi Kommuunile rea tähelepanuväärseid artikleid.

Internatsionaali Peanõukogu ja tema sektsioonid Saksa- maal, Inglismaal, Belgias, Šveitsis, Ameerika Ühendriiki- des jm. rõhutasid, et Kommuuni võidust on huvitatud kogu maailma proletariaat. «Ajalugu ei tunne sellist kangelas- likkust,» ütles Marx Kommuuni kohta. Kommuun andis tõuke revolutsioonilisele liikumisele teistes maades.

Pariisi Kommuuni ajalooline tähtsus seisab selles, et ta oli esimene proletaarse revolutsiooni katse ajaloos. Pariisi Kommuun tõestas, et sotsialismi võiduks on vajalik prole- tariaadi diktatuur ning tööliste ja talupoegade liit. Pariisi Kommuuni ajalugu näitas selgesti, et ainult revolutsiooni- lise marksistliku partei juhtimisel suudab proletariaat saavutada võidu oma vaenlaste üle. Kommuun oli nõu- kogude võimu eelkäijaks. Pariisi Kommuuni õppetunde kasutas ka bolševike partei Venemaal võitluses sotsialist-liku revolutsiooni võidu eest.

Pariisi kommunaaride hulgas oli ka poeet-revolutsionäär Eugène Pottier, kes pärast Kommuuni kirjutas «Internat- sionaali». Õpilastele olen tutvustanud «Internatsionaali» teksti ning märkinud, et esmakordselt kanti «Internatsio- naal» ette 1888. aastal Lille'i tööliste pidustustel. Siitpeale innustas ta töölisi võitlusse. Tänapäeval on «Internatsio- naal» Kommunistliku Partei hümniks.

II Internatsionaal. Pärast Pariisi Kommuuni kasvas rahvusvaheline proletariaadi klassivõitlus, mis XIX sajandi lõpul kutsus esile vajaduse uue rahvusvahelise tööliklassi organisatsiooni loomiseks. 1889. aastal, suure Prantsuse revolutsiooni sajandal aastapäeval kutsusid marksistid Pariisis kokku konverentsi, kus otsustati moodustada II Internatsionaal. Lähtudes varasematest viga- dest tunnistas II Internatsionaali asutamise kongress eba- piisavaks ainult proletariaadi majandusliku võitluse. Kongressi poolt vastuvõetud resolutsioonis rõhutati tööliste poliitiliste parteide loomise ja võitluse vajalikkust poliiti- lise võimu kättevõitmise eest. Kongress osutas vajadusele võidelda 8-tunnilise tööpäeva eest. Tähtsaimaks otsuseks oli otsus 1. mai kui rahvusvahelise proletaarse solidaarsuse päeva iga-aastase pühitsemise kohta.

1890. aastal toimusid esimest korda 1. mai demonstratsioonid ja streigid Euroopa maades. Esmakordselt viis töölisklass organiseeritult läbi streigi rahvusvahelises ulatuses. Siitpeale muutus see päev ülemaailmseks töölistühaks.

Kui neid küsimusi õpilastele selgitada, mõistavad nad, miks me 1. maid ka tänapäeval pühitseme.

Rahvusvahelised suhted XX sajandi algul. XIX sajandi lõpul röövisid eurooplased külmavereliselt Hiinat, surusid peale oma tahet ja usku. Oma kiidetud tsivilisatsiooni kasutasid nad pettuseks, röövimiseks ja vägivallaks. Sõda Hiinaga peeti selleks, et saada oopiuga kauplemise võimalust. Eurooplased varjasid röövpoliitikat oma ristiusu levitamisega. 1900. aastal puhkeski Hiinas eurooplastevastane bokserite ülestõus. A. Bebel kasutas Riigipäeva tribüüni keiserliku Saksamaa poliitika ning saksa vägede metsikuste paljastamiseks Hiinas. 1900. aasta detsembris, «Iskra» esimeses numbris, näitas Lenin ära tõelised bokserite ülestõusu põhjused. Ülestõusu mahasurumiseks saatsid Inglismaa, Jaapan, Ameerika Ühendriigid, Saksamaa, Prantsusmaa jt. riigid Hiinasse oma väed. Tule ja mõõgaga surusid karistussalgad maha hiina rahvusliku vabastusliikumise. Välismaalaste privilegid Hiinas laienesid, kuid ülestõus sundis siiski kolonisaatoreid tegutsema Hiinas veidi ettevaatlikumalt ning hoiatas neid ka teistes kolooniates puhkevate ülestõusude eest.

XX sajandi alguseks oli rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise keskus kandunud Venemaale. Tsaari isevalitsus püüdis sekkuda imperialistlikku sõtta, et tugevdada oma positsioone ning summutada revolutsioonilised meeleolud. Puhkes Vene-Jaapani sõda (1904—1905). Hoolimata vene sõdurite ja madruste kangelaslikkusest said tsaariarmee ja laevastik selles sõjas lüüa. Vene-Jaapani sõjas ei kaotanud Venemaa ega vene rahvas, vaid pehkinud tsaarirežiim. Revolutsioonilised meeleolud kasvasid töölisklassi hulgas. Eesrindlikud jaapani töölisid saatsid vene tööliste kirja, milles nad mõistsid hukka imperialistliku sõja. II Internationaali kongressil Amsterdams (1904) teatas jaapani revolutsionäär Sen Katajama jaapani proletariaadi solidaarsusest vene proletariaadiga. Ta vahetas sõbraliku käepigistuse Vene töölistliikumise esindaja G. V. Plehanoviga. Uue ajastu alguseks rahvusvahelise töölistliiku-

mise ajaloos sai 1905.—1907. a. revolutsioon Venemaal. Vene revolutsiooni otseseks kajastuseks oli töölisliikumise tõus Saksamaal, Inglismaal, Prantsusmaal, kodanlikud revolutsioonid Iraanis, Türgis ja Hiinas ning rahvusliku vabadusliikumise tugevnemine Austria-Ungari rõhutatud rahvuste hulgas, Indias, Egiptuses jt. maades.

1905.—1907. a. revolutsiooni mõjul tugevnes voolude võitlus rahvusvahelises töölisliikumises. Samal ajal astusid Esimese maailmasõja ettevalmistamise vastu välja pahempoolsed rühmitused. 1912. aasta novembris kokkukutsutud II Internatsionaali erakorraline kongress arutas ainult üht küsimust — küsimust võitlusest imperialistliku sõja ohu vastu. Kongressil vastuvõetud manifestis öeldi: «Pidagu valitsused hästi meeles, et Euroopa praeguses olukorras ja tööliste keskel valitseva meeleolu juures on iga sõda ohtlik neile endile. Pidagu nad meeles, et Prantsuse-Preisi sõda kutsus esile Kommuuni revolutsioonilise plahvatus, et Vene-Jaapani sõda pani liikuma vene rahva revolutsioonilised jõud.» Manifest kutsus kõigi maade töölisi üles kasutama kõiki vahendeid sõja ärahoidmiseks. Kuid II Internatsionaali sotsialistlike parteide oportunistlikud liidrid reetsid rahvusvahelise proletariaadi ürituse ja loobusid võitlusest imperialistliku sõja vastu. Nad sõlmisid avalikult liidu kodanlusega ja toetasid teda maailmasõja organiseerimisel. Kodanliku šovinismi vastu astus välja ainukese parteina bolševike partei V. I. Lenini juhtimisel. Bolševikud kutsusid üles kõigi maade töölisi alustama võitlust imperialistliku sõja ülekasvamise eest kodusõjaks, võtma omaks loosungi oma valitsuse lüüasaamise kohta imperialistlikus vallutussõjas. Sõja-aastail tegid bolševikud revolutsioonilist propagandat sõdurite, tööliste ja talupoegade hulgas. Lenin püüdis internatsionaliste ühte koondada. Imperialistliku sõja vastu astusid välja «kitsad» sotsialistid Bulgaarias eesotsas D. Blagojevi ja G. Dimitroviga, pahempoolsed Saksa sotsiaaldemokraadid eesotsas K. Liebknehti, R. Luxemburgi, C. Zetkini ja F. Mehringiga. Ameerika Ühendriikide Sotsialistlikus Parteis astus sõja vastu välja Eugene Debs. Bolševikke toetasid Poola ja Leedu Sotsiaaldemokraatliku Partei juhid J. Marchlewski ja F. Dzeržinski. Saksamaal oli K. Liebknecht ainuke Riigipäeva saadik, kes hääletas krediitide andmise vastu sõja pidamiseks.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus. 25. oktoobril 1917 kukutasid töölised ja kehvtalurahvas bolševike partei juhtimisel Venemaal kodanliku Ajutise Valitsuse ning kehtestasid nõukogude võimu.

Vene rahvusest madruste, tööliste ja soldatite kõrval võtsid oktoobrisündmustest osa kõik nõukogude rahvad, Läti ja Eesti kütipolgud ning rida välismaalasi. Üheks relvastatud ülestõusu organiseerijaks Petrogradis oli poola väljapaistev revolutsionäär F. Dzeržinski. Serblane D. Serditš ründas koos revolutsiooniliste soldatitega Talvepaleed, bulgaarlane P. Taušanov võttis osa Petrogradi Keskelefonijaama vallutamisest. Oktoobrirevolutsiooni sündmustest võtsid veel osa ameeriklane J. Reed, bulgaarlane S. Tšerkesov, poolakad W. Dąbrowski, B. Weselowski jt.

Filmis «Asi oli seda väärt, Jack» tuuakse esile need kümme päeva, mis vapustasid maailma, s. o. Oktoobrirevolutsioon Venemaal. See film annab ka hea ülevaate John Reedist kui kommunistist-võitlejast.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul puhkes revolutsioonilaine Euroopas. Ungaris toimunud revolutsiooni tulemusena kuulutati välja Baieri Nõukogude Vabariik. Lenin tervitas Baieri Nõukogude Vabariiki. On säilinud Lenini radiogramm Bèla Kunile, kes oli Ungari NV välisasjade rahvakomissar. Saksa töölised-kommunistid valmistasid punaarmeele kujutusega märgi, millele oli kirjutatud: «Mit Lenin vorwärts» (seda märki säilitatakse NSV Liidu Revolutsioonimuuseumis).

Suurel Sotsialistlikul Oktoobrirevolutsioonil Venemaal oli maailmaajalooline tähtsus. Oktoobrirevolutsiooniga Venemaal tehti lõpp kapitalismi jagamatule valitsemisele. Ta avaldas mõju rahvusliku vabadusliikumise tõusule kogu maailmas. Oktoobrirevolutsioon pani aluse imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemise protsessile.

Kokkuvõtteks olen lasknud koostada referaadi Vene proletariaadi eesrindlikust osast rahvusvahelises töölisliikumises XX sajandi esimesel veerandil.

*

Toodud teemad ei ole ainukesed, mis pakuvad võimalusi internatsionalismi kasvatamiseks ajaloo tundides uusaja kursuse põhjal. Tegelikult on võimalik peaaegu iga teema

puhul kõnelda ühest või teisest internatsionalismiavaldu-
sest. Olen seda ka teinud. Selle tulemusena on õpilastes
kujunenud kindel veendumus, et rahvaste sõprusel ja koos-
tööl, üksteise abistamisel ja toetamisel on kaugeleulatuvad
ajaloolised juured ning traditsioonid. Õpilased on hakanud
kõige selle põhjal ka ise teise pilguga vaatama tänapäeva
rahvusvaheliste sündmustele, hindama neid jõude ma-
ailmas, kes võitlevad rahu, vabaduse, demokraatia ja sotsia-
lismi eest, vihkama neid, kes püüavad jalge alla tallata
kõike edasiviivat ja eesrindlikku.

KOMMUNISTLIKUST KASVATUSEST BIOLOOGIA ÕPETAMISEL

*A. Valsiner,
bioloogia õpetaja*

Nõukogude kooli ülesandeks on meie noorsoo kommunistlik kasvatamine. Sellepärast ei saa olla ühtki õpetajat, kes seisaks kõrval meie noorsoo kasvatamise peamise ülesande täitmisest — kasvatada nõukogude noortest kõrgesti haritud, poliitiliselt teadlikke ja aktiivseid kommunistmehitajaid, kes oma tegevuses ja käitumises juhinduksid kommunistlikust maailmavaatest, kommunistlikest veendumustest. Selle ülesande teenistuses on kõik õppeained. Bioloogia õpetajate ülesandeks on koondada kõik jõud, et bioloogiliste õppeainete õpetamisel kasutada maksimaalselt võimalusi õpilastes kommunistliku maailmavaate kujundamiseks.

Kommunistliku maailmavaate filosoofiliseks aluseks on dialektiline materialism, mis tähendab, et looduse ja ühiskonna nähtusi tuleb tõlgendada materialistlikult ning nende tunnetamisel lähtuda dialektilisest meetodist. Ainult sel viisil on võimalik ühiskonnas ja looduses kehtivaid seaduspärasusi objektiivsele tõeale vastavalt tundma õppida.

Et bioloogia õpetamine teeniks kommunistliku maailmavaate aluste rajamist õpilastes, peab bioloogia õpetaja käsitlema loodust dialektilise materialismi põhialuste valguses. Ta peab õpilaste üldist arenemist ja ettevalmistust arvestades neile arusaadavate faktide abil näitama, et elusorganismide ning neid ümbritseva keskkonna vahel valitsevad kindlad seosed ja vastastikused sõltuvused, et elusolendites ilmnevad neile spetsiifiliselt omased sisemised vastuolud ning et elus loodus eksisteerib lakkamatus liikumises, muutumises ja arenemises.

Bioloogia õpetaja on nõukogude pedagoog, kelle eesmärgiks on kasvatada oma õpilastest kodumaa patrioote,

kes on valmis kogu jõu, teadnised ja oskused andma kommunismi ehitamisele. Selle eesmärgi saavutamiseks peab õpetaja alati oma tähelepanu keskpunktis hoidma õpilaste kasvatamist nõukogude patriotismi vaimus.

Nõukogude patriotismi mõiste on lahutamatu seotud sotsialistliku internatsionalismi ideega. Sellest juhindudes peab bioloogia õpetaja tutvustama õpilastele ka seda suurt jõupingutust nõudvat tööd, mida teevad nõukogude vabariikide ja sotsialistlike maade taimekasvatajad. Oma maa looduslikes tingimustes kasvatavad nad selliseid kultuurtaimi, mille saadusi saadetakse ka teistesse vabariikidesse ja maadesse, kus looduslikud tingimused ei võimalda neid taimi kasvatada või annavad need väikesi saake.

Seega on dialektiline materialism, nõukogude patriotism ning sotsialistlik internatsionalism selleks ideoloogiliseks aluseks, millele on rajatud bioloogiliste õppeainete õpetamine nõukogude koolis.

Täites noorsoo kommunistliku kasvatus ülesannet, peab õpetaja silmas pidama, et õpilaste kasvatamise peamiseks vahendiks on nende varustamine teaduste alustega. «Ainult teaduste aluste omandamise põhjal on võimalik kujundada õpilastes kommunistlikku maailmavaadet. Kommunistlikult kasvatatuks ja kõrgesti harituks on võimalik saada ainult õppeprotsessi teel; seega on õppetöö peamine viis, mille abil sotsialistlik ühiskond kooli ja õpetaja kaudu teostab kommunistliku kasvatus ülesandeid.»¹

Õppetöö kasvatuslikud tulemused sõltuvad õppeaine sisust ja õpetaja poolt kasutatavatest õpetamismeetoditest. Õppeainete sisu, mida õpetada, milliseid teadmisi õpilastele anda, määravad kindlaks programmid ja konkretiseerivad õpikud. Õpilastele teadmiste edasiandmise meetodid, selle konkreetse viisid ja võtted sõltuvad suurel määral õpetajast, kes oma igapäevases õpetajatöös juhindub nõukogude pedagoogika ja didaktika põhialustest ning meetodilistes käsiraamatutes antud juhistest.

Sellepärast peabki õpetaja sügavalt läbi mõtlema nii õppeaine õpetamise üldise süsteemi kui ka üksikküsimuste käsitlemise meetodid ja konkreetse võtted, et oma õppeaine õpetamise kaudu efektiivsemalt lahendada meie kooli ees seisvaid kasvatuslikke ülesandeid.

Teaduslikul uurimistööl, mis lahendab õppeainete sisu

¹ J. Kairov, Pedagoogika, Tallinn 1950, lk. 17.

ja mahu ning õpetamise metoodika probleeme, samuti eesrindlike õpetajate kogemuste teoreetilisel üldistamisel on koolides kommunistliku kasvatuse korraldamise ja õpetajate juhendamise seisukohalt esmajärguline tähtsus.

Bioloogia õpetaja peab oma üldise töösüsteemi kui ka igapäevase õppetöö korralduse rajama dialektilise materialismi põhialustele ning nendest lähtudes varustama õpilasi teadmistega elusast loodusest. See ei tähenda aga sugugi, et bioloogia õpetaja peaks keskkooli botaanika või zooloogia kursuse läbivõtmisel kasutama dialektilise materialismi formuleeringuid või terminoloogiat. See oleks tarbetu formalism. Õpilastele loodusnähtuste tutvustamisel peab aga lähtuma dialektilise materialismi seisukohtadest.

Elava looduse materiaalsuses veenduvad õpilased kõige kindlamini kogemuste kaudu, mida nad omandavad looduse vahetul tundmaõppimisel. Kasvatustöö on seda efektiivsem, mida rohkem viiakse õpilasi otsesesse kontakti elusa loodusega selle tundmaõppimise ja tööharjumuste kujundamise eesmärgil. Sellisteks töövormideks on mitut laadi bioloogilised vaatlused looduses (fenoloogilised ja muud vaatlused), taimede ja loomade kasvatamine kooliaias ja elavnurgas, bioloogiliste katsete korraldamine taimedega, õpilaste osavõtt metsaistutus- ja haljastustöödest, taimede (ja ka loomade) morfoloogilised vaatlused klassitunnis jne. Looduse vahetul tundmaõppimisel süveneb õpilastes veendumus, et looduses pole midagi üleloomulikku, ületamatut ega tunnetamatut. Sellepärast ei tohi mingil tingimusel jääda koolis tegemata laboratoorsed tööd, vaatlused looduses, tööd kooliaias, ekskursioonid. Kui kusagil on mõnel põhjusel jäänud need tööd tegemata, siis ei või selles koolis lugeda programme täidetuks. Direktorid peavad selles küsimuses olema nõudlikud, kuid ühtlasi aitama luua programmide täitmiseks vajalikke tingimusi. Asja hingeks jääb aga ikkagi õpetaja.

Dialektilise materialismi nõuete kohaselt tuleb nähtusi tundma õppida nende vastastikususes ja sõltuvuses. Organismide tundmaõppimisel ei või piirduda ainult nende ehituse ja eluavalduste kirjeldamisega, vaid paralleelselt sellega tuleb näidata, et organismide ehitus ja nendes toimuvad protsessid on kindlas seoses keskkonnatingimustega ning sõltuvad nendest. Seejuures ei

või organismi ja keskkonna vahelisi seoseid valgustada ühepoolset, vaid õpilaste tähelepanu tuleb juhtida ka keskkonnatingimustes toimuvatele muutustele, mida põhjustavad organismid. Nii selgub õpilastele, et keskkonna ja organismide vahelised seosed ja sõltuvused on vastastikused, olgu siin tegemist keskkonna eluta või elusa looduse tingimustega.

Keskkonnatingimuste mõju selgitamisel on taimed soodsamateks objektideks kui loomad, sest taimed on enamasti kinnitunud oma kasvukohale. Nende mõju taimedele ilmneb silmatorkavalt ühte ja samasse liiki kuuluvate indiviidide juures, kes on kasvanud ja arenenud märgatavalt erinevates keskkonnatingimustes. Et nende tingimuste mõju selguks õpilastele konkreetse materjali vaatlemisel, tuleb metsas, niidul või mujal looduses ekskursioonil olles lasta õpilasi koguda ühe ja sama liigi esindajaid kasvukohtadest, mis küllalt selgesti erinevad üksteisest kas mulla omaduste, niiskuse, valguse või mõne muu tingimuse poolest. Samuti võib kooliaia või kolhoosipõldudel leida ühe ja sama liigi erinevaid eksemplare, mis on kasvanud kas väetamise või muude tingimuste poolest erinevates kohtades.

Keskkonnatingimuste erinev mõju taimedele ja nende organitele selgub võrdlemisel. Õpetaja juhtimisel teevad õpilased kindlaks kogutud taimede kasvukohtade nähtavad erinevused ning seejärel selgitavad võrdlemise teel taimede ja nende organite (juurte, varte, lehtede, õite) erinevused. Nii veenduvad õpilased isiklike tähelepanekute põhjal keskkonnatingimuste mõjus taimorganismi ehitusele. Paar näidet selle kohta.

Puudulikus valguses kasvanud taimede vartel on normaalsest pikemaks veninud sõlmevahed ja nõrgemalt arenenud lehed kui normaalsetes tingimustes kasvanud eksemplaridel. Mõnel taimeliigil ei arene tiheda põõsastiku varjus kasvanud eksemplaridel õisi või jäävad need kiduraks. Näiteks arenevad hariliku härgheina lagedal ja suuremas valguses kasvanud eksemplaridel kuldkollaste huuljate kroonidega õied, varjus kasvanuil aga mitte. Lagedal üksikult kasvavate puude võrad erinevad märksa tihedas metsas kasvavate puude võradest. Teisest küljest näitab taime ja tema keskkonna suhete lähem tundmaõppimine, et taimed avaldavad ka omapoolset vastumõju keskkonnatingimustele: taimed muudavad mulla keemilist koosseisu

ja struktuuri, mõjutavad niiskusingimusi mullas, varjavad valgust üksteise eest, rohelised taimed rikastavad õhku hapnikuga jne.

Vastastikused seosed ja sõltuvused valitsevad ka loomade ning nende keskkonna vahel.

Keerukad suhted ei seo organisme üksnes eluta loodusega, vaid ka neid endid seovad keerukad sõltuvuste ahelikud. Kolhoosipõldudel kasvava ristiku seemnesaak sõltub kimalastest, kes toimetavad ristikuõite risttolmlemist. Kevadkuudel, kui ristik veel kimalast ei toida, leiab viimane toitu varakevadel õitsevatelt putukalembestelt taimedelt, mida inimesed sageli peavad täiesti tähtsusetuiks ja kasutuiks. Ka taoliste sõltuvustele tuleb juhtida õpilaste tähelepanu, et nad teaksid õigesti suhtuda ümbritsevasse nähtustesse (näiteks käesoleval juhul: hoida kimalasi ja nende pesi, hoida kevadel õitsevaid taimi).

Sõltudes ümbritsevast keskkonnast saavad organismid elada, kasvada ja areneda ainult teatud materiaalsete tingimuste olemasolu korral. Selles veenduvad õpilased jällegi vaatluste ja katsete kaudu. Seemnete idanemuskatsetest selgub, et idanemiseks on vajalikud vesi, hapnik ja soojus. Kui puudub ükski neist tingimustest, siis seemned ei idane. Kui ilmuvad lehed, osutub vajalikuks ka valgus. Katsed näitavad õpilastele, et organism talub tema eluks vajalike tingimuste kõikumist teatud piirides, kusjuures neis piirides esineb vastavate tingimuste kõige soodsam aste organismi kasvuks ja arenemiseks, näiteks kõige soodsam temperatuur, mullaniiskus jne.

Meie maal tehakse suuri looduse ümberkujundamise töid: soised võsad muudetakse viljakandvateks põldudeks, rajatakse uusi metsi, kultuurheina- ja -karjamaid jne. Nii toimuvad vastavatel maa-aladel organismide elutingimustes suured muudatused, mis põhjustavad omakorda põhjalikke muudatusi nende alade taimestikis ja loomastikus. Uutes tingimustes paljud senised liigid kaovad ning asemele tulevad uued.

Sellistesse kohtadesse on väga õpetlik korraldada ekskursioone õpilastega, sest nii on otseste vaatluste ja võrdluste teel võimalik tundma õppida inimese ümberkujundava töö mõju loodusele ning organismide sõltuvust keskkonnatingimustest.

Organismide ja keskkonna vahelisi suhteid ning sõltuvusi õpime tundma esiteks selleks, et paremini mõista meid

ümbritsevat loodust ning selle alusel omandada õige dialektilis-materialistlik maailmavaade; teiseks, et taime- ja loomakasvatust korraldada nii, et inimese vajadusi taime- ja loomariigi saaduste osas üha paremini rahuldada.

Igale elusolendile on iseloomulik, et ta oma kehaehitusest ja eluviisidelt on kohastunud kindlate elutingimustega ning et kõik ta organid, mis on väga otstarbekohase ehitusega, on kohastunud oma talitlusega. Organismi kohastumine kindlate elutingimustega seobki teda ta loomuliku keskkonnaga. Organismi ja tema organite otstarbekohasele ehitusele peab juhtima õpilaste tähelepanu.

Õppides tundma organismide kohastumist nende elutingimustega, avaneb õpilastele elusolendite ja neid ümbritseva keskkonna vahel valitsevate ning üksteisega keerukalt läbipõimunud seoste ja sõltuvuste imepärane maailm, mille kõik üksikosad on täpses sobivuses üksteisega. See maailm paistab neile veelgi hämmastavamana, kui selgub, et organismide otstarbekohane ehitus, nende vastavus elutingimustele on kujunenud loodusjõudude toimele tohtu pika evolutsiooni tulemusena.

Zoologia kursuses loomaliikide esindajaid tutvustades saab õpetaja oma seletava sõna abil õpilastele kergesti arusaadavaks teha, kui võrd täiuslikult vastab loomade väline kehaehitus (keha üldine kuju, jäsemete ehitus jm.) nende kulgemisviisile loomulikus keskkonnas. Nagu loomade üldine kehakuju nii ka keha värvus on kohastunud keskkonnaga, tehes looma raskesti märgatavaks, mis on looma olemasolu säilitamise seisukohalt väga tähtis. Kohastumine talitlustega ilmneb ka loomade siseorganite vaatlemisel (kalade lõpuste ehitusest tingitud suur üldpind soodustab hingamist vees; hammaste ehitus vastab looma toitumisviisile jne.). Kohastumine talitlustega esineb selgeilmeliselt ka inimese organite ehituses.

Keskkonnaga ja selles sooritatavate talitlustega kohastumise aspektist tuleb käsitleda ka taimi ja nende organeid. Kui võrrelda mitmesugustest erinevatest kasvukohtadest pärit taimede juuri, ilmneb nende kohastumine erinevate mullastikutingimustega. Taimedel on lehed enamasti lamedad, sest see soodustab vee auramist, gaasivahetust ja kokkupuudet valguskiirtega. Lehtede kuju ja ehitus on aga väga erinevad vastavalt niiskuse, auramise ja valguse tingimustele taimede kasvukohtades. Lehtede asetus taime varrel, vaatamata nende erinevustele, on igal

taimel selline, et ülemised lehed ei varja valgust alumiste eest. Analoogiliselt tuleb käsitleda ka muid taimeorganeid keskkonnaga kohastumise seisukohalt.

Õpetlik on võrrelda erinevates keskkondades kasvavate ühte ja samasse perekonda kuuluvate taimeliikide kohastumist. Võrrelda võib näiteks niitudel ja põllupeenardel kasvavat päris aruheina kuivadel kinkudel, nõmmedel ning mujal kuivadel kohtadel kasvava lamba-aruheina ja punase aruheinaga või angervaksa angerpistiga.

Käsitledes organismide kohastumist nende loomuliku keskkonnaga tuleb ühtlasi märkida, et organismide kohastumise tähtsus seisneb selles, et see soodustab nende ellujäämist ja paljunemist (sigimist). Olelusvõitluses jäävad eeskätt ellu ja paljunevad need elusolendid, kes on keskkonna elutingimustega paremini kohastunud, vähem kohastunud aga hukuvad. Omadused, mis soodustavad organismi ellujäämist, antakse pärilikkuse teel edasi järeltulijaile ja nii muutuvad organismid põlvest põlve ikka rohkem kohastunuiks.

Organismide kohastumisnähtuste selgitamisel tuleb hooliga vältida teleoloogilise iseloomuga sõnastusi küsimuste esitamisel ja seletuste andmisel. Väär on sõnastus: puudel varisevad sügisel lehed selleks, et talvel, kui juurtel on raske mullast vett saada, ära hoida vee auramist jt. Sellised teleoloogilise iseloomuga sõnastused võivad põhjustada kujutlusi looduse poolt püstitatud eesmärgist. Looduses aga ei esine eesmärke. Ainult teadlik inimene püstitab endale eesmärke ja tegutseb nende saavutamiseks. Looduses esinevad ainult põhjused, tingimused ja tagajärjed. Vee auramise ärajäämine puudel on lehtede varisemise tagajärg. Lehtede varisemine on omakorda teatud nähtuste tagajärg.

Kuigi organismid on ehitatud väga otstarbekohaselt, ei ole nende kohastumine siiski absoluutne. Looduse tähelepanelikul vaatlemisel selgub, et organismide kehaehituses ja organite talitlustes esineb nähtusi, mis näitavad, et organismide kohastumine on suuremal või vähemal määral ebatäiuslik ehk suhteline, relatiivne.

Organismide kohastumise ebatäiuslikkuse kohta saame taimede ja loomade elust tuua ilmekaid näiteid. Tuulelembestel taimedel, nagu sarapuu, mänd jt., valmib väga palju õietolmu. Õietolmu rohkus soodustab tolmlenemist, s. o. õietolmu sattumist emasõitele. Sellest seisukohast on tol-

murohkus otstarbekohane nähtus. Tuule poolt edasikantavast õietolmust langeb aga suur hulk maha ja läheb taimemele kaduma. Taim on liigselt tootnud õietolmu ja selleks asjatult kulutanud väärtuslikku ainet. Kevadel sarapuude õitsemise ajal nende vahel kõndides märkavad õpilased seda kergesti.

Õietolmu läheb kaduma ka putukalembestel taimedel. Osa tolmu söövad ära õielt õiele lendavad putukad, osa variseb putukate kehalt kõrvale ilma emakasuudmeile satumata. Mõnel liigil on õieehitus puudulikumalt, teistel aga täiuslikumalt kohastunud risttolmlemisele putukatega. Kuid ka suhteliselt täiusliku õieehitusega putukalembestel taimedel läheb ikkagi osa õietolmu kaduma.

Teatud taimede viljad ja seemned on kohastunud levimiseks tuule ja loomade abil. See levimisviis on siis otstarbekohane, kui tuul ja loomad transportivad seemned sinna, kus valitsevad tingimused, millega taim on kohastunud. Kui aga seemned satuvad tingimustesse, millega taim ei ole kohastunud, siis ei hakka seemned üldse idanema või hukuvad taimed noorelt.

Ebatäiuslik kohastumine esineb ka loomadel. Otstarbekohaseks ei saa pidada mitmete loomaliikide juures esinevat nähtust, et täiskasvanud indiviidid söövad oma liigi noori järglasi. Küllalt otstarbekohaselt ei ole ehitatud ka mesilase astel. Tema astla kidad on kasulikud võitluses teise putukaga, kuid inimest või imetajat looma nõelates on nad kahjulikud, sest nõelatava paksust nahast ei lase kidad astelt muidu välja tulla kui koos siseelundite osadega. See on aga mesilasele surmav.

Taolisi näiteid võib loodusest tuua lõpmatult palju. Neist järeldub, et organismide kohastumine on ainult suhteline, relatiivne, aga mitte absoluutne. Organismide kohastumise, nende ehituse ja talitluste otstarbekohasuse suhtelisus tõestabki, et organismide täiuslikkus on kujunenud loomuliku evolutsiooni tulemusena.

Esile tõstes taimede ja loomade kohastumist keskkonna tingimustega, tuleb juhtida õpilaste tähelepanu ka taoliste nähtustele taimede ja loomade juures, kus selgesti ilmneb organismide kohastumise ebatäiuslikkus.

Õpitud bioloogilised faktid, mis näitavad ühest küljest organismide kohastumist, teisest küljest aga nende ehituse otstarbekohasuse suhtelisust, on vajalikud ka üldbioloogia kursuses Darwini teooria illustreerimiseks.

Dialektilise materialismi põhilist seisukohta, mille järgi looduses valitsevad nähtustevahelised vastastikused seosed ja sõltuvused, kinnitab eriti ilmekalt organismide kõige põhilisem talitus — nende lakkamatu ainevahetus ümbritseva keskkonnaga. Sellest keskkonnast ammutavad organismid eluks vajalikke aineid ja energiat ning sinna eraldavad nad ka neis toimuvate eluprotsesside tagajärjel tekkinud tarbetud ja kahjulikud ained. Kui lõpeb ainevahetus keskkonnaga, lõpeb ka organismi elu.

Ainevahetuse kaudu kujunenud seosed organismi ja ta keskkonna vahel on väga mitmekülgsed ning keerukalt üksteisega läbi põimunud. Ühest küljest seob ainevahetus organisme lahutamatult anorgaanilise looduse tingimustega, teisest küljest on organismid ainevahetuse kaudu tihedas vastastikuses seoses, näiteks loomad ja taimed, kõrgemad taimed ja lämmastikku siduvad ning nitrifitseerivad bakterid, kõrgemad taimed ja nende juurtel mükooriisid moodustavad seened jne.

Rohelise taime ainevahetusega seoses omandab organismide keskkonna mõiste koguni kosmilised mõõtmed ja ulatub meie planeedilt kuni Päikeseni. Päikeselt tulevate valguskiirte ja taime rohelise värvaine, klorofüllü koostöö (fotosünteesi) tulemusena tekivad maapealsetest ainetest, süsihappegaasist ja veest lihtsamad orgaanilised ained — viinamarjasuhkur (glükoos) ja sellest tärklis. Nende ainete tekkimisega saavad alguse keerukad materiaalsed protsessid, mille tulemuseks on kõik orgaanilised ained, millest on ehitatud elusolendid.

Organismide ainevahetusel on kaks vastandlikku külge — assimilatsioon ja dissimilatsioon, mis on teineteisest lahutamatud ja moodustavad ühtse ainevahetusprotsessi. Organismi ühtses ainevahetuses kannavad assimilatsiooniprotsessid loovat, ülesehitavat ja energiat siduvat iseloomu: väliskeskkonnast vastuvõetud toidust tekib nende protsesside saadusena organismi rakkudes uus, elav protoplasma.

Dissimilatsiooniprotsessidel on aga lõhkuv iseloom: nende protsesside tagajärjel rakkude elav protoplasma laguneb lihtsamateks, organismist enamasti eraldamisele minevateks aineteks. Elavates organismides on protoplasma seega alalises lagunemise ja taastumise (uuenemise) seisundis. Dissimilatsiooni tähtsus seisneb orgaanilise ainega seotud energia vabanemises, millest on

sõltuv eluprotsesside toinetulek organismis, (liikumine paljunemine, psüühilised nähtused, fotosünteesi seadustest mitmesuguste keerukamate orgaaniliste ainete tekkimine jne.).

Rõhuval enamusel organismidest toimub dissimilatsioon seoses hingamisega. Sissehingamisel ümbritsevast keskkonnast võetud hapnik hapendab (oksideerib) protoplasmaaga assimileerunud orgaanilisi aineid (viinamarjasuhkur, rasv, valgud), mis lagunevad mitmesugusteks lihtsamateks aineteks — süsihappegaasiks, veeks, lämmastikuühenditeks jne. Süsihappegaas lahkub organismist väljahingamisel, vesi auramisel (inimesel ja loomadel ka kopsude kaudu väljahingamisel auruna) ning koos lämmastikuühenditega erituseleundite kaudu.

Ainevahetuse põhijoonte tutvustamist õpilastele alustatakse V klassi botaanika kursuses taimede hingamisega.

Seemne ehituse ja elu tundmaõppimisel selgub õpilastele, et idanevast seemnest tärkav noor idand on väike elusolend, kellel võib tähele panna kõikidele elusolenditele ühiseid eluavaldusi: ta kasvab ja vajab selleks toitu, mida esialgu saab seemne toiduvärskest, vajab niiskust ja soojust ning hingab.

Idanevate seemnete hingamise käsitlemisel on tarvis õpilastele katsetega tõestada, et 1) idanevad seemned neelavad ümbritsevast õhust hapnikku, 2) eritavad ümbritsevasse keskkonda süsihappegaasi, 3) hapniku neelamine ja süsihappegaasi eritamine toimub nii valguse käes kui pimeduses, 4) seemnete idanemisel tekib soojus, 5) idanevas seemnes koos idandiga aine hulk (kaal) väheneb. Neist katsetest järeldub, et idanevad seemned koos noore idandiga hingavad samuti nagu inimene ja loomad. Samuti hingavad kõik taime elavad osad (juured, varred, lehed jt.). Hingamine on üks elusa looduse ühtsuse tunnus. Hingamine peab organismil toimuma lakkamatult. Kui lõpeb hingamine, lõpeb ka elu. Hingamiseks on vajalik, et taime osadele pääseks pidevalt ligi hapnikku sisaldav õhk. Sellega seoses saab õpilastele ka mõistetavaks, miks peab kobestama mulda taime juurte ümber.

Kuigi hingamisel organism kulutab palju oma ainet, on selle juures tekkiv soojus vajalik organismi eluks.

Seoses organismide hingamisega on õpetlik näidata, et väljaspool organismi tekivad samuti orgaaniliste ainete

põlemisel süsihappegaas ja veeaur. Siit järeldub, et organismide hingamine ja orgaaniliste ainete põlemine on oma olemuselt samad nähtused. Nii hakkab õpilastes vähehaaval tekkima kujutlus eluta ja elusa looduse ühtsusest.

Edasi käsitletakse taime juuri kui välisümbrusest vett ja selles lahustunud mineraalsooli vastuvõtvaid organeid. Siin on tarvis katsetega näidata vee liikumist taime juurtesse, sealt edasi taime varde ja lõpuks lehte. Seejärel tuleb näidata katsetega aine liikumist taimes vastupidises suunas — lehest varre kaudu juurteni. Nendest katsetest järeldub, et taime organid moodustavad ühtse tervikliku organismi.

Organismide ainevahetuse assimilatsiooniprotsesside tundmaõppimine algab taime rohelise lehe ehituse ja talitluse õppimisega.

Sissejuhatusena märgib õpetaja, et kõik elusolendid — taimed, loomad, inimene — võtavad endasse ümbritsevast keskkonnast peale hapniku ka mitmesuguseid toitaineid, ilma milleta nad ei saa elada. Toitained teevad organismis läbi sügavaid muutusi, neist tekivad mitmesugused organismile omased orgaanilised ained ja lõpuks rakkude elav protoplasma.

Inimene ja loomad toituvad taimedelt päritolevaist orgaanilistest ainetest (tärklis, suhkrud, rasvad, valgud jne.). Mullas ja üldse maa kivises kooses leiduvaid mineraalaineid, samuti õhus leiduvaid gaase, nagu süsihappegaas ja lämmastik, loomad ega inimene toiduks tarvitada ei saa.

Vaatamata sellele, et inimene ja loomad tarbivad tohutul hulgal taimedelt päritolevaid orgaanilisi aineid, ei lõpe nende tagavarad looduses, sest taimed toodavad neid pidevalt juurde. Esmaseid orgaanilisi aineid toodavad nimelt taime rohelised lehed ja muud rohelised taimeosad.

Aineid, millest rohelised taimed toituvad ja orgaanilisi aineid toodavad, võtavad nad eluta loodusest — mullast, veest, õhust.

Orgaaniliste ainete põhiline element on süsinik. Järelikult saavad orgaanilised ühendid tekkida taimedes ainult tingimusel, kui taimed saavad välisümbrusest süsinikku. Kerkib küsimus, kust, mis kujul ja kuidas võtavad rohelised taimed endasse süsinikku ning kuidas tekivad taimedes esimesed orgaanilised ühendid, s. t. kuidas toimub süsiniku omastamine rohelistes taimedes.

Õpilastel on alguses harjumatu kuulda, et rohelised taimed toituvad ka õhust, võttes endasse lehtede kaudu süsihappegaasi, millest saavad orgaaniliste ainete loomiseks vajaliku süsiniku. Süsihappegaas on nii vajalik toitaine rohelisele taimele, et selle puudumisel taim jääb nälga ja sureb.

Rõhutades sissejuhatavas vestluses roheliste taimede ülisuurt tähtsust looduses, äratav õpetaja õpilastes huvi rohelise lehe ehituse ja talitluse vastu, nii et edasiseast käsitlusest võtavad nad elavalt osa.

Lehe ehituse ja talitluste käsitlemisel tuleb õpilastele näidata, mil viisil lehe välis- ja siseehitus on kohastunud oma talitlustega. Õpilased peavad nägema lehe ehituse olulisi elemente — õhulõhesid, kloroplaste, leheroodusid jm. — mitte ainult piltidel ja tabelitel, vaid ka läbi mikroskoobi. Lehe siseehituse vaatlemisel selgub, et lehe roheline värvus on tingitud rohelist värvainet sisaldavatest kloroplastidest. Seemnetest tärganud noorte taimede abil on võimalik näidata, et klorofüll tekib kloroplastides taime kasvamisel valguse käes (pimedas mitte).

Tärglise tekkimise tingimusi tuleb õpilastele selgitada katsete ja laboratoorsete tööde abil (metoodilistel põhjustel juhime V ja VI klassis tähelepanu lehes tekkinud tärglisele): 1) näidata joodireaktsiooni abil, et tärglis tekib ainult valguse käes, 2) tärglis tekib ainult siis, kui taim asub süsihappegaasi sisaldavas ruumis, 3) tärglise tekkimiseks vajalik vesi liigub juurest taime varre kaudu lehte, kusjuures vee liikumist juurest lehe suunas soodustab vee auramine lehe kaudu, 4) leht neelab õhulõhede kaudu süsihappegaasi, 5) leht eritab valguse käes hapnikku (pimedas leht hapnikku ei erita), 6) esmased tärglised terakesed tekivad valguse mõjul elava taimeraku klorofüllis sisaldavates kloroplastides. Kloroplast on selleks looduse mikroskoopiliseks «laboratooriumiks», kus toimub süsiniku omastamine ja tekivad esmased orgaanilised ühendid. Kuna süsiniku omastamine sünnib süsihappegaasi ja vee elementide liitumisel valguse mõjul, nimetatakse seda assimilatsiooniprotsessi fotosünteesiks.

Tärglis ei ole aga esimene fotosünteesi teel kloroplastis tekkinud esmane orgaaniline ühend. Temale eelneb viinamarjasuhkur (glükoos), mis aga kiiresti muutub tärglisterakesteks. Tärglis võib omakorda muutuda tagasi suhk-

ruks, mis vees lahustunult võib liikuda ühest taime organist teise ja uuesti muutuda tärglikeks (näiteks taime varuorganites).

Fotosünteesi tulemusena kloroplastides tekkinud viinamarjasuhkrut (glükoosi) ja tärglist kasutab taim kõikide ülejäänud orgaaniliste ühendite loomisel (tselluloos, rasvad, valgud jne.). Valgud on nendest kõige keerukamad orgaanilised ühendid ja ühtlasi elava protoplasma peamised ehitusained. Nende moodustamisest võtavad osa ka väliskeskkonnast taimesse võetud mineraalsoolad. Nende keerukate orgaaniliste ühendite loomiseks vajalik energia vabaneb dissimilatsiooniprotsesside (peamiselt hingamise) teel ja kujutab endast fotosünteesil glükoosiga (viinamarjasuhkruga) ja tärglikega seotud päikesevalguse energiat. Seega on kõikideks organismides toimuvateks protsessideks vajaliku energia ainukeseks allikaks päikesevalgus.

Tutvunud rohelise lehe tegevusega, selgub õpilastele, et kogu selle tohutu süsiniku hulga, mis leidub taimedes ja loomades ning taimedest tekkinud kivisöes, turbas, põlevkivis, on taimerakkudes leiduv klorofüll neelanud õhust süsihappegaasi näol (veetaimed vees lahustunud süsihappegaasina). Rohelised taimed on praktiliselt ainsateks «laboratooriumideks», mis toodavad anorgaanilistest ainetest orgaanilisi ühendeid, mis on toiduks inimesele, loomadele ja klorofüllita taimedele. Nad on ainsateks atmosfääri õhku hapnikuga varustajateks. Hapnik ei ole vajalik ainult elusolendite hingamisel, vaid ka inimese majanduslikus tegevuses (ahjude kütmine jm.).

Taimede ainevahetuse tundmine on juhtinud inimesi mitmesugustele praktilistele järeldustele taimekasvatuses eesmärgiga suurendada saake. Näiteks on hakatud õhus kunstlikult suurendama süsihappegaasi hulka. Eriti kasutatakse seda kasvuhoonetes. Et taim ka öösel toodaks orgaanilist ainet, s. t. omastaks õhust süsinikku, kasutatakse öösiti kasvuhoonetes kunstlikku valgustust.

Taimede ainevahetuse käsitlemisel ei või jätta kõrvale rohelise taimkatte kaitse ja hoidmise küsimust. Õpilasi tuleb üles kutsuda hoidma asulate haljasalaseid, parkiseid, muruväljakuid ja linnade rohelise vööndi metsi, mis rikastavad õhku hapnikuga. Ka kõikjal mujal tuleb hoiduda meie rohelistele sõpradele kahju tegemast. Ei tohi asjatult

ega otstarbetult kahjustada ühtki puud, põõsast ega rohttaime.

Keskkooli vanemates klassides, kus õpilased on omandanud juba rohkem teadmisi orgaanilisest keemiast ja füüsikast, on tutvunud energia mõistega ning energia mitmesuguste vormidega, tuleb ainevahetust käsitleda lähemalt ka energeetilisest seisukohast, energia sidumise (lassimilatsioonil) ja vabanemise (dissimilatsioonil) seisukohast.

Et elusolendites toimuvates protsessides nagu anorgaanilises looduseski kehtib aine ja energia jäävuse seadus, milles avaldub materiaalse maailma ühtsus, sellele materialistlikule arusaamisele elusast loodusest peaksid jõudma õpilased keskkooli bioloogia kursuse lõpuks.

Elusast loodusest mehhanistlike arusaamiste vältimiseks tuleb elu olemusest lõppkokkuvõtet tehes rõhutada, et peale füüsika ja keemia valdkonda kuuluvate seaduspärasuste kehtivad elusas looduses, nagu see organismide eluavalduste tundmaõppimisel on selgunud, ka spetsiifiliselt bioloogilised, ainult elusolenditel avalduvad seaduspärasused.

Dialektiline materialism õpetab, et igale nähtusele on omased sisemised vastuolud, mis väljenduvad nähtuses esinevate vastandlike jõudude, tendentside, protsessidena. Need nähtuse vastuolulised küljed sõltuvad teineteisest, nad ei saa teineteiseta eksisteerida ja esinevad seega ühtsuses. Nähtuste olemasolu, nende muutumine ja arenemine sõltub nendele spetsiifiliselt omaste sisemiste vastuolude olemasolust ja arenemisest. Uuritava nähtuse olemuse mõistmiseks tuleb tundma õppida tema sisemisi vastuolusid, temas peituvate vastandlike nähtuste suhteid ja vahetkordi.

Organismi põhilised sisevastuolud ilmnevad tema ainevahetuses, mille moodustavad assimilatsiooni ja dissimilatsiooni vastandlikud protsessid.

Laskumata sügavamasse füsioloogilisse ja filosoofilisse arutlusse tuleb V (VI) klassi õpilaste tähelepanu juhtida siiski mõnede organismides esinevatele vastandlikele nähtustele. Kõigepealt peab märkima taimorganismis toimuvat süsiniku omastamist (fotosünteesi, tärklise tekkimist) ja vastupidises suunas kulgevat hingamise protsessi, kõrvutades nende vastandlikke momente pärast seda, kui õpilased on neid protsesse juba tundma õppinud.

Süsiniku omastamine (fotosüntees)

1. Süsiniku omastamisel taime võtab endasse süsihappegaasi ja vett, neist tekib tärklis.
2. Süsiniku omastamine toimub klorofüllis (kloroplaste) sisaldavates rakkudes ja ainult valguse käes.
3. Süsiniku omastamisel vabaneb hapnik ja eralduv õhku.
4. Süsiniku omastamisel (fotosünteesil) tekib taimes orgaaniline aine (viinamarjasuhkur (glükoos) ja sellest tärklis). Taime maht ja raskus suurenevad tekkivate ainete arvel.

Hingamine

1. Hingamisel taime eraldab endast süsihappegaasi ja veeauru.
2. Hingavad kõik taime elavad rakud nii pimedas kui valguse käes. Tekib soojus.
3. Hingamisel taime võtab endasse hapnikku.
4. Hingamisel orgaaniline aine (viinamarjasuhkur ja tärklis) laguneb tagasi süsihappegaasiks ja veeks, mis eralduvad taimest. Hingamisel aine hulk väheneb taimes.

Õpilastele tuleb selgeks teha, et mõlemad vastandlikud nähtused — süsiniku omastamine fotosünteesil ja hingamine — on taime eluks vältimatult vajalikud ja teineteisest lahutamatud protsessid.

Taimorganismi sisemised vastuolud avalduvad ka vee liikumisel taimes, sest vee võtmine mullast ja auramine lehtede kaudu on vastandlikud protsessid, mis sõltuvad teineteisest, on teineteisest lahutamatud ning esinevad seega ühtsuses. Nende kahe vastandliku protsessi tulemuseks on taime organite varustamine veega, ilma milleta taime sureks.

Nagu taimedel nii ka loomadel ja inimesel toimuvad kõik eluavaldused (refleksid, aistingud, tajud, mõtlemine, emotsioonid jne.) seoses aine- ja energiavahetusega vastavates rakkudes. Iga eluavaldus toimub seoses vastavate rakkude ehitusaine, elava protoplasma lagunemisega eeskätt hapendumise (oksideerumise) teel. Ühest küljest on vajalik hingamisel sissevõetava hapniku pidev juurdevool,

teiselt poolt aga laguproduktide väljavool rakkudest. Rakkude elu jätkamiseks peab rakkude ehitusaine, elav protoplasma, pidevalt taastuma, milleks on vajalik toitainete juurdevool rakkudesse. Eriti tundlikud on ainevahetuse suhtes ajurakud. Ajurakkude talitlused lakkavad lõplikult, kui isegi võrdlemisi lühikeseks ajaks lõpeb ainevahetust reguleeriv verevool ajusse. Samuti põhjustab ajutalitluste häireid võõrainete, nagu alkohol, nikotiin ja teised mürgid, sattumine ajurakkudesse. See kõik näitab, et psühhika on lahutamatu ainest, ainelistest protsessidest.

Neid mõtteid on tingimata tarvis edasi arendada inimese anatoomia ja füsioloogia ning üldbioloogia kursuses.

Taime- ja loomaliikide kehaehitust, eluavalduisi ning suhteid ümbritseva keskkonnaga õpitakse koolis tundma peamiselt täiskasvanud indiviididel: õisi ja vilju kandvaid taimedel ning täiskasvanud loomadel. Vähem pööratakse tähelepanu õpitavate taimede ja loomade individuaalsele arenemisele.

Ometi õpetab dialektiline meetod, et nähtusi tuleb tundma õppida nende muutumises ja arenemises, sest nähtuste muutumine, nende üleminek ühest vormist teise on seaduspäraselt omane kogu loodusele. Nähtuste arenemise tundmaõppimine avab meile konkreetset põhjust, millest on arenemine antud nähtuste valdkonnas tingitud. Ühtlasi selgub meile ka arenemise üldine suund, mis kulgeb antud nähtuse lihtsamatelt vormidelt keerukamatele, madalamatelt kõrgematele. Tundes ja arvestades nähtuste arenemises kehtivaid seaduspärasusi, saab inimene nähtuste arenemiskäiku mõjutada.

Organismi elu mõistame sügavamalt, kui tunneme tema ehitust ja eluviise. Seega suhteid keskkonnaga õpime tundma pidevas muutumises ja arenemises. See on vajalik, et saada täielikult organismi elu juhtijaks. Organismidel eristatakse kahesugust arenemist — fülogeneetilist (suguvõsaloolist) ja ontogeneetilist (isendilist).

Keskkoolis, eriti selle keskmistes klassides, saame käsitleda organismide isendilist kui ka fülogeneetilist arenemist võrdlemisi elementaarselt. Organismide isendilist arenemist jälgides peame piirduma silmapaistvamate välismorfoloogiliste muutustega, sidudes neid organismi eluviiside ja organite talitluste muutustega. Tutvustades õpilastele organismide isendilist arenemist, peab õpetaja peale oma suulise seletuse ja demonstreeritavate tabelite ning

piltide korraldama õpilastega vaatlusi looduses, kooliaias, kasvuhoones, elavnurgas. Taimed võimaldavad organismi isendilist arenemist vahetult jälgida kergemini kui loomad. Seda asjaolu tuleb tingimata kasutada õpilaste suunamiseks taimede isendilise arenemise vaatlusele.

Seemnest tärkavate taimede arenemise jälgimiseks võib külvata seemneid pottidesse, kastidesse või kooliaias peenraile. Arenevate taimede vaatlusel tuleb saada vastused näiteks järgmistele küsimustele:

- 1) kuidas arenevad taime juured (peajuur, külgujuured, lisajuured);
- 2) kuidas noor võsu tungib mullast läbi maa peale, milline kuju on siis noorel varrekesel ja lehekestel;
- 3) kuhu jäävad idulehed (kas mulda või tõusevad maa peale);
- 4) idulehtede ja esimeste pärislehtede kuju (kasulik on tunda tähtsamaid aedvilju, viljapuid, pargi- ja metsapuid ning umbrohtusid idulehtede ja esimeste pärislehtede järgi).

Kevadkuudel (aprillis-mais), kui koolitöö veel käib, on võimalik jälgida varakevadel õitsevate taimede — sinilille, ülase, kopsurohu, lõokannuse, kuldtähe jt. maapealse võsu arenemist uuenemispungast kuni õitsemise lõpuni ja viljade valmimiseni. Vaatlusi tuleb alustada kohe, kui maapind on lumest vabanenud, et näha, kui kaugele on uuenemispungas jõudnud taime arenemine kevadiseks lumeminekuks (nimetatud taimedel on siis juba pungas olemas kõik maapealse võsu osad miniatuuris: varreke, lehealgmed, suletud õienupud). Siin on vaja jälgida, kuidas muutub noortel võsudel nende organite kuju kuni õite avanemiseni ning kuidas noored võsud, nende lehekesed ja õienupud on kaitstud kahjustavate välismõjude eest, milleks on mehaanilised vigastused, liigne veeauramine läbi õrnade lehekudede, liiga hele päikesevalgus, öökülmad, sademed.

Vajalik on kevadel jälgida ka lehtpuude, näiteks sara-puu, pärna, jalaka jt. pungadest uue aastavõsu arenemist kuni täiskasvanud lehtedeni. Vaatlustel ilmneb õpilastele, et puul ei arene pungast ainult leht (lehed), vaid terve võsu (vars lehtedega ja vastavatest pungadest ka õied). Samuti näitavad vaatlused, kuidas äsja pungast väljunud noor õrn puuksake on kaitstud kahjulike välismõjude eest (varrekese kuju, lehtede hoiaku, tihedate karvakeste abil).

Loomade individuaalset arenemist võib jälgida rohkemal määral. Kevadel võib kooli elavnurga akvaariumis või mõ-

nes muus veega täidetud anumās lasta konnakudust areneda vastseid. Seejuures on vaja hoolega tähele panna konnavastsete kohastumist elamiseks vees.

Suveülesandena on võimalik ka putukate arenemise jälgimine munast valmikuni. Tõugu (rööviku) juures tuleb tähele panna suiste kohastumist toitumisviisiga, aga ka muid kohastumisi keskkonnaga, kus ta elab (varjevärvus jne.). Samuti võib asjast huvitatud õpilastele anda suveülesandeks munast väljunud noorte linnupoegade elu ja arenemise jälgimise (kanapojad, pääsukesepojad jt.). Selle ülesande täitmiseks vajavad õpilased õpetaja konkreetseid juhiseid, mida ja kuidas jälgida.

Organismide (nii taimede kui loomade) arenemise jälgimisest peab õpilastele selguma, et kõikides isendilise arenemise faasides organismi morfoloogilised ja talitluslikud iseärasused (organite ehitus ja talitlused) on kohastunud nende keskkonna tingimustega ning võimaldavad organismi elu nendes tingimustes, milles vastav arenemisfaas möödub.

Üheks kõlbelise kasvatuse ülesandeks nõukogude koolis on töösse ja ühiskondlikku omandisse sotsialistliku suhtumise kasvatamine.

Tööülesannete täitmises armastuse ja kohusetundega, rahva ühisvara hoolsas hoidmises väljendub nõukogude kodaniku patriotism. Pedagoog, kes järjekindlalt kasvatab tööarmastust ja rahva ühisvarasse ausat suhtumist, täidab õigesti ja kohusetundlikult oma ülesannet.

Bioloogia õpetaja osa noortes tööarmastuse ja töökultuuri kasvatamisel on väga suur. Õpetaja nõudlikkus vaatluste ja katsete korraldamisel, et vaatlused oleksid tehtud õigeaegselt ja hoolega ning fikseeritud täpselt, et katsete tingimusi oleks hoolega silmas peetud ja töö puhas, et bioloogilised kogud oleksid valmistatud tehniliselt laitmatult ja nõuetele vastavalt — see kõik kasvatab õpilastes töökultuuri, mis on tulevasele täiskasvanud töötajale vajalik omadus.

Taime- ja loomariik on meie rahvale paljude rikkuste allikaks, mida tuleb heaperemehelikult hoida, ratsionaalselt kasutada ja looduse ümberkujundamise teel rikastada. Seoses sellega puutume kokku riikliku ja ühiskondliku looduskaitse küsimustega, mida tuleb käsitleda kõikides bioloogia kursuse osades. Suur looduse-sõber, väljapaistev nõukogude kirjanik, romaani «Vene

mets» autor Leonid Leonov ütleb, et looduse hoidmine ja rikastamine kaunistab kodumaad ja on võrdne patriotismiga. Mihhail Prišvin peab looduse kaitsmist võrdseks kodumaa kaitsmisega. Seepärast peab kasvatama noortest kodumaa rohkete varade hoidjaid ja kaitsjaid ning looduse rikastajaid. Meie maa loodusvarad, olgu neil majanduslik, esteetiline või teaduslik tähtsus, on võetud riikliku ja ühiskondliku kaitse alla. Looduskaitsele seaduslikuks aluseks olevaid riiklikke dokumente, neis väljenduvat nõukogude rahva ühist tahet kodumaa loodusvarade kaitsmiseks ja hoidmiseks tuleb õpilastele mõistetavas vormis tutvustada ning juhtida õpilasi jõukohasel viisil looduskaitsest praktiliselt osa võtma.

Elavate taimede ja loomade eest hoolitsemine kooliaias ja elavnurgas, iga väiksemagi elusolendi hoidmine ja loobumine tema asjatust hävitamisest — see kasvatab õpilastes austust elu vastu, vajadust hoida elu. Õpilasest, keda õpetaja on õpetanud hooldma ja kaitsma väikest linnukest, niidul kasvavat lille või rohelist puuksa, kasvab tulevikus hoolitsev taime- ja loomakasvataja.

Hindamatuks loodusvaraks on meie kodumaa hiiglasuuri maa-alasid katvad metsad. Metsa igakülgsele tundmaõppimisele botaanika ja üldbioloogia kursuses tuleb osutada suurt tähelepanu. Õpilastele tuleb arvuliste andmete abil näidata, millised tohutud metsatagavarad asuvad NSV Liidu territooriumil, et ka meie vabariigi pindalast on suur osa metsade all. Edasi tuleb näidata, milline pidevalt suurenev tähtsus on metsamaterjalil meie rahvamajanduses. Märkimata ei või jätta ka metsa tähtsust kliima ja mullaniiskuse reguleerijana ja maastiku kaunistajana. Mets akumulereib päikesevalguse energiat ja toodab igal aastal tohutul hulgal orgaanilist ainet ning rikastab õhku hapnikuga.

Õpilastega metsa majandusliku tähtsuse arutamisel ei või märkimata jätta erinevat suhtumist metsasse varem ja nõukogude korra ajal. Varem eksploateerisid meie maa metsi kapitalistid suurte kasumite saamise eesmärgil. Kapitalistid ei hoolinud metsast, sest nad nägid temas vaid rikastumise allikat. Nõukogude riigis on metsad sotsialistlikuks omandiks ja neid kasutatakse rahva huvides, rahva vajaduste rahuldamiseks. Nõukogude riigis on kehtestatud seadused metsa kui rahva vara kaitsmiseks ja ratsionaalseks kasutamiseks. Iga Nõukogude kodanik peab

nägema metsas rahva omandit, peab teda hoidma ja kaitsma.

Õpilastes tuleb juba noorematest klassidest alates kasvatada õiget suhtumist meie metsadesse kui rahva omandisse. Metsa tutvustamisel ei või piirduda ainult metsa taimestiku ja loomastiku kirjeldamisega. Dialektilise materialismi põhialuseid silmas pidades tuleb peamine tähelepanu pöörata metsas valitsevatele vastastikustele seostele ja sõltuvustele. Määravat mõju avaldavad metsa iseloomule mullastiku tingimused. Metsas kasvavad taimed muudavad aga omakorda mulla omadusi ning reguleerivad selle niiskust. Taimkatte alumiste rindete kujunemist ja nende liigilist koosseisu mõjutavad kõrgemad rinded ja seda esmajärjekorras puurinnet moodustavad puuliigid, mis varjavad suuremal või vähemal määral valgust madalamal kasvavate taimede eest.

Metsas valitsevad organismidevahelised seosed ei hõlma ainult taimi, vaid ka metsas elavaid loomi, kellest ühed tarvitavad toiduks taimi, kuid on omakorda toiduks teistele loomadele (metsakahjurid ja nende hävitajad — linnud, sipelgad).

Metsa kujunemist mõjutab tugevasti ka inimene. Ta soodustab temale vajalike puude kasvu, kraavitab liigniiskuse all kannatavaid metsi, teeb harvendus- ja sanitaarraiet ning plaanikindlat metsaraiet, kaitseb metsa, külvab ning istutab uut metsa.

Kõiki neid seoseid on kõige õigem tundma õppida otse metsas. Vahetute vaatluste teel metsa tundmaõppimine on seotud tugevate elamustega. See lähendab meie kodumaa tähtsat loodusvara õpilastele, õpetab sügavamalt mõistma metsa tähtsust inimese elus ja inimese korraldavat ning suunavat tegevust metsa kasvatamisel. Eesti NSV oludes ei nõua ekskursioonide korraldamine metsa üheltki koolilt erilisi pingutusi ja üheski koolis ei tohi jääda programmikohased ekskursioonid metsa tegemata.

Sügavalt patriootilised on üritused, millega koolid igal kevadel tähistavad looduskaitse- ja metsapäevi. Osavõtuga haljastamistööst ja uute metsade rajamisest suurendavad õpilased meie kodumaa loodusrikkusi.

Pioneerid ja kommunistlikud noored on õpetaja abilisteks, algatajateks ja kaasõpilaste virgutajateks ka sellistes patriootlikes ettevõtteis nagu looduskaitse praktilised üritused. Õpetaja ülesandeks on anda õpilastele konkreet-

seid ülesandeid looduse hoidmiseks ja tema rikkuste suurendamiseks ning õpetada neid looduses kultuurselt käituma.

Kodumaa loodus on lahutamatu üldisest kodumaa mõistest. Meie kodumaa-armastus pole täielik, kui meie ei armasta oma kodumaa mõõtnatult rikat ja võrdlematult ilusat loodust.

Armastus ja sügav huvi looduse vastu tärkavad ja tugevnevad, kui avastada ta saladusi. Sellepärast annavadki eesrindlikud õpetajad õpilastele võimalikult sageli ülesandeid, mis viivad neid elavasse loodusesse tundma õppima taimede ja loomade elu. Sellised võimalused ei puudu ühelgi meie vabariigi koolil.

Bioloogia õpetaja kasvatuslik tegevus jääb ühekülgses, kui ta sisendab õpilastesse ainult ratsionaalset suhtumist loodusesse, kui ta õpetab õpilasi nägema looduses ainult tunnetamise ja majanduslike vajaduste rahuldamise objekti. Bioloogia õpetamine saab olla ja peab olema ka noorsoo emotsionaalse ja esteetilise kasvatus vahendiks, ilma milleta pole mõeldav kommunistliku kõlbluse kasvatamine üldse. Bioloogia õpetamisel peab ratsionaalne ja emotsionaalne liituma üheks tervikuks. Sellest põhimõttest lähtudes peabki bioloogia õpetaja õpetama õpilasi nägema kodumaa elava looduse ilu, tema taimestikust ja loomastikust, tema võimsates metsades ja värvirikastes niitudes peituvat ilu. Selles aitavad bioloogia õpetajat suured sõnameistrid, maalikunstnikud ja heliloojad, kes oma teostes on suurepäraselt kujutanud meie maa loodust. Teaduslike teadmiste andmist tuleb siduda sõna- ja maalikunsti vahenditega.

Bioloogia õpetaja koostöö kirjanduse, joonistamise ja muusika õpetajaga ning kooli fotoringiga tõhustab tunduvalt kasvatustööd.

Suur kasvatuslik väärtus on bioloogiateaduse ajaloo põhiliste faktide tutvustamisel õpilastele. Nad saavad teada, kuidas suuri jõupingutusi tehes on teadlased oma teadusliku uurimistööga selgitanud väga keerukaid probleeme taimede ja loomade elust ning tungivad järjest sügavamale looduse saladustesse, et rakendada loodust nõukogude ühiskonna teenistusse. Teadmine, et inimene on võimeline ikka täiuslikumalt tunnetama loodust, tugevdab õpilaste materialistlikke veendumusi. Ühtlasi saab nende patriotism tuge teadmisest, et meie nõukogude

kodumaal on loodud eriti soodsad tingimused teaduslikuks uurimistööks. Meil on palju tehniliselt hästi varustatud teadusliku uurimise instituute ja teisi uurimisasutusi. Ka väikeses Eesti NSV-s töötab mitu bioloogiateaduste uurimise instituuti. Kunagi varem ei ole meie vabariigi looduse tundmaõppimiseks tehtud nii palju tööd ega loodud materiaalseid võimalusi kui nõukogude võimu aastail. Selle tulemusel on koostatud mitmed suured teaduslikud teosed meie vabariigi elusast loodusest — taimestikust ja loomastikust.

DIALEKTIKA JA KOOLIMATEMAATIKA

E. Noor,

*Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise
Instituudi teaduslik sekretär*

Matemaatika kui teaduse sisemine struktuur, ülesehitus on ranges vastavuses formaalse loogika seadustega. See tõttu soodustab matemaatika õppimine õige, ratsionaalse mõtlemise kujunemist, sest formaalse loogika seadused on ka ratsionaalse mõtlemise aluseks.

Maailmavaate kujundamise seisukohalt oleme huvitatud aga sellest, et nii keskkooli kui ka tehnikumi õpilane õpiks tundma dialektilise loogika elemente, dialektilist meetodit, mis võimaldab mõista maailma seoses, liikumises ja arenemises.

Matemaatika pakub selleks häid võimalusi, sest ta on oma olemuselt dialektiline — peegeldab reaalse, dialektilise maailma kvantitatiivseid suhteid ja ruumilisi vorme üldistatud, abstraktsel kujul.

Järgnevalt vaatlemegi lähemalt mõnda dialektika ja elementaarmatemaatika seose küsimust, mille käsitlemine koolis soodustab materialistliku maailmavaate kujunemist.

LIIKUMINE JA MATEMAATIKA

Dialektiline materialism tõestab, et liikumine kui tähtsaim materia eksisteerimise viis hõlmab kõiki looduses ja ühiskonnas toimuvaid protsesse.

Et matemaatika kui teadus peegeldab looduse ja ühiskonna üldisi seadusi, siis sisaldab ta endas ka liikumist.

Matemaatika arenemist jälgides võime tähele panna, et liikumise idee saavutas oma õige koha alles 17. sajandi algul.

Millest oli see tingitud ja millist osa etendab liikumine elementaarmatemaatikas, sellele püüamegi lühidalt vastata.

Matemaatika arengus võib üldjoontes eristada kahte perioodi:

- 1) jäävate suuruste matemaatika periood, s. o. periood, kus matemaatika uurib põhiliselt muutumatuid suurusi, nendevahelisi seoseid ja suhteid;
- 2) muutuvate suuruste matemaatika periood, s. o. periood, kus matemaatika peamiseks uurimisobjektiks on muutuv suurus. See periood haarab ka kaasaegset matemaatikat.

Et muutuv suurus on matemaatikas põhiliseks liikumise kehastajaks, siis vaatleme lähemalt matemaatika arengu teise perioodi kujunemist.

Reaalse maailma kvantitatiivsete suhete ja ruumiliste vormide uurimisel puutume paratamatult kokku kahe vastandiga: pidevuse ja katkevusega.

Materiaalses maailmas on need vastandid teineteisega lahutamatu seotud, nad eksisteerivad ühtsuses. Ometi ei saaks me ette kujutada liikumist, kui me ei ignoreeriks katkevust, või äärmisel juhul seda ei lihtsustaks.

Matemaatika tunnustab mõlemaid eespool toodud vastandeid ka omaette, eraldi võetuna, ta abstraherib ühe teisest. Vastavalt sellele, kumb neist on olnud inimühiskonna praktikast väljakasvanud põhjustel matemaatika põhiliseks uurimisobjektiks, on kujunenud välja kaks eespool nimetatud perioodi matemaatika arengus.

Pidevuse idee leidis esmakordselt poolehoidjaid Vana-Kreeka matemaatikute hulgas (pärast pütaagorlasi). Kuna matemaatika arenemistase probleemi lõpuni lahendada ei võimaldanud, jäi ta pikaks ajaks unustusehõlma.

Alles J. Kepleri (1571—1630), B. Cavalieri (1598—1647), G. Galilei (1546—1642), B. Pascali (1623—1662) jt. renessansiajastu õpetlaste töödega tõsteti pidevuse idee matemaatikas uuesti päevakorra.

Fr. Engelsi geniaalsed uurimused selle perioodi matemaatika arenemise kohta näitasid kätte ka need praktilikast väljakasvanud põhjused, mis tingisid pidevusega seotud küsimuste muutumise matemaatika põhiliseks uurimisobjektiks.

Fr. Engels näitas, et linnakodanlus, kes sel perioodil oli revolutsiooniline klass, vajab oma majanduse arendamiseks teadust, mis uuriks materia mehaanilisi liikumisevorme. Jäävate suuruste matemaatika siin enam aidata ei suutnud. Liikumise uurimiseks oli vaja matemaatikat,

mis ka ise sisaldaks liikumist. Hakkas välja kujunema muutuvate suuruste ja geomeetriliste teisenduste matemaatika, mille algeid leiame Archimedese töödes.

Arvu mõiste üldistamisega kaasnenud arvsirge kasutuselevõtmine (igale punktile sirgel sai vastu seada arvu) ja lõpmatuse mõiste toomine matemaatikasse soodustasid muutuva suuruse kujunemist üheks peamiseks matemaatika uurimisobjektiks.

Pidevuse ideel tuli seejuures endale teed rajada ägedas võitluses Eukleidese «Elementides» põhjendatud seisukohtade pooldajatega. Alles pärast seda, kui R. Descartes (1637) põhjendas analüütilise geomeetria (ühendas algebra ja geomeetria), toimus matemaatikas murrang, mis sai aluseks muutuva suuruse võidukäigule.

Matemaatika ajaloos nimetati perioodi (17. saj. algus — 19. saj. keskpaik), mis haarab analüütilise geomeetria, piirväärtuste teooria, diferentsiaal- ja integraalarvutuse loomise jt. küsimused, muutuvate suuruste perioodiks.

Elementaararvmatemaatikas on liikumisel, mille kehastajaks on muutuv suurus, tähtis koht. Sellele on üles ehitatud kogu funktsioonide õpetus.

Teiseks tähtsaks liikumise kehastajaks matemaatikas on punkti, sirge ja tasapinna puhtmehaaniline liikumine ruumis.

Keskkooli matemaatikaõpikust (E. Etverk, O. Printis «Matemaatika X ja XI klassile», Tallinn, 1965) hakkab kohe silma peatükk «Geomeetrilised teisendused tasapinnal», milles punktide, sirgete ja tasapindade liikumisel on eriline koht. Selle peatüki alla kuuluvad teemad iseloomustavad eespool toodut kõige paremini: geomeetrilise teisenduse mõiste; teljeline sümmeetria; rööplüke; tsentraalsümmeetria; liikumine tasapinnal; homoteetsus tasapinnal.

Eriti tähtsat osa etendab liikumine geomeetria-alaste mõistete kujundamisel. Võtame siinjuures näitena vaatluse alla mõisted «lõikaja» ja «puutuja» (VII kl.).

Kui võtame ringjoone suhtes kaks sirget nii, et ühel on ringjoonega kaks ühist punkti, teisel aga ainult üks, ja ütleme, et esimene on lõikaja, teine puutuja ning sellega piirdumegi, siis oleme küsimuse nii metoodilises kui ka metodoloogilises mõttes halvasti lahendanud. Ringjoone ja sirge vastastikune liikumine, mis on kogu probleemi aluseks, on täielikult välja jäänud.

Et õpilased saaksid täieliku ülevaate ning õige ettekujutuse lõikaja ja puutuja olemusest, nende tekkimisest, et kujuneksid õiged mõisted, peame sirge panema ringjoone suhtes liikuma. Sirge ja ringjoone vastastikuse liikumise puhul tulevad lõikaja ja puutuja kõik omadused ning tunnused selgesti esile. Samal ajal on aga matemaatikasse toodud dialektika.

Olulist osa etendab liikumine ka nelinurga mõiste kujundamisel. Nelinurga külgede ja nelinurga nurkade muutumine viib meid rööpküliku, ristküliku, ruudu, rombi ning trapetsi mõisteni. Külgede ja nurkade muutumine saab võimalikuks aga külgede liikumise kaudu. Kui siinjuures liikumist sisse ei tooda, jääb nelinurga mõiste lõplikult kujundamata.

Nagu toodust selgub, on liikumine kui tähtsaim mateeria eksisteerimise viis matemaatika lahutamatuks komponendiks. Seepärast on vajalik, et liikumise ja matemaatika vahekorra küsimusi matemaatika tundides selgitataks.

ARENEMINE JA MATEMAATIKA

Häid näiteid dialektilise arenemise kohta leiame matemaatikast küllaldaselt. Võtame vaatluse alla arvu mõiste arenemise.

Dialektiline materialism väidab, et arenemise liikumapanevateks jõududeks on vastuolud, mis võivad olla välised ja sisemised.

Arvu mõiste arenemist põhjustasid vastuolud, mis tekkisid ühelt poolt matemaatikas endas (sisemised) ja teiselt poolt matemaatika ja praktika vahel (välised).

Üldiselt püütakse arvu mõiste arengu peamisi põhjusi otsida matemaatikast endast. Marksistlik filosoofia näeb aga tunnetuse arengu põhilist liikumapanevat jõudu praktikas. Kuid samal ajal ei eita ta ka tunnetuse suhteliselt iseseisvat arenemist. Viimase tingib teaduse seesmine loogika, mis peegeldab konkreetsetes tegelikkuses esinevate esemete ja nähtuste vahelisi seoseid.

Matemaatika ajalugu kinnitab paljude faktidega eespool toodud seisukohti. Matemaatikas loogilisel teel saadud tulemused langesid hiljem alati praktikaga kokku.

Marksistlik-leninlik tunnetusteooria põhjendab teaduse loogilise arenemise võimalikkust ja tõestab selle vajalikkust. Fr. Engels «Anti-Dühringus» näitab imaginaar-

arvude kujunemise kaudu, et matemaatiliste mõistete loogiline areng on põhjendatud.

Materialistliku maailmavaate kujundamise seisukohalt on oluline, et arvu mõiste arenemise probleeme niiviisi selgitatakse ka koolis.

Ajalooliselt esimese arvuvalla laiendamise vajaduseni jõuti mõõtmise ja esemete võrdlemise kaudu. Kui kindla pikkusega mõõduühik ei mahtunud mõõdetavale esemele enam täisarv korda, tekkis vajadus uue mõõduühiku, olemasoleva ühiku osa järele. Osutus, et mõõtmine sisaldab endas kahte vastandit: pidevust (oli vaja leida iga eseme pikkus) ja diskreetsust (naturaalarvude vallas ei saa igale pikkusele vastu seada arvu). On päris loomulik, et just need vastandid inimeste praktilises tegevuses said arvu mõiste arenemise liikumapanevateks jõudeks. Praktikast kasvas välja nõue: mõõta iga eseme pikkust ja igale pikkusele seada vastu ka arv. Seda nõudmist rahuldasiiski murrud.

Matemaatika sisemine loogika viis samuti murru mõisteni, kuid ajalisel hiljem.

Negatiivsete arvudeni jõuti matemaatika sisemise loogika kaudu varem, kui seda tingisid praktikast väljakasvanud vajadused. Ilmnes, et lahutamise tehe naturaalarvude vallas ei ole teostatav, kui vähendatav on lahutatavast suurem. See ei saanud aga negatiivsete arvude loomise peamiseks põhjuseks. Matemaatika ajalugu kinnitab, et ka negatiivsete arvude kujunemisel juhtis ja suunas inimeste loogilist mõtletegevust alati praktika. Praktikast väljakasvanud nõudeid arvestades tuli vahele $a-b$ ($a < b$) vaadata kui arvule.

Esimeseks sammuks irratsionaalarvude avastamise suunas võib pidada kahe lõigu ühismõõdutuse kindlakstegevust. Selle idee juurde juhtis vanu kreeklasi mõõtmispraktika ja seepärast peab viimast lugema ka irratsionaalsete suuruste kujunemise peamiseks lähtepunktiks.

Imaginaararvudeni jõuti matemaatika sisemise loogika, sisemiste vastuolude lahendamise kaudu (vt. lk. 174, näide 3).

Arvu mõiste arengut jälgides peame silmas pidama kahte arengusuunda: arengut mõiste mahu ja mõiste sisu avardumise suunas.

1. Iga järgnev arvuvald haarab endasse eelmise kui erijuhu. Nii kuuluvad täisarvud ratsionaalarvude valda,

ratsionaalarvud reaalarvude valda, reaalarvud aga omakorda kompleksarvude valda; eelmine mahub järgmisse; naturaalarv on ka ratsionaalarv, ratsionaalarv reaalarv jne. Arv $a+bi$ sisaldab endas kogu kompleksarvude valla: kui $b=0$, siis kujutab arv $a+bi$ reaalarvu, kui $b\neq 0$, siis imaginaararvu. Reaal- ja imaginaararvud koos moodustavad kompleksarvude hulga.

2. Paralleelselt arvu mõiste mahu avardamisega haarab arv endasse ka üha enam reaalsel maailma. Arv hakkab ikka täielikumalt peegeldama reaalse maailma kvantitatiivseid suhteid ja ruumilisi vorme. Täisarve sai kasutada ainult loendamise protsessis; ratsionaalarvudega sai vältendada mõõtmise resultaati (esialgu inimeste vajadusi rahuldavalt); reaalarvude kasutuselevõtmine tegi võimalikuks kulgevate protsesside matemaatilise ülesmärkimise ja ruumipunkti vastavusse seadmise arvuga; kompleksarvudega on aga võimalik üles märkida ka suunda jne.

Arvu mõiste areng ei ole ühtlaselt kulgev protsess. Areng toimub vana ja uue pideva võitluse teel. Matemaatika ajaloost võib leida palju näiteid, kus see võitlus muutus kord tugevamaks, kord nõrgemaks, kutsudes arvu mõiste arengus esile kiirendusi ja pikki mõõnaperioode.

Arvu mõiste arengut kiirendavad tegurid kasvasid tavaliselt välja praktikast, inimühiskonna praktilistest vajadustest. Arvu mõiste arengut pidurdasid aga idealistlik, metafüüsiline maailmakäsitus ja religioon.

Näiteks tuntud itaalia matemaatik L. Pacioli (esmakordselt avaldas mõtte, et kolmanda astme võrrand on lahenduv) ei suutnud kuidagi jõuda arusaamisele, et kahe murdarvu korrutis võib olla väiksem kummastki tegurist. Ustavana religioossele õpetusele tegi ta järelduse, et selline olukord matemaatikas ei tule üldse kõne alla, sest see on vastuolus piiblitõega. Tekkinud vastuolu «põhjendamiseks» lõi L. Pacioli terve rea sofisme.

Üksikisiku vastuseis ei suuda aga matemaatika arengut pidurdada. Ajaloost teame, et teatud perioodidel, eriti keskajal, mil reaktsioon ja usk võimutsesid, loodi L. Pacioli «põhjendustele» analoogilisi «põhjendusi» väga palju. Kokkuvõttes mõjusid need matemaatika, sealhulgas ka arvu mõiste arengule pidurdavalt.

Praktika sunnil lükkas ajalugu varem või hiljem kõik taolised vastuväited ümber.

Analoogiliselt arvu mõistele on arenenud ja arenevad

paljud teised matemaatilised mõisted: funktsiooni ja integraali mõiste, geomeetria algmõisted (punkt, sirge, tasapind) jt.

DIALEKTIKA SEADUSED JA MATEMAATIKA

Ühiskonnaõpetuse tundides tutvuvad XI klasside õpilased järgmiste dialektika seadustega:

- 1) vastandite ühtsuse ja võitluse seadus;
- 2) kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseteks muutusteks ülemineku seadus;
- 3) eituse eitamise seadus.

Matemaatikas avalduvad eespool toodud dialektika seadused väga selgepiirilisel ning seepärast on vajalik, et matemaatika tundides ühe või teise teema käsitlemisel neile tähelepanu juhitaks.

Dialektika seadusi tutvustatakse ühiskonnaõpetuse tundides XI klassis ning seetõttu saab vastavat filosoofialast terminoloogiat kasutada alles pärast seda. See aga ei tähenda, et alles lõppklassis tuleks hakata esile tooma matemaatika dialektilisi rikkusi. Arenemist vastandite võitluse kaudu, liikumist, eriti aga matemaatiliste mõistete muutmist kvantiteedi (hulk, mille iseloomustajaks on arvuline suurus) muutmise tagajärjel saab ilma erialase terminoloogiata õpilastele selgitada juba nooremates klassides.

Järgnevalt mõned näited, kuidas koolimatemaatika aitab kujundada arusaamist dialektika seadustest.

1. Vastandite ühtsuse ja võitluse seadus

Matemaatikas on vastanditeks:

- positiivsed ja negatiivsed arvud;
- reaal- ja imaginaararvud;
- liitmine ja lahutamine;
- korrutamine ja jagamine;
- astendamine ja juurimine;
- logaritmimine ja potentseerimine;
- lõikumine ja paralleelsus;
- diferentseerimine ja integreerimine jne.

Näide 1

Negatiivsete arvude mõiste antakse tavaliselt vastasuunaliste lõikude kaudu (VI kl.). Matemaatikateaduse seisukohalt on negatiivsete arvude selline iseloomustamine väga kitsas. Vanemates klassides on vaja mõiste sisulist külge laiendada. Siinjuures tuleb erilist tähelepanu juhtida kahele momendile:

- 1) negatiivsed arvud on positiivsete vastandid;
- 2) negatiivsed arvud eksisteerivad ainult ühtsuses ja seoses positiivsete arvudega.

Tuleb näidata, et negatiivsed arvud on reaalsed sedavõrd, kui võrd nad on seotud positiivsete arvudega. Kui ei oleks positiivseid arve, siis ei oleks ka üldse vajadust negatiivsete arvude järele. Negatiivsete ja positiivsete arvude ühtsuse nõuet on kerge selgitada geomeetriliselt: kui arvtelje positiivse osa ära jäta, siis kaotaks ka miinusmärk arvude ees oma mõtte, sest naturaalarvude reaga 1, 2, 3, ... on ju suund ikkagi määratud.

Alguses, kui negatiivsed arvud ilmusid matemaatikasse võrrandite lahenditena, nimetati neid absurdseteks. Alles pärast seda, kui neid õpiti vaatlema koos ja ühtsuses positiivsete arvudega, said nad reaalse tähenduse. Võib arvata, et oma suhtelise eksisteerimise tõttu võeti positiivsete ja negatiivsete arvude tähistamiseks kasutusele termin «relatiivsed arvud».

Näide 2

Mistahes arv naturaalarvude vallas, näiteks arv 6, tundub esimesel pilgul olevat absoluutselt iseseisev. Kuid juba väiksemgi katse anda naturaalarvule 6 sisu, tõlgendus või tähendus, nõuab teiste naturaalarvudega arvestamist. Et teada arvu 6, peame teadma temast väiksemaid naturaalarve (1, 2, 3, 4, 5) ja täielikuma ettekujutuse saamiseks ka temast suuremaid naturaalarve (7, 8, 9, ...). Kõigile on selge, et arvu 6 võib esitada paljude teiste naturaalarvude summana, vahena, korrutisena, jagatiseks jne.

Juba sellest näitest nähtub, et arvu ei saa vaadelda absoluutselt iseseisvana, arv ei ole ja ei saagi olla teistest isoleeritud. Kogu aritmeetikakursus ongi arvude omavahe-line sidumine matemaatiliste tehete abil.

Näide 3

Vastandite ühtsuse ja võitluse seadus avaldub eriti ilmekalt imaginaar- ja kompleksarvude sisu lahtimõtestamisel.

Õpilastele pakub siinjuures huvi Leibnizi tuntud idealistliku lause «Kompleksarv — see on peen ja hämmastav jumaliku vaimu vahend, peaaegu olemise ja mitteolemise amfiib» kummutamine marksistliku dialektika abil.

On tarvis näidata, et ainult dialektiline meetod aitab mõista kompleksarvude tõelist olemust.

Leibniz ja tema kaasaegsed püüdsid leida kompleksarvu reaalselt sisu ainult märki $\sqrt{-1}$ uurides. Dialektilise meetodi järgi ei saa aga ühtki küsimust vaadelda teistest küsimustest isoleeritult. Ainult seoste, sõltuvuste ja vastandite esiletoomise kaudu võib jõuda õigetele järeldustele.

Nii tuleb toimida ka kompleksarvu sisu avamisel. Imaginaarühiku matemaatiline kuju $\sqrt{-1}$ ja sellega seoses

$$\sqrt{-1} \cdot \sqrt{-1} = -1$$

viitab juba ise sellele, et imaginaararvu mõisteni jõuame ainult reaalarvu -1 kaudu. Ka kompleksarvu geomeetiline interpretatsioon, mis annab arvule reaalse sisu, ei viita millelegi muule kui puhtimaginaararvude ja reaalarvude ühtsusele, vastandite ühtsusele. Samuti vaadeldakse arvuteoorias kompleksarvu kui arvupaari.

Juba fakt $i^2 = -1$ viitab sellele, et mingi üleloomuliku, «jumaliku vaimu vahendiga» tegemist ei ole — mingil ebareaalsel nähtusel ei ole ju seost reaalsega.

Õpilastele tuleb rääkida ka seda, et termin «imaginaararv» ehk «kujutletav arv» ei vasta enam märgi i taga seisvale konkreetsele sisule, ta on aegunud.

Imaginaar- ja kompleksarvud kujutavad endast inim-mõistuse suuremaid saavutusi (nendeni jõuti formaalse loogika seaduste abil). Näha kompleksarvus ainult inim-mõistuse saavutust, mis aitab lahendada paljusid füüsika, hüdro- ja aerodünaamika jt. probleeme, ei ole ka ainuõige.

Näide 4

Geomeetriakursus on rikas seoste ja sõltuvuste poolest. Nii on ring ringjoone, raadiuse ja ringi keskpunkti mõiste süntees. Neid vaatleme eraldi ja ühtsuses. Nagu pole

keskpunkti ilma raadiuse ja ringjooneta, nii ei ole ka ringjoont ilma keskpunkti ja raadiuseta. Need kolm mõistet, kolm geometria uurimisobjekti moodustavad terviku alles ühtsuses ja seoses ning saavad mõistetavaks alles sellisel käsitlemisel.

On huvitav, et sellele seosele juhtis tähelepanu juba N. G. Tšernõševski oma teoses «Antropoloogiline printsiip filosoofias».

2. Kvantiteet ja kvaliteet

Maa ilma me vaatleme kvantiteedi ja kvaliteedi ühtsuses. Ühega kaasneb teine, ühes toimuvate muutustega kaasnevad muutused teises, kusjuures kvalitatiivsed muutused toimuvad hüppeliselt.

Kuna matemaatika aineks ongi reaalselt eksisteerivate esemete ja nähtuste kvantitatiivne külg, siis tuleb juba sellepärast matemaatika tundides kvantiteedi mõistet lähemalt selgitada.

Mida aga mõista kvaliteedi all matemaatikas? Matemaatika eraldab, abstraherib vaatluse alt just esemete ja nähtuste kvalitatiivse külje. Kvaliteedi mõistet igapäevasest kõnepruugist matemaatikasse otseselt üle kanda ei saa. Kuid ometi on matemaatika just selleks vahendiks, mille kaudu esemete ja nähtuste kvaliteeti on suhteliselt kerge tema «avaldusastme» — kvantiteedi arvu — kaudu iseloomustada. Mistahes värvi võime iseloomustada laine pikkusega (arvuga), magusust — suhkruga, sahhariini jne. protsendiga (arvuga) jne. Selle tõttu on kvantiteedil (arvul) eriline tähtsus kvaliteediga võrreldes. Igasuguses uurimistöös püüame lõppude lõpuks ka selle poole, et saada seaduspärasus, valem kvantitatiivsete seoste kohta.

Eespool toodud tulebki mõista seost kvantitatiivse ja kvalitatiivse vahel.

Matemaatikas on kvaliteedil ka veel eriline tähendus. Et eristada erinevaid matemaatilisi mõisteid, räägime nende kvaliteedist. Siinjuures jäävad aga kõik dialektika tõed püsima. Dialektika seisukohalt on kvalitatiivsete muutuste eelduseks kvantitatiivsed muutused. Ka matemaatiliste mõistete muutumine on tavaliselt seotud mingi hulga elementide arvu, geomeetrilise kujundi mõõtmete või kuju muutumisega, s. o. kvantiteedi muutumisega.

Toome selle kohta mõned näited.

Näide 1

Vaatleme funktsiooni $v = tg x$ muutumist argumenti muutumisel vahemikus $[0^\circ; 90^\circ]$. Argument muutub, s. o. toimub kvantitatiivne muutus. Argumenti muutumine vahemikus $[0^\circ; 90^\circ]$ funktsiooni $y = tg x$ muutumises midagi erilist esile ei kutsu. Kui aga argument x saab võrdseks 90° -ga, siis kaob liikuv punkt, mis kujutas endast tangensitelje ja liikuva raadiuse pikenduse lõikepunkti. Ühtlasi kaob ka tangenslõik. Kvantiteedi muutumine kutsus esile uue nähtuse, uue kvaliteedi tekkimise: funktsioon $y = tg x$ lakkas eksisteerimast sellel argumenti väärtusel. Uut kvaliteeti iseloomustame lausega « $tg 90^\circ$ ei eksisteeri», tangensfunktsioon katkes.

Näide 2

Ringjoont, mille raadius on R , on lõigatud sirgega s nii, et sirgel ja ringjoonel on kaks ühist punkti. Sirget nimetatakse sel juhul lõikajaks ($R > d$, kusjuures d on sirge kaugus ringi keskpunktist). Kui keskpunkti ja lõikaja vahelist kaugust suurendada (kvantitatiivne muutus), siis momendil $R = d$ saab lõikajast puutuja. Toimus kvalitatiivne muutus. Liikumise käigus toimus veel teine kvalitatiivne muutus: kõõlust sai punkt.

Kauguse edasine suurenemine kutsus esile mõistete uue hüppelise muutumise: kaob viimane side ringjoone ja puutuja vahel — kaob punkt, puutujast saab sirge, millel ei ole ringjoonega ühiseid punkte.

Näide 3

Kui murru lugeja saab võrdseks nimetajaga, lakkab murd olemast. Tema asemele tuleb täisarv. Tekib sisuliselt uus kvaliteet.

Näide 4

Täisnurkses kolmnurgas ABC teravnurk A kasvab, lähenedes 90° -le. Kolmnurk ABC muutub, kuid seni kuni $A < 90^\circ$ jääb ta täisnurkseks kolmnurgaks. Momendil, mil $A = 90^\circ$, lakkab täisnurkne kolmnurk eksisteerimast. Tekib uus kujund (lõik ja kaks paralleelset kiirt). Kvantiteedi

muutumine teatud momendil viis hüppeliselt uue kvaliteedi tekkimisele.

N ä i d e 5

Antud on ring raadiusega R . Vähendame raadiuse pikkust. Momendil, mil $R=0$, lakkab ring olemast, tekib punkt. Toimub mõiste kvalitatiivne muutus. Kvantiteedi muutumine piires $R>0$ kvaliteedi muutumist esile ei kutsu.

N ä i d e 6

Trapetsi ühe aluse nulliks muutmisel muutub trapets kolmnurgaks.

Siinjuures tuleb õpilastele näidata, kuidas trapetsi pindala valemist saame uue kujundi — kolmnurga — pindala valemi:

$$S_{\text{trapets}} = \frac{(a+b) \cdot h}{2}; S_{\Delta} = \frac{b \cdot h}{2}, \text{ sest } a=0$$

ehk peale piirväärtuste käsitlemist

$$S_{\Delta} = \lim_{a \rightarrow 0} S_{\text{trapets}} = \lim_{a \rightarrow 0} \frac{(a+b) \cdot h}{2} = \frac{b \cdot h}{2}$$

N ä i d e 7

a) Suurendame tüvikoonuse väiksemat põhja seni, kuni ta saab võrdseks suurema põhjaga. Tüvikoonus lakkab olemast ja tekib silinder.

b) Vähendame tüvikoonuse üht põhja seni, kuni ta muutub nulliks. Tekib uue kvaliteediga geomeetriline kujund — koonus.

Siinjuures näitame pind- ja ruumala valemite muutmist.

$$S_k = \pi m (r+R);$$

$$S_t = \pi (rm + Rm + r^2 + R^2);$$

$$V = \frac{1}{3} \pi h (r^2 + rR + R^2).$$

a)

Kui $S_1 \rightarrow S_2$, siis $r \rightarrow R$ ja $m \rightarrow h$ ($h = \text{const.}$).

$$S'_k = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} S_k = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} [\pi m (r + R)] = \pi h (R + R) = 2\pi Rh;$$

$$S'_t = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} S_t = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} [\pi(rm + Rm + r^2 + R^2)] = \\ = \pi (Rh + Rh + R^2 + R^2) = 2\pi R (h + R);$$

$$V' = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} V = \lim_{S_1 \rightarrow S_2} \left[\frac{1}{3} \pi h (r^2 + rR + R^2) \right] = \frac{1}{3} \pi h (R^2 + R^2 + R^2) = \pi R^2 h.$$

b) Kui $S_1 \rightarrow 0$, siis $r \rightarrow 0$ ja $m \rightarrow m_1$, kus m_1 on koonuse moodustaja.

$$S''_k = \lim_{S_1 \rightarrow 0} S_k = \lim_{S_1 \rightarrow 0} [\pi m (r + R)] = \pi m_1 (0 + R) = \pi R m_1;$$

$$S''_t = \lim_{S_1 \rightarrow 0} S_t = \lim_{S_1 \rightarrow 0} [\pi(rm + Rm + r^2 + R^2)] = \\ = \pi (0 + Rm_1 + 0 + R^2) = \pi R (m_1 + R);$$

$$V'' = \lim_{S_1 \rightarrow 0} V = \lim_{S_1 \rightarrow 0} \left[\frac{1}{3} \pi h (r^2 + rR + R^2) \right] = \\ = \frac{1}{3} \pi h (0 + 0 + R^2) = \frac{1}{3} \pi R^2 h.$$

3. Eituse eitamise seadus

Koolimatemaatikas tuleb tihti ette selliseid momente, kus üks või teine tundud reegel või eeskiri uue aineosa kohta enam ei kehti, seda tuleb muuta või täiendada selleks, et ta jälle kehtima hakkaks.

Võtame näiteks ruutvõrrandite lahendite arvu küsimuse. Reaal arvude vallas võib ruutvõrrandil olla kas kaks, üks või ühtegi lahendit. Üleminekul kompleksarvude valda peab õpilane seda seisukohta korrigeerima.

Millest on tingitud selline olukord? Miks üht või teist reeglit või eeskirja, mida õpilased on pikka aega võtnud absoluutsena, tuleb äkki muuta või see isegi peaaegu kehtetuks tunnistada?

Matemaatilised tõed on konkreetsed tõed, nad on kehtivad ainult teatud tingimustel. Kui tingimused muutuvad,

muutuvad ka matemaatilised tõed. Sellele arusaamisele peavad jõudma ka õpilased.

Juba õpilaste teadvusse jõudnud ja seal kinnistunud matemaatiliste tõdede muutmine on küllaltki keeruline, meetodiliselt vastutusrikas ülesanne. Praktika näitab, et siin võib väga kergesti eksida. Üleminekut vanalt uuele püütakse teha väga sujuvaks ning seetõttu võib tekkida vahepeal periood, kus õpilane võib kergesti vana ja uue segi ajada.

Kui matemaatiliste tõdede muutmise protsessi hakata lähemalt vaatlama, siis näeme, et see ei ole midagi muud, kui dialektikas tuntud eituse eitamine. Iga uus etapp arenemises eitab eelmist, seejärel aga eitab järgnevat teda ennast. Dialektikas ei tähenda eitamine kõige selle hävitamist, mis peitub vanas. Dialektiline eitamine tähendab teatud seost, järjekestvust arenemises.

Täpselt samasugune olukord tuleb ilmsiks ka matemaatikas.

N ä i d e l

Üleminekul täisarvude korrutamisel murdude korrutamisele toimub loogiline hüpe: vanast korrutamise eeskirjast loobutakse, sest see murdarvude vallas enam ei kehti, tekib vajadus uue järele (murru korrutamine murruga). Mõned matemaatika õpetajad ei pööra sellele tähtsale momendile küllaldaselt tähelepanu. Nad püüavad seda küllaltki järsku hüpet igati siluda, püüavad minna pidevalt ja märkamatuks üle vanalt uuele. See on dialektiliselt vale ja meetodiliselt ebaõige taktika. Tekkinud olukord tuleb teravalt esile tuua ja seda selgitada õpilastele: murdude korrutamine vana eeskirja järgi on võimatu, tarvis on leida uus. Alles siis, kui uus on jõudnud õpilaste teadvusse vana eitusega, vastandina vanale, tuleb hakata otsima seoseid vana ja uue vahel, asuda vana ja uue sünteesile. Eitamine ei tähenda matemaatikas seda, et vana üldse enam ei eksisteeri. Vastupidi, ta jääb eksisteerima (kehtima), kuid uuele küsimusele ta vastust ei anna. Ta eksisteerib kitsamas ringis, kusjuures viimane mahutatakse uude ringi. Uus hõlmab alati ka vana.

Näide 2

Iga arvuvalla laiendamine on eelmise arvuvalla dialektiline eitamine uue arvuvalla poolt.

Näide 3

Paljud planimeetrias õiged teadmised kaotavad stereomeetrias oma kehtivuse.

Planimeetrias võib antud sirgele antud punktist ehitada ainult ühe ristsirge, stereomeetrias aga kuitahes palju ristsirgeid.

Eespool tooduga ei ole kaugeltki ammandatud matemaatika kogu dialektiline rikkus. Iga matemaatika õpetaja kohuseks on kõik see üles otsida ja kasutada materialistliku maailmavaate kasvatamiseks. Ainult siis võime öelda, et matemaatika tundides on õpetamine ühendatud kasvatamisega.

Käesoleva kirjutise eesmärgiks on veel kord meelde tuletada neid põhitõdesid, mille kaudu saab ühe või teise aineosa juures koolimatemaatikasse tuua dialektikat.

MAAILMAVAATE KASVATAMISEST FÜÜSIKA TUNDIDES

E. Matt,

Tallinna 39. Keskkooli õpetaja

Pedagoogika ja praktika on juba ammu tõestanud, et õpetamine on lahutamatult seotud kasvatamisega: õpetades me kasvatame ja kasvatades me õpetame. See pedagoogika tõde on teada igale õpetajale ja kasvatajale, kuid siiski on õpetajate arusaamad küllaltki erinevad. Ühed mõistavad seda nii, et kui ma õpetan õpilastele teaduse aluseid, arendan neis teaduslikku loogilist mõtlemist, siis toimub ka loomupärane kasvamine ja kõlbeliste omaduste arenemine; teised näevad ühtsuse all seda, et igas tunnis on tingimata vaja teatud kasvatuslikku «momenti» või üritust; kolmandad piirduvad õpetamise ja kasvatamise seostamisel ainult praktiliste näidetega, ülesannete lahendamisega kaasaja materjali põhjal; neljandad vastandavad teaduse alused kõlbelisele kasvatusesele, väites, et teaduses endas ei ole moraali, et ta on moraalivaba ja seepärast polevat kõlbluse kasvatamine teaduse ülesanne.

Nii ühed kui teised seisukohad kas pole õiged või on liiga kitsapiirilised ja formaalsed. Nende vaadete tekkimisel on omad ajaloolised põhjused ja objektiivsed tegurid, kuid vaatamata sellele ei saa niisuguste vaadetega kuidagi nõustuda, nende vastu tuleb väsimatult võidelda, et kõrvaldada takistavad tegurid ning muuta õppe- ja kasvatus-töö orgaaniliselt ühtseks protsessiks.

Sotsialistliku ühiskonna kool ei tunne vastuolusid, mis on omased kodanlikule koolile. Üks kõige olulisemaid sotsialistliku kooli arenemise seaduspärasusi on õpetamise ja kasvatamise üha tihenev seostumine, mis tuleneb sellest, et meie koolides rakendatakse järjekindlalt teaduste aluste õpetamisel teaduslikku printsiipi, õpetatavat ainet seotakse üha rohkem ja rohkem kommunistliku ühiskonna ülesehitamise praktikaga.

Meie õppeprogrammid annavad pedagoogile võimaluse varustada õpilasi kindlate teadusalaste teadmistega, kujundada neis kommunistlikku maailmavaadet ja tulevase ühiskonnaliikme moraalset palet. Et kasvatada inimest, kellel peavad harmoneeruma vaimne rikkus, moraalne puhtus ja füüsiline täiuslikkus, peavad nõukogude kooli õppeprotsessi kasvatuslikud eesmärgid olema suunatud veendumuste, tahtejõu ja kommunistliku ühiskonna inimese kõlbeliste omaduste kasvatamisele. Ainult siis on pedagoogiline protsess täiuslik, kui õpetamine ja kasvamine orgaaniliselt liituvad.

Nagu näitab tegelikkus, on meie koolis õpilaste vaimne tegevus seotud kõlbelise kasvatuseliga. Andes õpilastele teadmisi, annab õpetaja ka kõlbelisi, poliitilisi, ühiskondlikke jt. hinnanguid, mis omakorda kujundavad õpilaste maailmavaadet. Õpetaja juhendamisel analüüsivad õpilased ajaloonähtuste progressiivseid ja reaktsioonilisi külgi, klassivõitlust, teaduse ja tehnika arenemist, progressiivsete ja reaktsiooniliste riigitegelaste teguviise, kirjanduslike kangelaste käitumist jms. probleeme. Mitmekülgse õppeprotsessi tulemusena avanevad ja süvenevad aastast aastasse mõisted, nagu nõukogude patriotism, sotsialistlik internatsionalism, humanism, au- ja kohusetunne, tööarmastus, distsipliin jt., millega tähistatakse kommunismiehitaja iseloomujooni. Kui kõik poliitilis-moraalsed teadmised ja kujutlused, mida õpilased vaimse tegevuse käigus omandavad, on seotud emotsioonidega ja neid kinnitatakse konkreetsete tegudega, siis kujundabki see kogusummas õpilaste veendumusi.

Õppetund on nii õppetöö kui ka kasvatustöö põhiline vorm. Peamise osa noorsoo ideoloogilisel kasvatamisel peab lahendama õppetund. Seepärast on võitlus õppetunni ideelis-poliitilise taseme eest, tunni kasvatusliku efektiivsuse eest väga tähtis ülesanne.

Kasvatamine ja õpetamine on väga lähedased mõisted ja nad lahendatakse ühtses õppe- ja kasvatusprotsessis. Rääkides õpetamise ja kasvatamise ühtsusest, ei tohi jätta arvestamata seda, et nendel protsessidel on oma spetsiifilised iseärasused, nad erinevad teineteisest kvalitatiivselt. Õpetamise ja kasvatamise orgaaniline ühtsus ei tähenda nende protsesside sarnasust. Kasvatamine ja õpetamine ei ole samaväärsed. Nende protsesside samastamine tähendab loobumist nende protsesside realiseerimis-

teedest. See omakorda viib meid lõpuks välja kasvatusprotsessi pidevuse eitamiseni ja kasvatustöö ei saavuta eesmärke, mis talle on pandud.

Eelkõige seisnevad õpetamise ja kasvatamise erinevused selles, et nende ajaline kulg, toime ja tulemused on erinevad. Õpetamine, selle sõna kõige otsesemas mõttes, kujutab endast teatud teadmiste hulga, oskuste ja vilumuste kompleksi edasiandmist õpetaja poolt. See protsess võib kesta üks, kaks või enam tundi. Näiteks, et õpilased omandaksid Newtoni II seaduse, kulub 4—6 tundi. Selle aja jooksul me suudame õpilastele selgeks teha kehale mõjuva jõu, selle keha massi ja liikumise kiirenduse vahelise seose. Kasvatamine aga kujutab endast sihikindlat ja suhteliselt pikaajalist protsessi, mis vormib inimese isiksust. Korraldades õpilastele emotsionaalse vestluse nõukogude patriotismist ja sotsialistlikust internatsionalismist, ei muuda me õpilasi veel veendunud inimesteks, kes on kõikjal valmis kaitsma oma kodumaa au. Selleks et kõlbluse printsiibid muutuksid õpilases veendumusteks, kulub palju aega ja paljude õpetajate ning kasvatajate vaeva. Unustada ei tohi ka seda, et õppimisel omandavad õpilased teadmisi palju kompaktsemalt kui kasvatamisel. Õpetaja poolt tehtud viga õppeprotsessis on palju kergem parandada kui viga kasvatusprotsessis. Mõnikord pole kasvatusprotsessis tehtud viga üldse parandatav.

Õppimisele avaldab peamist mõju õpetaja. Protsess on kahepoolne, kulgedes skeemi järgi: õpetaja — õpilane — õpetaja. Seda protsessi on küllaltki palju uuritud, on välja töötatud õppeaine esitamise meetodika, küsitlemise meetodika, kinnistamise meetodika jne. Õpetamine on meil olnud aastakümneid tulipunktis. Vaatamata sellele suurele tööle, mis on tehtud õppeprotsessi uurimisel, on selles veel palju lahendamata küsimusi. Kõige suuremaks puuduseks tuleks lugeda seda, et õpetaja on koormatud teadmiste kontrollimisega, tema peamine aeg kulub õppetöö ettevalmistamisele ja teadmiste kontrollimisele. See omakorda ei võimalda rakendada kasvatusprobleemide lahendamisele.

Kasvatusprotsessile avaldavad mõju õpetaja, kodu, sõbrad, tuttavad — kõik, kellega õpilane suhtleb. See protsess toimub skeemi järgi: õpetaja — õpilane, sõber — õpilane, vanemad — õpilane jne. Seda protsessi on veel vähe uuritud, me oleme vähe abistanud kõiki kasvatajaid.

Õppeprotsess erineb kasvatusprotsessist veel selle poolest, et õpingud kulgevad enam-vähem ühtemoodi vaimse tegevusena, kuid kasvatusprotsess on oma olemuselt väga kirju. Kasvatamine peab olema rohkem diferentseeritud kui õpetamine.

Õpilase kasvatamise üheks erinevuseks õppetunnis on see, et pööratakse tähelepanu õppeaine eduka omandamise liikumapanevatele jõududele — tema õppetegevuse motiividele ja stiimulitele, eetilistele vaadetele ja psüühilistele võimetele, mis stimuleerivad õpilasi teadmiste omandamisele, kujundavad teatud suhtumist koolisse, õpetajasse, kaasõpilastesse.

Kui õpetaja hästi läbimõeldud küsimuste või praktiliste ülesannete andmise kaudu selgitab, milliseid mõttepingutusi, tähelepanu ja ettekujutusi kulutas õpilane teadmiste omandamiseks, milliseid tundeid ja elamusi tekitas õpilases nende teadmiste omandamine, siis on ta ka kasvataja.

Vaatamata toodud erinevustele on nii õpetamine kui ka kasvatamine lahutamatult seotud.

See, et teaduse seadustes ja avastustes endis ei ole mingit kõlblust, ei tähenda, et teadus on vaba igasugusest kõlblusest. Ta on seotud kõlblusega juba sellepärast, et teadlane ei saa suhtuda ükskõikselt küsimusse, kes ja millisel eesmärgil kasutab teaduse avastusi. Teaduse seaduste ja avastuste kasutamine puudutab vahetult teadlaste südametunnistust ja selle eest ei saa pageda «objektivismi» ega «puhta teaduse» sirmi varju. Seepärast ei saa teaduse aluste õpetaja ükskõikselt suhtuda sellesse, kuidas õpetada ning milliste näidete, ülesannete ja kirjanduse varal seda teha. Käesoleva kirjutise eesmärgiks on käsitleda ainult üht osa sellest: kuidas kasvatada noorsugu kommunistliku kõlbluse kõrgeima printsiibi — kommunismile ustavuse vaimus füüsika õpetamisel.

Nõukogude patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi kasvatamine üldhariduslikes koolides teenib ühte peamist eesmärki — kasvatada kommunismile piiritult ustavaid inimesi. Selle tähtsa ülesande täitmine saab võimalikuks ainult siis, kui noorsoo kasvatamisest võtavad kõige aktiivsemalt osa kõik pedagoogid ja kui koolis on selleks välja kujunenud kindel süsteem.

Iga õpetaja töö aluseks nõukogude patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi kasvatamisel on NLKP programmis väljendatud põhiprintsiibid.

«Partei on seisukohal, et kommunismiehitaja moraalkoodeks koosneb järgmistest kõlbelistest printsiipidest:

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.» (NLKP programm, lk-d 110—111, ERK, Tallinn 1961.)

Need printsiibid pole abstraktsed nõudmised, mis on inimestele peale pandud väljastpoolt, vaid nad vastavad sotsialistliku korra iseloomule, kommunismi ehitamise ülesannetele ja nad on läinud miljonite inimeste ellu, on saanud nende südametunnistuseks. Nendest printsiipidest kasvavad orgaaniliselt välja järgmised ülesanded ja nende täitmise viisid.

1. Sotsialistliku süsteemi üleolek kapitalistlikust süsteemist

- 1) didaktilis-materialistliku maailmavaate kujundamine;
- 2) nõukogude teaduse ja tehnika plaanipärase arendamise tutvustamine;
- 3) inimeste heaolu järjekindla kasvu selgitamine;
- 4) kommunistliku ülesehitustöö süstemaatiline valgustamine;
- 5) nõukogude rahva ja Nõukogude armee kangelaslikkuse käsitlemine Suures Isamaasõjas.

II. Uhkustunde kasvatamine oma sotsialistliku kodumaa saavutuste üle. Tutvustada:

- 1) meie kodumaa teaduse saavutusi kosmose vallutamisel;
- 2) meie kodumaa tehnika ja teaduse saavutusi energeeatika, masinaehituse, põllumajanduse, ehituse, transpordi, raadiotehnika ja side, automaatika ning telemehaanika, aparaadiehituse jt. aladel;
- 3) sotsialistliku kodumaa sportlaste tagajärgi.

Käsitleda marksistlikult prioriteedi küsimusi füüsika õpetamisel.

III. Sõprustunde süvendamine meie paljurahvuselise sotsialistliku kodumaa rahvaste vastu:

- 1) vennasvabariikide majanduse, tehnika ja teaduse, parimate sportlaste, õpilaste jt. saavutuste tutvustamine;
- 2) otsese kontakti loomine vennasvabariikide koolinoortega;
- 3) kirjavahetuse organiseerimine vennasvabariikide teadlaste, tehnikute, tööstuse novaatorite jt. eesrindlike inimestega;
- 4) vennasvabariikide filmide vaatamine ja metoodiline töö nendega.

IV. Sõprustunde süvendamine sotsialismileeri maade rahvaste vastu.

V. Sotsialistlik võistlus ja kommunistlik töösse suhtumine:

- 1) tugevdada füüsika kursuse seost tootmisõpetusega;
- 2) vaatluste osatähtsuse suurendamine tootmisõpetuses ja tootmistegevuses;
- 3) tootmistehnika ja -tehnoloogia füüsikaliste aluste tundmaõppimine;
- 4) otsese kontakti loomine tööeesrindlastega.

VI. Erineva ühiskondliku korraga riikide rahulik kooseksisteerimine ja rahu eest peetav võitlus.

VII. NSV Liidu vennalik abi teistele riikidele.

Piiritu ustavuse kasvatamisel sotsialistliku kodumaa vastu tuleb füüsika õpetajal kujundada õpilastes õigeid tõekspidamisi. Tuleb luua kõik tingimused selleks, et õppeprotsessis äratatud soov ise ehitada, luua ja kasulik olla rahuldataks maksimaalselt nii õppeprotsessis kui ka klassi välises tegevuses.

Nende mitmekesiste ülesannete lahendamise üheks tingimuseks on meetodite mitmekesistamine. Meetodite valikul

peab arvestama konkreetse klassi taset ja eripärasust, ühe või teise teema spetsiifilisi iseärasusi ja kabineti materiaalset baasi.

Dialektilis-materialistliku maailmavaate kasvatamine.

Mõned õpetajad arvavad, et teadusliku maailmavaate formeerimine on juba õppeprotsessi enda sees olemas, et ei ole mingit vajadust hakata sellega spetsiaalselt tegelema. Sellega ei saa kuidagi nõustuda. Muidugi, objektiivsed võimalused selle ülesande täitmiseks on igas õppeaines olemas, kuid õpetaja peab oskama neid kasutada. Üheks põhjuseks, miks pööratakse vähe tähelepanu teadusliku maailmavaate kujundamisele õpetajate poolt, on see, et kasutusolevates kooliõpikutes ja ka programmides on nendele küsimustele liiga vähe tähelepanu pööratud. Selle väga tähtsa ülesande täitmine on jäetud iga õpetaja südametunnistuse asjaks. Keerulisus seisneb veel selles, et maailmavaate kujundamine õppeprotsessis nõuab mitte ainult üksikute dialektilis-materialistlike põhitõdede defineerimist, vaid konkreetsete näidete varal tuleb veenda õpilasi nendes põhitõdedes. Mõned õpetajad mõistavad dialektilise maailmavaate kujundamise all seda, et toovad mõned näited elust või käsitlevad neid probleeme ainult siis, kui programm seda sunnib, ning puudutavad filosoofilisi küsimusi ainult üksikute teemade käsitlemisel. Selline arusaam võib viia dogmatismi.

Isegi meetoodilises kirjanduses ei eristata mõnikord kaht ülesannet:

- a) dialektilis-materialistliku maailmavaate formeerimist;
- b) mõtlemise arendamist.

Ma ei taha väita, et neid ülesandeid saab lahendada eraldi, et on võimalik arendada dialektilis-materialistlikku maailmavaadet ilma mõtlemiseta. Ei! Õpetamise ja kasvatamise protsessis lahendatakse need samaaegselt. Kuid puht-pedagoogilisest seisukohast tuleb neid vaadelda eraldi. Esimene ülesanne on seotud õpilase kasvatamisega ja teine tema õpetamisega.

Mõtlemise arendamine tähendab eelkõige õigesti püstitada küsimusi. Sellest algab iga teadus — küsimuse püs-

titamisest, probleemi formuleerimisest, ülesannete määramisest, mida ei ole võimalik lahendada olemasolevate teadmiste hulgaga. Sellest peab algama ka lapse mõtlemise arendamine. See omakorda püstitab nõude, et igal tunnil olgu problemaatiline situatsioon.

Mida me ütleksime füüsika või matemaatika õpetaja kohta, kui ta sunniks õpilasi tuupima pähe vastuseid, mis on raamatusse kirjutatud, näitamata ülesannete lahendamise teid ja võimalusi. Kuid kahjuks paljude õppeainete õpetamisel minnakse tihti just seda rada mööda. Õpilast tuuakse teadusse millegipärast «teisest otsast» ja hiljem avaldatakse imestust, kui ta ei omanda meie poolt esitatud materjali ja kui «omandab», siis pole suuteline seda kuidagi siduma mõne uue probleemiga.

Juba algusest peale tuleb arendada noorukis loogilisust ja loovat suhtumist teda ümbritsevasse, et probleemid ja situatsioonid ei oleks mõtlemisele takistuskiviks, vaid tõukeks, mis sunniks teda loovale mõttele, oleks stiimuliks uue loomisel. See on dialektika elementaarne nõue. Õpetada mõtlema, tähendab õpetada dialektikat, et oleks oskus näha vastuolusid ja seejärel leida õige lahendus. Selle poolt erinebki inimese peaju igasugusest masinast või elektronajust, mis tegutseb kindla programmi alusel, nägemata asjade ja nähtuste dialektikat.

Selgelt formuleeritud vastuolu loob mõttepinge, mis ei raue niikaua, kuni leitakse see fakt, mille abil saab lahendada antud vastuolu. Dialektiline mõtlemine on aluseks dialektilis-materialistliku maailmavaate kujundamisele.

Mõtlemise arendamisel õpetab õpetaja vaatlemis- ja eksperimenteerimisoskusi, õpetab analüüsima ja sünteesima, võrdlema ja leidma analoogiat või erinevusi, põhjendama vastuseid jne. Dialektilise mõtlemise õpetamisel peab õpetaja taotlema tõe tunnetamist: et mateeria on primaarne, mõtlemine aga sekundaarne, et mateeria on lahutamatu seotud liikumisega, et mateeria liikumine toimub alati ruumis ja ajas jne. Niisugune arusaamine kujuneb ainult siis, kui kõikide nähtuste ja protsesside, seaduspärasuste ja hüpoteeside käsitlemisel kasutatakse pidevalt dialektilis-materialistlikku meetodit.

Selle raske ja ülitähtsa ülesande lahendamine on võimalik ainult siis, kui sellest võtavad osa kõik õpetajad. Õpetamise ja kasvatamise ühtsus on kooli ühtse õppe- ja

kasvatustöö resultaat, mitte ainult ühe üksiku õpetaja töö tulemus.

Maailmavaade on kindlate vaadete süsteem. Ta kujutab endast inimese filosoofiliste, ühiskondlik-poliitiliste, eetiliste, esteetiliste, loodusteaduslike vaadete ühtsust. See kujundatakse ümbritseva maailma pikaajalise tunnetamisega, isiklike ja ühiskondlike kogemustega. On selge, et see protsess saab toimuda ainult aktiivse mõttetegevuse tagajärjel.

Meil on kõik objektiivsed tingimused selle ideoloogiliselt ülitähtsa ülesande lahendamiseks olemas. Nendeks tingimusteks on sotsialistliku riigikorra täielik võit meie maal, rahva kõrge kultuur, teaduse tormiline areng. See on baasiks materialistliku maailmavaate kujundamisel ja sellele tulebki rajada kogu meie kasvatustöö nii õppetundides kui ka klassi- ja koolivälistes üritustes.

Tervikliku maailmavaate kujundamise aspektist lähtudes võiks õppetunnid jagada kolme suurde gruppi.

1. Õppeained, mis kujundavad õpilastes loodusteaduslike vaateid (füüsika, keemia, matemaatika, astronoomia, bioloogia). Nende õppeainete õpetajad võivad õpilasi õppeprotsessis viia tähtsate järeldusteni (maailma materiaalsus, maailma tunnetamine, maailma ühtsus, nähtuste vastastikune seos jne.).

2. Õppeained, mis kujundavad õpilaste ühiskondlik-poliitilisi vaateid (ajalugu, kirjandus, majandusgeograafia). Nende õppeainete õpetajad arutavad ja analüüsivad sündmusi, annavad nendele õiged hinnangud, teevad üldistusi arengu peamistest seaduspärasustest, näitavad ühiskondliku progressi liikumapanevat jõudu.

3. Õppeained, mis kujundavad õpilastes esteetilisi vaateid (laulmine, kirjandus, joonistamine, kehaline kasvatuse, käsitöö). Nendes tundides ja klassivälistes üritustes selgitatakse õpilastele kunsti sisu ja eesmärgid, kujundatakse esteetilisi tundeid.

Loodusteaduslike õppeainete õpetamisel, lähtudes materialistliku maailmavaate kujundamise ülesannetest, tuleb eristada nähtuste, mõistete, hüpoteeside, seaduste ja teooriate õpetamist.

Nähtuste õpetamine. Igasuguse teaduse aluseks on faktid, millede õppimine ja tunnetamine on teaduse esimene ülesanne. Nende faktide hulka kuuluvadki nähtused ja protsessid. Nähtuste õpetamisel on väga tähtis

määratleda nende iseloomulikud tunnused, juhtida õpilaste tähelepanu nähtuste sarnastele ja erinevatele külgedele, pidevalt näidata nähtuste materiaalsel alust, nende objektiivsust (toimuvad sõltumata inimese teadvusest), näidata, et ühed nähtused on seotud teistega (liikumine on alati seotud hõõrdumisega, agregaatolek oleneb temperatuurist ja rõhust). Õpilased peavad veenduma, et ühed ja samad tingimused kutsuvad esile alati ühesuguseid nähtusi. Nii sünnivad ja kinnistuvad arusaamad loodusnähtuste põhjuslikkusest. Seda eesmärki silmas pidades pole halb pärast uue materjali esitamist veel kord loogilises järjekorras katseid korrata. Küsitlemisel tuleks samuti kasutada loogilise mõtlemise kinnistavaid meetodeid. Mitmesuguste nähtuste õpetamisel saab väga edukalt õpilastele näidata, kuidas kvantiteedi kuhjumine kutsub esile uue kvaliteedi tekke, mis toimub pidevalt või hüppeliselt (vedeliku laminaarne voolamine kiiruse suurenemisel muutub turbulentseks voolamiseks, radioaktiivne lagunemine võib toimuda aeglaselt, aga teatud tingimustes ka hüppeliselt); saab näidata nähtuste arenemise peapõhjust — vastuolu, mis on omane nii looduses toimuvatele protsessidele kui ka esemetele (kehade ja osakeste vahel valitsevad nii tõmbe- kui tõukejõud; toimub kondenseerumine, kuid samal ajal ka aurumine jne.).

Nähtuste ja protsesside õpetamisel on tarvis näidata nende olemuse keerulisust — ühed neist on pidevad, teised aga diskreetsed, ühtedel me avastame kergelt pidevuse, teistel aga kergemini diskreetse külje. Pidevate nähtuste hulka kuuluvad näiteks elektrivool elektri ahelas, elektri- ja magnetvälja tugevus, temperatuur ja kehade liikumine jne. Kõiki neid nähtusi iseloomustatakse pidevate suuruste kaudu. Diskreetse nähtuse näitena vaatame elektroni tiirlemise raadiuse muutumist olenevalt elektroni energiaastmest. Elektron tiirleb ümber tuuma nn. statsionaarsel orbiidil. Andes elektroni energiat juurde, tema tiirlemisraadius ei muutu, kuid niipea, kui energia saavutab vastava väärtuse, toimub hüppeline elektroni orbiidi raadiuse muutumine. Elektron hakkab tiirlema nullorbiidil, mille raadius erineb eelmisest. Seega orbiidi raadiused on diskreetsed suurused. Nad võivad omandada ainult teatud lubatud väärtusi.

Diskreetsed ja pidevad nähtused on nii vastandlikud kui ka ühtsed. Ühtsust võime edukalt näidata valguse õpeta-

misel — valgus kui elektromagnetiline lainetus (pidev nähtus) ja ka valguskvantide voog (diskreetne nähtus). Saame teha filosoofilisi järeldusi: kvantiteedi kuhjumine kutsub esile uue kvaliteedi tekkimise; vastandite võitlus ja ühtsus.

Sellest ei tuleks teha järeldust, et õpilastele on vaja loodusteaduslike ainete õpetamisel korraldada pikki filosoofilisi vestlusi, nendes ainetes me peaksime sisse tooma filosoofia terminoloogiat ja alati viima neid filosoofiliste seadusteni välja.

Mõistete õpetamine. Mõistete õpetamise metoodika ei ole veel küllaldaselt välja töötatud, ei ole loodud kindlat mõistete formeerimise süsteemi. Praktikas võib veel tihti kohata sellist olukorda, kus mõisted tuuakse õppeprotsessi sisse mittepiisaval katselisel põhjendamisel. Selle tagajärjel on mõistete andmine mõnikord dogmaatilise iseloomuga: mõisted eraldatakse reaalistest nähtustest, mistõttu jääb varju nende materiaalne päritolu, nad lakkavad peegeldamast nähtustevahelisi seoseid.

Et õpilased omandaksid palju mõisteid, on vaja eelkõige luua selleks alus — tuleb demonstreerida katseid, viia läbi laboratoorseid töid. Nähtuste tunnetamine tekib ainult vaatluse, eksperimendi, praktilise õppuse käigus.

Ühtede või teiste mõistete õpetamisel ei tohi piirduda ainult matemaatilise funktsionaalse seose andmisega suuruste vahel, on vaja avada nende tegelik filosoofiline sisu. Seda kahjuks aga alati ei tehta. Näiteks füüsika õpetamisel tuuakse sisse mõiste *elektriline mahtuvus* ja määratakse seda kui laengu ja potentsiaali suhet, kuigi õpilased ei ole veel selliseks tõlgenduseks ette valmistatud, nad ei ole katseliselt endale selgitanud, et juhtidele ühesuguste laengute andmine ei vii alati ühesuguse elektriseerimise astmeni, nad ei tea, millist osa etendab juhi kuju, tema mõõtmed ja teiste kehade lähedalolek.

Vahel õpilased ei tungi õppimisel mõiste sisusse, vaid tuubivad selle pähe. Nii kujuneb see gravitatsioonivälja, elektrivälja, magnetvälja jt. mõistete õppimisel, kus neid defineeritakse kui ruumi, milles mõjuvad raskus-, elektrivõi magnetilised jõud. Selline formaalne välja kirjeldamine ei ava tema materiaalsel maailma. Õpilased omandavadki, et väli on ruum, mitte aga materia eksisteerimise vorm.

Mõistete õpetamisel tuleb arvestada õpilaste vanuselisi iseärasusi: teatud vanuseastme juures ei ole õpilased suutelised omandama ja tunnetama (neil puudub küllaldane faktide ja vaatluste hulk) mõistete kõiki külgi, vaid ainult mõned küljed õpitavatest mõistetest. Koos õpilase arenemisega peab pidevalt toimuma mõistete sisu laiendamine. Selline õpetamine võimaldab pidevalt kindlaks määrata uusi seoseid nähtuste vahel. Sellise õpetamise juures omandavad õpilased teadlikult ja kindlalt mõistete üksikud omadused.

Seaduste ja teooriate õpetamine. Seaduste õpetamisel täheldatagu, et need on nähtuste enestega loogiliselt seotud. Seadus peab olema alati tuletatud ja põhjendatud. Ainult dialektiline mõtlemine ja dialektiline lähenemine seadustele võib vältida metafüüsilisi, mehhanistlikke ja idealistlikke järeldusi. Ajalugu tunneb palju selliseid näiteid, kus suured teadlased oma metafüüsilise mõtletegevuse tõttu ei suutnud anda avastatud nähtustele õigeid põhjendusi. Nimetagem siinkohal niisugust tuntud nime nagu Kelvin, kes kuni surmani ei uskunud, et radioaktiivsus on seotud aatomite lagunemisega. Eitamata Newtoni suuri teeneid teaduse arendamisel, ei saa me jätta mainimata, et ta oli metafüüsik. Kui füüsika õpetaja ei peatu nendel punktidel, siis tekibki konflikt ühiskonnaõpetuse õpetaja ja füüsika õpetaja vahel — õpilaste kasvatamine ei ole ühtne.

Seaduste õpetamisel on alati tarvilik näidata, et nad on objektiivsed. Õpilastel jääb aga tihti selline arusaamine, et seadused on lahutatud materiast ja protsessidest, et nad ei ole viimastega seotud. Tihti juhtub ka nii, et õpilased omandavad seadused kui absoluutsed suurused, millel pole piire ega erandeid. Enamik seadusi, mida õpilased omandavad keskkooli loodusteaduslike õppeainete õppimisel, on aga suhtelised, nad on kui erandid, on kehtivad ainult teatud tingimustel. Neid tingimusi aga kahjuks alati ei õpetata. Näiteks kehade vaba langemise seaduste õppimisel nimetatakse küll õhutakistust, kuid samal ajal ei pöörata tähelepanu suurte kiiruste korral vaba langemise kiirenduse muutumisele, mistõttu õpilased ei õpi seadustes arvestama kõiki tingimusi.

Erakordselt suur tähtsus maailmavaate kujundamisel on absoluutsete seaduste õppimisel (massi jäävuse seadus, liikumishulga jäävuse, energia jäävuse ja muundumise

Füüsika aluste elemendid				
Õppeained	nähtused	mõisted	seadused	teooriad
Keemia	soojusjuhtivus, konvektsioon; agregaatmuutused; kehade paisumine; elektrolüüs; elektrivool; elektromagnetiline induktsioon; valgustustugevus; radioaktiivsus	kaal; mass; aine; tihe- dus; rõhk; temperatuur; soojushulk; mõlekulid; energia, elektrilaeng; elektron; ping; voolu tugevus; takistus	energia jäävuse ja muundumise seadus; Cou-lombi seadus; Ohmi seadus	molekulaar-kineetiiline teooria; elek-troni teooria
Bioloogia	difusioon; kapillaar-sus; soojusnähtused; hääle võnkumised; valguse murdumine; radioaktiivsus, «mürgitud» aatomid; valgustugevus	soojushulk; töö; energia; toidu kalorsus	energia jäävuse ja muundumise seadus; valguse muundumise-seadused	
Geograafia	kehade soojenemine ja jahtumine; agregaatmuutused; kehade pöörlemine; kehade langemine; soojusjuhtivus, konvektsioon; kiirgamine	atmosfääri rõhk; jõud; mass; töö; energia; temperatuur; niiskus; kütuse kütteväärtus; elektrifikaatsioon	energia jäävuse ja muundumise seadus; valgustusseadused	
Astronoomia	pöörlev liikumine; kiirgamine; valguse murdumine, võnkumine; valgustus; spektraalanalüüs; termotuumareaktsioonid	kiirus; mass; jõud; valguse rõhk	Newtoni I, II ja III seadus; ülemaailmne gravitatsiooniseadus; valgustusseadused; valguse peegeldumis- ja murdumisseadused	

seadus). Nende hea tundmine loob eriti tugeva aluse materialistliku maailmavaate kujundamisele.

Materialistliku maailmavaate kasvatamise seisukohast on väga tähtis, et kõik loodusteaduslike õppeainete õpetajad oleksid omavahel tihedas kontaktis, et nähtuste, mõistete, seaduste ja teooriate õpetamine oleks allutatud ühele eesmärgile. Näitena vaatleksime füüsika puutepunkte teiste õppeainetega.

Füüsika kursuse läbivõtmisel on tarvis maksimaalselt ära kasutada kõik võimalused õpilaste dialektilis-materialistliku maailmavaate arendamiseks. Seoses sellega vaatleme füüsika programmi üksikute osade õpetamise võimalusi.

Kinemaatika õppimine algab ühtlaselt muutuva liikumise tundmaõppimisega, kusjuures eelnevalt tuleks korrata ühtlast liikumist, mida on õpitud 8-klassilise kooli füüsika kursuses. Siin tuleb järjekindlalt selgitada ja rõhutada lahutamatu sidet mehaanilise liikumise, ruumi ja aja vahel. Määratledes mehaanilist liikumist kui kehade ümberpaiknemist või osakeste ümberpaiknemist ruumis, tuleks tutvustada arvestuskeha mõistet. Mehaaniline liikumine võib välja näha mitmeti, olenevalt sellest, millise arvestuskeha suhtes me liikumist vaatame. Näiteks jalgrattapedaali liikumine. Jalgratturile näib, et pedaalid liiguvad mööda ringjoont, kuid vaatlejale, kes seisab maa peal, näib, et pedaalid liiguvad mööda tsükloidi. Liikumise määratlemiseks valitakse (määratakse) arvestuskeha või arvestussüsteem (koordinaatide süsteem). Toonitatakse, et liikumise pilt väljaspool arvestuskeha osutub määramatuks. Tuleb näidata katseliselt sirgjoonelist ja kõverjoonelist liikumist kaldpinnal, nurga all visatud keha liikumist, pöörlevat ja kulgevat liikumist jne. Ruumi ja aja õpetamisel tuleb lähtuda Lenini seisukohast: «Maailmas ei ole mitte midagi muud peale liikuva materia, ja liikuv materia ei saa liikuda teisiti kui ruumis ja ajas.»¹

Ruumi mõistet selgitame kehade kaugusega üksteisest, nende mõõtmete ja asetsemise korraga üksteise suhtes. Igal materiaalsel esemel — kivil, majal, mäel, Maal, Kuul, Päikesel, tähtedel jne. — on mõõtmed, dimensioonid. Iga meid ümbritsev keha asetseb teiste keskel — ühtedele ligemal, teistele kaugemal jne. Kõikidel lõpmatus ruumis aset-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 14. kd., lk. 157.

sevatel kehadel on ruumala ja nad liiguvad üksteise suhtes. Selgitades järk-järgult neid mõisteid, viiakse õpilased järeldusele, et ruum on objektiivselt reaalne liikuva materia eksisteerimise vorm.

Materiaalsed protsessid toimuvad mitte üksnes ruumi eri kohtades, vaid ühed varem, teised hiljem. Protsesside käsitlemisel tuleks näidata, et igal protsessil on oma algus, lõpp ja kestus. See kõik näitab, et kehad eksisteerivad ka ajas. Samm-sammult suuname õpilased jällegi üldistuseni, et aeg on objektiivselt reaalne liikuva materia eksisteerimise vorm.

Juhtides õpilasi üldistuseni, et liikumine on materia lahutamatu osa, kujundab õpetaja õpilastel õiget arusaamist, et maailm on materiaalne, on ühtne, kuid vormid on mitmesugused.

Jõu mõiste kujundamine ja arendamine koolifüüsikas on pikaajaline protsess. Mõningate füüsikaliste nähtuste käsitlemisel tuleks selgitada, et jõud on kehade vastastikuse mõju mõõduks, et igasuguse jõu allikas on ikka ja alati materia. Selle kinnitamiseks võib tuua järgmised näited. Mõiste *jõud* on meile tuttav juba lapsepõlvest. On teada, et kivi tõstes või vibu painutades me peame pingutama, meil tuleb ületada Maa külgetõmme kivile või takistada vibu sirgeksminemist. Tähendab, kivi ja Maa vahel on külgetõmbejõud; vibu tahab sirgeks teha elastsusjõud. Selleks et panna keha liikuma, on vaja tema suhtes rakendada jõudu ja seda suuremat, mida suurem on selle keha mass ja mida suuremat kiirendust me talle tahame anda. Et keha seisatada, on samuti vaja rakendada jõudu ja seda suuremat, mida kiiremini tahame teda peatada. Tähendab, kiirenev ja aeglustuv liikumine toimuvad alati jõu toimel. Seepärast on positiivne ja negatiivne kiirendus jõu mõju tunnuseks kehale. See dünaamika jõu avaldumine on kehade vastastikuse mõju tulemus. Õpilastele on vaja selgitada, et inertsiseadust katseliselt tõestada ei saa, sest seal on juttu ideaalsetest tingimustest. Kuid inertsiseadust tuleb vaadelda ka sellisel juhul, kui kehale mõjuvad jõud on tasakaalus.

Niisiis — jõud on kehade vastastikuse mõju mõõduks ja avaldub nii kiiruse muutuses kui ka deformatsioonis.

Inertsiseadus viitab liikumise pidevusele ja kinnitab religioosse vaate ebaõigsust esimese tõusu suhtes.

Newtoni II seadust vaatleme kui kvantitatiivset seost

vastava keha massi, jõu ja kiirenduse vahel. Massi mõistet käsitleme kui inertsia mõõtu, millest oleneb vastava keha kiirendus (mitte kui aine hulka kehas), mida kutsuvad esile jõud. Tingimata on vaja rõhutada, et mass pole ainult inertsia mõõt, vaid ka kõikide kehade gravitatsiooniomaduste mõõt.

Newtoni III seadus annab kehade vastastikuse mõju kvantitatiivse iseloomustuse, mis seisneb selles, et jõud, millega kaks keha mõjutavad teineteist, on võrdsed, kuid vastassuunalised. Oluline on käsitleda mõju ja vastumõju rakenduspunkte. Tuleb näidata, et mitte millegagi ei saa mõjuda mitte millelegi. Alati on tegemist materiaalse maailmaga. See seadus on maksev nii liikuvate kui ka paigalseisvate kehade kohta. Ta lubab väita, et jõud on alati kahe või enama keha mõju tulemus.

Siin on tähtis koht liikumishulkade jäävuse seaduse õppimisel. Liikumishulga seaduse sisuline tundmaõppimine on edaspidi aluseks energia jäävuse seaduse õppimisele. Plastilise põrke käsitlemisel on tarvis pöörata tähelepanu liikumisenergia muundumisele teisteks energialiikideks (teisteks liikumisteks). Ülemaailmse gravitatsiooni-seaduse õpetamisel tuleks rõhutada seda, et jõud, mis sunnib õuna kukkuma ja hoiab Maa liikumises ümber Päikese, on identsed. Sama on kehtiv ka kõikide teiste taevakehade liikumise seaduspärasuste kohta. See füüsika osa võimaldab laiendada mõisteid ülemaailmsetest gravitatsioonijõududest, lubab teha järelduse, et igasuguse keha ümber on raskusväli, mille kaudu punktist punkti antakse edasi vastastikune mõju. Siinkohal tehakse väga tihti jämedaid vigu, määrates gravitatsioonivälja kui ruumi, kus mõjuvad kaks keha. Gravitatsiooniväli on aga sama, mis elektriväli, magnetväli jne. ning ta on lõpmatu. Sellega avastatakse, et igale temasse viidud kehale mõjub gravitatsioonijõud. Samal ajal aga on seegi keha ise lahutamatu seotud gravitatsiooniväljaga. Keha on gravitatsioonivälja allikaks — see on lõpptulemus, milleni jõuame selle seaduse õpetamisel. See omakorda annab võimaluse teha järelduse, et seal, kus pole ainet, on tingimata väli.

Käsitledes kosmose vallutamise probleeme, tuleb rõhutada, et teaduse edaspidisest arenemisest lähtudes on kosmoselendudel suur väärtus, sest nad kontrollivad varem teadaolevate seaduspärasuste tõelisust. Tõe kriteeriumiks on alati praktika.

Töö ja energia õpetamise on eriline koht energia jäävuse ja muundumise seadusel, mis tõestab õpilastele liikumise mittehävinemist looduses. Selle seaduse õigesti mõistmine oleneb palju sellest, kui võrd hästi tuntakse töö, energia ja liikumishulga jäävuse seadust. Energia jäävuse seaduse käsitlemisel on oluline, et õpilastele selgitataks mehaanilise liikumise kahe sugust mõõtu — liikumishulka ja energiat. Esimene nendest iseloomustab mehaanilise liikumise üleandmist ühelt kehalt teisele, kui üleantud liikumiskulu jääb täielikult mehaaniliseks liikumiseks ega esine üldse mehaanilise liikumise üleminekut teiseks liikumisliigiks. Energia on universaalsem liikumise mõõt, sest see iseloomustab liikumise kvantitatiivset külge ja võimaldab mehaanilist liikumist teisteks liikumisliikideks muundada.

Energia käsitlemisel kasutavad paljud õpetajad vana määratlust — energia on keha võime teha tööd. See tuleks asendada kaasaegsema määratlusega: energia on keha liikumise mõõduks ja ta on alati olemas, kui on keha ja selle liikumine. Erinevalt energiast ei iseloomusta tööd keha ise, vaid liikumise üleandmise protsess ühelt kehalt teisele. Tööd tehakse ainult sel juhul, kui leiab aset energia vahetamise protsess. Tööd tulebki eelkõige näidata kui energia üleandmise protsessi, kuid koos sellega on see ka üleantud energia mõõduks. Seepärast mõõdame nii energiat kui ka tööd ühesugustes ühikutes. Ei saa leppida sellega, et tööd õpetatakse ikka kui jõu mõjumist teepikkusel, mis oma sisult on formalistlik ega too välja töö tegelikku sisu.

Häid võimalusi maailmavaate kasvatamisel füüsika kursuses pakub soojuse õpetamine. Siin tuleks eriti selgelt välja tuua kvalitatiivsed erinevused kahe liikumise — mehaanilise ja soojusliku liikumise vahel. See omakorda püstitab nõude erilisel analüüsida kõiki nähtusi, mis on seotud energia jäävusega ja muundumisega mehaanilistes ning soojusprotsessides.

Energia ja töö avalduvad ühe liikumisliigi üleminekul teiseks liikumisliigiks nii mehaanilistes kui ka soojuslikes nähtustes. Töö on kvantitatiivne väljendus üleantud energiast. Selline väide või juhtmõte peab punase niidina läbima kogu füüsika kursust.

Töö ja energia, samuti energia jäävuse ja muundumise seaduse õppimise lõpptulemusena peavad õpilased jõudma järeldusele, et mitmesuguste energia liikide olemasolu on

tingitud mitmekesistest materia liikumisvormidest; energia mittetekkimine ja mittekadumine näitab veel kord, et materia liikumist ei saa tekitada ega kaotada — liikumine on materia olelemise igavene vorm.

Dialektilis-materialistliku maailmavaate kasvatamisel on suur tähtsus aine agregaatolekute õpetamisel. Nende nähtuste selgitamisel tuleb silmas pidada kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseteks muutusteks ülemineku seadust. See seadus avab märkamatult kvantitatiivsete muutuste järkjärgulise kuhjumise protsessi, mis teatud momendil viib asjade kvalitatiivse muutumiseni — see on üheks peamiseks materialistliku dialektika seaduseks.

Näitena vaatleksime vee agregaatoleku muundumist. Normaalsel rõhul (760 mm Hg) on vesi vedelas faasis 0° — 100°C . Vee soojendamine (molekulaarse liikumise suurendamine) kuni 100°C ei muuda vee agregaatolekut, ta jääb ikkagi vedelaks. Edaspidine vee soojenemine ei tõsta vee temperatuuri, kuid see-eest muutub viimane auruks, s. o. tekib aine uus faas, mis erineb kvaliteedi poolest veest. 0°C juures aga muutub vesi tahkeks, kui ta selle protsessi juures saab soojust ära anda. Kui ta aga 0°C juures saab soojust juurde, siis sulab (muutub veeks). Sulamise ajal lagunevad kristallvõred, kogu töö läheb selleks, et tekiks uus kvaliteet. Siin on tähtis, et iga protsessi vaatlemisel, mis on seotud kvaliteedi muutusega, saaksid õpilased selge ettekujutuse sellest, et füüsikaliste kehade kvaliteet ei ole muutumatu suurus — ta muutub, kui muutuvad tingimused; kvantiteedi muutus teatud piirini kutsub tingimata esile kvaliteedi hüppelise muutuse.

Elektromagnetiliste lainete ja võnkumiste õppimisel on soovitatav tähelepanu pöörata sellele, et energia muundumine võnkeringis kõneleb elektrivälja ja magnetvälja materiaalsest ühtsusest. Nad on omavahel lahutamatu seotud (magnetvälja tekkimine põhjustab alati elektrivälja tekkimise ja vastupidi), moodustades elektromagnetilise välja. Elektromagnetiline väli eksisteerib jällegi ruumis ja ajas. Siin tuleks näidata, et elektromagnetilisel väljal, mis on üks materia liike, on palju ühiseid jooni ainega, kuid samal ajal ta erineb oluliselt viimasest.

Nagu aine, nii kujutab ka elektromagnetiline väli endast objektiivset reaalsust, mis eksisteerib väljaspool

meie teadvust. Nii aine kui ka elektromagnetilise välja lahutamatuks omaduseks on tema liikumine. Mõlematel on energia, mass ja impulss. Siinkohal peaks näitama elektromagnetilise välja laineliste ja kvantomaduste lahutamatu ühtsust — see omakorda tõendab materia pidevust.

Erinevalt aimest pole väljal kindlat ruumala, ei saa kindlaks määrata välja piirjooni. Ühes ja samas ruumalas saavad eksisteerida korraga mitu välja, mis on tekitatud erinevate allikate poolt.

Siinkohal oleks kasulik näidata välja ja aine vahekorda ja seda, et ka väljade puhul, nende vahekorras ainega, on maksivad massi, energia ja laengu jäävuse seadused, liikumishulga ja -momendi jäävus. See kõik viitab sellele, et aine ja väli on ühtsed ning moodustavad materiaalse maailma. Edaspidi valguse õppimisel puutume jälle kokku samade omadustega.

Need on ainult mõningad mõtted ja tähelepanekud dialektilis-materialistliku maailmavaate kasvatamisest füüsika õpetamisel.

Kommunistliku ülesehitustöö küsimuste järjekindel valgustamine.

Füüsika õpetajal on suured võimalused tutvustada õpilastele NLKP XXII kongressil vastuvõetud partei programmi. Partei kongresside materjalide õpetamisel tuleks lähtuda järgmistest asjaoludest:

1) need materjalid peavad olema orgaaniliselt seotud õpetatava teemaga;

2) kongressidel püstitatud konkreetseid ülesandeid tuleb kinnistada tunnis käsitletava faktilise materjaliga;

3) toodavad näitarvud peavad olema veenvad ja näitlikud.

Kongresside materjale on kõige otstarbekam anda pärast seda, kui on läbi võetud tunni teema ja vastava küsimuse tähtsus tehnika seisukohast. Edukalt võib neid materjale kasutada ka ühe või teise teemaga seotud probleemi arutamiseks. Probleemaatiline situatsioon on vajalik selleks, et äratada õpilastes huvi tingimata küsimusele vastust saada. Ühelt poolt tekib õpilasel huvi saada teatud küsimusele vastus, kuid teiselt poolt pole tal veel nii palju teadmisi, et ta suudaks seda lahendada. Probleemide sead-

mine ei nõua suurt ajakulu ning on seega üheks teeks või võimaluseks aktiveerida klassi.

Järgnevalt vaatame, kuidas füüsika õppimisel võiks tutvustada partei programmi materjale:

Füüsika kursuse sisu	Programmi materjalid
1. Sissejuhatus	Teaduse ja tehnika progressi edasised perspektiivid määratakse praegusel perioodil ennekõike loodusteaduste juhtivate harude saavutustega. Matemaatika, füüsika, keemia ja bioloogia kõrge arenemistase on tehniliste, meditsiiniliste ja põllumajandusteaduste ning teiste teadusharude tõusu ja efektiivsuse vajalik tingimus (lk. 116).
2. Mehaaniline liikumine	Transpordi alal on tähtsamateks ülesanneteks: märksa suurendada liikumiskiirust raudteel, mere- ja jõeteele; arendada kooskõlastatult kõiki transpordiliike kui ühtse transpordivõrgu koostisosa (lk. 67).
3. Newtoni seadused	Kiiresti arendatakse edasi uusimat reaktiivtehnikat, eelkõige õhutranspordi alal ning samuti kosmose vallutamisel (lk. 67).
4. Tahkete kehade omadused	Eriti kiiresti areneb kergete, värviliste ja haruldaste metallide tootmine, tunduvalt suureneb alumiiniumitoodang ja selle kasutamine elektrifitseerimise alal, masinaehituses, ehitustegevuses ja koduses majapidamises.
5. Kõverjooline liikumine. Ringliikumine	Kiiresti arendatakse sellise konstruktsiooniga masinate tootmist, millel on head tehnilised omadused, väiksem tooraine- ja energiakulu ning suurem tootlikkus (lk. 66).
6. Ülemaailmne gravitatsiooni-seadus	Suuri võimalusi uute loodusnähtuste ja -seaduste avastamiseks, planeetide ja Päikese uurimiseks löid Maa tehiskaaslased ja kosmoseraketid, mis on võimaldanud inimesel tungida kosmosesse (lk. 117).
7. Kütuse kütteväärtus	Sõe-, gaasi- ja naftatoodang peab täielikult rahuldama kõik rahvamajanduse vajadused. Ulatuslikult võetakse kasutusele mineraalkütuse tootmise kõige progressiivsemad ja ökonoomsemad meetodid (lk. 65).

Füüsika kursuse sisu	Programmi materjalid
8. Võnkumised ja lained. Elektro-magnetilised võnkumised ja lained	Edasi arenevad kõiki sidevahendid (post, raadio, televisioon, telefon ja telegraaf). Kõik meie maa piirkonnad saavad head ja stabiilsed sidevahendid ning kattuvad omavahel seotud televisioonijaamade võrguga (lk. 67).
9. Plastmassid ja nende füüsikalised omadused	Metalli, puitu ja muid materjale hakkavad järjest rohkem asendama ökonoomsed, praktilised ja kerged sünteetilised materjalid (lk. 65).
10. Elektrienergia tootmine ja kasutamine	Elektrifitseerimine, mis on kommunistliku ühiskonna majanduse rajamise peateljeks, etendab juhtivat osa kõigi rahvamajandusharude arendamises, kogu tänapäeva tehnilises progressis. Sellepärast on tarvis tagada elektrienergia tootmise kõige kiirem kasv.
11. Vedelike voolamine	Kasvab torujuhtmetranspordi osatähtsus. Ühtne sügavveesüsteem ühendab põhilised NSV Liidu Euroopa-osa siseveed (lk. 67).
12. Aero-dünaamika	Õhustransport muutub massiliseks reisijateveo vahendiks ja hõlmab kõik meie maa piirkonnad (lk. 67)
13. Elektrivool elektrolüütides	Mehaanilist töötlemist täiendavad ja vajaduse korral asendavad keemilised meetodid, elektrienergia tehnoloogiline kasutamine, elektrokeemia jne. (lk. 69).
14. Elektrivool vaakuumis	Üha tähtsamale kohale tootmistehnoloogias asuvad raadioelektronika, pooljuhid ja ultraheli.
15. Pooljuhtide elektrilised omadused ja nende kasutamine	Ulatuslikult rakendatakse tööstuse, ehitustööstuse ja transpordi tootmisprotsessides, teaduslikus uurimistöös, plaani- ning projekteerimis- ja konstrueerimiskalkulatsioonides, arvutuse ja juhtimise sfääris küberneetikat, elektronarvutus- ja juhtimismasinaid (lk. 66).
16. Termovool	Uute energiaallikate avastamine, selliste meetodite avastamine, mille abil saab soojus-, tuuma-, päikese- ja keemilist energiat otseselt muundada elektrienergiaks, ning termotuuma reaktsioonide juhtimise probleemi lahendamine (lk. 116).

Füüsika kursuse sisu	Programmi materjalid
17. Aatomi ehitus. Aatomienergia ja selle rahuotstarbeline kasutamine	Sedamööda, kuidas aatomienergia tootmine odavamaks muutub, areneb aatomielektrijaamade ehitamine, eriti neis piirkondades, kus pole küllaldaselt muid energiaallikaid ning laieneb aatomienergia rahuotstarbeline rakendamine rahvamajanduses, meditsiini alal, teaduses (lk. 65).

Partei programmis toodud lakoonilised väljendid tuleb muuta õpilastele tõeliseks elamuseks. See oleneb aga eelkõige õpetajast, tema soovist ja meisterlikkusest.

Mehaanilise liikumise käsitlemisel olen rõhutanud seda, et kiiruste suurenemine raudteel on võimalik tänu sellele, et raudteetranspordis asendatakse auruvedurid diisel- ja elektriveduritega. Olen toonud näiteid selle kohta, et Kolonna tehase vedurid arendavad kiirust kuni 180 km/h, et veealuste tiibadega laevadel saavutatakse kiirused kuni 140 km/h jne. jne. Selliseid andmeid on väga otstarbekas kasutada nii ülesannete koostamisel kui ka uue materjali esitamisel.

Näitena olgu toodud ühtlase sirgjoonelise liikumise teepikkuse valemi tuletamine. Algul vesteldakse sellest, kuidas teadus ja tehnika võitlevad liikumiskiiruste suurendamise eest ja miks seda on tarvis. Selgitatakse, kes õpilastest on lugenud uutest laevadest, veduritest, lennukitest ning autodest jne.

Sellisele vestlusele võib järgneda ühe konkreetse näite analüüs. Võtaksime veealuste tiibadega laeva liikumise merel. Toodud tabelist on näha, et laeva poolt läbitud tee pikkus on võrdeliselt seotud selle tee läbimiseks kulutatud ajaga. Kirjutame selle seose matemaatiliselt üles:

S	t
km	tund
14	0,1
28	0,2
42	0,3
56	0,4
70	0,5

$$S \sim t$$

S — laeva poolt läbitud teepikkus;
 t — selle teepikkuse läbimiseks kulutatud aeg.

Võrdelisest seosest läheme üle võrdsusele

$$S = k \cdot t$$

k — võrdetegur.

Järgnevalt selgitame, mida näitab võrdetegur ja millest oleneb tema väärtus. Selleks avaldame

$$k = \frac{S}{t}$$

ja näeme, et ta näitab laeva poolt läbitud teepikkust ajaühikus. Nimetame selle võrdeteguri kiiruseks ja tähistame v -ga. Edasi määrame tema väärtuse antud juhul:

$$v = \frac{14}{0,1} = 140 \left(\frac{\text{km}}{\text{h}} \right)$$

$$v = \frac{28}{0,2} = 140 \left(\frac{\text{km}}{\text{h}} \right) \text{ jne.}$$

Anname ühtlase liikumise mõiste, ühikute mõisted ning nendevahelised seosed. Lõpuks võime tabeli kujul tuua terve rea näiteid vedurite, rongide, lennukite jne. kiiruste kohta.

Partei programmis toodud materjale saab kasutada ka tunni probleemi püstitamisel. Tooksin selle kohta ühe konkreetse näite. Tund, kus käsitleti kütuse kütteväärtust, algas sellega, et õpetaja luges ette kütuse tootmise plaanid, illustreeris seda tabeliga ning küsis õpilastelt, miks suureneb gaasitootmine palju kordi rohkem kui nafta ja kivisöe tootmine?

Vastuseid oli palju ja väga huvitavaid. Õpetaja tegi kokkuvõtte ja läks siis üle kütuse kütteväärtuse käsitlemisele.

Väga palju annab õpilastele võrdluste toomine, andmete sidumine looduse ja ümbritseva eluga. Näitena olgu toodud teema «Töö ja võimsus». Andes õpilastele tulevikus ettenähtud elektrienergia tootmise arvuks näiteks 2700–3000 miljardit kWh, võiks seda elustada järgmiste näidetega: 1) kaasajal saab 1 kWh elektrienergiaga toota 10 m kangast; 2) kui kasutada $\frac{1}{1000}$ toodetavast elektrienergiast riide tootmiseks, siis saaksime nii pika kanga, et võiksime selle 7500 korda tõmmata ümber Maa või 78 korda katta Kuu ja Maa vahelise kauguse; 3) 1 tonni piima tootmiseks on vaja 5 kWh, 1 tonni villa tootmiseks 15 kWh, 1 tonni vilja tootmiseks 80 kWh; 4) ühe sea kasvatamiseks aastas on vaja 95 kWh, lehma kasvatamiseks 600 kWh jne. jne.

Häid tulemusi annab ka meie riigi ja eesrindlike kapitalistlike maade tulemuste võrdlemine. Näiteks teema «NSV Liidu elektrifitseerimine» puhul olen õpilastele näidanud, kuidas viiakse ellu leninlikku elektrifitseerimise plaani, avanud Lenini ütluse «Kommunism on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine» sisu. Seejuures vanemates klassides olen kasutanud õppetabelit:

Aasta	Elektrienergia tootmine (miljardit kWh)	Elektrijaamade koguvõimsus (milj. kW)
1932	13,54	4,68
1940	48,31	11,19
1950	91,31	19,61
1960	292,3	66,7
1970	830—850	200

Nooremates klassides võib selle tabeli põhjal joonistada diagrammi, mis on neile palju näitlikum.

Füüsika õpetamisel tuleb täie selgusega välja tuua füüsika kui teaduse side tehnikaga. Tehnika täiustamisel rakendatakse füüsika, keemia ja paljude teiste teadusharude saavutusi. Ent samaaegselt toimub vastupidine protsess — tehnika arenemine annab teadusele üha täiuslikumaid seadmeid ja aparate, mida teadus saab ära kasutada uuteks avastusteks.

Füüsika programmis on väga palju tehnikaalaseid küsimusi, mis kasvavad orgaaniliselt välja ühest või teisest temast. Tehnikaalaste küsimuste valgustamine programmikohaste temade piires ei ole aga jaotunud ühtlaselt:

Nimetus	Tundide arv IX ja X klassis	%
1. Elektrifitseerimine	108	30
2. Energeetika	51	14
3. Aparaadiehitus	44	12,4
4. Masinaehitus	22	6,2
5. Side	16	4,5
6. Automaatika ja telemehaanika	12	3
7. Transport	9	2,5
8. Ehitus	7	2
9. Põllumajandus	5	1,3

Nagu näha, on programmis elektriifitseerimise ja energeetika küsimusi tunduvalt rohkem kui põllumajandust ja ehitust puudutavaid küsimusi. See on tingitud sellest, et kõik teised tehnikaharud on tihedalt seotud põllumajanduse ja ehitusega. Põllumajandust käsitletakse peamiselt ülesannete lahendamisel. Asjaolu, et tehnikat ja teadust ei tutvustata ühtlaselt, kohustab füüsika õpetajat rohkem tähelepanu pühendama nendele tehnika ja teaduse saavutustele, mida programm riivab ainult põgusalt. Ühe või teise tehnikaharu osatähtsus füüsika programmis oleneb palju ka sellest, milline tootmisõpetuse eriala on koolil ja õpilastel. Kui on tegemist ehituse erialaga, siis arusaadavalt tuleb anda esikoht ehitusalastele teadmistele.

Tehnika käsitlemine esitab füüsika õpetajale järgmised meetodilised nõuded:

1) teema juurde asudes alustada näidetega tehnika vallast või mingi probleemiga, et näidata füüsika osa üldises tehnika arenemises ja kommunistlikus ülesehitustöös. Õpilased õppigu detailselt tundma nähtuste, seaduste ja teooriate füüsikalisi aluseid, seaduspärasusi ja seoseid. See õpetab aru saama mehhanismi või masina töötamise printsiipidest. Niisugust lähenemismeetodit on kohati arvestatud ka programmis. Teemade puhul, mida tuleks täiendada, võiks tuua palju näiteid: pärast rõhu ja Pascali seaduse õppimist tutvustada hüdraulilise pressi töötamise põhimõtet, ühendatud anumate ja lüüside ehituse ning töö põhimõtet; pärast Archimedese seaduse õppimist arutada ujumise ja uppumise, hukkunud laevade ülestõstmise tingimusi, allveelaevade ehitust, õhusõitu jm.;

2) tehnikaalaste küsimuste käsitlemine füüsika tunnis piirdugu määravate füüsikaliste printsiipide käsitlemisega. On teada, et iga masina ja mehhanismi tundmaõppimisel, eriti aga projekteerimisel ja konstrueerimisel epiisa ainuüksi tema töö printsiipide tundmisest, vaid tuleb puudutada veel mitmete teistegi teadusharude aluseid. Näiteks lihtmehhanismide korral õpitakse kangki, pööra, kaldpinda jne. Kõigi nende mehhanismide töötamise aluseks on mehaanika kuldreegel, mõju ja vastumõju seadus ning hõõrdumise seadused. Niisiis on mehhanismide projekteerimisel tarvis arvestada veel materjali, selle tugevust jpm.;

3) näitlike vahendite abil demonstreerida, kuidas üks või teine mehhanism põhineb füüsikalisel seadusel, seosel

või printsiibil. Tutvustades tehnikas kasutatavate masinate, seadmete ja mehhanismide töötamise füüsikalisi aluseid, on vähe, kui õpilased mõistavad ainult antud materjali sisu. Efektivsem on lihtsustatud masinate ja mudelite töötamise demonstreerimine, filmide vaatlemine ning töö masinatega;

4) õpetada nägema mehhanismide ja masinate töös ning ehituses ühiseid ja erinevaid jooni. See aitab laiendada õpilaste silmaringi ja arendada loogilist mõtlemist. Väga häid tulemusi on andnud spetsiaalsete kaartide koostamine, kuhu märgitakse füüsikaline nähtus, selle kasulikud ja kahjulikud tagajärjed ning nende kasutamine tehnikas. Näiteks:

Hõõrdumine	
kasulik	kahjulik
1. Põlliited, kiilliited 2. Rihm- ja friktsioonajam 3. Masinate liikumine 4. Detailide transport transportööridel Jne.	1. Detailide kulumine 2. Võimsuse vähenemine Jne.

Neid kaarte saab hiljem kasutada praktikumides, kus õpilastel tuleb konkreetseid näiteid tuua, kuidas kasutatakse üht või teist nähtust tehnikas;

5) tutvustada õpitud masinate, mehhanismide jm. kasutamist igapäevases elus. Näitena tooksime kiilu: kiilu põhimõtet kasutatakse noas, kirves, äkkes, sahas, lõiketeras jne.; või soojusjõumasinaid autos, traktoris, iseliikuvas kombainis, buldooseris, ekskavaatoris, lennukis, laevas jne. Selliste näidete otsimine võib jääda õpilastele koduseks ülesandeks.

Tehnikaalaste küsimuste valgustamisel on suureks abiks ajakirjad «Tehnika ja tootmine», «Знание — сила», «Техника молодежи», «Радио», «Наука и жизнь», «Наука и техника». Palju häid andmeid pakub A. Jenohhovitši käsiraamat «Физика, техника, производство» (Гос. учебно-педагогическое изд. Министерства просвещения РСФСР, Москва, 1962).

Kosmose uurimine nõukogude teadlaste, tehnikute ja inseneride poolt on üheks emotsionaalsemaks vahendiks uhkustunde kasvatamisel meie kodumaa üle. Ei leidu vist inimest, keda ei huvitaks need probleemid. See esitab õpetajale kahesugused nõudmised: plaanipäraselt tutvustada probleeme, mis teadus on juba lahendanud; pidevalt reageerida igale uuele saavutusele.

Kosmose uurimisega tuleks tutvustada õpilasi näiteks siis, kui me räägime Tsiolkovski töödest, samuti lennunduse arengu käsitlemisel, meteoroloogiliste rakettide tundmaõppimisel jne. Rõhk tuleks asetada sellele, kuidas näidata meie teaduse ja tehnika üleolekut, võrreldes kapitalistlike riikide teaduse ja tehnikaga.

Näitena võiksimme tuua esimesed Maa kunstlikud kaaslased:

Jrk. nr.	Nimetus	Väljasaatmise kuupäev	Kaal kG
1.	«Sputnik» I (NSVL)	4. X 1957	83,6
2.	«Sputnik» II (NSVL)	3. XI 1957	4000
3.	«Uuriija» I (USA)	31. I 1958	14
4.	«Avangard» I (USA)	17. III 1958	1,47
5.	«Uuriija» III (USA)	26. III 1958	14,1
6.	«Sputnik» III (NSVL)	15. V 1958	1327
7.	«Uuriija» IV (USA)	26. VII 1958	17,3
8.	«Atlas» (USA)	19. XII 1958	3915
9.	«Sputnik» (NSVL)	4. II 1961	6483

Toodud tabel ei ole täielik, kuid tabel peaks kuuluma igasse füüsikakabinetti. Analoogiline tabel tuleks koostada ka inimeste lendude kohta kosmosesse ja raskete sputnik-laevade viimise kohta orbiidile. Neid tabeleid tuleks järjekindlalt täiendada. Juba tabelite valmistamine üksi on õpilastele huvitav.

Materjalide kogumine pakub ühelt poolt palju võimalusi ülesannete sepitsemiseks, teiselt poolt sunnib õpilasi uurima, juurdlema, lugema. Ühes koolis kuulutati kosmonautika päevaks välja rühmadevaheline võistlus parimale kosmose vallutamise päevikule. Päevik pidi koosnema neljast osast:

- 1) Maa kunstlike kaaslaste väljasaatmine;
- 2) raskete Maa kaaslaste väljasaatmine;
- 3) inimese tungimine kosmosesse;
- 4) Kuu uurimine kosmoselaevade abil.

Hiljem pandi päevikud välja õpilaste teaduslikul konverentsil korraldatud näitusel.

Võrdlevalt tuleks valgustada ka kapitalistlike riikide saavutusi kosmose vallutamisel.

Inglismaa. 1961. a. saadeti Ameerika abiga välja esimene Maa tehiskaaslane «Ariel 1». 1963. a. lennutati iseisvalt üles Maa tehiskaaslane «Ariel 2» (kaal 150 naela). Järgmine Maa tehiskaaslane kavatsetakse välja saata 1966. aastal.

Kanada. 1962. aastal läkitati orbiidile Maa tehiskaaslane «Aluett». Sellel on paindlik antenn pikkusega 45 m. Teadlaste arvates püsib see orbiidil üle 200 aasta.

Prantsusmaa. 1963. a. novembris lendas orbiidile rakett «Veronika», mille pardal oli kass Felix. 1964. aastal saadeti välja 36 raketti teaduslike uuringute otstarbel. Esimene Maa tehiskaaslane saadeti välja 1965. aastal.

Jaapan. Teadlaste arvates viiakse esimene Maa tehiskaaslane orbiidile alles 1967. aastal.

Rootsi saadab üles rakette atmosfääri uurimiseks.

Araabia Ühinenud Vabariik on esimene maa Araabia riikide hulgas, kellel on meteoroloogilisi rakette. Edukalt katsetatakse mitmeastmelisi rakette.

Itaalia sputniku «San-Maroko» kapsli viimine orbiidile tähistas selle riigi kosmoseuurimise algust. See on esimeseks sammuks kavatsetava raske, teadusliku aparaa-diga varustatud tehiskaaslase orbiidile viimisel.

KODUMAA SPORTLASTE SAAVUTUSTE TUTVUSTAMINE

Kodumaa sportlaste saavutuste tutvustamine on võimalik peamiselt ülesannete lahendamise kaudu, aga ka mõningate ainelõikude käsitlemisel. Vaatleksime füüsika programmi võimalusi sellest aspektist.

Võimalused on seda avaramad, mida enam andmeid on õpetaja käsutuses. Ülesannete koostamisel võiks ära kasutada ka kooli parimate sportlaste tulemusi.

Füüsika osa	Spordiala
1	2
1. Ühtlane liikumine	Jooksud, jalgrattasõit, sõudmine, autosõit, lennukiirused, ratsutamine jne.
2. Ühtlaselt kiirenev liikumine	Jooksude stardid, jalgrattasõit, auto- ja motosport, lennukiirused jne.
3. Newtoni II seadus	Hüpped, suusatamine ja uisutamine, paadisõit, ujumine jne.
4. Horisondiga kaldu visatud keha liikumine	Kettaheide, odavise, kuulitõuge, kaugushüpe jne.
5. Keha pöörlemine	Auto- ja motosport, jalgrattasport, lennuspord jne.
6. Omainduktsioon	Orienteerumissport, jaht «rebas-tele»

PRIORITEEDIST

Prioriteedi küsimuste valgustamisel füüsika tunnis ei tohi unustada, et teadusel on klassiiseloome. Teadlasel, kes töötab imperialistidele ja kelle peamiseks eesmärgiks on raha, kes ei tunne huvi selle vastu, kus kasutatakse tema saavutusi ja avastusi, ei saa progressiivse inimese silmis olla autoriteeti. Tuleb julgelt paljastada selliste teadlaste reaktioonilist palet. Kapitalistliku ühiskonna ekspluataatorlikud klassid, kelle valduses on tootmisvahendid, püüavad loomulikult ülistada just neid teadlasi, kes võimaldavad neil rohkem kasumit saada, kes abistavad neid tööliste ekspluateerimisel.

Samuti ei saa me mingi avastuse puhul rääkida ainult ühest teadlasest — iga suurema teadusliku avastuse taga seisab palju teadlasi, kes ühel või teisel viisil on eesmärgi saavutamisele kaasa aidanud.

Füüsika õppimisel tutvuvad õpilased meie kodumaa teadlaste elu ja tegevusega, eelkõige selliste nimedega nagu Lomonossov, Petrov, Lenz, Jacobi, Popov, Lebedev,

Stoletov, Lodõgin, Jablotškov, Polzunov, Žukovski, Tsiolkovski, Vavilov, Roždestvenski jt. Meie kodumaa teadlastele kuulub paljudes teaduse ja tehnika harudes vaieldamatu prioriteet, mille kohta õpetaja saab tuua mis tahes näiteid erialasest kirjandusest. Seoses sellega tuleks viidata meie teadlaste ja tehnikute teenetele teaduse ja tehnika vallas maailma mastaabis.

Igal juhul tuleb aga jälgida seda, et füüsika kursust ei koormataks üle teisejärgulise materjaliga.

Hästi tutvustaks meie teadlasi väike teemakohane näitus nende fotodest ja elulugudest, kas siis füüsikakabinetis või jalutusruumi seintel. Sellise näituse ettevalmistamisest võivad võtta osa õpilased. Kooli fotoring valmistab teadlaste fotod, üksikutele õpilastele tehakse ülesandeks tutvuda selle või teise teadlase elu ning tööga ja teha sellest lühike kokkuvõte. Nii foto kui tekst raamitakse, ning kooli füüsikakabinet täieneb väärtusliku abimaterjaliga. Fotosid vahetatakse sedamööda, kuidas õpilased aines edasi jõuavad. Toogem näiteid, milliseid teadlasi tutvustati lähemalt meie koolis:

Programmi osa	Teadlased
1. Mehaanika	Lomonossov, Galilei, Newton, Tsiolkovski, Watt, Einstein
2. Mehaanilised võnkumised	Huygens, Hertz
3. Molekulaarfüüsika ja soojus	Žukovski, Možaiski, Brown, Stern, Rihman, Joule, Archimedes, Avenarius, Nadeždin, Kapitsa, Lebedev, Maxwell, Mendelejev
4. Elekter — alalisvool	Gilbert, Coulomb, Ampère, Volta, Ohm, Lenz, Faraday, Jacobi, Jablotškov, Joffe, Petrov, Slavjanov
5. Elekter — vahelduvvool	Ussagin, Dolivo-Dobrovolski, Popov, Maxwell, Hertz, Bontš-Brujevitš, Krõlov, Papaleksi
6. Optika	Röntgen, Stoletov, Lebedev, Kirchhoff
7. Aatomi ehitus. Aatomienergia	Pierre ja Marie Curie, Rutherford, Ivanenko, Kurtšatov
8. Kosmose vallutamine	Kosmonaudid

Füüsika kursuse ühendamine tootmisõpetusega teenib peamiselt järgmisi eesmärke:

1) kasvatada õpilastes tööarmastust nende vahetu osavõtuga tootmisprotsessist;

2) valmistada õpilasi ette tööks tootmises, andes neile vajalikud teoreetilised eelteadmised ja praktilised kogemused;

3) rakendada õpilaste praktilisi teadmisi füüsika õpetamisel.

Mõni sõna sellest, millised on võimalused füüsika õpetamise seostamiseks tootmisõpetusega.

1. Füüsika õpetamisega antakse õpilastele teoreetilised alused, mis on baasiks tehnilistele ja tootmisõpetuse ainetele.

2. Õpetatakse seaduspärasusi, mis on aluseks tehniliste seadmete ehitusele ja töötamise põhimõttele.

3. Füüsika tunnis tehtavate praktiliste töödega omandavad õpilased vaatlemisoskuse.

4. Uue aine esitamisel, õpitu kinnistamisel, küsitlemisel ja kontrolltööde tegemisel lahendatakse probleeme, mis on tihedalt seotud tänapäeva tehnikaga ja õpilaste tootmistööga, kasutatakse tootmise õpetamisel saadud teadmisi.

5. Füüsika ülesannete lahendamisel kasutatakse reaalseid teaduse ja tehnika andmeid, samuti tootmisega otsest ühenduses olevaid materjale, tuues välja nende füüsikalise sisu.

6. Õpilastele antakse individuaalseid ning grupilisi ettevalmistava ja kinnistava sisuga vaatlusülesandeid. Vaatlusi teevad õpilased vahetult ettevõtetes, kus nad töötavad.

7. Korraldatakse tootmisekskursioone, kus pööratakse tähelepanu nähtuste füüsikalisele sisule.

Muidugi ei tähenda see, et rohkem võimalusi ei ole. Kahtlemata on ja neid tuleb kasutada. Kuid kõikide nende võimaluste juures on siiski tähtsaim füüsikaline sisu.

Eespool mainitu selgitamiseks tooksin konkreetse näite, kuidas õpetada õpilastele kinemaatikat.

Plaan võiks olla järgmine:

Liikumine kui materia pöhiomadus	1 tund
Punktmass. Taustsüsteem	1 „
Mitteühtlane liikumine	1 „
Keskmine kiirus	1 „
Kiirus antud hetkel	1 „
Kiirendus	1 „
Ühtlaselt muutuv liikumine	1 „
Ühtlaselt muutuva liikumise kiirus	1 „
Ühtlaselt muutuva liikumise teepikkus	1 „
Ülesannete lahendamine	1 „
Ühtlaselt kiireneva liikumise kiiruse graafik	1 „
Ühtlaselt kiireneva liikumise teepikkuse graafik	1 „
Kehade vaba langemine. Galilei seadused	1 „
Vabalangemise kiirendus	1 „
Ülesannete lahendamine	1 „
Laboratoorne töö	1 „
Kontrolltöö	1 „

Kokku: 16 tundi

Pärast esimest tundi antakse õpilastele grupiti praktilised vaatlusülesanded. On ju loomulik, et esimesel päeval tutvustatakse õpilasi ettevõttega, kus nad hakkavad praktilikal käima, ja tööpinkidega, millel nad tööle hakkavad. Juba esimesest tunnist peale on tarvis rõhutada, kui oluline on füüsika tundmine.

Vaatlusele tuleksid järgmised küsimused:

1. Milliste treipingi osade suhtes liigub või seisab treitera?
2. Milliste puurpingi osade suhtes liigub või seisab puur?
3. Milliste freespingi osade suhtes liigub või seisab freestera?
4. Millistest liikumisliikidest võtab osa puur?
5. Millised treipingi, puurpingi, freespingi jne. osad võtavad osa kulgevatest, pöörlevatest ja võnkuvatest liikumistest?
6. Missugune on autoratta ühe punkti trajektoor auto suhtes?
7. Missugune on autoratta ühe punkti trajektoor maapinna suhtes?

(Tavaliselt see küsimus üllatab õpilasi; neile saab selgeks, kui oluline on tunda taustsüsteemi.)

Raskemate vaatluste puhul tuleb tehase ekskursiooni-juhiga eelnevalt läbi rääkida, et ta samuti rõhutaks füüsikaalaste teadmiste vajalikkust sellel erialal.

Järgmises tunnis üldistatakse vaatluse tulemusi ning uue teema läbivõtmisel (mitteühtlane liikumine ja keskmine kiirus) antakse klassis ja kodus selliseid ülesandeid, mis iseloomustavad vastava tehase profiili. Toon näite autobusside kohta. Siin võiks lahendada selliseid ülesandeid.

1. Varem kulutas liinibuss teatud vahemaa (Tallinn—Leningrad; Tallinn—Tartu jne.) läbimiseks niipalju aega, praegu aga niipalju. Kui palju on kasvanud selle autobussi keskmine liikumiskiirus?

2. Varem jõuti vahetuse jooksul treida niimitu jooksvat meetrit, nüüd aga niipalju. Kui suur oli varem treimise kiirus ja kui suur on see praegu?

Sellised ülesanded sunnivad õpilast järele mõtlema, miks toimub tehnikas võitlus kiiruse pärast, ja näitavad ühtlasi tehase tööviljakuse kasvu.

Klassis võib õpilastel lasta joonestada keskmiste kiiruste tabeli, kuhu nad ülesannete lahendamisel märgivad andmeid kiiruse kohta. Kolmandas tunnis üldistab õpetaja neid andmeid, täiendab tabelit kaasaegsete masinate keskmiste kiiruste andmetega ning näitab võitlust kiiruse eest.

Liikuv keha	Keskmine kiirus
Sõiduauto «Moskvitš-401» asfalteeritud teel	
Sõiduauto «Moskvitš-401» maastikul	
Jne.	

Kolmandas tunnis õpitakse uue ainena hetkelist kiirust. Koduseks ülesandeks antakse koostada tabeli põhjal kolmeli ülesannet ning need lahendada.

Neljanda tunni teemaks on ühtlaselt kiirenev liikumine. Siinkohal on otstarbekas teha frontaalne eksperiment.

Praktilisteks ülesanneteks võivad jällegi olla kas individuaal- või grupiülesanded.

Missugused pingi osad liiguvad ühtlaselt? Missugused mitteühtlaselt? Missugused ühtlaselt kiirenevalt?

Missugune on tõstuki (skipi) liikumine?

Kuidas liigub lift?

Milline liikumine on bensiinijoa liikumine bensiinipumbas?

Kõikidele nendele küsimustele saavad õpilased vastused tootmisbaasis.

Järgmiseks teemaks võtame kiirenduse. Siin tuleks peaarõhk panna keskmise kiiruse käsitlemisele. Mõiste seostamisel tootmisõpetusega võib lahendada sedalaadi ülesandeid, nagu:

1. Võidusõiduauto «Estonia» saavutab 10 sekundiga kiiruse 162 km/h. Kui suur on auto liikumise kiirendus?

2. Auto GAZ-12 võib liikuda maksimaalse kiirendusega 2 m/s. Mitme sekundi jooksul saavutab ta oma nominaalkiiruse 60 km/h?

Lahendatud ülesannete põhjal koostatakse kiirenduste tabel, kuhu märgitakse mitmesuguseid kiirendusi.

Koduseks ülesandeks jääb tabeli põhjal kolme-nelja ülesande koostamine ja lahendamine.

Ühtlaselt kiireneva liikumise kiiruse graafiku õpetamisel on soovitatav korraldada tootmistöö ajal 15—30-minutilise ekskursioon autobussijaama dispetšeripunkti ja tutvustada liinibusside liikumise graafikuid, et õpilased mõistaksid graafiku vajalikkust. Edasi tuleb tingimata graafikut analüüsida. Näidata, et sellelt on võimalik leida kiirust, kui on teada aeg. Võime leida ka aja, kui on teada lõppkiirus, läbitud tee pikkuse ja kiirenduse ning otsustada, milline on liikumine.

Praktilisteks ülesanneteks olgu tõstuki kiiruse graafiku koostamine ja analüüsimine, sest sellel graafikul on näidatud ühtlaselt kiirenev liikumine, ühtlane ja ühtlaselt aeglustuv liikumine. Väga heaks ülesandeks on kiiruse graafiku koostamine ning selle põhjal oma tootmisbaasis analoogiliste liikumiste leidmine.

Nii õpetame õpilasi nägema füüsikalisi seaduspärasusi ümbristavas elus. Samal ajal hakkavad nad taipama, kui võrd oluline on tunda füüsikat, sest seda läheb tarvis töö juures. Selliselt tuleb õpilasi õpetada mitte ainult kooli teises astmes, vaid ka esimeses astmes.

Arendame julgemalt õpilaste loogilist mõtlemist ja algatusvõimet, andes neile eksperimentaalseid ülesandeid. Näiteks:

1. Kuidas mõjub treipingi, freespingi ja puurpingi käi-

vitamisel kiirendusele liugelaagrite vahetamine kuullaagrite vastu?

Ülesande lahendamine ei nõua laagri vahetamist, vaid tähelepanelikult pinkidel ühiste sõlmede juures laagrite vaatlemist. Tehases on nii ühtesid kui teisi laagreid.

2. Milline heliline vahe on terava ja nūri treiteraga treimisel?

Füüsika ja tootmisõpetuse seostamisel tuleb silmas pidada, et õpetus peab eelnema tootmispraktikale. Muidugi ei taha ma väita, et pole õige õppida ühe või teise mehhanismi või masina ehitust, kui ei tunta veel tema töö printsiipe. Seda võib teha, kuid see juhib tähelepanu asja füüsiliselt sisult kõrvale.

FÜÜSIKAALASE KLASSIVÄLISE TÖÖ VORMIDEST

Füüsika õpetaja kui kasvataja tegevus ei saa piirduda ainult tundide andmisega. Oleks andestamatu jätta kasutamata meie üldiselt tehnikahuvilise noorsoo kavatamise avaraid võimalusi. Hea õpetaja ei rahuldu teaduse aluste selgeksõpetamisega, tema kohus on kasvatada loovaid inimesi, kes armastavad ühiskondlikku tegevust, kes tahavad anda oma parima ühiskonna heaks.

Füüsikaalane klassiväline töö on tervikliku õppe- ja kasvatustöö protsessi lahutamatuks osaks. Seejuures on klassivälisel tööl omad iseärasused: klassivälisel tööl puudub ühtne tegevusprogramm; igale õpilasele tuleb anda jõukohane ülesanne; klassiväline töö on vabatahtlik ja ühendab ühesuguse huvialaga õpilasi; klassivälises töös kujuneb kõige aktiivsemalt välja omaalgatus.

Koolides on kõige levinumaks klassivälise töö vormiks füüsika ring. Olenevalt vanusest on soovitatav organiseerida tehnikute ring 8-klassilise kooli õpilastele ja füüsika ring keskkooli õpilastele.

Muude klassivälise töö vormidena tuleksid kõne alla

- 1) õpilaste referaadid ühe või teise probleemi, seaduse, teooria aluste kohta;
- 2) kinode, näituste jm. ühiskülastused ning arutelud;
- 3) kirjavahetus teiste koolide õpilastega, albumite vahetamine jne.;
- 4) õpilaste teaduslikud konverentsid (tehnikapäevadel);

- 5) ülekoollised viktoriinid;
- 6) ülekoollised füüsika- ja tehnikaalased olümpiaadid;
- 7) filmifestivalid, fotonäitused;
- 8) kohtumised teadlastega, tootmistöö eesrindlastega jt.;
- 9) iseseisev kirjanduse lugemine;
- 10) teaduslik-tehnilised ekskursioonid vennasvabariiki-desse;
- 11) tehniline omalooming ja selle kasutamine kooli materiaalse baasi tugevdamiseks.

Loetletud võimalused teenivad kahte eesmärki: süvendada õpilaste teadmisi ja kasvatada kommunistlikku kõlb-lust.

ÕPILASTE MAAILMAVAATE KUJUNDAMISEST VENE KEELE TUNDIDES JA KLASSIVÄLISES TÖÖS

*S. Kallaste,
Nissi 8-klassilise Kooli direktor*

Noorte maailmavaateliste tõekspidamiste väljakujundamiseks on koolitöös rohkesti võimalusi. Nendest esikohal on õppetunnis läbivõetava materjali oskuslik ärakasutamine kasvatustöö huvides. Sellest, kuidas õpetaja oma tunni ette valmistab, missugust täiendavat materjali ja näitlikke vahendeid kasutab, millele rõhu asetab ja kui emotsionaalne on õpetaja esitusviis, olenebki õppe- ja kasvatustöö ühtsus. Iga meelde jääv, elamuslik tund rikastab noorte teadmisi ja lisab ühtlasi ka olulise kivi nende maailmavaateliste tõekspidamiste alusmüüri. Õppetunni kõrval on suur tähtsus veel klassivälistel üritustel, eriti tegevusel pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonis.

Mõni sõna hästi ettevalmistatud tundidest. Neid antakse meie koolis palju, õigemini — enamik tundidest on meil kasvatuslikult väärtuslikud. Oleme seda taotlenud ja aasta-aastalt järjest rohkem ka saavutanud. Seepärast on raske mõnda üksikut tundi esile tõsta. Nii et paratamatult tuleb piirduda üpris juhuslikult valitud tundide tutvustamisega.

Käsitletavaid tunde seob ühine kasvatuslik eesmärk: nõukogude patriotismi ja rahvastevahelise sõpruse süvendamine.

Vene keele tund VII klassis. Võeti läbi õpiku pala «Kohtumine lauluväljakul», mille kaasabil õpilased pidid selgeks saama eessõnade *в* — *из* ja *на* — *с* tarvitamise, seejuures tuli neil omandada mitmeid uusi sõnu ja sõnaühendeid. Õpetaja võttis tundi kaasa ungari rahvarõivais nukud, albumi «Sulle, mu maa...», reproduktsiooni kunstnik M. Sokolovi maalist «Lennujaam» ja grammofooni.

Tund algas vestlusega, mille käigus jõuti selleni, et varsti on Eesti NSV 25. aastapäev ning selle päeva tähistamiseks toimub Tallinnas suur laulupidu. Edasi kõneldi sellest, et koduvabariigi kooride kõrval tuleb laulupeole ka koore vennasvabariikidest ja külalisi välismaalt. Õpilased meenutasid, milliseid vennasvabariike nad teavad ja kes seal elavad.

Järgnevalt kujutleti, kuidas sõpru vastu võetakse. Õpilased siirdusid mõttes lennuväljale (tahvlile asetati kaasa võetud reproduktsioon), kuhu pidid saabuma sõbrad Ungarist, Ukrainast ja Kasahstanist. Ungari rahvarõivais nukud andsid ainet vestluseks Ungari sõprade riietuse kohta. Ungarlasi tervitati lauluga «Doonau pärg» (kuulati heliplaadilt). Ukraina sõpru sooviti vastu võtta venekeelse lauluga «Minu Kiiev», mille sõnad klassis kirja pandi. Vesteldi, kuidas sõpru vastu võetakse, mida neile Tallinnas näidatakse ja kuidas nad meie kooli külastavad.

Esitatud põgus kirjeldus muidugi ei ava kõiki tunni väärtuslikke külgi, ent sellestki nähtub, kuidas kasvatus-töökäsitlus saab kasutada ka keeletunde, harilikult kuivi ja ülimalt asjalikke grammatika õppimise tunde.

Kirjanduse tund VII klassis. Käsitlusele tuli õpiku pala «Raibi kink». Õpetaja tõi klassi Aasia kaardi, pildi «Sadam» ja aplikatsiooni araabia poisist.

Tund algas vestlusega Adeni linnast ja sadamast (muidugi kasutati sealjuures kaarti ja vaadeldi sadama pilti). Seejärel arutati küsimusi: miks pidi Raib nii noorelt ränka tööd tegema, miks olid tal seljas närused rõivad, kes sunnivad kapitalistlikes maades lapsi üle jõu käivale tööle jne. Järgnesid paralleelid palast tähelestatu ja õpilastele tuntud-teatud lähema ümbruse vahel. Meie kooli läheduses on Riisipere lastekodu, seetõttu kandus jutt sellele, kuidas elavad meie maal orvud, missugused on nende õppimistingimused ja kuidas riik nende eest hoolitseb.

Nii jõuti meie maal kehtiva moraaliprintsipi — inimene on inimesele sõber, vend ja seltsimees — tunnetamiseni. Aitasid ju nõukogude meremehed Raibi: ravisid ta terveks, toitsid teda ja kinkisid talle uued rõivad.

Vene keele tund VII klassis. Tunni teemaks oli nimisõnade käänamine koos omadussõnadega.

Õpetaja oli tundi kaasa toonud kirja, mis saadeti sõjaväeosast meie kooli endise õpilase J. E. vanematele. Selles avaldati tänu tubli poja üleskasvatamise eest. Kirja vaeti

nii sisulisest kui ka keelelisest küljest. Ühiselt kirjutati samalaadne kiri nimetatud sõjamehe vanemate aadressil. Edasi kandus jutt Nõukogude armeele ja lähenevale armee aastapäevale. Õpilased rääkisid, mida nad teavad meie vapratest sõjameestest ja nende kangelastegudest. Arutelu lõpetas kommenteeriv etteütlus, kus tehti kokkuvõtte tunnis kõneldust.

Niisiis — kolm tundi. Igaühel oma teema, omad näitlikud vahendid ja meetodilised võtted. Ent igaühes neist avanes õpilaste ees uus panoraam meie maa rahvaste vendlalikust sõprusest ja koostööst, meie maa rahvaste sõprusest teiste maade rahvastega, töötavate inimestega kogu maailmas.

Kuid tundides tehtav töö on ikkagi vaid asja üks külg, võiks öelda — teoreetiline külg. Tundides saavad õpilased uusi teadmisi, elavad mõndagi läbi. Aga veendumuste kasvatamiseks vajatakse ka praktikat, kuuldu-nähtu kinnistamist tegudega. Selleks pakub avaraid võimalusi klassiväliline tegevus.

Meie õpilaste sidemeid vennasvabariikide ja välismaa eakaaslastega peegeldab pioneeritoas sisustatud sõprusnurk. Selle sünniaastaks on 1957, mil saabus meile kiri Saksa Demokraatlikust Vabariigist. Kirjutas Adorfi kooli vene keele õpetaja, kes soovis alustada kirjavahetust meie kooliga. Sõprusnurga esimesteks eksponaatideks olidki saksa pioneeride kirjad ja kingitused.

Aga tehkem üheskoos ekskursioon meie sõprusnurka.

... Suur klaasvitriinidega kapp, mille kõik riiulid on täis aardeid: sinised pioneerikaelarätikud, vimplid, märgid, käsitööd, mänguasjad, vaasid, albumid, raamatud, herbaariumid, kivimid jne. Kapi kohal ripub Ernst Thälmanni portree, selle all vimpel Saksa Demokraatliku Vabariigi pioneerorganisatsiooni embleemiga. Seintel on palju pilte saksa pioneeride elust ja mitmetes värvitöönaides õlekõrttest valmistatud pilt. Edasi Ljubov Kosmodemjanskaja kiri ja foto, kus kangelase ema on pildistatud Petrištševos tütre ausamba juures.

Kes küll jõuaks kõiki neid eksponaate loetleda, pealegi kasvab nende hulk pidevalt. Üha uued kirjad ja esemed.

Sõprusnurk ei ole lihtne näitus, vaid mitmekülgse tegevuse elav ajalugu. Meie sõprusnurk on auhindugi saanud: 1960. aastal tulime tolleaegse Keila rajooni koolide sõprus-

nurkade võistluses esikohale, samal aastal saime ka vabariikliku võistluse kolmanda auhinna.

Meie kooli pioneeride kirjavahetus laieneb järjest. Paljudel õpilastel on kirjasõpru Saksa DV-s, Tšehhoslovakkias, Turkmeeni NSV-s ja mujal.

Saksa Demokraatliku Vabariigi pioneeridega korraldame ühiseid üritusi, nagu traditsiooniline ühine sõbruspäev, viktoriinid jm. Ühine sõbruspäev korraldatakse nii: teatud päeval ja kellaajal kogunevad nii Nissi kui ka Adorfi kooli õpilased kooli saali, kus kõneldakse sõprade elust materjali alusel, mida üksteisele saadetakse.

Õpilaste ind nakatab õpetajaidki. Nende ridade kirjutaja on pidevas kirjavahetuses Adorfi kooli vene keele õpetajaga. Vahetame mõtteid keeleõpetuse aktuaalsete küsimuste kohta, samuti kõneleme oma õnnestumistest ja töös omandatud kogemustest. Kaks korda oleme isiklikult kohtunud — üks kord Moskvas ja teine kord Leningradis, kus saksa kolleeg käis ekskursioonil.

1960. aastal viibis EKP Keskkomitee esimene sekretär J. Käbin Nõukogude delegatsiooni koosseisus Rostocki rahunädalal. Meie Adorfi sõbrad saatsid talle järgmise sisuga kirja:

«Tere, kallis seltsimees J. G. Käbin!

Meie lugesime lehest, et sõitsite meile külla. Tervitame Teid südamest Saksa Demokraatlikus Vabariigis viibimise puhul. Palun andke nõukogude seltsimeestele edasi meie südamlikud tervitused. Me teame, et on vaja võidelda rahu eest. Meie armastame oma kodumaad. Saksa rahvas ei taha uut sõda. Saksa rahvas tahab elada rahulikult ja õnnelikult. Suur Nõukogude Liit abistab meid võitluses ühtse, sõltumatu, demokraatliku ja rahuarmastava Saksamaa eest.

Me õpime koolis vene keelt. Eesti pioneerid õpivad samuti vene keelt. Meie oleme kirjavahetuses Keila rajooni Nissi kooli pioneeridega. Me abistame üksteist. Meie klassis on laud, millel on kingitused meie sõpradelt. Meie kool asub Adorfi linnas. Me õpime seitsmendas klassis. Soovime Teile ja Nõukogude delegatsioonile kõike head.

Pioneeritervitusega!

Дружба — Freundschaft — Sõprus!

Мир — Frieden — Rahu!»

Adorfi koolis säilitatakse ka sm. J. Käbinij vastust, mis kõlab nii:

Ma sain kätte Teie sooja kirja, milles kirjutate oma elust ja õppimisest, armastusest rahu ning oma sotsialistliku kodumaa vastu.

Tänan Teid sügavate ja heade tunnete eest Nõukogude Liidu vastu. Ma annan Teie südamlikud tervitused edasi oma nõukogude seltsimeestele.

Teie toredast kirjast teatan ka eesti pioneeridele Keila rajooni Nissi koolis, kellega, nagu mainite, olete kirja-vahetuses. Nad on selle üle väga rõõmsad.

Saadan Teile südamlikke tervitusi enda ja oma seltsimeeste poolt. Soovin Teile, noored sõbrad, uusi edusamme õppimises ja õnnelikku elu. Kasvage uue, sotsialistliku ühiskonna väärikateks ehitajateks Saksa Demokraatlikus Vabariigis.

Дружба — Freundschaft — Sõprus!

J. Käbin.»

Adorfi kooli õpilased kinkisid meie sõprusnurgale külalisteraamatu, mille esileheküljele on saksa ja vene keeles kirjutatud: «Elagu sõprus NSV Liidu rahvaste ja saksa rahva vahel!» Külalisteraamatu sissekannete arv kasvab järjest, sest meie koolis käib palju külalisi. Kõigile meeldib sõprusnurk väga.

Rohkesti toredaid elamusi pakuvad kirjasõprade kohtumised.

1958. aastal algas meie kooli VII klassil elav kirjavahe-tus Puškinskije Gorõ A. S. Puškini nimelise Keskkooli VII klassiga. Igal õpilasel oli oma kirjasõber. Aasta möödudes tunti otse vajadust kohtumiseks. Suvel sõitsimegi sõpra-dele külla. Meid võeti vastu suure sõbralikkusega. Käisime üheskoos Mihhailovskojes, Trigorskoes, Puškini haul. Meie õpilased andsid oma sõpradele kontserdi. Kingitused, lilled, käepigistused — kõigest sellest jäi ununematu mälestus.

Igal aastal korraldame mitmeid ekskursioone. Üks meeldejäävamaid oli kahtlemata meie nn. Volga-ekskur-sioon. Me ei sõitnud mööda Volgat, vaid see jõgi oli meie teekonna idapoolseks piiriks. Tahtsime tutvuda paika-dega, mille minevik on tulvil vene rahva kangelaslikku võitlust võõraste sissetungijate vastu.

... Esimene suurem peatus oli Velikije Lukis — Eesti Laskurkorpuse tuleristsete paigas. Tutvumine linnaga,

pärja asetamine langenud sõjameeste hauale, sõprusside-
mete sõlmimine vene noortega. Edasi — Petrištševo. Lille-
kimp Zoja Kosmodemjanskaja mälestussambale. Nov-
gorod — monument «Tuhandeaastane Venemaa», Volhovi
terrass, Surma allee... Siis sõitsime Moskvasse. Meie
suure kodumaa pealinnas olime küll vaid poolteist päeva,
aga näha saime palju. Ununematuid mälestusi tõime kaasa
Kremlist, Lenini mausoleumist ja Rahvamajanduse Saavu-
tuste Näituselt. Ekskursiooni viimaseks punktiks oli Lenin-
grad.

Seoses pioneerimalevate tegevuse leninliku ülevaatu-
sega oleme loonud sõprussidemeid Kaasani, Leninsk-Kuz-
netski, Solnetšnogorski ja teiste linnade pioneeridega.
Kaasanist saime albumi V. I. Lenini ülikooliaastate kohta.
Solnetšnogorski pioneeridelt saime fotosid majast, kus
V. I. Lenin 1920. aastal peatus. Šušenskojest saadeti mit-
mekesist materjali paikade kohta, kus V. I. Lenin viibis
asumisel.

1965. aasta kevadel pühendasime kooli lõpetajate eks-
kursiooni V. I. Leniniga seotud paikadega tutvumisele.
Käisime Leningradis, Razliviis, Piskarjovi kalmistul, Pet-
rodvoretšis ja Puškinis.

Kõik see, millest eespool juttu oli, ei haara kaugeltki
kõike, mida me oleme oma koolis teinud õpilaste kasvata-
miseks nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse vaimus.
Pigemini on need vaid killud suurest mosaiigist, millele
iga päev lisab midagi uut, midagi väärtuslikku. Pole
kahtlust, et noored, kes maast-madalast sõlmivad sõprus-
sidemeid teistest rahvustest noortega, oskavad ka edasises
elus hinnata rahvaste sõpruse jõudu ning teevad kõik sel-
leks, et see sõprus järjest tugevneks. Nendest noortest
saavad meie Nõukogude kodumaa tulihingelised patrioo-
did, kes annavad kogu oma jõu ja kõik oskused kommu-
nistliku homse ülesehitamise heaks. Meie, õpetajad, oleme
rõõmsad, et oleme suutnud neid häid tundeid noortesse
istutada. Ei ole ju kasvatajal suuremat rõõmu kui rõõm
oma töö õnnestumise üle, heade inimeste ellusäatmise üle.

MUUSIKA ON TÕHUS VAHEND PATRIOTISMI JA INTERNATSIONALISMI KASVATAMISEL

K. Kirber,

Tallinna 39. Keskkooli õpetaja

Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt koostatud üldharidusliku kooli muusikalise kasvatuse programm sisaldab juhise, et muusikaline kasvatus üldhariduslikus koolis taotleb kunstilise ja esteetilise kasvatuse osas peale õpilastes muusikahuvi äratamise, selle säilitamise, süvendamise ning loomupäraste muusikaliste eelduste arendamise ka nõukogude patriotismi, internatsionalismi ja rahvustunde süvendamist.

Need eesmärgid saavutatakse sobivalt valitud repertuaari kasutamise ja õppetöös. Jutustan siinjuures ühest tunnist, milles oli hea võimalus kujundada õpilastes internatsionalismi ja patriotismi ideid. Tund toimus X klassis. Kavatas oli Soome helilooja T. Kärki «Festivali laul» ja M. Glinka ooper «Ivan Sussanin». Oli tegemist teemaga, mis oma materjali poolest pakub küllaltki laialdast võimalust patriotismi ja internatsionalismi kasvatamiseks.

Esitasin uue laulu klaveri saatel. Juhtisin õpilaste tähelepanu soome laulude omapärale (nende kiire meloodia minooris). Meenutasime ka teisi soome laule, nagu «Karjapoiss», «Soome polka», «Parvepoisid» jt. Kahjuks on laulu autorist teada väga vähe. Seetõttu kandus vestlus kohe laulu sisule. Selgitasin lühivestluses sõna «festival» tähendust. Avasime ka ülemaailmsete noorsoo- ja üliõpilasfestivalide mõtte ning meenutasime senini toimunud noorsoofestivale. Tuletasin meelde, et helilooja A. Novikovi laulu «Maaailma demokraatliku noorsoo hümniga» avatakse kõik ülemaailmsed noorsoo- ja üliõpilasfestivalid. Näitasin epidiaskoobiga pilte 1957. aasta festivalist Moskvast.

Järgnes laulu õppimine. Festivali teemal oleks võinud

vestelda ka terve tunni, kuid minu arvates piisas sellest, kui õpilastele sai selgeks festivali mõiste, millise eesmärgiga neid korraldatakse ja mida nad annavad eri maade noortele.

Järgnevalt kuulasime katkendeid M. Glinka ooperist «Ivan Sussanin». Õpilastele oli juba varem antud ülesanne iseseisvalt läbi töötada V. Uspenski raamatu «Glinka» põhjal ooperi sisu. Ettekande tegi üks õpilane. Kuna olin muretsenud Glinka kohta pildimaterjali, siis andsin õpilastele vaadata pilte, mis olid ettekandele täienduseks. Järgnevas vestluses avasime ooperi idee — vene talupoeg ohverdas oma elu rahva ja kodumaa eest.

Tunni lõpetasime varem õpitud lauluga «Maailma demokraatliku noorsoo hümn».

Rahvaste sõpruse ja kodumaa-armastuse teema käsitlust ei tohiks kunstlikult tundi sisse tuua, vaid see peaks välja kooruma laululisest ja muusikaajaloolisest materjalist. Kõik laulud ei võimalda sellist analüüsi rahvaste sõpruse teemal, seetõttu tuleks õpetajal ise valida vastavasisulist materjali.

INTERNATSIONALISMI JA PATRIOTISMI KASVATAMINE KLASSIVALISES TÖÖS

Meie koolis on sisse viidud esmaspäeviti üldkogunemised VIII—XI klasside õpilastele. Nendel kogunemistel esinevad õpetajad, õpilased ja külalised mitmesuguste ettekannetega.

Muusika alal otsustasime läbi viia klassidevahelisi viktoriine muusika, muusikateooria ja muusikaajaloo paremaks mõistmiseks. Ühtlasi aitab selline võistlus kaasa õpilaste muusikalise huvi tõstmisele ja süvendamisele. Klassikollektiiv valib oma esindusse 6 paremat muusikatundjat. Võistluseks valime teemad, mis oleksid kasvatusliku väärtusega ning milles väljenduksid eredalt eri maade ja rahvaste muusikale iseloomulikud jooned. Tooksin näiteid: «Suure vene helilooja P. I. Tšaikovski looming», «G. Verdi — maailmakuulus itaalia ooperikomponist», «Romantikud muusikas» jne.

Teemad teeme õpilastele teatavaks isetegevusklubi stendide kaudu. Õpilased peavad iseseisvalt otsima materjali vastavate teemade kohta, käima kontsertidel, kuulama raadiosaateid, lugema vastavasisulist kirjandust, koguma ajaleheväljalõikeid jne. Sellise ettevalmistuse lõppakordiks

ongi võistluskohtumine. Viktoriiniks ettevalmistumine aitab sisustada õpilaste vaba aega, paneb neid iseseisvalt töötama ja mõtlema, süvendab huvi ja armastust eri rahvaste muusika vastu.

Sellise klassivälise muusikalise kasvatuse töövormiga oleme saavutanud huvi kasvu muusika ja muusikatundmise vastu, samuti austava suhtumise eri maade heliloojatesse, nende loomingusse. See kõik arendab õpilaste teadmisi, laiendab nende silmaringi.

Klassidevahelisi viktoriine võib ka teisiti korraldada. Kõik tuleb aga eelnevalt hästi läbi mõtelda. Esitatavad küsimused peavad olema huvitavad ja jõukohased, et õpilastel-vaatajatel ei oleks igav, et nad elaksid kaasa oma klassi võistkonnale. Peab jälgima ka seda, et iga järgmine võistlus oleks eelmisest millegi poolest erinev ja huvitavam.

ISETEGEVUSKLUBI ORGANISEERIMISEST JA TÖÖST

Varem kasutati koolis sellist organisatoorse töö vormi nagu muusikaring. Sisuliselt koondab selline ring muusikast huvituvaid õpilasi. Kuna koolis võib muusikaringe olla rohkem kui üks, siis viisime need ringid juba möödunud õppeaastal isetegevusklubi ühtse juhtimise alla. Muusikaringide (kooride, ansamblite, orkestrite jne.) vanemad moodustavadki kooli isetegevusklubi juhatuse.

Klubi juhatuse ülesandeks on ringide töö koordineerimine ja kontrollimine. Iga koolis toimuva üldürituse eest on vastutav ka üks õpilane — isetegevusklubi liige.

Klubilise juhtimise mõtteks on arendada õpilastes initsiatiivi ja aktiivsust. Kui õpilased suudavad ise rohkem huvitavaid üritusi organiseerida, on sellest kõige rohkem kasu neile enestele. Vale on see, kui me õpilaste initsiatiivi ei toeta, vaid püüame kõik ise ära teha.

Meie koolis toimub õpetus kahes keeles. Peaaegu kõik koolis toimuvad üritused on meil aga ühised.

Isetegevusklubisse kuuluvad nii eesti kui ka vene õppekeelega ringid. Ühised üritused eri õppekeelega õpilastele lähendavad õpilasi. Isetegevusklubi tööd kajastavatel stendidel on kõik materjalid kahes keeles: klubi põhikiri, tööplaanid, ringide tegevuse ajad jne.

Klubi juhatusel kaasabil organiseeritud koolipidudel esinevad koos nii eesti kui ka vene õpilased.

Järgnevalt peatun pikemalt kompleksisel esteetilise kasvatuse vormil ja meenutan tööd, mis sai tehtud lasteopera lavastamisega meie koolis.

KOMPLEKSSEST ESTEETILISEST KASVATUSEST

Esteetilise kasvatuse vorme on mitmesuguseid — kujutav kunst, sõnakunst, muusika, koreograafia jne. Meie valisime sellise esteetilise kasvatuse vormi, mis kõiki eelnevaid ühendaks. Kuna nn. teatralane töö pakub selleks kõige laialdasemaid võimalusi, otsustasime jõudu proovida selliste žanritega, nagu laulumäng ja lasteoper. Nendega on võimalik kaasa haarata arvukalt õpilasi, õpetajaid ja lastevanemaid.

Lähtusime kunstilise sõna suurest kasvatavast mõjust lastele. Teatavasti pakub headuse võit kurja üle, kui see on lahendatud meeldivas, kunstipärasel vormis, lastele suurt rõõmu ja kunstilist elamust.

Lavastuste ettevalmistamine koolis põhitöö kõrval nõuab suurt pingutust ja entusiasmi nii juhendajatelt õpetajatelt kui ka õpilastelt. Põhiline töö toimub pärast õppetunde, klassivälise töö raamides.

Alati leidub koolis teotahtelisi õpetajaid ja aktiivseid õpilasi. Nende abil on seda tööd kerge liikuma panna. Lavastuste väljatoomisel lähtusime järgmistest põhimõtetest:

- 1) vennasrahvaste kultuuripärandi tundmaõppimine ja tutvustamine;
- 2) õpilaste maailmavaate kujundamine;
- 3) arusaamise kasvatamine mõistetest «hea» ja «kuri»;
- 4) õpilastes kohuse- ja kollektiivsustunde kasvatamine;
- 5) õpilaste võimete edasiarendamine.

Enne kui asuda selliste suurte lavastuste juurde, peavad koolis seisma kindlatel jalgadel koorid, orkestrid, ansamblid. Tuleb kasvatada soliste, anda neile õigeid juhi-seid häälekooli osas. Tugev põhi peaks olema tingimata sõnakunstil, takistuseks ei tohi olla ka tehnilised võimalused.

Halva õppeedukusega õpilasi lavastustesse ei võeta. Halva käitumisega õpilasi võib aga proovida, kuna neid

on sageli võimalik kollektiivt kaasabil lavastuse ettevalmistuskäigus ümber kasvatada.

Meie kogemused näitasid, et osalisi tuleks valida kaks koosseisu, et õpilastel oleks enda mängu kellegagi võrrelda. See on kasvatuslikult väga oluline. Nii saab lavastusest ka rohkem õpilasi osa võtta.

Lavastuse ettevalmistamise juhtkond on nagu teatriski: lavastaja, näitejuht, näitejuhi abi, muusikajuht (tavaliselt üks kooli muusikaõpetajatest), kunstnik-dekoraator, kostümeerija, ballettmeister, lavameister, valgustusjuht. Juhtkonna peaksid moodustama õpetajad. Lavastaja ülesandeks on avada lavastuse sisu ja idee ning selgitada seda kogu juhtkonnale.

Kui õpilased on osadega tutvunud, järgnevad proovid. Samaaegselt algavad proovid ka orkestriga.

Kui lavastasime koolis lasteoperit «Tsaaritar ja 7 vägilast», siis tekkis mõte, et pärast esietendust võiks teha arutelu koos sellest huvitatud publikuga. Viisimegi läbi sellised arutelud. Esinesid osalised, kes rääkisid sellest, mida nad laval tundsid ja missugune mulje neile endale oma esinemisest jäi. Ka lastevanemad avaldasid oma mõtteid. Jäi mulje, et sellest oli suur kasu järgnevatele etendustele, samuti oli see ka samm edasi kasvatustöös.

Kui selline suur lavastus on seljataga ja on igati korda läinud, siis võime julgelt ütelda, et oleme nihkunud endalegi märkamatuks edasi.

Mida andis selline nn. teatritöö koolile, õpilastele ja õpetajatele?

Eelkõige on see töö kasvatanud nii õpilasi kui ka õpetajaid, lähendanud eesti ja vene rahvuskultuuri ning süvendanud rahvaste sõprust.

Õpilastes kasvasid esinemisjulgeus, aktiivsus, kohuse- ja vastutustunne ning kollektiivsustunne.

Lavastuse «Tsaaritar ja 7 vägilast» väljatoomise käigus tekkis õpilastel ettekujutus vana-vene olustikust, rahva elust ja kommetest. Lavastajal ja näitejuhil tuli uurida vene ajalugu, suure poeedi A. S. Puškini loomingut, tõlgitada seda õigesti tema muinasjutte.

Tantsude seadja uuris koos õpilastega vana-vene rahvakombeid, tantsusamme ning liikumist. Kostüümide kavandaja ja õmblemise juhendaja tutvus vene rahvariiete ja tolleaegse riietusega. Ka õpilased-osalised uurisid põhjalikult vene olustikku.

Kogu see töö andis palju uusi teadmisi nii õpilastele kui ka õpetajatele.

Nüüd pisut tööst lavakunstiringis I—IV klassi õpilastega. Juba vanasõna ütleb, et «mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea». Otsustasime hakata õppima suuremat lavastust ka nooremate õpilastega. On arusaadav, et huvi tekib siis, kui midagi hästi õnnestub. Püüdsime selleks omalt poolt kõik teha. Valisime taani kirjaniku Ch. Anderseni muinasjutu «Pöial-Liisi» dramatiseeringu. Kui lasteopera «Tsaaritar ja 7 vägilast» võttis osa 80 õpilast, siis «Pöial-Liisi» lavastuses otsustasime osavõtjate arvu suurendada, et lasta võimalikult paljudel õpilastel teha tutvust teatritööga. Lavastuses tegi kaasa 120 õpilast (s. o. pool eesti algklasside õpilastest). Korraldasime osavõtivate õpilaste vanemate koosoleku, et paluda ka neilt abi ning kaasalöömist.

Palju räägitakse kooli ja kodu koostööst, meil kujunes aga töö käigus koostöö õpetajate ja lastevanemate vahel justkui iseenesest. Kuna lavastuses oli ka igal algklassi õpetajal oma kindel ülesanne, said algklasside juhatajad ja lastevanemad tihedamini kokku kui tavaliselt.

Kostüümide kavandamise ja valmistamise võtsid lastevanemad täiesti enda hoolde.

Ka «Pöial-Liisi» lavastus andis õpilastele palju kasulikku:

- 1) neis tekkis huvi teatrikunsti vastu (teatriskäijate arv on tunduvalt suurenenud);
- 2) suurenesid kohusetunne, erialased võimed ja esinemisjulgeus;
- 3) paranes distsipliin;
- 4) tihenes kontakt kooli ja kodu vahel.

V—VIII klassi õpilaste jaoks valisime M. Kovalu lasteopera «Hunt ja 7 kitsetalle». Siin otsustasime lavale tuua ka venekeelse variandi. Seega oli eesti õpilastest kaks koosseisu ja vene õpilastest üks koosseis. Tööd oli seoses kolme koosseisu ja kahe õppekeelega küll rohkem, aga sellega tugevdati oluliselt eesti ja vene õpilaste sõprust ja koostööd. Ühine töö ja tegevus liitis kõik üheks pereks.

Lasteopera «Hunt ja 7 kitsetalle» põhiideeks on sõnakuulelikkuse, sõpruse ja kollektiivsuse võit kurja üle.

Lavastused, mida me valime, peavad tingimata olema:

- 1) kõrge kasvatusliku väärtusega;

- 2) eale vastavad;
- 3) jõukohased solistidele, koorile, orkestrile;
- 4) läbi imbunud rahvaste sõpruse ja patriotismi ideest.

Vanade eesti rahvakommete paremaks tundmaõppimiseks koostas kooli kodulooring rahvakunstiõhtu «Hõissa pulmad!». See lavastati nn. tubateatri vormis ning tutvustas vanu eesti pulmakombeid ja -tavasid. Etendusest võttis osa ligi 100 õpilast osalistena, lisaks kaks rahvatantsurühma ja rahvapilliorkester. Ka selle lavastuse ettevalmistus (ja muidugi ka ettekandmine) andis õpilastele palju kasulikku. Tutvuti vanade rahvakommete ning etnograafiliste esemetega (kirstud, pingid, lauad, rahvariided jne.).

Lähtusime põhimõttest: kui ei õpita tundma ja hindama vana, siis ei osata ka hinnata uut.

Pidevalt ei jõua muidugi selliseid suuri lavastusi ette võtta. Kooli klassiväline töö peab olema eelkõige mitmekesine. Seepärast võiks selliseid suurlavastusi, nagu lasteoper, ballett jm., välja tuua üle 2—3 aasta. Kuna need nõuavad kogu koolilt suuri pingutusi, siis — pigem vähem, aga paremini. Taolised etendused ei tohi kujuneda igapäevasteks, vaid olgu kogu kooli suursündmuseks.

KOOLISESED ISETEGEVUSE ÜLEVAATUSED

Need üritused viime koolis läbi ühiselt eesti ja vene õpilastega. Patriotismi ja internatsionalismi oleme püüdnud siin kasvatada repertuaari valikuga. Näiteks solistide konkursil (IX—XI kl.) esitavad õpilased:

- 1) ühe eesti (vene) rahvalaulu või rahvalaulu seade;
- 2) ühe laulu vene või lääne klassikute loomingust;
- 3) kerge muusika žanri kuuluva laulu (rahvalik laul, estraadilaul).

KOMMUNISTLIKE NOORTE KOKKUTULEKUD

Kommunistlike noorte kokkutulekutel on isetegevusel olnud alati täita oluline osa. Oleme koolis ka selles osas mõningat edu saavutanud ja tulnud paljude kokkutulekute võitjaks.

Eriti meeldejäävaks kujunes meie kooli koondrühma isetegevuskava koolide kommunistlike noorte koondrühmade III vabariiklikul kokkutulekul Kivilõppel. Esitasime kava «Lendavast vaibast esimese kosmonaudini». Selle veerandtunnilise tervikliku kava ettevalmistamine oli tõeliseks loominguks tööks. Edu tagas koondrühma liikmete järjekindlus ja hea tahe.

Möödunud õppeaasta kevadel võtsime osa Tallinna koolide kommunistlike noorte kokkutulekust Loksal. Seekord esinesime segakoondrühmaga. Kartsime algul, et isetegevust kahe erineva keelega õpilastega on raske teha, kuid lõpptulemused tõendasid vastupidist. Kuna rühmas valitses üksmeel, õnnestus kava hästi. Vene õpilastel tuli õppida paar eestikeelset laulu ja vastupidi. Sõnalise osa ja tantsuga saime kergesti hakkama.

Komsomolitöö alal on koolis kujunenud ka omad traditsioonid. Üks nendest on iga-aastane komsomoli aastapäeva tähistamine oktoobrikuus. Selleks oleme alati koos eesti ja vene õpilastega valmistanud ette temaatilisi kontserte.

TÖÖST ESTRAADIANSAMBLIGA

Meie koolis töötab ka estraadiansambel (orkester, solistid, ansamblid), mille üritused on kujunenud iga-aastaseks traditsiooniks.

Oleme esinenud kooli komsomolipidudel, näärikontserditel, raadiopäeval jne., samuti väljaspool kooli.

Huvitavaimaks kontserdiks kujunes meil estraadikava «40-1-1 ümber maailma», mille esitasime 1961/62. õppeaastal. Kuna kontserdi kava oli allutatud rahvaste sõpruse ideele, asusime kohe vastavasisulise repertuaari kogumisele. «40-1» oli laeva nimi, millega meie kooli estraadiansambel «reisib» ümber maailma ja peatus paljudes maades. Ka teistes estraadikavades oleme rakendanud erinevate rahvaste laule ning tantse.

Oleme leidnud, et hea estraadimuusika õigustab ennast kooli olukorras täiesti, kuna aga juhusliku väärtusega muusika desorganiseerib õpilasi. Repertuaari valikul oleme püüdnud lähtuda eelkõige cesti ja vennasvabariikide estraadimuusika saavutustest ning valinud repertuaari ka sotsialismimaade muusikat.

Kooli laulupäevi hakkasime tähistama 1961. aasta kevadest alates. Selleks valisime päeva maikuu lõpul, kui lõpeb õppetöö.

Laulupäeva ülesandeks on teha kokkuvõtte kogu õppeaasta jooksul isetegevuse alal tehtud tööst. Esinemisõiguse saavad paremad isetegevuslased.

Esikohal on muidugi kooride esinemised. Viimastel aastatel oleme kutsunud ka väljastpoolt kooli külalisesinejaid. Laulupäevaga üheaegselt oleme korraldanud ka näituse õpilaste ja õpetajate poolt valmistatud töödest (kostüümid, õppevahendid, muusikainstrumendid, materjalid lavastatud lasteoperite kohta, fotod jm.).

Hea on see, kui ükski laulupäev ei sarnane oma sisu ja organiseerimise poolest eelmistega, kui igal aastal oleks pakkuda midagi uut.

Laulupäevadel autasustab kooli direktsioon paremaid ja aktiivsemaid õpilasi-isetegevuslasi osavõtu eest isetegevusklubi tööst.

Igale laulupäevale oleme andnud ka moto:

I laulupäeval — «Sulle me laulame, noorus, kevadiselt õitse sa!»

II laulupäeval — «Noorte sõpruslaul, nüüd kõla võimsalt sa!»

III laulupäeval — «Olgu jääv meile päike!» jne.

Kuna tegemist on kooli ühe suurema üritusega, siis oleme moodustanud laulupäevade organiseerimiseks komisjoni. Komisjoni ülesandeks on läbi viia eelnev ettevalmistustöö — kunstiline osa, dekoreerimine, näituse organiseerimine jne.

Kooli IV laulupäeva lõpulauluks valisime A. Ostrovski laulu «Olgu jääv meile päike». Laulu kandsime ette kolmes keeles. Laul kujunes tugevaks lõppakordiks.

Kõik need üritused, eriti aga erinevatest rahvustest õpilaste ühised üritused, süvendavad sõprustunnet nende vahel, lähendavad neid.

RAHVASTE SÕPRUSE KASVATAMISEST KLASSIVÄLISES TÖÖS

E. Laprik,
Rapla Keskkooli direktor

Noorsoo kasvatamine rahvaste sõpruse vaimus seisab eelkõige nõukogude kooli ees. Tulevased kommunismiehitajad peavad kasvama inimesteks, kes palavalt armastavad oma kodumaad ja koos sellega tunnevad sõprust ning austust kõigi maade ausate inimeste vastu. Meie noorsugu peab tunnetama, milliste lahutamatu sidemetega on Nõukogudemaa seotud kogu progressiivse inimkonnaga. Kogemused näitavad, et rahvaste sõpruse kasvatamise läbimõeldud süsteem aitab kaasa laste kujundamisele oma kodumaa patriootideks, kasvatab sõbralikke tundeid teiste rahvaste vastu ning tahet õppida nende ajalugu, kultuuri ja keelt. Kuidas siis seda tööd läbi viia? Iga kool teeb seda omamoodi, pole ju selleks kindlaid retsepte antud. Rapla Keskkoolis toimub see nii ainetundides, klassijuhataja tundides, ekskursioonide kaudu vennasvabariikidesse kui ka klassivälise töö kaudu, mida juhivad pioneeri- ja komsomoliorganisatsioon.

Räägiksin lähemalt klassivälisest tööst.

Exkursioonide korraldamisel on meil kindlad traditsioonid. I—IV klassid tutvuvad oma kodurajooni ja Tallinnaga, V—VIII klassid koduvabariigiga, IX klass Leningradiga, X klass Balti liiduvabariikidega ja XI klass meie kodumaa pealinna Moskvaga. Moskvasse sõidetakse alati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva ajal, et näha suurt paraadi Punasel väljakul. Selle paraadi nägemine on õpilastele suureks elamuseks. Külastatakse veel Lenini mausoleumi, Kremli, Rahvamajanduse Saavutuste Näitust jne.

Teiste liiduvabariikide eluga tutvumine on andnud tõe ka sellele, et paljud meie kooli lõpetajad on hakanud edasi õppima sealsetes kõrgemates õppeasutustes.

Äärmiselt palju saab rahvaste sõpruse kasvatamisel ära

teha klassiväise töö kaudu. Meie koolis on peaülesanne langenud Rahvaste Sõpruse Klubile. Klubi moodustamine ühendas paljud väikesed ainealased sektsioonid ühe suure eesmärgi teenimisele — rahvaste sõpruse kasvatamisele. Klubi motoks on:

«Olgu alati päike,
olgu alati sõprus,
olgu alati õnn,
olgu alati rahu!»

Rahvaste Sõpruse Klubi on töötanud juba kolm aastat. Tema töös on olnud palju kordaminekuid, vahel ka väikesi ebaõnnestumisi ja palju otsinguid.

Rahvaste Sõpruse Klubi moodustamise idee on pärit Balti liiduvabariikide pioneeritöötajate nõupidamiselt Leningradis. Selle mõttega mindi kooli komsomolikomitee ja pioneerimaleva nõukogu ette ning kõigi ühine otsus oli — moodustame ka oma koolis Rahvaste Sõpruse Klubi. Klubi aktiiv koosneb õpilastest ja õpetajatest.

Töö paremaks organiseerimiseks koostati Rahvaste Sõpruse Klubi põhikiri. Tooksin selle näiteks.

I. Rapla Keskkool on Nõukogude-Tšehhoslovakkia sõprusühingu kohalik organisatsioon.

Rapla Keskkooli Rahvaste Sõpruse Klubisse vastuvõetud isikud saavad liikmekaardi.

Klubil on oma embleem, mis antakse aktiivsematele liikmetele ja külalistele.

II. Klubi ülesanded.

1. Täita Nõukogude-Tšehhoslovakkia sõprusühingu ülesandeid.

2. Aidata arendada sõprussidemeid Tšehhoslovakkia õppiva noorsooga.

3. Korraldada sõprusõhtuid, koostada albumeid, näitusi, stende, hoida korras sõprusnurk jne.

4. Arendada sõprussidemeid vennasvabariikide, sotsialismimaade ja kapitalistlike riikide õpilastega.

III. Klubi liikmeks võib astuda individuaalselt ja kollektiivselt.

1. Kogu klass võib astuda kollektiivselt liikmeks. Selleks peab ta:

a) olema kollektiivses kirjavahetuses mingi liiduvabariigi ja välisriigi kooliga;

b) oskama laule rahust ja sõprusest teiste rahvaste keeles;

c) teadma peast luuletust rahust ja sõprusest teiste rahvaste keeles;

d) tundma mõne riigi revolutsioonilist minevikku ja juhte;

e) võtma aktiivselt osa isetegevusest;

f) aitama sisustada sõprusnurka.

2. Individuaalselt võib õpilane olla klubi liige, kui ta:

a) on kirjavahetuses mõne liiduvabariigi ja välisriigi õpilasega;

b) võtab osa isetegevusest sõprusõhtutel;

c) aitab sisustada näitusi, sõprusnurka jne.;

d) teab peast mõnda luuletust või laulu rahust ja sõprusest teiste rahvaste keeles.

Kollektiivsed ja individuaalsed liikmed peavad täitma klubi põhikirja nõudeid ja võtma osa vähemalt ühe sektsiooni tööst.

IV. Klubi kõrgemaks organiks on klubi üldkoosolek ja selle vaheaegadel klubi juhatus järgmises koosseisus:

1) esimees;

2) aseesimees;

3) sekretär;

4) sektsioonide esimehed.

V. Klubil on järgmised sektsioonid:

kirjasõbrad, geograafia, keeltehuvilised, rahvaste muusika, rahvaste tantsud, filatelistid.

Klubi juhatus võib vajaduse korral sektsioone juurde moodustada.

1. Kirjasõprade sektsioon:

a) vastutab kooli kollektiivse kirjavahetuse eest;

b) registreerib kirjad ja märgib lühidalt nende sisu registreerimisraamatusse;

c) vastutab riiklike tähtpäevade puhul sõpradele tervituste saatmise eest.

2. Geograafia sektsioon:

a) õpib tundma ja tutvustab sõprusõhtutel ning muudel klubi üritustel vennasvabariike ja välisriike;

b) kogub materjale ning aitab koostada albumeid vennasvabariikide ja välisriikide kohta.

3. Keeltehuviliste sektsioon

koosneb vene, saksa ja inglise keele grupist.

Nendes: a) õpitakse vestluste, piltide, diafilmide jne. abil kõneoskust;

b) õpitakse ettekandeid sõprusõhtuteks;

c) valmistatakse ette tõlke.

4. Rahvaste muusika sektsioon:

a) õpib tundma ja tutvustab vennasvabariikide ning välisriikide heliloojate loomingut;

b) aitab sisustada sõprusõhtuid.

5. Rahvaste tantsude sektsioon:

a) õpib tundma vennasvabariikide ja välisriikide tantsu;

b) aitab sisustada sõprusõhtuid.

6. Filatelistide sektsioon:

a) tutvub mitmesuguste maailma maade rahvaste, kultuuri, fauna ja flora omapäraga, kultuuri- ja ühiskonnategelastega, sisemiste ja rahvusvaheliste ürituste tähistamisega;

b) annab praktilisi teadmisi filateelia arendamiseks (kogude soetamine, korrashoid, albumite valmistamine jne.);

c) aitab sisustada kooli Rahvaste Sõpruse Klubi poolt korraldatud üritusi filateelia-alaste näituste ja vestlustega.

Kõikide sektsioonide liikmed on kohustatud aitama:

a) korraldada sõprusõhtuid;

b) sisustada sõprusnurka, korraldada näitusi, valmistada stende ja albumeid;

c) koguda ja kirjutada seinalehele artikleid.

Poolaasta lõpul kirjutatakse liikmeraamatusse hinnang klubis tehtud töö kohta.

Iga kool võib ise koostada endale põhikirja, mis vastab püstitatud eesmärkidele. Meie kogemused näitavad, et parem on astuda mõne sõprusühingu kollektiivseks liikmeks. See toob klubi töösse suurt elevust. Ja mis kõige tähtsam — sõprusühingu kaudu saab palju materjali selle rahva kultuuri, maa geograafia, majanduse, ajaloo kohta. Meie oleme saanud sõprusühingu pildimaterjaliga koostada mitu huvitavat stendi. Kogemused näitavad, et mõned sektsioonid saavutavad klubis juhtiva koha. Näiteks meie koolis on selliseks juhtivaks sektsiooniks geograafia sektsioon. Selle sektsiooni ülesandeks on olnud tutvustada

õpilastele meie liiduvabariike, sotsialismimaade ja kapitalistlike riikide elu-olu. Et töö oleks huvitav ja mitmekesine, on vajalik, et igal õppeaastal oleks klubil mingi põhiülesanne. Näiteks 1962/63. õppeaastal oli eesmärgiks, et iga klass astuks kirjavahetusse mingi vennasvabariigi kooliga, koostaks selle riigi materjalidest Rahvaste Sõpruse Klubile albumeid ja toimuks klassidevaheline konkurss, kus iga klass tutvustaks üht liiduvabariiki. Sellisel klubi poolt korraldatud õhtul anti ülevaade vastava liiduvabariigi geograafiast, ajaloost, kultuurist, tööstuse ja majanduse saavutustest. Isetegevuskontserdil lauldi selle liiduvabariigi laule, tantsiti rahvatantse. Loeti selle liiduvabariigi luuletajate luuletusi ja katkendeid proosateostest. Korraldati näitus suveniiridest, omavalmistatud nukkedest, piltidest jne. Ka seltskondlikus osas püüti tantsida selle liiduvabariigi tantse ja mängu. Korraldati viktoriin antud liiduvabariigi tundmise kohta. 1963/64. õppeaastal oli põhiülesandeks tutvuda Tšehhoslovakkia, Bulgaaria, Itaalia ja Kuubaga. 1964/65. õppeaastal võeti osa pioneeride rahumarsist. Meie kool saavutas pioneeride rahumaršil Eesti NSV-s II koha.

1965/66. õppeaastal võeti osa ENSV Pioneerinõukogu poolt organiseeritud teatevõistlusest «Balti meri — rahu ja sõpruse meri». Töö edukaks läbiviimiseks olid pioneerirühmade vahel kollektiivseks tööks ära jaotatud Balti mere äärsed riigid, milledest nad korraldasid ülekoollised rahvaste sõpruse õhtud. Töö toimus alljärgneva plaani järgi:

oktoober — Saksa Demokraatlik Vabariik;

november — Poola Rahvavabariik;

detsember — Taani;

jaanuar — Rootsi;

veebruar — Soome;

märts — Läti NSV, Leedu NSV;

aprill — Vene NFSV.

Kõikide sektiioonide liikmed aitasid seda üritust sisustada. Meil on tavaks, et ettevalmistustöödest võtab aktiivselt osa hästi palju õpilasi. Kasvatuslikult on parem, kui nad ise süvenevad sellesse töösse ega istu õhtul ainult passiivse kuulajana. Opetajad püüavad tundides käsitleda vastavat maad puudutavaid küsimusi; et laiendada õpilaste silmaringi ja äratada huvi selle rahva vastu.

Toon näitena Bulgaariale pühendatud õhtu läbiviimise kava. Õhtut alustati bulgaaria luuletaja Karavelovi luule-

tusega «Isamaa». Geograafilise ülevaate andis õpilane T. I. Kultuurilise ja ajaloolise ülevaatega, kus eredalt toodi esile Bulgaaria rahva võitlus oma vabaduse eest, esines õpilane M. T. Järgnevalt rääkis kooli direktor oma reisimuljetest Bulgaariasse. Vestlust illustreeriti rohke pildimaterjaliga. Pärast seda esitas X klassi ansambel kaks laulu bulgaaria keeles, millele eelnes sisu tõlkimine. Need olid bulgaaria revolutsiooniline laul «Hei, Balkan» ja «Sõpruse laul». Õpilane L. O. jutustas bulgaaria muinasjutu ja õpilane P. M. luges Hristo Botevi luuletuse «Hadži Dimitr». Vaadati näitust Bulgaaria vaadetest, suveniiridest, markidest ning bulgaaria kirjanike teostest, mis on tõlgitud eesti keelde.

Igale õhtule oleme püüdnud kutsuda mõne külalise, kes on antud maal külastanud. Sellised õhtud meeldivad õpilastele väga.

Väga populaarne on meil stend «Tähtpäevi ja sündmusi». Seda annavad välja klubi aktivistid mõne riigi tähtpäeva puhul või siis, kui klubil on tulemas mingi riigi kohta õhtu. Stendil on pildid koos selgitavate märkustega, diagrammid. Teine kord on seal aga näitus vastava riigi suveniiridest. Näiteks meie koolis saab näituse peaaegu täielikult kujundada õpilaste kirjasõprade materjalidest. Stendil on olnud üle 40 näituse. Näiteks «Vabadus Aafrikale», «Bulgaaria», «Tšehhoslovakkia kultuur», «Moldaavia», «Saksa Demokraatlik Vabariik», «Vabadus Vietnamile» jne. Juba stendi koostamine on õpilastele elamuseks ning arendab ühtlasi ka nende silmaringi. Otsitakse materjali kirjandusest, tuuakse kodunt jne. Ka rahvaste sõpruse nurgas on meil stend, millel kujutatakse matku mööda meie suurt kodumaad. Iga kahe nädala tagant vahetub uus liiduvabariik, linn vms. Selle aja jooksul materjali pidevalt uuendatakse. See stend annab suurepärase ülevaate antud liiduvabariigist või linnast, mida võib edukalt kasutada otseselt õppetöös.

Omapärase suveniiride kogu moodustab kooli rahvaste sõpruse nurk. See asub meil pioneeritoas. Seal on kõikide liiduvabariikide rahvariides nukud, kollektiivsed kirjad, albumid, kingituseks saadud suveniirid jne. Aegajalt pannakse osa eksponaate kappidesse ja vahetatakse välja uutega. Peab ütlema, et sõprusnurga materjale on meil äärmiselt palju.

Geograafia sektsioon on peale klubiõhtute organiseeri-

nud veel muidki üritusi, näiteks kinofestivali «Filmikaameraga mööda maailma». 1965/66. õppeaastal olid kavas järgmised filmid:

- oktoober — «Moskva tuled»;
- november — «Brasiilia linnades»;
- detsember — «Viva Kuuba»;
- jaanuar — «Linn püramiidide jalamil»;
- veebruar — «Suur Vallrahu»
- märts — «Lihavõttesaare saladus»;
- aprill — «Pariisi ballaad»;
- mai — «Komodo saare draakon».

Geograafia sektsioon organiseerib veel seinalehte «Kirev gloobus», kus kirjutatakse huvitavatest sündmustest kogu maailmas.

Järgnevalt tutvustaksin kirjasõprade sektsiooni tööd. See sektsioon on vajalik selleks, et saaks organiseerida regulaarset kirjavahetust eakaaslastega vennasvabariikidest ja välisriikidest. Kirjavahetust juhendavad õpetajad. Kirjade sisulise külje eest vastutavad klassijuhatajad ja keeleliselt aitavad vastavate keelte õpetajad. Kirjavahetus on meil individuaalne ja kollektiivne. Meie propageerime üldiselt kollektiivset kirjavahetust.

Et Rahvaste Sõpruse Klubil oleks ülevaade õpilaste kirjavahetusest, selleks on meil olemas postiraamat. Esimeses osas on uued aadressid ja teises osas igale riigile eraldatud leheküljed, kus on järgmised alajaotused: kellele tuli kiri, kirja lühike sisu, kes vastab, vastuse lühike sisu ja märkused.

Kui kõik kirjad on teada, siis võib neid edukalt kasutada kooli õppe-kasvatustöös. Kirju on vaja tutvustada kõikidele õpilastele. Selleks tuleb kujundada vastav stend, mis võib kanda nimetust «Meie kirjavahetus» või midagi muud. Stendile võib kleepida või joonistada maailmajagude poliitilise kaardi, millel saab ära märkida need kohad, kust õpilased saavad kirju. Kohti võib tähistada ka vastava riigi lipuga. Nii õpivad õpilased tundma ka riigilippe. Hea on, kui sellel stendil on rubriik «Kooli saabus kiri», kuhu paigutatakse kooli või klubi aadressil saadud kirjad: kas originaalid või vajaduse korral tõlked, et õpilased saaksid neid lugeda. See aitab vältida nii mõnelegi koolile iseloomulikku olukorda, et kooli saabunud kirjadest teavad ainult mõned üksikud õpilased ja õpetajad. Õpilaste kirjavahetust on kindlasti vaja suunata. Kirjavahetajate üles-

andeks on ka tervituste saatmine oma sõpradele nende riigi tähtpäevadel.

Võime oma kogemuste põhjal öelda, et kirjavahetus laiendab oluliselt õpilaste silmaringi. Kerge on selles veenduda, kui kuulata õpilaste vastuseid geograafia, ajaloo jt. tundides. Kirjavahetuses olev õpilane toob kaasõpilastele vastava riigi kohta palju huvitavaid fakte, mida ei leidu õpikus ega õpetaja seletustes.

Tooksin näitena mõne õpilase arvamuse kirjavahetuse kohta. Nii kirjutab XI klassi õpilane Luule S.: «Kirjavahetus on minu arvates üks väga huvitav asi ja eriti veel siis, kui kirjasõpru on mitmelt maalt. Mina saan kirju Saksa Demokraatlikust Vabariigist, Lätist ja Leedust. Saksa tütarlapsega, kelle nimi on Dagmar, olen ma kirjavahetuses juba viiendat aastat. Meil on teineteisele palju küsimusi. Nüüd ma tean, et neil on keskkool 10-aastane pluss veel 2 aastat, et nende koolielu on samasugune nagu meilgi: õppimine, sport, töö ringides, isetegevus, puhkeõhtud. Palju on meil kirjutada muusikast, filmidest, näitlejatest. Oleme vahetanud suveniire, pioneeri-, spordi- ja komsomolimärke, pioneerikaelarätte, pildialbumeid, heliplaate, magnetofonilinte ja üldse kõike, mis võiks teist huvitada. Nii olen ma täiesti tuttav eluga Saksa Demokraatlikus Vabariigis. Alguses oli saksa keeles kirjutamisega suuri raskusi. Esimene kiri võttis aega üle kolme tunni. Nüüd aga läheb iga päevaga kergemaks. Tõlkimisel pole enam nii palju sõnaraamatu abi vaja. Kirjavahetus Dagmariga on andnud mulle ka uued tulevikuplaanid. Tahan hakata ülikoolis õppima saksa keelt.»

Või jälle Viivi J.: «Juba kauemat aega olen kirjavahetuses Tšehhoslovakkia tütarlapsega. Tema nimi on Maria Varga. Nende linn on alles noor, kuid selles on 6 kooli, muusika- ja spordikool. Kõikides koolides õpitakse vene keelt alates IV klassist. Me kirjutame vene keeles. Lapsed lähevad kooli kuueaastaselt. I—IX klass on kõigile kohustuslikud, siis tuleb veel kolm aastat keskkooli. Maria on eriti huvitatud nõukogude kirjandusest. Meil on Mariaga ühised huvid — me mõlemad kogume marke. Olen saanud väga palju pildimaterjali Tšehhoslovakkia kohta.»

Filatelistide sektsioon. Filateelia on huvitav harrastus, mida oskusliku juhtimise korral saab kõige rohkem panna teenima rahvaste sõpruse kasvatamise eesmärki.

Kui seda aga õigesti ei juhendata, võib ta muutuda lihtsalt kogumiskireks ja majanduslikult küllaltki kulukaks. Kogumine tuleb oskuslikult pühendada uute teadmiste saamisele. Kui kogutakse marke teiste maade looduse, kultuuri, ajaloo ja teadlaste kohta ning kosmose kohta, peab pidevalt toimuma õpetaja selgitustöö. See laiendab suurepäraselt õpilaste silmaringi. Meie koolis on ligi 40 aktiivset margikogujat. Töö aluseks on võetud pioneeriinstruktori nõuete täitmine filateelia alal.

Rahvaste tantsude sektsioon. See on sektsioon, mis aitab kaasa sõprusõhtute sisustamisele. Tantsude õppimisel vesteldakse nende ajaloost jne. Selle sektsiooni töö saab veel hästi ühendada ühiskondlikult kasuliku tööga. Näiteks rahvarõivastes nukkude valmistamine, samuti tõeliste rahvariiete õmblemine esinemiseks.

Rahvaste muusika sektsioon. Sellest on samuti abi sõprusõhtute sisustamisel. Ka siin peab nii solistide, ansambelite kui ka kooride poolt õpitavaid palasid eelnevalt tutvustama (helilooja elu ja looming jne.).

Muusikaring korraldab veel nn. muusikalisi kaleidoskooppe kindlatel teemadel. Näiteks mõnest tuntud lauljast, nagu M. Magomajev, F. Šaljapin, M. Lanza jt., või siis heliloojast ja tema loomingust. Oleme korraldanud kontsertmõistatusi rahvaste laulude ja muusika kohta. Ka kooli raadiosõlme kaudu anname kontserte. Meie kooli raadiosõlme fonoteek on võrdlemisi rikkalik ja me võime rahuldada küllaltki palju õpilaste soove.

Sel õppeaastal me seame endale ülesandeks anda avalik kontsert Nõukogude Liidu rahvaste lauludest ja muusikaladest.

Keeltehuviliste sektsioon. Nende ülesandeks on peale täiendava keeleõppimise korraldada iga-aastane traditsiooniline keelteõhtu, kus ettekanded on ainult vene, inglise ja saksa keeles. See nõuab õpilastelt küllaltki suurt jõupingutust. Neil õhtutel esitatakse nimetatud keeltes luuletusi, katkendeid proosateostest, muinasjutte, ansambli- ja koorilaule jne.

Keeltehuvilised annavad välja oma seinalehte.

Väga suure populaarsuse on võitnud meie keskkooli poolt alustatud nelja liiduvabariigi õpilaste sõpruse festival, mis esimest korda toimus meil, Rapla Keskkoolis 1962. aastal. Festivali korraldamine muutus traditsiooniliseks ja on toimunud nüüd juba Lätis,

Mälestusesemete üleandmine külalistele

Leedus ja Vene NFSV-s. Rahvaste sõpruse deviisiks on: «Balti meri — rahumeri».

Festivali ettevalmistamine oli kooli kollektiivile suureks sündmuseks. Moodustati kaks komisjoni — üks õpilastest, teine õpetajatest. Ettevalmistustöid jätkus ligemale 150 õpilasele. Otsustamist vajasisid kümned küsimused: milline teha festivali juhend, milline märk, millised kingitused valmistada külalistele, mida kontserdil esitada, mida sõprusnäitusele välja panna, kuidas külalisi toitlustada, kuhu neid majutada, kes määrata külaliste šeffideks jne.? Kom-somolikomitee töötas välja festivali juhendi, kus nähti ette, et festival kestab 3 päeva. Päevad otsustati sisustada järg-miselt:

- esimene päev — külaliste vastuvõtmine ja sportlikud üritused;
- teine päev — rahvaste sõpruse päev, sõpruskontsert;
- kolmas päev — tutvumine meie liiduvabariigiga, eks-kursioonid Mahtresse ja Tallinna ning õhtul lõpetamine.

Spordivõistluste jaoks panime välja rändkarika, mille

peale oli graveeritud vene, läti, leedu ja eesti keeles sõna «sõprus». Võitja kooli nimi graveeritakse karikale ja see viiakse hoiule sellesse kooli, kus toimub järgmine festival.

Kui juhend valmis sai, otsustati see saata Läti NSV Limbaži 1. keskkoolile, Leedu NSV Palanga keskkoolile ja Vene NFSV Petseri 1. keskkoolile. Festivali delegatsiooni suuruseks määrati orienteeruvalt 30—35 liiget pluss saatjad õpetajad.

Suur oli meie rõõm, kui teatati, et kõik eespool nimetatud koolid on nõus festivalist osa võtma. Festivali ajaks märgiti 16.—18. mai. (Ka järgmised festivalid on toimunud samal ajal.)

Kibekiires ettevalmistuses möödus aeg ja peagi jõudis kätte oodatud päev. Kõik ettevalmistused olid tehtud, kingitused valmistatud, spordivõistkonnad komplekteeritud jne. Ma ei hakka siin rääkima läbiviimise üksikasjadest, vaid peatuksin muljetel.

Tore oli vaadata mälestusesemete vahetamist, samuti üksteise abistamist spordivõistlustel, mida naljalt võistlustel ei juhtu, sest igaüks tahab ju ainult võita. Kuid sportlikud tagajärjed olid sellest hoolimata väga head. Suureks elamuseks oli õhtune sõpruskontsert, kus iga kool esitas 30-minutilise rahvusliku kontserdi. Kõik esitatud palad said suure menu osaliseks ja paljud palad tulid kordamisele. Eriti hiilgasid leedulased oma temperamentsete rahvatantsudega. Äärmiselt sügava mulje jättis juba õhtu alustamine, kui üksteisel käest kinni hoides lauldi neljas keeles «Demokraatliku noorsoo hümnid». Sama hoogsalt ja sõbralikult möödus õhtu seltskondlik osa. Üks rahvuslik mäng järgnes teisele. Õhtu lõpetati sõprusringiga, kus lauldi neljas keeles «Laulu rahutust noorusest».

Meie vabariiki tutvustaval päeval käidi ekskursioonil Mahtas ja Tallinnas. Kehtnas toimus kohtumine Rapla rajooni suvepäevadest osavõtjatega. Kehtnasse ja meie kooli juurde istutati sõprustammed. Õhtul toimus lõpupeo, kus jagati välja spordivõistluste auhinnad ja mälestusesemed. Hilisööni kostsid kooli saalist laulud.

Kolme päeva jooksul saadi suurteks sõpradeks ja lahku mine oli raske. Siis sõitsid külalised veel kolmepäevasele ekskursioonile mööda meie koduvabariiki. Samuti oleme ka meie pärast iga festivali käinud ekskursioonil Lätis ja Leedus.

Esineb Palanga keskkooli instrumentaalansambel

Nii on toimunud festivalid juba Limbažis, Palangas ja Petseris. Petseris oli festival pühendatud Petseri linna 400. aastapäevale. Peab ütleva, et festivalid muutuvad iga aastaga üha pidulikumaks ja südamlikumaks. Järjest rohkem on omandatud korraldamise kogemusi. Festivalid on väljunud juba koolide seinte vahelt ning olnud pidupäevaks kogu asula elanikkonnale. Festivalil on olnud külas paljude rajoonide juhtivad töötajad. Kõige rohkem üllatas meid see, et Palanga sõprusfestivali (1964. a. mais) avas Leedu NSV haridusminister, kes tunnustavalt märkis Rapla keskkooli algatust sõprusfestivalide korraldamisel. Ta tõi tervitusi festivalile kogu Leedu õppivalt noorsoolt ja õpetajatelt ning andis meie koolile üle traditsioonilise leedu sõprusvöö. See oli ülev hetk meie delegatsioonile.

Selliseid sõprusfestivalide soovitaksin korraldada kõikidel koolidel. Nende kasvatuslik väärtus on väga suur. Eriti siis, kui nad on saanud traditsiooniks. Juhuslikult läbi viidud üritus ei anna nii suurt efekti.

Tänavu alustame festivali uut ringi, nüüd aga teisel põhimõttel. Hakkame korraldama sõpruslaagreid. Algus

tuleb jälle teha meil. Ettevalmistused selleks juba käivad.

Samasuguse festivali oleme ühel korral organiseerinud ka pioneeride vahel. Sellest võtsid osa Eesti, Läti ja Leedu NSV ning Pihkva oblasti pioneerid. Seoses teatevõistlusega «Balti meri — rahu ja sõpruse meri» tahame organiseerida pioneeride sõprusfestivali nelja liiduvabariigi kooldide vahel. Festival toimub sõpruslaagrina, kus võisteldakse isetegevuses, pioneeririvis, väkklehtede väljaandmises jne.

Meie koolis on rahvaste sõpruse kasvatamiseks kõigiti soodne pind. Paljud õpilased on käinud sõprusfestivalidel, viibinud pioneerilaagris «Artek», osa võtnud pioneerilaagritest Moskvas ja Moldaavias. Unustamatu mulje jäi kahele pioneerile, kes võtsid osa pioneerilaagrist «Smena» Moskvas, mis organiseeriti Balti liiduvabariikide auks seoses nende 25. aastapäevaga. Üldse oleks soovitatav, et meie ametiühingute pioneerilaagrid vahetaksid pioneerirühmi teiste liiduvabariikide laagritega. See aitaks palju kaasa rahvaste sõpruse kasvatamisele. Seni on minu arva-tes seda moodust äärmiselt vähe kasutatud.

Rahvaste sõpruse kasvatamise teenistuses on olnud veel vastavad temaatilised pioneerikoondused. Teemad soovitab Rahvaste Sõpruse Klubi, lähtudes õppeaasta peaesmärgist. Oleme organiseerinud veel ülekoollisi karnevale, kus igale klassile on antud ülesanne olla mingi maa rahvarõivastes, esitada selle rahva isetegevusettekandeid ja üldse käituda sellele rahvale iseloomulikult. Rahvaste Sõpruse Klubi juures töötab meil nn. kingituste vabrik, kus valmistatakse suveniire sõpradele ja oma kooli sõprusnurga jaoks.

Oleme organiseerinud ka nn. rahvaste sõpruse «matku»: igale klassile antakse mingi marsruut (näiteks NSV Liidu kangelaslinnad), mille kohta nad kirjandust uurivad ja siis koolikaaslastele «kirju saadavad».

Kooli kunstiring on igal aastal korraldanud näituse rahvaste sõpruse teemal tehtud töödest.

Eespool toodust nähtub, et rahvaste sõpruse kasvatamise võimalused klassivälise töö kaudu on suured. See peab olema aga kooli partei-algorganisatsiooni südameasjaks, siis saab organiseerida suurepäraseid üritusi. Peab ütlema, et meie pedagoogiline kollektiiv suhtub sellesse väga tõsiselt.

Paljud õpetajad on ise tihti viibinud vennasvabariikides, käinud turismimatka del välisriikides ja nende sõna leiab alati õige tee laste südamesse. Ka sõprusfestivalide idee on nakatanud juba õpetajaskonda. Tahetakse hakata korraldama sõprusfestivalidele nelja liiduvabariigi õpetajate vahel.

Mida on meie õpilastele andnud selline läbimõeldud rahvaste sõpruse kasvatamise süsteem klassivälise töö kaudu:

- 1) on paranenud suhtumine vene ja võõrkeele õppimisse;
- 2) suhtutakse palju lugupidavamalt teistesse rahvustesse;
- 3) ollakse rohkem huvitatud teiste riikide geograafiast ja ajaloost;
- 4) jätkatakse õpinguid teiste liiduvabariikide kõrgemates õppeasutustes;
- 5) õpilaste silmaring on laienenud;
- 6) on paranenud õpilaste astumine õpilasorganisatsioonidesse.

Nii on meil organiseeritud noorte arv igal kevadel 90—95%.

Meie kooli kollektiiv tahab ka edaspidi jätkata süsteemilist tööd rahvaste sõpruse kasvatamisel.

KLASSIJUHATAJA OSAST ÕPILASTE MAAILMAVAATE KUJUNDAMISEL

V. Maanso,
*Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise
Instituudi töötaja*

Maailmavaateline kasvatus on teatavasti kommunistliku kasvatusaluseks. See peab aitama noortel jõuda maailma materiaalsuse, looduse ja ühiskonna objektiivsete seaduste tunnetamiseni ning muutma kommunistliku moraali normid sügavateks veendumusteks. Maailmavaatelist veendumuste formeerumine on aga keerukas protsess, kus peab ühinema intellektuaalne ja emotsionaalne. Veendumuste jõud sõltub suurel määral omandatud teadmiste hulgast ja sügavusest: veendumus millegi õigsuses peab olema põhjendatud objektiivsete andmetega; teadmiste vähesus või pinnapealsus võib viia väärade veendumuse kujunemisele. See asetab raskuspunkti koolis teaduse aluste kindlale ja süstemaatilisele omandamisele, s. o. õppetunnile. Kuid veendumust ei saa noorele valmiskujul sisendada — vajalik on ka kogemus, vahetu tunnetamine, osavõtt praktilisest tegevusest, kus noored oma teadmisi rakendavad ja kus saab kinnitust omandatu õigsus. Sellest veendumuste kujunemiseks vajalikust intellektuaalsekogemusliku ja emotsionaalse ühtsusest tuleneb otseselt õpetamise ja kasvatamise ühtsuse vajalikkus, tulenevad ka nõuded õppe- ja kasvatustöö meetodite õigeks valikuks. Siit järgneb ka, et kogu õpilase tegevus peab moodustama kindla süsteemi kommunistliku teadlikkuse kasvatamiseks. Tähtsat osa etendab selle süsteemi loomisel kool. Küllalt oluline koht kuulub seejuures klassijuhatajale.

Kõneldes õpetamise ja kasvatamise ühtsusest, ühtse teravikliku süsteemi vajadusest tulevikuinimese kujundamisel, ei saa ometi eitada fakti, et teoorias on võimalik selle ühtse protsessi üht või teist külge abstraheerida, sügavamalt käsitleda. Kuid just kasvatusprobleemide sügavam, uurimislik käsitlemine on küllaltki keerukas: kasvatustöö

tulemused on teaduslikult raskesti mõõdetavad, kasvatusmeetodite mõjukuse jälgimisel on vaja elimineerida oht-rasti kõrvaltegereid, milleks me sageli suutelised pole. Ka nõuab kasvatusprobleemide jälgimine väga pikka aega kestvaid vaatlusi. Seetõttu on ka käesolevas artiklis tege-mist lihtsalt tähelepanekutega mõningatest kitsaskohta-dest kasvatustöös, mis esitatakse vaid järelemõtlemiseks ja arutluseks. Avaldatavate seisukohtade õigsust on koo-lides mitmeti kontrollitud: oleme tutvunud klassijuhatajate tööplaanidega, kogunud õpetajatelt materjali koostöö kohta kooliväliste kasvatusasutuste töötajatega ning õpi-lastelt nende tegevuse kohta Punase Risti Seltsis ja ALMAVÜ-s; vestlustest õpetajate ja õppealajuhatajatega oleme andmeid saanud poliitinformatsioonide, ekskursioo-nide jm. kasvatusliku tegevuse kohta.

Võib tekkida küsimus, miks rõhutatakse klassijuhataja erilist osa õpilaste ideoloogilises kasvatuses. On meie väba-riigis ju klasse, kus on praktiseeritud klassijuhatajate töö-tamist, ilma et oleks märgata olulist tagasiminekut üri-tustest osavõtu, õppeedukuse jt. näitajate osas. Jutuajami-sel koolide õppealajuhatajatega võib aga kuulda hääli, et vajaka jääb vanemast sõbrast, seltsimehest, suunajast, nõuandjast. Ka see, et klassijuhataja juhtimiseta klassid pole leidnud ulatuslikumat levikut (hoolimata üksikutest positiivsetest kogemustest), tõestab praktikas klassijuha-taja tähtsust. Põhjendatav on see järgmisega.

Klassijuhataja eriline osa üldises kasvatusüsteemis tule-neb eelkõige sellest, et klassijuhatajal on kõikidest teistest pedagoogidest paremad võimalused oma klassi, siin valit-sevate meeolude ja õpilaste ideoloogiliste vaadete tund-maõppimiseks. Tundmaõppimise vajadusel pole põhjust pikalt peatuda. Et saada erinevatest negatiividest häid fotosid, peab fotograaf valima õige fotopaberi ja oskama määrata õiget valgustusaega. Kui palju keerulisem on aga noore tunde- ja mõttemaailma kujundamine ning selleks õigete vahendite valimine. Õpilase tundmaõppimise mee-todite kohta on klassijuhatajail kasutada tänuväärsed juhendid pedagoogikakandidaadi I. Undi raamatu «Õpilase individuaalsus ja klassijuhataja» (ilmunud 1962) näol. Rõhutagem siinkohal vaid, et maailmavaateline kasvatus aspektist on oluline jälgida väljaspool kooli õpilast ümb-ritsevat mõjusfääri (ka sugulaste ja sõprade mõju), kodust miljööd ja õpilase vahekorda klassi- (kooli-, internaadi

toa- jne.) kollektiiviga. Õpilase ühiskondlike vaadetega tutvumisel ei saa rahulduda tema sõnalise väljendusega, millest rohkem võib kõnelda toon ja miimika. Kasvatuse meetodite valikul on otsustava tähtsusega ka õpilase mõjutatavuse astme tundmine (kas õpilasel on olemas isiklik arvamus või järgib ta kergesti teiste soovitusi; kas olemasolevad vaated on püsivad või mitte; kuivõrd järjekindel on õpilane oma tegevuses; kas esineb kalduvust negativismi jms.).

Klassi hea tundmine loob eeldused iga õpilase individuaalseks kohtlemiseks, millest tulenevalt on võimalik usaldusliku vahekorra tekkimine kasvataja ja kasvandiku vahel. Vastastikune usaldus tagab edu kasvatustöös üldse, eriti aga ideelis-poliitiliste ja moraalsete veendumuste kujundamisel. Võrreldes teiste õpetajatega on klassijuhataja osa suurem ka ühiste perspektiivide ja ülesannete täitmise kaudu kollektiivi kujundamisel. Hästi kujundatud klassikollektiivis osutub suureks kasvatuslikuks jõuks avalik arvamus, heakskiit ja hukkamõist kollektiivi enda poolt. Viimane on seda olulisem, et ta mõju ulatub ka sinna, kuhu õpetaja sõna ja suunav käsi otseselt ei pääse — kooliteele, noorte sünnipäevadele, õpilaste omavahelistesse vaidlustesse jne. jne. Just siin on määrav tähtsus ka iga üksiku õpilase mitmetel iseloomuomadustel, mille kujundamisel on klassijuhataja osa teistest pedagoogidest kahtlemata suurem, nagu siirus, ühiskondlik kohusetunne, aktiivsus, initsiatiiv, julgus otseütlemisteks ja võitlejavaim. Rõhutame siin eriti viimast, sest pole kahjuks sugugi harvad need juhtumid, eriti vanemas koolieas, kus maailmavaateliselt peaaegu küps ja moraalsete veendumustega noor, kes komsomolikoosolekuil aktiivselt sõna võtab, jääb õpilaste omavahelistes vestlustes kaaslaste väärseisukohtade ilmnedes kurdiks-tummaks, jääb kiretuks pealtvaatajaks, passiivseks kõrvalseisjaks.

Klassijuhataja eriline osa õpilaste kommunistliku teadlikkuse kasvatamisel seletub ka sellega, et tema käsutuses on spetsiaalsed klassijuhatajatunnid, mis võimaldavad käsitleda just selle klassi jaoks antud momendil kõige olulisemaid ja vajalikumaid probleeme. Samadel eesmärkidel kasutab hea klassijuhataja ära ohtrad võimalused õpilastega koos olla ekskursioonidel, ühiskondlikul töö, klassiõhtutel jne. Ülekoolilised lektoriumid ja üritused sellelaadset tööd asendada ei saa, sest väikeses kollektiivis on

õpilased otsekohesemad, usalduslikumad, julgemad ja jälgivad käsitletavaid probleeme suurema kaasaelamisega. Võrreldes näiteks pedagoogide enda käitumist ja aktiivsust rahvarohkel ülerajoonilisel nõupidamisel, õppenõukogu koosolekul ja väiksema õpetajate grupi koosolekul. Mis siis veel õpilastest kõnelda.

Klassijuhataja otseseks ülesandeks on ka klassi õpilaste hulgas tehtava kasvatustöö koordineerimine. Nii ei tule klassijuhatajal kasvatustöö õigeaks korraldamiseks ja õpilaste kasvatuslikuks mõjutamiseks töötada mitte ainult õpilastega, vaid väga mitme kollektiiviga — kaasõpetajate, lastevanemate, kooliväliste pedagoogiliste asutuste töötajatega.

Sageli tulevad küsimused, mis tekitavad kujunevas isikuses probleeme, õpilaste väärarusaamad ja julgus avaldada oma arvamusi või selle puudumine esile just teiste ainete tundides. Teiselt poolt saab ja peabki klassijuhataja juhtima aineõpetajate tähelepanu ilmnunud väärseisukohtadele, teadmiste puudulikkusele või kahtlustele-kõhklustele, sest paljud ainelõigud võimaldavad nii mõndagi küsimust süvendatult käsitleda, ilma et see näiks otsese «kasvatamisena». Viimast teatavas eas omamoodi kardetakse ja selle vastu võib tekkida opositsiooni. Internaatides ja internaatkoolides on vältimatu kasvatuslike ülesannete koordineerimine ja tihe kontakt kasvatajatega. Õpetajate ja kasvatajate vastastikune informatsioon eeldab muidugi suurt pedagoogilist takti. Siin on oluline, et ilmnunud väärnähtusi ei rutataks klassi tagasi rääkima ja nende eest tõrelema. Pedagoogilise kollektiivi liikmete vahel peab valitsema vastastikune usalduslikkus. Paraku leidub klassijuhatajaid, kes oma klassi õpilaste väärseisukohti püüavad kolleegide eest varjata või ilustada, oma klassi n.-ö. kaitsta. Puudujääkidest vaikimisega ei saa aga kasvatustöös edu loota.

Seoses koolivälise tegevuse laienemisega kasvab aasta-aastalt sellise kasvatajateringi tähtsus, nagu treenerid, muusikaõpetajad, aine- ja isetegevusringid juhendavad õpetajad väljaspool kooli jne. Nende mõju kasvavale noorsoole on raske alahinnata, eelkõige seepärast, et tegemist on noore huvialade õppimisega. Et treener, õpetaja jne. on ise vastaval erialal tugev, kujuneb ta kiiresti noorele suureks eeskujuks ja autoriteediks. On väga oluline, et ta kasvatuslik mõjusfäär ei piirduks ainult eeskujuga. Tava-

liselt nii ka on. Näiteks on kujunenud «Kalevi» LSK vehklemistreeneril sm. Piirsalul toredaks traditsiooniks pärast treeninguid vestelda oma kasvandikega mitmesugustel teemadel. Küll tuleb siin juttu linastuvatest filmidest, äsja ilmunud raamatutest, välispoliitilistest sündmustest. Head võimalused noorte sportlaste kasvatuslikuks mõjutamiseks on treeningulaagrites ja võistlusreisidel. Siin puututakse sageli kokku ka teistest rahvustest noortega, mis loob eeldused rahvastevahelise sõprustunde kasvatamiseks. Paraku leidub meil ka treenereid, kes seavad eesmärgiks vaid hoolitsemise õpilase füüsilise täiuslikkuse eest, õigmini tippsaavutuste tagaajamise, jättes kasvatustöö tagaplaanile. Hiljaaegu mõnedes koolides korraldatud küsitlustest ilmnas, et 171 õpilase 58 treenerist on otsinud kontakti kooliga vaid 5. Lootes, et spordikoolid ja -ühingud edasiselt sellele enam rõhku panevad, ei saa ega tohi ka klassijuhatajad jääda pealtvaatajaiks. Ehkki klassijuhatajal on treenerit leida märksa raskem kui vastupidi, oleks hea, kui initsiatiiv vähemalt esmakordseks kohtumiseks tuleks koolist. Kaaluda võiks treenerite ja teiste väljaspool kooli tegutsevate kasvatajate kutsumist klassi lastevanemate koosolekule, eriti siis, kui ühes treeningurühmas või ringis on mitu õpilast samast klassist.

Koostöö lastevanematega on kasvatusel edukuse saavutamiseks vastuvaidlematu. Teame, et vastandlikud motiivid, ärritused võivad takistada lastel õige käitumisviisi valikut, millest võib areneda erutuse ja pidurduse raske konflikt kõigi sellele kaasnevate häiretega kõrgemas närvitegevuses. Kahjuks on veel kodusid, kus ei osata (või ei soovitagi) oma kasvatustööd just ideelis-poliitilistes küsimustes kooskõlastada kooli püüdlustega. Mõnigi ema või isa poolt lihtsalt järelemõtlematusest lausunud fraas võib tekitada väljakujunemata isiksuses probleeme ja tarbetuid, mitte kuhugi väljaviivaid mõtisklusi. On hõlpus kõnelda ka lastevanemate kasvatamise vajalikkusest, tegelikkuses on see aga raskemaid ülesandeid. Kirjanduses soovitatavad lastevanemate lektoriumid ja ülekoollised koosolekud kannavad suhteliselt vähe vilja. Hea oleks siingi, kui töö raskuspunkt kanduks klassi lastevanemate hulka. Enamikul vastavatest koosolekutest kõneldakse õppeedukusest ja distsipliinist, vahel ka koduse kasvatusel küsimustest. Maailmavaatelistest probleemidest tuleb pahatihti juttu vaid siis, kui on ilmnunud väärnähtusi

klassis. Kuid ka töö klassi lastevanematega tuleks korraldada nii, et see aitaks võimalikku opositsiooni õpilaste hulgas ennetada. Senisest palju enam tuleks kõnelda konkreetse klassi tingimustest lähtudes sellest, mida tähendab lastele eemalejäämine organisatsioonidest ja klassivälisest tööst, kuivõrd kooli ja kodu erinevad seisukohad võivad noore viia hingelise lõhestumiseni, irdumiseni kollektiivist, haiglasliku süvenemiseni oma hingeelusse ja tundemaailma, passiivsuse, õppe edukuse langemiseni. Usaldusliku kontakti suurendamiseks ei kutsu parimad klassijuhatajad vanemaid mitte ainult koosolekutele, vaid ka teiselaadilistele klassiüritustele (naistepäeva tähistamine, isetegevuse ülevaatus). Pioneeri- ja kommunistlike noorte poolt korraldatud pidulikud kohtumised lastevanematega panevad viimaseid kaasa elama ning toetama noorteorganisatsioonide edasistki tegevust.

*

Järgnevalt vaatleme lähemalt kogu klassikollektiivi haaravat kasvatuslikku tööd. On pedagoogiline aabitsatõde, et siin peab valitsema kindel süsteem ja eesmärgistatus. Klassijuhatajate tööplaanide põhjal näib formaalselt kõik korras olevat: enamikus neist leiame eesmärkide loetelu, mida klassijuhataja endale ülesandeks seab töös klassiga eeloleval õppepoolaastal. Vahel jäävad aga need eraldi seisvaiks tööplaanis märgitud üritustest, kõnelemata kasvatustööst endast. Mõistagi ei saa niisugusel juhul rääkida eesmärkide saavutamisest. Klassijuhataja ametlikku vastutust vähendab siin asjaolu, et kasvatustöö tulemusi ei saa mõõta ei ülekoollise kontrolltööga ega ka muul viisil, ei inspektorite ega kooli direktsiooni poolt. Need tulevad ilmsiks hoopis hiljem, sageli alles aastate pärast. Seda suurem peaks aga olema klassijuhataja kohuse- ja vastutustunne endale võetud ülesannete täitmisel.

Klassijuhataja poolt korraldatavate ja kommunistliku teadlikkuse kasvatamise teenistuses olevate ürituste vähestust meie õpetajatele ette heita ei saa. Klassides ja pioneerirühmades korraldatakse regulaarselt poliitinformatsioone, küsimuste ja vastuste õhtuid, dispuute, viktoriine, tähistatakse riiklikke tähtpäevi, kohtutakse vanade revolutsionääride, tööeesrindlaste, kunstnike ja kirjanikega, käiakse ühiselt ekskursioonidel, toimuvad sõprusõhtud töö-

lisnoorte ja teistest rahvustest õpilastega jne. jne. Pigem võiks kõnelda nende ülirohkest. Kõik need üritused omaette on toredad, huvipakkuvad ja vajalikud. Kuid arvestame, et lisaks klassijuhataja poolt korraldatavatele üritustele on terve rida ülekoollisi või ülemalevalisi suur-sündmusi; huvitavaid kohtumisi ja ekskursioone korraldavad veel ringid, kooliinternaatides ja pikapäevarühmades ka kasvatajad. Taoti on tunne, et õpilastel, kellel õpingutele ja ühiskondlikule tööle koolis lisandub pidev huvialane kooliväline harrastus (sport, muusika vms.), ei jäägi aega õppeülesannete korralikuks täitmiseks, kirjanduse ja ajakirjanduse lugemiseks, enesekorrastuseks ning kodusteks töödeks, kõnelemata värskes õhus viibimisest. Kuid asjal on veel teine, olulisemgi külg. Nagu märgitud, on maailmavaatelisi veendumusi võimatu kasvatada ilma emotsioonideta. Rohked nn. paraadüritused aga nüristavad emotsioone, muudavad paljugi sellest, mis võiks ja peaks olema pidulik, haarav ja mõjuv, argipäevaseks. Kohati nõuab võimalikult rohkesti huvitavaid üritusi kooli direktioon. Omajagu süüdi on üritustega liialdamises ka meie pedagoogiline kirjandus, kus (väheste eranditega) kohtame suurepärase ürituste loetelu äärmiselt vajaliku asjaliku analüüsi asemel selle kohta, missuguseid mõtteid ja tundeid pidi kutsuma ning kutsus tegelikult esile toimunu õpilastes. Probleemiga, missugune peaks olema ürituste optimaalne arv, et need avaldaksid maksimaalset kasvatustlikku mõju, pole praktiliselt tegeldud.

Meile võidakse vastu vaielda: rohkete üritustega pakume õpilastele aktiivset ja silmaringi avardavat tegevust ning vähendame järelevalvetust. Kuid kas selliste ürituste korral on alati kõik õpilased aktiivsed? Ka oleme arvamusel, et üksiküritusi võiks suuresti korvata õpilaste pidev, süstemaatiline tegutsemine huviala-, spordi- ja isetegevusringides, kuhu iga õpilase suunamine on mõistagi juba klassijuhataja ja vastavate aineõpetajate ülesandeks. Ka klassikollektiivis leidub sellist pidevat tööd-tegevust piisavalt: kirjavahetused, klassi korrastamine, kohaliku kultuuritegelase kalmu hooldamine jne., samuti ülekoolliste suurürituste ettevalmistamine.

Iga väiksegi ürituse õnnestumine nõuab hoolikat ettevalmistust. Kasvatustöös pole midagi kahjulikumat formaalsusest, pealiskaudsusest.

Kõigepealt poliitinformatsioonidest. Nende eesmärgiks

on hoida õpilasi kursis tähtsamate sise- ja välispoliitiliste sündmustega ning viimaste õige kommenteerimise teel kasvatada maailmavaatelisi veendumusi. Juba ainuüksi poliitilis-faktiliste teadmiste omandamise seisukohalt on oluline arvestada materjali eakohase esitamise nõuet, kus küllaltki tähtis osa on ka näitlikustamisel. Nooremate klasside õpilased kujutavad vaevalt, kus asub näifeks Kuuba. Klassijuhatajatunde külasthanud pedagoogidel on põhjust kurta, et poliitinformatsioonides esitatav materjal jääb sageli õpilastele ebahuvitavaks ja kaugeks seetõttu, et referaatides ja vestlustes kasutatavad mõisted on sellele eale tundmata. Pedagoogikakandidaadi H. Palametsa andmed kõnelevad isegi selliste mõistete mitteküllaldasest tundmisest, nagu *sõda* ja *lahing* V klassis, *streik* veel vanemateski klassides. Ajalehematerjali kasutamisel lipsavad aga poliitinformatsioonidesse niisugused sõnad, nagu *solidaarsust deklareerima*, *aktsioon*, *interventsioon*, *agressioon*, *sadistlik* jne. Võib eeldada, et nende ja teiste selletaoliste väljendite kasutamise tõttu jääb õpilastele paljugi esitatavast mõistmatuks. Eriti tui mad on õpilaste poolt ajalehtede põhjal koostatud faktiderohked ja skemaatilised ülevaated nädalasündmustest, mida paraku sagedasti praktiseeritakse. Ettekandjalt nõuab see küll pingsat süvenemist, kuid klassi kui terviku poliitilise kasvatamise seisukohalt on kasutegur väike: kes on ise ajalehti jälginud, sellele pakub niisugune ülevaade vähe, teised ei suuda aga õieti midagi haarata. Küsimusi ei esitata, arutlust ei järgne. On klassijuhatajaid, kes isegi tunnistavad, et nad vanemates klassides ohkavad kergendatult, kui küsimusi ei teki, sest mõnegi esilekerkiva probleemi lahendamine nõuaks juba ajaloolase teadmisi. Nende ebakohtade vältimiseks tuleks võtta eeskuju meie parimate koolide kogemustest, kus poliitinformatsioonid keskendatakse alati mõne aktuaalse teema ümber, millega saab seostada üksikfakte viimastel nädalatel toimunud, ja kus klassijuhatajate eelnev instrueerimine seostatakse nende poliitõppusega. See aitaks vältida ka kampaanialikkust, mida vahetevahel, eriti sisepoliitiliste sündmuste käsitlemisel, veel kohtame.

Huvi ja kaasaelamist tekitab korralikult eksponeeritud pildimaterjal, sobiv film kõnesolevast maast ja hästi esitatud ilukirjanduslik katkend. Vajalikuks meetoodiliseks võtteks on seegi, kui kuivad arvud pannakse võrdlustes kõne-

lema konkreetset keelt: 5 500 000 000 dollarit, mis ameeriklased on kulutanud sõjategevuseks Vietnamis, tekitab teatava ettekujutuse, kui see arv kirjutada tahvlile; ilmekaks muutub kulutatud summa aga alles siis, kui selgitada, et selle eest võinuks ehitada miljon «Volgat» või terve aasta vältel toita seda kolmandikku maakeri elanikkonnast, kes kannatab pidevalt tõsist nälga. Ent siis, kui juttu tehakse Vietnami koolimajadele langevatest napalmpommidest ja hirmunult pagevate ning ema hüüdvate laste tulistamisest ameeriklaste kuulipildujaist, peab tundmusi ja veendumusi sisendama õpetaja enda elav sõna.

Poliitilise teadlikkuse ja ühiskondliku silmaringi avardamisel on oluline osa ajakirjanduse lugemisel, milleks tuleks harjutada juba nooremast koolieast alates. Pole õige klassi lugemuse kohta otsust langetada ainult ajakirjanduse tellimuste põhjal, mida mõnel pool veel tehakse. Vestlustest õpilastega koorub see hõlpsasti välja. Nii viibisime möödunud õppeaastal õige mitmes vabariigi koolis, kus oma tööks materjali kogumisel esitasime vaatlusalustele V—VIII klassi õpilastele muuhulgas ka küsimuse: «Milliseid ajalehti ja ajakirju sa loed?» Üllatuslikult paljudel kordadel saime vastuse mitte lugemise, vaid tellimise kohta. Täiendava küsimuse korral, kas lehte ka regulaarselt loetakse, oli vastus kogelev-eitav.

Peale rühmade- ja salkadevahelise võistluse keskkooli nooremas astmes ja viktoriinide vanemas astmes, mida võib korraldada näiteks viimase kahe nädala «Sädeme» või «Noorte Hääle» materjalide põhjal, õhutab ajakirjandust jälgima ka vastavale eale omaste, parajasti ilmuvate arutluste käsitlemine klassijuhataja tunnis. Nii oluks sobiv V—VII klassis kõne alla võtta «Sädemes» tõstatatud küsimus «Millal saame suureks?», vanemates klassides aga vaagida omavahel neid seisukohti, mis on «Noorte Hääles» ilmunud probleemi «17 — on seda palju või vähe?» arutlemise käigus. Huvitav ajaleheartikkel võib olla lähtekohaks vestlustele väga mitmesugustel teemadel.

Üheks tähtsamaks ideoloogiliseks ülesandeks on noorte kasvatamine sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi vaimus. Teiste liiduvabariikide ja sotsialismimaadega on tutvunud ülekoollilise klassivälise töö põhiteema kohaselt Tartu 3. keskkooli, Otepää keskkooli ja teistegi koolide kõik klassid. Neist toredaist kogemustest on klassijuhatajad võinud õppida trükisõnagi kaudu (näiteks

H. Mägi kirjutas VÕT-i kirjastatud brošüüris «Patriotismi kasvatamisest ja klassi lastevanemate komitee tööst Otepää Keskkoolis», ilmunud 1965. a.). Heaks eeskujuks võib tehtu olla ka siis, kui üks klass koolis soovib lähemalt tutvust teha mõne teise maa ja rahvaga, selle ajaloo ja looduse, kultuuri ja kommetega.

Osalt on sama eesmärgi teenistuses ka klassijuhatajatundides toimuvad kohtumised välisriike külastanud inimestega. Paraku jääb turistidele demonstreeritav elu parempool mõnikord kõlama ka vestlustes õpilastega. Näiteks Soome moodsate koolimajade arhitektuurist kõneldes unustatakse rääkimast kõrgest õppemaksust sealsetes keskkoolides ja ülikoolides, mis muudab paljudel noortel edasiõppimise võimatuks, demokraatlike noorsoo-organisatsioonide tegevuse piiramisest jms.

Rahvaste sõpruse kasvatamisel on eespool toodust olulisemgi otsene kontakt teistest rahvustest noortega. Kõige levinumaks teeks on siin kirjavahetused. Vist pole meie vabariigis ühtegi kooli, võib-olla isegi mitte klassi, kel poleks kirjasõpru teistes maades. Sisukad ja siirad on noorte kollektiivsed kirjad, midagi halba ei ole ka rahvuslike kingituste ja raamatute vahetamises. Ent mõtlema paneb ühe Tartu kooli IX klassi õpilase vaimustatud jutt pastapliiatsitest, mis ta klassikaaslasele saatis, Saksa DV kirjasõber. Näis, et tütarlapsel oli kahju, et tema kirjavahetus saksa koolinoorega polnud võtnud samasuunalist ilmet. On selge, et egoistlikul saamissoovil on vähe ühist sõprustundega teise rahva vastu. Veel enam, selletaoline kirjade ja kingituste vahetamine alandab nõukogude noore väärikust. Et individuaalset kirjavahetust on raske suunata sobivatesse rööbastesse, peaks iga klassijuhataja propageerima eelkõige kollektiivset kirjavahetust.

Internatsionalismitunde kasvatamise toredate ürituste hulgas nimetatakse sageli rahvaste sõpruse festivale ja noorte vastastikuseid külaskäike teiste liiduvabariikide koolidesse, kus ühine tegevus, ühised jalutuskäigud, tantsud, mängud ja võistlused lähendavad noori üksteisele. Festivalide kasvatuslikus väärtuses tuleb aga kahelda siis, kui külalisi Leningradist ja Riist võetakse küll vastu lillede ja kingituste, kõnede ja lauludega, kuid lähedal asuva vene õppekeele kooli õpilastega puudub kontakt.

Sotsialistliku internatsionalismi kasvatamiseks on vähe

ainult teise rahva laulude ja tantsude, majanduslike ja kultuuriliste saavutuste tundmaõppimisest ning pidupäevastest kohtumistest. On ju vaja eelkõige kujundada veendumust kõikide maailma rahvaste võrdsetest õigustest inimväärsel elule, rahule ja õnnele ning kaasatundmist rõhutatud rahvastele, austust aga nende vastu, kes suudavad vaadata üle rahvusliku piiratuse tõketest ja võidelda kogu inimkonna normaalsete elutingimuste eest. Esimesteks sammudeks on klassijuhatajatundides peetavate vestluste, loetud raamatute ja nähtud filmide arutluste kaudu sisendada arusaama Nõukogude Liidu rahvaste ühisest võitlusest ja vastastikusest abist. Lähem minevik ja tänapäev annab selleks ohtrasti võimalusi. Kui paljud vene seltsimehed andsid oma elu Tallinna vabastamiseks, kas see polnud mitte oma klassikaaslase isa, kes pärast sünnimaale naasmist ja kohtumist perekonnaga ruttas edasi Kuramaale appi lõunanaabritele? Kui palju spetsialiste teistest liiduvabariikidest on kaasa aidanud meie heade majanduslike näitajate saavutamiseks? Kust on pärit need traktorid ja kombainid, mis töötavad meie põldudel, kelle töö on kätketud maitsvatesse viinamarjadesse jne. jne. Kuid kes tahab saada, peab ka vastu andma. Ja seda mitte ainult inimeste-, vaid ka rahvastevahelistes suhetes.

Suur kasvatuslik mõjujõud on kevadistel ekskursioonidel. Siin liitub õpetaja veenev sõna otseselt tajutavaga, rohkem kui igapäevases õppetöös astub jõusse õpetaja eeskuju — tuleb ilmsiks tema teadmiste avarus, kaasaelamine ja huvi kõige vastu, oskus vaadelda ning mõista loodust, kodumaa mineviku ja saavutuste tundmine. On vää, kui klassijuhatajast kirjandusõpetaja vooremaastikul või Kalevipoja-paikades jutustab vaid tekkemuistendeid ja unustab tähelepanu juhtimast maastikuelementide teaduslikule tekkele, kui geograafist klassijuhataja jätab Saaremaal peatumata Alla Mari haulal või Tehumardi lahingus langenute kangelaskalmul, kui kirikute kultuuriväärtustega tutvumisele ei järgne vestlust sellest, kelle töö ja vaev on peidetud võimsate võlvkaarte alla. Vastava kirjanduse puudumise üle kurta enam ei saa. Seepärast pani eriti imestama kohtumine ühe Tallinna kooli VII klassi ekskursiooniga Tartus. Alles hommikul oli ekskursioon väljunud Tallinnast ja juba pärastlõunal alustati sõitu Tartust Munamäe suunas. Et klass oli esimest korda Tartus, avaldasime imestust kiire lahkumise üle. Klassijuhataja vas-

tas: «Toomel juba olime, ülikooli aulasse ei saanud ja muud siin õieti vaadata ei ole. Nüüd käisime söömas ja ruttamegi edasi.» Toodu on kahtlemata liiga drastiline näide, kuid eesmärgita läbisõitmist ja kuiva registreerimist, et siin on see ja see paik, kohtame pahatihti. Põhjusteks on tavaliselt see, et kui juba auto käes on, pole seda mõtet seista lasta. Mõistagi on ka lihtsal läbisõitmisel omad teened klassikollektiivi kujundamises, kuid selleks pole vaja sõita kodunt sadade kilomeetrite kaugusele. Tõsise kahtluse alla tuleb ka võtta paljudes koolides juba VIII klassist alates praktiseeritavad ekskursioonid väljapoole vabariiki, mis liiatigi on kallid ja kus tõsine kasvatustöö asendatakse vahel suurlinnade kaubanduskultuuriga tutvumisega.

Õpilasorganisatsioonide osast õpilaste kommunistlikul kasvatamisel on palju juttu olnud. Tänu vanempioneerijuhtide heale suunamisele ja rühmajuhtide ning klassijuhatajate tegevusele on meie pioneerimalevate töö kõikjal sisukas ja tegevusrohke. Pidevat tõusutendentsi näitab ka koolide komsomoliorganisatsioonide tegevus. Kuid meie koolis on pioneeri- ja komsomoliorganisatsiooni kõrval ka sellised massiorganisatsioonid, kuhu kuulumine ja «värbamine» kasvatab ja süvendab lastes formaalset suhtumist endale võetud kohustuste täitmisel ja pinnapealsust, kuna tegutsemine siin seisneb paljudel juhtudel vaid liikmemaksude maksmisel. Mõtleme siin PRPPS-i ja ALMAVÜ-d, kaht suurt organisatsiooni, mille põhikirjades on fikseeritud iga organisatsiooni liikme õigused ja kohustused ning millel tegevuse õige suunamise korral oleks kahtlemata suur osa õpilaste maailmavaatelisel kasvatamisel. Õpilaste küsitlemisel mitmetes Tallinna koolides aga selgus, et 358-st Punase Risti Seltsi kuuluvast õpilasest on täitnud mingisuguseid ülesandeid Punase Risti liikmena vaid 107 õpilast (44 märgivad oma tegevusena «maks maksnud»), Punasesse Risti astumise motiividena märgivad 145 õpilast küsitletuist «kästi» või «sunniti» ja 104 õpilast «ei tea» või «niisama». Analoogiline on olukord ALMAVÜ-ga: 223-st küsitletud õpilasest märgivad oma kuuluvust ALMAVÜ-sse 77, neist 49 on astunud organisatsiooni seepärast, et «pidi» või nad «ei tea» põhjust; ALMAVÜ sektioonides tegutseb aktiivselt 2 (!) õpilast, komitee esimeest teavad nimeliselt vaid 13 õpilast, ALMAVÜ täielikku nimetust tunnevad 77-st organisatsiooni liikmest ainult 5.

On koole, kus Punasesse Risti astuvatele III klassi õpilastele väljaantud liikmekaartidel pole isegi algorganisatsiooni nimetust ega komitee esimehe allkirja. Täit vastust nende organisatsioonide tegevuse eest klassijuhatajalt nõuda ei saa ega pole põhjustki. Ent oma klassi kasvatustöö huvides võiksid ja peaksid needki küsimused kõne alla tulema. Kasvatuslikult mõjuva ja õpilastele huvipakuva klassijuhatajatunni Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltsi teemal andis Tallinna 7. keskkooli V klassis klassijuhataja L. Palmi juhendamisel üks TRÜ praktikante. Ilmselt tänu klassijuhataja selgitusele on ka näiteks Tallinna 14. 8-klassilise kooli mulluse VI ja VIII klasside õpilaste teadlikkus seltsi tegevusest, kuhu nad kuuluvad, teistest märksa parem.

Esitatuga puudutasime vaid üksikuid küsimusi, mis on teravalt silma hakanud. Tulevikuinimese kujundamise huvides tuleks aga kõiki klassikollektiiviga korraldatavaid üritusi ja ettevõtmisi jälgida nende tegeliku sisukuse seisukohalt.

Väliselt efektiivsetest üritustest pole väiksem klassijuhataja näiliselt ettekavatsemata individuaal- ja gruppivestluste mõjujõud. Siin tulevad ilmsiks õpilase sisemised kahtlused, siin saab paremini seletusi anda mitmesugustele keerdküsimustele. Pole saladus, et paljud klassijuhatajad on oma õpilastele headeks vanemateks sõpradeks ja nõuandjateks, keda usaldatakse, usutakse ning kelle nõu peetakse kalliks pärast kooli lõpetamistki, samal ajal kui teed teise klassijuhataja juurde ei leita. Siin on olulisem kui kuskil mujal õpetaja lähenemisoskus õpilasele, püüda teda mõista, talle kaasa elada ja mitte kahju tunda selleks kulunud ajast. Kui õpilane, ilmselt suures mures, pöördub klassijuhataja poole sooviga temaga rääkida, ja õpetaja, selle asemel et panna usalduslikult käsi õlale ja küsida, mis mure noore südant vaevab, vastab külmalt-ametlikult: «Ma kuulen,» siis on juba tõkkes jää sulamiseks loodud. Õpetaja ja õpilase vahekorras ei saa olla ühepoolset usaldust. Siis jääb õpilane oma vaimustuse ja kahtlustega ühele poole vaheseina. Teisel pool seisab klassijuhataja, võimetu vähendama väära vaimustust või hajutama kerkinud kahtlusi, sest ta pole neist õieti teadlikki. Veelgi halvem on, kui klassijuhataja küll näeb ja kuuleb õpilase arvamuseavaldusi, kuid hoidub kõrvale vestlustest n.-õ. teravatel teemadel, olgu siis kartusest

õpilastele alla jääda või oskamatuses probleeme õigesti valgustada. Või veel enam — kutsub kokku lastevanemad laste nn. provokatsiooniliste küsimuste pärast. Kuid kes muu kui klassijuhataja ise peaks hoolitsema selle eest, et noortel poleks selgusetuid kohti eluprobleemides!

*

Lõpetuseks meenutagem ÜLKNÜ kongresside otsustes koolile esitatud nõuet: ideelise kasvatustöö tulemuste üle tuleb otsustada mitte vestluste, loengute ja ettekannete arvu põhjal, vaid nende muutuste järgi, mis on toimunud õpilaste teadvuses ja käitumises, nende suhtumises töösse, õpinguisse ning ühiskondlikku tegevusse. Ärgem siis meiegi rahuldugem seniste tulemustega kasvatustöös, vaid mõelgem ühiselt selle üle, kuidas meie õpilastest kujuneksid kõikjal tõepoolest kindla maailmavaatega, printsiipiaalsed ja siirad võitlejad kommunistliku ühiskonna eest.

KASVATUSTÖÖST TARTU LINNA KOOLIDES

*E. Loodus,
Tartu Linna TSN Täitevõimkonna Haridusosakonna
juhataja*

Tartu linna üldhariduslikes koolides on viimastel aastatel pedagoogilised kollektiivid ideoloogilise kasvatustöö esmajärguliseks ülesandeks seadnud nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamise.

Linna kaheksaklassilistest koolidest on nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamise alal sisukamat tööd tehtud 10-ndas kaheksaklassilises koolis. Selle kooli juhtkond koos kooli partei-algorganisatsiooni ja ametiühingukomiteega on suutnud kõiki õpetajaid nii ainetundides, klassi- ja koolivälises töös ning õpilasorganisatsioonides tööle rakendada kahest juhtteemast lähtudes:

- 1) nõukogude rahva kangelaslikkus tagas sotsialismi võidu meie maal ja on kommunismi ülesehitamise aluseks;
- 2) võitlus sõjaõhutamajate vastu, rahu ja sõprus — see on aja võimas käsk.

Kogu koolis tehtav kasvatustöö on hoolikalt läbi mõeldud eelkõige nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamise seisukohast lähtudes. Muidugi ei ole unustatud ka teisi kommunistliku kasvatuse küsimusi.

Edu sõltub suurel määral sellest, kuivõrd oskuslikult, järjekindlalt ja veenvalt viivad neid ülesandeid ellu kõik õpetajad nii ainetundides, klassijuhatajate töö kaudu klassi- ja koolivälises töös, kuivõrd kasvatuslikult mõjuvad kõik õppe-kasvatustöö lülid ning kuivõrd see mõju jõuab iga õpilaseni.

Tartu 10-ndas kaheksaklassilises koolis on seda nõuet õigesti mõistetud ning viiakse järjekindlalt ellu. Olgu märgitud, et selle kooli pedagoogiline kollektiiv taotleb kommunistliku kollektiivi austavat nimetust.

Analüüsides ainetundides tehtavat kasvatustööd nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamise alal,

võib öelda, et õpetajad kasuavad pidevalt ja oskuslikult võimalusi selleks.

Käsitledes lugemispala «Lipp», jutustavad õpetajad meie riigi lipust, sellest, kuidas austatakse meie töörahva lippu, miks on ta punast värvi ning miks me teda kalliks peame.

Lugemispala «Kodu» puhul sisendasid esimeste klasside õpetajad õpilastesse armastust oma kodu ja vanemate vastu. Igal inimesel on aga veel suur kodu — see on meie Nõukogude kodumaa. Seda armastavad kõik palavalt.

Luuletuse «Sõbrad» puhul jutustasid õpilased oma sõpradest ja sellest, missugune peab õige sõber olema. Vestlus siirdus edasi sellele, et meie kodumaal elab palju rahvaid ja nende kõigi vahel on tugevad sõprussidemed.

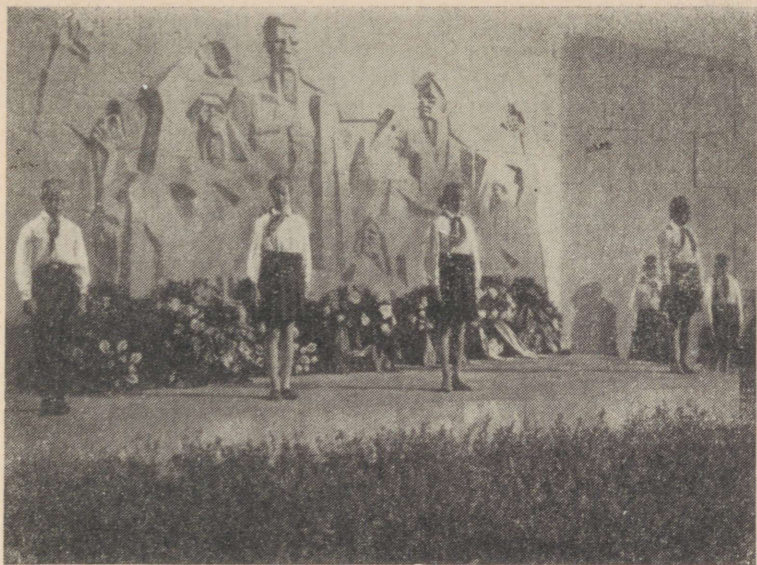
Käsitledes V klassis lugemispala «Ülemiste vanake», vestles õpetaja kommunistliku töö liikumisest, kommunistliku töö brigaadidest ehitustöödel. Ta jutustas, et O. Pitmani kommunistliku töö brigaadis töötavad sõbraliku kollektiivina eestlased, venelased ja ukrainlased. Näitena rahvaste sõprusest luges õpetaja D. Vaarandi luuletust «Ülemiste vanake ja noor linnaehitaja». Seejärel rääkis ta, kuidas sõjajärgsetel aastatel liiduvabariigid abistasid üksteist, et kiiresti parandada sõjahaavad.

Suurt Isamaasõda käsitlevate palade «Isa», «Õöbik», «Läbi tule ja vee», «Neljas kõrgus» põhjal vesteldi võitlejatest, kes andsid oma elu kodumaa eest. Õpilased rääkisid kangelastest suure sisemise kaasaelamise ja lugupidamisega.

Huvitavalt korraldatakse klassijuhataja tunde teemal «Pilk homsesse». Tavaliselt toimuvad need ekskursioonidena mõnda kodulinna tehasesse, kus tutvutakse selle tööga, kommunistliku töö brigaadide eluga ja tehase arenguperspektiividega.

Möödunud õppeaastal korraldati kõigis klassides nn. ahel-klassijuhatajatunde, mille käigus selgitati välja Tartu tööstusettevõtete sidemed teiste maadega, koguti materjale nende sõprussidemete kohta ja anti välja seda koostööd kajastavad stendid.

Pioneerid koguvad pidevalt ajakirjandusest materjali teemal «Nõukogude Liidu sõprussidemed teiste maadega» ning koostavad mappe. Klassijuhatajatundides ja mitmetes ainetundides jutustavad õpilased kogutud materjalide põhjal poliitilisest, kaubanduslikust ning kultuurialasest suhtlemisest.

Pioneerid auvalves fašismiohvrite mälestussamba juures

Erilist tähelepanu pööratakse koolis austuse kasvatamisele sõjaveteranide vastu. Ei unustata ka neid, kes langesid võitluses rahva õnne eest. Tartu vabastamise 20. aastapäeval korraldasid kõik klassid matka fašismiohvrite mälestussamba avamisele.

Endised rindevõitlejad on kooli pioneerimalevas sagedased ja oodatud külalised. Korduvalt on pioneerid korraldanud matku Isamaasõja-aegsetesse lahingupaikadesse.

Häid tulemusi on rahvaste sõpruse kasvatamisel saavutatud koostöös Tartu 4. keskkooliga. Toimuvad ühised klassiõhtud, rühmadevahelised kohtumised spordis, vastastikku võetakse osa pidulikest aktustest.

Läbimõeldult korraldatakse koolis riiklike tähtpäevade tähistamist, mille puhul esikohal on nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamine. Ka kõik teised ülekoollised üritused on alati kindla kasvatusliku eesmärgiga. Näiteks toimus kooli sügispidu teemal «Sõpruse ülev idee seob kõiki rahvaid», kirjandite võistlus viidi läbi moto all

«Rahu ja sõpruse nimel», looduskaitse päeva tähistatakse loosungi all «Hoidkem ja loogem ilu meie ümber».

Kooli pioneerimaleval on tihe kirjavahetus vennasvabariikide ja sotsialismimaade õpilastega. Peamiseks vormiks on kollektiivne kirjavahetus, mis avaldab tunduvalt suuremat kasvatustõhusust mõju.

V-b klassi pioneerirühm on loonud näiteks tihedad sõprusühendused Armeenia NSV Leninakani linna pioneeridega. Pioneerid kogusid suure hoolega materjali Armeenia kohta. Rühm kohtus EKP Tartu Linnakomitee esimese sekretäri V. Meistriga, kes rääkis oma muljetest Eesti kunsti ja kirjanduse nädalalt Armeenias. Kogu klassiga käidi kinosaalides «Komsomol» vaatamas kunstinädalast vändatud filmi. Lapsevanem kunstnik Endel Taniloo kinkis pioneeridele armeenia kunstniku maali. Pioneerid andsid välja sisuka stendi «Meie armeenia sõbrad».

Märkimisväärselt on nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisele kaasa aidanud kooli pioneeride kino «Rakett», mis töötab juba kolmandat aastat Tartu kino «Ekraan» filiaalina.

Kokkuvõtteks peab märkima, et kooli õppe-kasvatustöö allutamine teatavatele kindlatele juhtteemadele on aidanud vältida laialivalgust, juhuslikkust ning süsteemitust kasvatamise ja õpetamise ühtsuse protsessis. 10-nda kaheksaklassilise kooli kogemused näitavad, et selline töö planeerimine ja läbiviimine õigustab end igati.

Rahvaste sõpruse kasvatamisel on häid tulemusi andnud sõprusfestivalid. Alates 1961. aastast on neid korraldatud mitmetes Tartu linna keskkoolides ning praegu võib täieõiguselise öelda, et see ürituse vorm õigustab end. Sõprusfestivalide kaudu on võimalik õpilastele praktikas näidata rahvaste sõprust. See ei ole mitte ainult ühekordne üritus, vaid nõuab pidevat tööd: festivali ettevalmistamine, läbiviimine ja kokkuvõtete tegemine.

Sõprusfestivali algatajaks oli Miina Härma nimeline Tartu 2. Keskkool. Alus sellele heale üritusele pandi 18. oktoobril 1960. aastal. Koolis viidi läbi kooli juhtkonna ja õpilasorganisatsioonide esindajate ühine nõupidamine, kus otsustati korraldada koolis 1961. aasta märtsivaheajal rahvaste sõpruse festival. Otsus tehti teatavaks ning leidis üksmeelset heakskiitmist kogu koolipere poolt. Kirjad saadeti Leningradi, Bresti, Jelgava ja Kaunase koolidesse ning paluti nende õpilaste osavõttu rahvaste sõpruse festi-

Esineb Bresti 2. keskkooli rahvatantsuansambel

valist. Peagi saabusid vastused Leningradi 2. keskkoolist, Bresti 2. keskkoolist, Jelgava 2. keskkoolist ning Kaurase 12. keskkoolist, kus Tartu 2. keskkooli algatus sai üksmeelse heakskiidu osaliseks. Festivaliks valmistuti põhjalikult. Kogu kool elas rahvaste sõpruse vaimus. Festivali kroonika lehekülgedele kirjutati suurepäraseid ridu, mida täiendasid arvukad fotod ning kirjad sõpradelt. Kooli raadiosaated ja seinalehed kajastasid ilmekalt rahvaste sõpruse teematikat.

Festivali ajaks oli välja pandud näitus, võisteldi korvpallis ja males, korraldati suur sõpruskontsert, külastati teatrit ja tutvuti linnaga.

Festivali kasvatuslik mõju oli väga suur. Võib kindlalt öelda, et see oli koolielu kaunis lehekülg, millest arenes hea traditsioon.

Innustatuna Miina Härma nimelise Tartu 2. Keskkooli heast algatusest järgnesid mitmed Tartu linna koolid sellele üritusele ning praegu on rahvaste sõpruse festivalid kujunenud traditsiooniliseks 7. keskkoolis ja A. H. Tammsaare nimelises Tartu 1. Keskkoolis.

Huvitav, mitmekesine ja hea kasvatusliku mõjuga on olnud rahvaste sõpruse festivalide korraldamine Läti NSV Baldone keskkooli, Leedu NSV Kretinga keskkooli, Leningradi 104. keskkooli, Minski 54. keskkooli ja Tartu 7. keskkooli vahel.

See hea üritus sai alguse 1960. aasta mais Läti NSV Baldone keskkoolis, kus viidi läbi rahvaste sõpruse festival. Sellest võtsid osa kõik eespool nimetatud keskkoolid. Üritus läks suurepäraselt ning kõikide delegatsioonide kindlaks sooviks oli muuta rahvaste sõpruse festivalid koolide vahel traditsiooniliseks. Ja nii see saigi teoks. Rahvaste sõpruse festivalid toimuvad iga aasta maikuul.

Möödunud aastal toimus festival Baldones, kus ühiselt tähistati Balti liiduvabariikide 25. aastapäeva. On saanud heaks nõudeks, et kool, kes võtab vastu külalisi, õpib eelnevalt kõigi nelja liiduvabariigi ajalugu, geograafiat, majandust ja kultuuri.

Ülemöödunud aasta 15.—17. maini toimus rahvaste sõpruse festival Tartus. Koolis tehti ära suur töö, millest võtsid osa õpetajad, õpilased, lastevanemad ja šeflusettevõtete ühiskondlikud organisatsioonid.

Festivalieelsel perioodil pöörati kooli õppe-kasvatustöös erilist tähelepanu nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisele. Igale klassile, igale pioneerirühmale ja komsomoligrupile oli antud ülesanne. Õpiti tundma festivalist osavõtjate liiduvabariikide elu-olu. Koostati albumeid, valmistati kingitusesemeid, tihenes kollektiivne kirjavahetus, korraldati viktoriine ja konkursse. Suuremaks ülekoolliseks ürituseks enne festivali oli veebruaris toimunud teoreetiline konverents, mis oli pühendatud rahvaste sõprusele. Lisaks esitas iga klass ühe isetegevusettekande ning eksponaadid näitusele.

Klassidevahelise võistluse korras selgitati välja võistkonnad ja üksikesinejad. Kasvatuslikust seisukohast lähtudes oli ettevalmistusperiood väga aktiivne, mitmekesine ja huvitav.

Festival avati 15. mail 1964 Tartu Riikliku Ülikooli klubis. Avar saal ei suutnud mahutada kõiki soovijaid. Delegatsioonid tulid kooli juurest klubisse rongkäigus. Kanti liiduvabariikide lippe ja loosungeid. Tänavatele oli kogunenud arvukalt rahvast, kes huviga jälgis festivalist osavõtjaid.

Festivali programm oli mitmekesine. Külalisi tutvustati

Tartu linnaga. Ekskursioonijuhtideks olid õpilased, kes olid käinud vastavatel kursustel.

Koolis korraldati õpilastööde näitus, kus olid välja pandud kõigi delegatsioonide poolt esitatud tööd. Iga delegatsiooni kolme paremat tööd auhinnati. Näitus jäi avatuks kogu festivali ajaks ning seda külastati arvukalt õpilaste ja lastevanemate poolt.

Tartu Riikliku Ülikooli staadionil toimusid sõprusvõistlused kergejõustikus. Kõige tähtsam selle ürituse juures oli, et meie noored võistlesid ning täiustasid oma spordimeisterlikkust. Nii toimus see ka korv- ja võrkpallivõistlustel.

TRÜ klubis toimus suur isetegevuskontsert. Pärast kontserti oli sõprusõhtu. See möödus sõpruse, seltsimehelikkuse, üksteisest lugupidamise ja noorusliku energia vaimus.

Huvitavaks kujunes vennasvabariikide delegatsioonidele korraldatud viktoriin Eesti NSV ja Tartu linna tundmises. Tulemused olid head. Meie liiduvabariigi ja Tartu linna kohta olid neil päris põhjalikud teadmised.

Festivali lõppüritusena toimus linna lähedal asuvas Kukulinna pioneerilaagris suur sõpruslõuke. Siin tehti kokkuvõtte festivalist ja kavandati ülesanded järgmiseks festivaliks.

Kolm päeva ühiseid üritusi muutsid noored tõelisteks sõpradeks.

Kõigi külalisdelegatsioonide juhtide ühine arvamus oli — festival tugevdas õpilastes, õpetajates ja lastevanemates rahvaste sõprust ning oli organiseeritud kõrgel ideelis-poliitilisel tasemel.

Mõnedes koolides on sõprusfestivalid ja koolidevahelisi üritusi korraldatud riiklike tähtpäevade puhul. 6.—8. novembrini 1964 korraldati A. H. Tammsaare nimelises Tartu 1. Keskkoolis sõprusfestival, millest võtsid osa K. Donelaitise nimeline Klaipeda 1. Keskkool, Jelgava 1. keskkool, Pihkva 1. keskkool, Tallinna 1. keskkool ja A. Jakobsoni nimeline Pärnu 1. Keskkool. Sõprusfestivali ürituste kava oli põhiliselt sama mis 2. ja 7. keskkoolis. Erinevad olid kaks üritust. Esiteks see, et kõik sõprusdelegatsioonid võtsid osa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 47. aastapäevale pühendatud ülelinnalisest demonstratsioonist. Kolonnides kanti eesti-, vene-, läti- ja leedukeelseid loosungeid, millele olid kirjutatud suurepäraseid sõnad rahvaste vennalikust sõprusest.

Teiseks väga heaks ürituseks sõprusfestivalil oli komso-
molifoorum, kus kuulati ja arutati läbi sõprusdelegatsioo-
nide ettekanded koolide komsomoliorganisatsioonide töö
kohta. Selline moodus õigustab end ning aitab kaasa kom-
somolitöö aktiviseerimisele.

Tartu 8. keskkoolil on alates 1960. aastast kujunenud
head sõprussidemed Kaunase 8., 12. ja 22. keskkooli ning
Riia 48. keskkooliga. Iga aasta 1. mail toimuvad ühiselt
pidulikud aktused, ühiselt võetakse osa demonstratsioonid-
est, korraldatakse temaatilisi klubiõhtuid, võisteldakse
spordis.

Koolil on tihedad sõprussidemed linna vene õppekeele-
ga koolidega. Ülelinnalisest koolinoorte festivalist võtsid osa
kõigi koolide paremad pioneerirühmad. Rahvaste sõpruse
teema oli sellel üritusel keskseks.

Rahvaste sõpruse kasvatamisel on tähtis koht ka sõp-
ruslaagritel. Möödunud aastal korraldasime sõpruslaagri
Valmieras, millest võtsid osa mitmete vennasvabariikide
pioneerid. Üritus õnnestus kõigiti ning seda jätkame ka
tulevikus.

Rahvaste sõpruse festivalid on meil kujunenud tradit-
siooniliseks. Need ei kujuta endast mitte ainult ühekord-
set üritust, vaid pidevat kasvatuslikku tegevust. Senised
kogemused näitavad, et üritused on tarvis muuta veelgi
mitmekesisemaks ning massilisemaks.

Rahvaste sõpruse kasvatamisel olenevad tulemused sel-
lest, kuivõrd järjekindlalt, pidevalt ja oskuslikult õpetajad
oma tööd teevad nii klassis kui ka klassiväliste ürituste
suunamisel.

Kõigi haridusalal töötajate austavaks ülesandeks on kas-
vatada igast noorest tulihingeline nõukogude kodumaa
patrioot ja internatsionalist, kes peab kalliks kogu maa-
ilma töötajate sõprust ning annab oma panuse rahvus-
vahelise töölisliikumise deviisi «Kõigi maade prole-
taarlaste ühinege!» elluviimiseks.

SISUKORD

Vendluses peitub suur jõud — <i>L. Lentsman</i>	3
Internatsionaalsest kasvatustööst Tartu Riiklikus Ülikoolis — <i>F. Klement</i>	13
Üliõpilaste ideoloogilisest kasvatamisest Tallinna Polütehnilises Instituudis — <i>A. Aarna</i>	26
Õpetamine ja kasvatamine kui õppeprotsessi kaks lahutamatu osa — <i>A. Koop</i>	35
Patriotismi kasvatamisest Nõukogude Eesti kutse- koolides — <i>H. Kaste</i>	49
Internatsionalismi kasvatamisest Tallinna Kergetöös- tuse Tehnikumis — <i>J. Kipper</i>	65
Kasvatame kodumaale ustavaid patrioote — <i>A. Vall- ner</i>	70
Emakeel ja ideoloogiline kasvatus algklassides — <i>E. Sööt</i>	90
Minu kogemustest kirjanduse õpetamisel — <i>J. Ane- pajo</i>	97
Ideoloogilisest kasvatustööst geograafia ja ajaloo tundides — <i>A. Grüner, M. Kübar, B. Paul, L. Soo- vik, E. Sperling, M. Erastus</i>	109
Mõtteid internatsionalismi kasvatamisest ajaloo tun- dides (uusaja kursuse põhjal) — <i>E. Liim</i>	131
Kommunistlikust kasvatuses bioloogia õpetamisel — <i>A. Valsiner</i>	143
Dialektika ja koolimatemaatika — <i>E. Noor</i>	165
Maailmavaate kasvatamisest füüsika tundides — <i>E. Matt</i>	180
Õpilaste maailmavaate kujundamisest vene keele tundides ja klassivälises töös — <i>S. Kallaste</i>	216
Muusika on tõhus vahend patriotismi ja internatsio- nalismi kasvatamisel — <i>K. Kirber</i>	222
Rahvaste sõpruse kasvatamisest klassivälises töös — <i>E. Laprik</i>	231
Klassijuhataja osast õpilaste maailmavaate kujun- damisel — <i>V. Maanso</i>	245
Kasvatustööst Tartu linna koolides — <i>E. Loodus</i>	259

О ВОСПИТАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ У МОЛОДЕ-
ЖИ. Составитель Сарри Густав Эдуардович. На
эстонском языке. Обложка Х. Ааса. Издательство
«Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetajad L. Lokotar ja I. Pikas. Kunstiline
toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline toimetaja
N. Harakk. Korrektorid O. Kajando ja V. Tik k.

Ladumisele antud 2. VI 1966. Trükkimisele antud 15. X
1966. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 16,75. Tingtrüki-
poognaid 14,07. Arvestuspoognaid 15,42. Tiraaž 3500 eks.
Tellimise nr. 1771. MB-08971. Trükikoda «Ühiselu»,
Tallinn, Pikk tn. 40/42. Hind 60 kop. 1-2-4.

60 kop.

A-28053

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00446409 7